

Marko Jukić

ZLOČINI ARMIJE BOSNE I HERCEGOVINE NAD HRVATIMA OD 1992. DO 1995. GODINE

Marko Jukić

**Zločini Armije Bosne i Hercegovine nad Hrvatima
od 1992. do 1995. Godine**

Marko Jukić

**Zločini Armije Bosne i Hercegovine nad Hrvatima
od 1992. do 1995. godine**

Vlastita naklada autora

ISBN 978-953-50382-5-2

Split, 2024.

© 2024. Marko Jukić. Sva prava pridržana. Ova je knjiga zaštićena autorskim pravima i ne smije se ni djelomično reproducirati ili koristiti u bilo kom obliku ili na bilo koji način uklopiti u drugi rad, prenijeti u bilo koju formu, osim za kratke citate, bez pismenoga dopuštenja autora.

Marko Jukić

**Zločini Armije Bosne i Hercegovine nad Hrvatima
od 1992. do 1995. godine**

Sadržaj

Prolog	7
1. Uzroci i posljedice rata u Bosni i Hercegovini (1992. – 1995.)	13
2. Kronologija rata u Bosni i Hercegovini (1991. – 1995.)	25
3. Katoličanstvo na tlu današnje Bosne i Hercegovine	34
4. Muslimansko-hrvatski sukob u središnjoj Bosni (1992. – 1994.)	42
5. Ratni zločini Armije BiH nad Hrvatima u Domovinskom ratu (1992. – 1995.)	54
6. Muslimanski logori za Hrvate u Bosni i Hercegovini (1992. – 1994.)	67
7. Bošnjačko etničko čišćenje Hrvata u BiH (1992. – 1995.)	74
8. Rušenje hrvatskih sakralnih objekata tijekom rata u Bosni i Hercegovini (1991. – 1995.)	82
9. Zločini Armije BiH nad Hrvatima po općinama	85
9.1. Zločini Armije BiH u općini Bugojno (1992. – 1995.)	86
9.2. Zločini Armije BiH u općini Busovača (1992.– 1995.)	92
9.2.1. Zločin Armije BiH u Gustom Grabu, 26. siječnja 1993.	95
9.2.2. Zločin Armije BiH u Busovačkim stajama, 16. Lipnja 1993.	95
9.3. Zločini Armije BiH u općini Čapljina (1992. – 1995.)	96
9.4. Zločini Armije BiH u općini Fojnica (1992. – 1995.)	97
9.5. Zločini Armije BiH u općini Jablanica (1992. – 1995.)	98
9.5.1. Zločin Armije BiH u selu Radešine, 25. travnja 1993.	100
9.5.2. Zločin Armije BiH u Doljanima, 28. srpnja 1993.	101
9.5.3. Zločin Armije BiH u Grabovici, 9. rujna 1993.	102
9.6. Zločini Armije BiH u općini Kakanj (1992. – 1995.)	104
9.6.1. Zločin Armije BiH u Kraljevoj Sutjesci, 13. lipnja 1993.	109
9.6.2. Zločin Armije BiH u Drenovniku, 13. lipnja 1993.	110
9.7. Zločini Armije BiH u općini Kiseljak (1992. – 1995.)	111
9.7.1. Zločin Armije BiH u Kazagićima, travanj 1993.	113
9.7.2. Zločin Armije BiH u selu Gojakovac, 17. lipnja 1993.	113
9.8. Zločini Armije BiH u općini Konjic (1992. – 1995.)	114

9.8.1. Zločin Armije BiH u Orlištu, 23. ožujka 1993.	119
9.8.2. Zločin Armije BiH u Trusini, 16. travnja 1993.	120
9.9. Zločini Armije BiH u općini Kreševo (1992. – 1995.)	121
9.10. Zločini Armije BiH u općini Maglaj (1992. – 1995.)	123
9.11. Zločini Armije BiH u općini Mostar (1992. – 1995.)	124
9.12. Zločini Armije BiH u općini Novi Travnik (1992. – 1995.)	130
9.13. Zločini Armije BiH u općini Prozor (1992. – 1995.)	133
9.13.1. Zločin Armije BiH u Uzdolu, 14. rujna 1993.	135
9.13.2. Zločin Armije BiH u Hudutskom, 16. rujna 1993.	135
9.14. Zločini Armije BiH u općini Sarajevo (1992. – 1995.)	136
9.15. Zločini Armije BiH u općini Travnik (1992. – 1995.)	138
9.15.1. Zločin Armije BiH u Krpeljčićima, 7. lipnja 1993.	146
9.15.2. Zločin Armije BiH u Čuklama, 8. lipnja 1993.	146
9.15.3. Zločin Armije BiH u Maljinama, 8. lipnja 1993.	147
9.15.4. Zločin Armije BiH u Miletićima, 24. travnja 1993.	148
9.16. Zločini Armije BiH u općini Uskoplje (1992. – 1995.)	149
9.16.1. Zločin Armije BiH u Lužanima, 12. siječnja 1993.	151
9.16.2. Zločin Armije BiH u Uskoplju, 22. prosinca 1993.	152
9.17. Zločini Armije BiH u općini Vareš (1992. – 1995.)	153
9.17.1. Zločin Armije BiH u selu Kopijari, 21. listopada 1993.	157
9.18. Zločini Armije BiH u općini Visoko (1993.)	158
9.19. Zločini Armije BiH u općini Vitez (1992. – 1995.)	159
9.19.1. Zločin Armije BiH u Križančevu Selu, 22. prosinca 1993.godine	162
9.19.2. Zločin Armije BiH u mjestu zvanom Buhine kuće 9. siječnja 1994.	164
9.19.3. Zločin Armije BiH u Zabilju, 5. rujna 1993.	166
9.19.4. Zločin Armije BiH u Vitezu, 10. lipnja 1993.	167
9.20. Zločini Armije BiH u općini Zavidovići (1992. – 1995.)	168
9.20.1. Zločin Armije BiH u Vrbici, 10. rujna 1993.	169
9.21. Zločini Armije BiH u općini Zenica (1992. – 1995.)	170

9.21.1. Zločin Armije BiH u Dusini, 26. siječnja 1993.	173
9.21.2. Zločin Armije BiH u selu Grm, 18. travnja 1993.	175
9.21.3. Zločin Armije BiH u Šušnju, 6. lipnja 1993.	175
9.22. Zločini Armije BiH u općini Žepče (1992. – 1995.)	175
9.22.1. Zločin Armije BiH u selu Kiseljak, 16. kolovoza 1993.	178
10. Korištena literature	181
Epilog	183

Prolog

Zašto treba pisati i govoriti o zločinima Armije BiH nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini?

Negiranje počinjenih zločina Bošnjaka (Muslimana) nad Hrvatima tijekom rata od 1992. do 1995. bio je poticaj za pisanje ove knjige. Bošnjačko političko i vojno vodstvo, bošnjački mediji, muslimanski mediji u svijetu, pristrani političari i sudci Haškog suda negiraju i prešućuju zločine Bošnjaka-muslimana pa je nužno podsjetiti na činjenice. O ratu u BiH svaka strana koja je sudjelovala u ratu piše svoju "istinu", piše svoju povijest u kojoj se prešućuju ili opravdavaju zločini koje su počinili njihovi sunarodnjaci i pripadnici njihovih vojnih postrojba. Vlastiti zločini se negiraju, prešućuju, a ističu se zločini druge i treće strane. Realno, pošteno sagledavanje rata u Bosni i Hercegovini (BiH) temeljeno na dokumentima, provjerenim svjedočanstvima i izvršenim ekshumacijama iz masovnih grobnica često se prešućuje. Političari i mediji često govore neistine o ratu i počinjenim zločinima. Često se od političara i neodgovornih medija može čuti kako je tijekom rata u BiH poginulo i ubijeno 250.000 ljudi što nije točno jer su istraživači različitih strana utvrdili da se taj broj kreće od 97.000 do maksimalno 104.000 ubijenih. Negiranje zločina, njihovo umanjivanje ili preuveličavanje nije dobro bez obzira s koje strane dolazilo. Zločin je zločin bez obzira jesu li ga počinili Bošnjaci, Hrvati ili Srbi. Žrtve zaslužuju pravdu bez obzira kojoj etničkoj skupini pripadaju, bez obzira na političko i vjersko uvjerenje. Nažalost, mnogi su ubijeni samo zbog svoje etničke i vjerske pripadnosti.

Alija Izetbegović je u pismu (1993. godine) dr. Franji Tuđmanu napisao: "*Armija BiH ne može biti agresor u vlastitoj zemlji.*"

Može biti i bila je agresor. Armija BiH jest bila agresor jer je napadala, palila, pljačkala hrvatska sela o čemu postoje brojni dokumenti i svjedočanstva. Pripadnici Armije BiH napravili su mnogobrojne zločine nad nevinim civilima na njihovu kućnom pragu, prognali su tisuće Hrvata iz njihovih domova i s imanja. To jest agresija, a razlog za agresiju bio je etnička pripadnost i vjersko uvjerenje žrtve (Hrvati, katolici).

Drugo što treba naglasiti jest da je BiH bila država s tri konstitutivna naroda i da su na tlu BiH bile tri vojske: Bošnjaci – Armija Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH, Armija BiH), Hrvati – Hrvatsko vijeće obrane (HVO) i Srbi – Vojska Republike Srpske (VRS). Za Armiju BiH opravdano je napisati takozvana Armija R BiH jer je bila stranačka vojska, vojska Muslimana, vojska Stranke demokratske akcije (SDA) koja je nastala iz *Patriotske lige* i dijela Teritorijalne obrane BiH.

Alija Izetbegović je također izjavio: "*U Bosni, u ovom ratu naprimjer, uništene su stotine crkava i džamija. Sve su ih uništili "Evropljani", nijednu Bošnjaci. Turska vlast nije bila baš "svilena", ali svi kršćanski narodi i svi njihovi najvažniji srednjovjekovni spomenici preživjeli su pet stotina godina turske vlasti.*"

Činjenice pokazuju da je to laž. Armija BiH (Bošnjaci-muslimani) potpuno su uništili 44 sakralna katolička objekta, teško su oštetili 100 objekata, a manje oštetili 150 objekata. Ukupno su bošnjačko-muslimanske postrojbe srušile i oštetile 294 katolička objekta (župne crkve, župne kuće, samostane, kapele i groblja), od toga 290 u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, tri u Mostarsko-duvanjskoj i jednu u Banjalučkoj biskupiji.

Dalje Alija Izetbegović tvrdi: *“Klali su nas, žene i djeca su nam ubijana, džamije nam spaljene, ali mi nećemo ubijati žene i djecu, nećemo paliti crkve. Jer knjiga koju poštujemo nam to zabranjuje.”*

Opet činjenice govore suprotno. Muslimanski snajperisti ubijali su djecu u naručju roditelja, granatirali dječje igralište i ubili osmero djece te počinili niz drugih zločina.

Nakon rata muslimanski predstavnici u BiH izjavljuju: *“Naši borci se nisu svetili, nisu palili sela, nisu ubijali nevine civile ni rušili bogomolje. Taj moralni kapital mjera je naše duhovne snage, osnov je i temelj našeg zalaganja za pomirenje, za reintegraciju zemlje. U tome je suština našeg antifašizma”*, rekao je bošnjački član Predsjedništva BiH Bakir Izetbegović u Travniku, na početku 19. tradicionalnih susreta tzv. Zlatnih ljiljana Federacije BiH negirajući brojne zločine koje je počinila bošnjačka vojska tzv. Armija RBiH.

Zbog ovakvih treba ponavljati istinu o ratu u BiH i o zločinima Armije BiH.

Za razumijevanje rata u BiH nužno je poznavanje povijesti Bosne i Hercegovine, nužno je uzeti zemljopisne mape da se vidi gdje su Bošnjaci, Hrvati i Srbi bili domicilno stanovništvo prije rata. Haški sud se nije vodio načelima međunarodnoga prava već načelima politike velikih sila pa je zato sud nepravde. Haški sud je prihvatio priču kako su Milošević i Tuđman dijelili BiH iako nema niti jednog valjanog dokumenta kojim bi se to potkrijepilo. Tu priču su lansirale srpske obavještajne službe s ciljem izazivanja podjela između Hrvata i Bošnjake te s ciljem rušenja Tuđmana u Hrvatskoj. Sud koji uzima udbaško-kosovu propagandu kao dokaz u sudskom postupku jest sud nepravde koji zanemaruje činjenice. Velike sile imale su golem utjecaj na rad Haškog suda pa agresor (Srbija) i njegovo političko i vojno vodstvo nisu adekvatno kažnjeni za rat, zločine i ratne strahote na području Jugoslavije. Zbog navedenoga može se kazati da se radilo o političkom sudu koji se vodio interesima moćnih država, a ne međunarodnim pravom.

Zločini HVO-a nad muslimanskim stanovništvom uglavnom su procesuirani, medijski preuveličani i pretjerano isticani za razliku od zločina Bošnjaka-muslimana nad Hrvatima. Kao primjer treba navesti zločin hrvatske postrojbe u Ahmićima i Bošnjačko-muslimanski zločin u Trusini koji su se dogodili istoga dana (16. travnja 1993.). Zločin pripadnika hrvatske postrojbe u Ahmićima je višestruko istican, preuveličavan, a zločin u Trusini se prešućivao, opravdavao pa i negirao. Tako je u jednom istraživanju utvrđeno da je zločin u Ahmićima spomenut u medijima 998 puta, a zločin u Trusini samo 2 puta! Toliko o poštenju medija i njihovu pristranom pristupu.

Zbog gore navedenoga treba stalno ponavljati istinu o stradanju Hrvata u Bosni i Hercegovini. Pri tome nitko ne treba negirati zločine koje su počinili pripadnici hrvatskih postrojbi. Razlozi zašto je došlo do zločina i okolnosti u kojima se dogodio često se prešućuju

ili u cijelosti iskrivljuju. U Ahmićima se dogodio težak zločin kojega su počinili pripadnici hrvatskih postrojbi. Nema opravdanja za počinjeni zločin, ali treba točno navesti okolnosti koje su dovele do zločina, a ne lagati što se tijekom vojne akcije događalo.

Nema opravdanja za gnjusni zločin ni hrvatskih ni bošnjačkih postrojbi. Okolnosti zločina u Ahmićima i u Trusini dijametralno su suprotne pa je nužno sagledati sve činjenice, okolnosti, prije davanja suda o događaju.

Medijska blokada, prešućivanje i iskrivljivanje istine kataristika su izvještavanja o ratu u BiH. Kada su Hrvati počinili zločin, ubrzo se tamo stvore svjetske medijske ekipe pa snimaju, istražuju, podmeću. Kada zločin počinu Armija BiH, predstavnici istih svjetskih medija ne mogu danima ući u mjesto gdje je Armija BiH počinila zločin (npr. zločin u Grabovici). Nitko u svjetskim medijima, nitko od svjetskih političara, ne pita zašto i kako je to moguće jer su njihove vojne snage (UNPROFOR) na terenu gdje se zločin dogodio. Nitko od svjetskih političara i medija ne saziva žurne konferencije za tisak i ne osuđuje vojno i političko vodstvo Muslimana koje je onemogućilo pristup mjestu zločina. Kada je 120 mm granata pala na dječje igralište u Vitezu i ubila osmero hrvatske djece, jedan švicarski medij objavio je da je HVO ubilo muslimansku djecu. Nitko za tu podvalu nije odgovarao. Tako su svjetski mediji izvještavali o nizu događaja u BiH i stvarali sliku o Hrvatima. O zločinima svjetskih i lokalnih medija moglo bi se napisati više knjiga temeljem dokumenata i istinitih svjedočanstava. Isto tako bi se moglo suditi nekim izvjestiteljima zbog laži, pristranosti i sijanja mržnje.

Činjenica je da lokalni političari i mediji u BiH šire svoju "istinu", šire laži o ljudima i događajima tijekom rata u BiH. Za takvo sramotno ponašanje neki su našli uporište u presudama suda nepravde u Haagu. Haški sud nije htio osuditi vojno i političko rukovodstvo BiH za počinjene ratne zločine pa je tako napravio nove nepravde i podjele. Bošnjaci-muslimani neke vojne zapovjednike koji su odgovorni za počinjene ratne zločine slave kao heroje pa tako šire svoje laži kao istinu. Ni Haški sud niti pravosuđe BiH nisu procesuirali niz ratnih zločina koje su počinili Bošnjaci-muslimani i mudžahedini. U nekim slučajevima nisu zločincima sudili za ratni zločin nego su ih osudili za obično ubojstvo (pa su dobili manju kaznu). Političari i neprofesionalni mediji četo pišu kako su Milošević i Tuđman dijelili Bosnu i Hercegovinu, ali nitko nije predočio niti jedan pisani niti tonski dokaz da je to tako. Milošević nije dijelio BiH jer bi to značilo da odustaje od Velike Srbije (svi Srbi u jednoj srpskoj državi). Političari i mediji često lažu i/ili prešućuju ulogu Hrvata za opstanak Bosne i Hercegovine kao države. Treba ih podsjetiti na činjenicu da nikada ne bi bilo Bosne i Hercegovine kao države (to je bio stav međunarodne zajednice) da Hrvati nisu izišli na referendum i glasali za neovisnu državu Bosnu i Hercegovinu. Da je Tuđman dijelio BiH ne bi Hrvati izišli na referendum niti bi BiH postala država!

Ako netko želi suvislo i pošteno govoriti i pisati o ratu u BiH mora pročitati mnogobrojne dokumente, saslušati mnogobrojna svjedočanstva, mora pročitati mišljenja ozbiljnih istraživača i povjesničara. Nažalost, pojedini istraživači selektivno pristupaju građi (dokumentima) i prešućuju sve ono što se ne uklapa u njihovu "istinu". Također, treba kazati da su pojedini arhivi (politički, vojni) nedostupni; moguće je da skrivaju istinu i da je to razlog što su istraživačima nedostupni.

Ivica Mlivoňčić

ZLOČIN S PEČATOM

Slika 1. Naslovnica knjige: Zločin s pečatom

Negirati zločine nad Hrvatima, negirati muslimanske logore za Hrvate, negirati etničko čišćenje, negirati uništavanje hrvatskih sela i sakralnih objekata je sramotno. Sramotno je muslimanske logore nazivati sabirnim centrima kada su bili logori najgore vrste (ne svi). Treba podsjetiti da su Bošnjaci-muslimani imali 331 logor za Hrvate kroz koji je prošlo 14.444 Hrvata (oko 10.000 civila i više od 4.000 vojnika HVO-a). U tim logorima ubijena su 632 logoraša!

Ova knjiga je samo kratki podsjetnik na stradanje Hrvata tijekom muslimansko-hrvatskoga rata u BiH (1992. – 1994.). Navedeni su ratni zločini takozvane Armije BiH (Bošnjaka-muslimana). Takozvana jer je bila vojska samo Bošnjaka-muslimana, Srbi su imali Vojsku Republike Srpske (VRS), a Hrvati Hrvatsko vijeće obrane (HVO) pa je jasno da Armije BiH nije vojska Bosne i Hercegovine već stranačka (SDA), etnička (Bošnjačko-muslimanska) vojska jednoga od tri naroda u BiH. Također su navedeni podatci o opstojnosti Hrvata u Bosni i Hercegovini, podatci o muslimanskim logorima za Hrvate, podatci o etničkom čišćenju, o uništavanju hrvatskih sela, o uništenim i oštećenim sakralnim objektima. U drugom dijelu knjige nevedeni su i ukratko opisani najpoznatiji zločini Armije BiH po općinama.

Napomena: Naziv Muslimani obično se koristi do donošenja Ustava Federacije BiH, do proljeće 1994., a od donošenja Ustava koristi se naziv Bošnjaci.

Autor

1. Uzroci i posljedice rata u Bosni i Hercegovini (1992. – 1995.)

Uzrok rata u Bosni i Hercegovini, kao i u drugim dijelovima Jugoslavije, bila je imperijalistička politika Srbije koju je zastupao Slobodan Milošević. Slijedeći napatke Memoranduma SANU, Milošević je započeo osvajački rat za stvaranje Velike Srbije. Slovenija nije bila interesna sfera Slobodana Miloševića pa je dogovoren izlazak Slovenije iz Jugoslavije. Ideja o stvaranju Velike Srbije stara je oko 150 godina (Ilija Garašanin – Načertanije 1844.). Nakon Garašanina je Stevan Moljević napravio novi uradak: Homogena Srbija, 1941. godine. Srbi su državu Slovenaca, Hrvata i Srba (SHS) preimenovali u Kraljevinu Jugoslaviju u kojoj su Srbi bili dominantan narod. Cilj srbijanske politike bio je stvaranje Velike Srbije čija bi zapadna granica išla crtom Virovitica- Karlovac-Ogulin (Gospić)-Karlobag. Srbi su i u Titovoj Jugoslaviji bili glavni u vojsci, policiji i diplomaciji. Nametali su svoju velikosrpsku politiku u gospodarstvu i svakodnevnom životu, nametali su svoj jezik i svoju balkansku kulturu. Od Titove smrti (1980.) vršene su pripreme za ostvarenje postavljenog cilja. Izvršen je preustroj vojske, sve zapovjedne funkcije u vojsci, policiji, politici i diplomaciji preuzeli su Srbi i Crnogorci. Godine 1986. Srpska akademija nauka i umetnosti (SANU) iznjedrila je Memorandum SANU koji je bio vodič za osvajački pohod Srbije.

Pokušaj stvaranja jugoslavenske konfederacije (1990. – 1991.) nije uspio pa su Slovenija i Hrvatska 25. lipnja 1991. proglasile neovisnost jer nisu htjele srpsku diktaturu. Na proglašenje neovisnosti reagirala je takozvana Jugoslavenska narodna armija (JNA) koja je napala Sloveniju 27. srpnja 1991. Nakon desetodnevnog rata Slovenija je dobila suglasnost srpskoga vodstva i međunarodne zajednice da za tri mjeseca bude samostalna država. JNA se morala povući iz Slovenije; povukla se u Hrvatsku i BiH te zauzela strateške pravce. U Hrvatskoj su srpski pobunjenici proglasili svoju autonomiju, blokirali prometnice, uništili i prekinuli prometne tokove, prognali hrvatsko stanovništvo i počinili mnogobrojne zločine. JNA je stvarala takozvane tampon zone između hrvatske policije i četnika-pobunjenika. Na taj način JNA je na početku podržala pobunu da bi se od kolovoza/rujna 1991. otvoreno stavila na stranu četnika-pobunjenika te počela s napadima na gradove i sela diljem Hrvatske.

Alija Izetbegović pozvao je prosrpsku JNA da dođe u BiH što je ona i učinila. JNA se stacionirala na strateška mjesta u BiH i na pogranična područja prema Hrvatskoj s kojih je kasnije vršila napade na područja RH.

Razmještaj snaga JNA, u ljeto 1991., koje su napustile Sloveniju:

- Oklopni bataljun iz Vrhnike premješten je u Banja Luku.
- 14. pmtbr iz Ljubljane premještena je u Zenicu.
- 30. partizanska divizija iz Vrhnike premještena je u Mrkonjić Grad.
- Glavnina 350. raketnog puka PVO-a iz Vrhnike premještena je u Mostar.
- 82. avijacijska brigada iz Cerklja premještena je na aerodrom Zalužani kod Banja Luke.

JNA se rasporedila na teritorij BiH i odatle napadala Hrvatsku.

- U veljači 1991., u sklopu ratnih planova JNA, Užički je (37.) korpus određen za „obranu“ sliva Neretve i zapadne Hercegovine.
- U Mostaru je bila 10. motorizirana brigada za brzu intervenciju.
- U Banja Luci 329. oklopna brigada čiji je jedan bataljun bio angažiran na Plitvicama početkom travnja 1991.
- U BiH je bio smješten Banjalučki korpus koji je s teritorija BiH napadao Hrvatsku, a kasnije je prešao Savu i ušao na teritorij RH.

Doprinos Republike Bosne i Hercegovine srpskom pohodu na Hrvatsku u srpnju 1991. bio je teritorijalni i kadrovski. Najveći postotak ljudstva bio je iz Bosanske krajine i istočne Hercegovine. SDS BiH je javno podržao korištenje područja BiH za napade na Hrvatsku, a političko vodstvo RBiH i muslimansko vodstvo nisu ništa poduzeli.

Izvlačenje JNA snaga iz Hrvatske u BiH:

- U studenom 1991., 4. oklopna brigada iz Jastrebarskog premještena u Tuzlu i početkom 1992. preustrojena u 336. mtbr. Brigada je iz Tuzle u travnju 1992. premještena u Šekoviće.
- Iz Dugog Sela i Zagreba glavnina 140. mtbr izvučena je u Sarajevo te ugašena, a ljudstvo i naoružanje predani su 49. mtbr. iz Sarajeva.
- U studenom i prosincu iz Rijeke je u Crnu Goru izvučen ostatak 13. korpusa, koji je potom doveden u istočnu Hercegovinu i do ožujka 1992. popunjen i osposobljen za borbu.

Srbijansko vojno i političko vodstvo imalo je za cilj postaviti zapadnu granicu Velike Srbije na crti Virovitica – Karlovac – Karlobag pa su napadani Ogulin, Gospić, Karlovac, Pakrac i drugi gradovi i mjesta. Uz velike žrtve branitelji su uspjeli spriječiti okupaciju Ogulina, Gospića, Karlovca, Pakraca, Osijeka itd. Srbi i JNA razorili su i okupirali Vukovar, razorili dio stare dubrovačke jezgre, opljačkali su i spalili i Dubrovačko primorje, razorili Turanj, Crno, Gospić itd., ali nisu uspjeli u svom naumu da slome Hrvatsku pa je međunarodna zajednica zaustavila rat (Sarajevsko primirje, 3. siječnja 1992.). Nakon toga Srbi i JNA pripremaju se za osvajanje BiH, ali Alija Izetbegović to nije vidio, nije želio vidjeti.

Hercegovački korpus i crnogorski dobrovoljci su 1. listopada 1991. krenuli u osvajanje Dubrovačkog primorja i Dubrovnika. Hercegovački korpus razorio je bosanskohercegovačko selo Ravno i počinio zločin nad Hrvatima. Predsjednika predsjedništva SR BiH Alija Izetbegović je 6. listopada 1991. izjavio: „*To nije naš rat.*“ Njegov apel završava rečenicama: „*Zapamtite, ovo nije naš rat. Neka ga vode oni koji žele da ga vode. Mi ne želimo taj rat. Pomozite nam, dakle, zajedno sa nama, učinite sve da sačuvamo mirnu Bosnu.*“

Središnja vlast BiH nije reagirala na stradanje Hrvata u BiH, zauzimanje i razaranje hrvatskog sela Uništa u općini Bosansko Grahovo u kolovozu 1991., kao i sela Ravno i njegovih zaselaka u Popovu polju u listopadu 1991. te nije spriječila korištenje teritorija BiH za agresiju na Hrvatsku. Izetbegović je nastupio kao predsjednik i predstavnik nacionalne stranke, a ne kao predsjednik Republike Bosne i Hercegovine.

Muslimansko vodstvo je pregovaralo s JNA i sa Srbima o budućnosti BiH, ali bez Hrvata. Postignut je i dogovor sa Srbima: **Sporazum Radovan Karadžić – Muhamed Filipović, u srpnju 1991. godine.** Prvi put je javno objavljen u Beogradu 2. kolovoza 1991. Nakon prigovora Hrvata SDA je sporazum odbacila.

Srbi su imali svoje zacrtane planove i prihvaćali su sve što je bilo na tragu tih planova, a odbacivali sve ono što je bilo smetnja njihovom planu. Plan je bio povezivanje Srbije s Bosanskom krajinom i s takozvanom Krajinom u Hrvatskoj. Sve je rađeno planski:

- Srbi su već 27. lipnja 1991. u Bosanskom Grahovu organizirali skupštinu i donijeli Deklaraciju o ujedinjenju dviju Krajina u jedinstvenu političko-teritorijalnu cjelinu (Zajednica općina Bosanske krajine i SAO Krajine).
- Sljedeći korak Srbi su napravili 16. rujna 1991. u Banja Luci kada su poslanici Skupštine Zajednice općina Bosanske krajine proglasili autonomnu regiju Bosansku krajinu.
- Srbi su definirali svoje ciljeve 12. svibnja 1992. godine u Banja Luci. Narodna skupština u Banja Luci je definirala srpske ciljeve u 6 točaka:
  1. državno razgraničenje od druga dva naroda
  2. koridor između Semberije i Krajine
  3. uspostava koridora u dolini Drine „odnosno eliminisanje Drine kao granice između srpskih država“
  4. uspostavljanje granice na Uni i Neretvi
  5. podjela Sarajeva na srpski i muslimanski dio
  6. izlaz Republike Srpske na more.

(naknadno objavljeno: Službeni glasnik Republike Srpske, br. 22 od 26. 11. 1993.)

Muslimani (SDA) su željeli unitarnu vjersku državu u kojoj će dominirati. Stavovi Alije Izetbegovića izneseni su u njegovoj *Islamskoj deklaraciji* koja je objavljena 1990. godine:

"Svakako je zaključak o nespojivosti islama i neislamskih sistema. Nema mira ni koegzistencije između islamske vjere i neislamskih društvenih i političkih institucija. Polazući pravo sam uređivati svoj svijet, islam razvidno isključuje pravo i mogućnost

djelovanja bilo koje strane ideologije na svom području." (Alija Izetbegović: Islamska deklaracija)

Ponašanja SDA i SDS-a navela su Hrvate na samoorganiziranje, stvaranje hrvatskih zajednica. Hrvati su željeli ostati na svojim stoljetnim ognjištima pa su se zato zalagali i borili. Željeli su svoj entitet budući da su Srbi imali svoj, a Muslimani svoj.

Izetbegović je htio BiH kao državu, ali je morao ispuniti uvjet međunarodne zajednice; morao je organizirati referendum na kojem će se stanovnici izjasniti jesu li za suverenu i neovisnu Bosni i Hercegovinu. Referendum je održan 29. veljače i 1. ožujka 1992. i na njega je izišlo 64,31% upisanih birača, od kojih je potvrdno glasalo 99,44%. Srbi su bili protiv i nisu izišli na izbore. Zahvaljujući Hrvatima referendum je prošao pa su zemlje Europske zajednice priznale BiH 6. travnja 1992. godine. 7. travnja 1992. godine BiH su priznale SAD i Hrvatska. Izjašnjavanje Hrvata za samostalnu BiH te priznanje hrvatske Vlade su najbolji pokazatelji da nije bilo dogovora Tuđman-Milošević. Podjela BiH između Srbije i Hrvatske bila je nespojiva sa stvaranjem Velike Srbije. Tuđman nije bio u poziciji (nije imao vojsku ni oružje) da nešto uvjetuje za razliku od Miloševića koji je imao vojsku, oružje i Srbe-pobunjenike na području Hrvatske i BiH.

Bilo je više planova o uređenju BiH kao države tri konstitutivna naroda. Planove su odbacili Srbi ili Muslimani, dok Hrvati nisu odbacili niti jedan plan.

Svi planovi za ustroj BiH propali su:

1. plan portugalskog diplomata Jose Cutileiro, Lisabon, u veljači 1992. (SDA ga je odbacila.)
2. Ženevska konferencija, u sijačnju 1993. (Herceg-Bosna je trebala imati 35% teritorija. Muslimanska delegacija je blokirala rad pa je propao pokušaj ustroja BiH.)
3. projekt Cyrusa Vancea i Davida Owena na Londonskoj konferenciji, 10 etničkih miješanih provincija, u travnju 1993. (Odbacili su ga Srbi.)
4. ljeta 1993., treći plan (tri Republike); tvorci plana David Owen i Thorvald Stoltenberg (Odbili su ga Bošnjaci.)
5. 5. lipnja 1994., plan Kontaktne skupine (SAD, Velika Britanija, Francuska, Njemačka i Rusija): Federacija BiH 49% teritorija, Republika Srpska 48% teritorija, a distrikt Sarajevo 3% teritorija (Plan su odbili Srbi.).

Rat je okončan nametnutim Daytonskim sporazumom kojim je Federacija BiH dobila 51% teritorija, a Republika Srpska 49%. Pregovori u Daytonu trajali su od 1. do 21. studenoga 1995. godine kada je postignut dogovor. Sporazum je parafiran 14. prosinca 1995. u Parizu.

Prethodnice Armije BiH bile su *Patriotska liga* (paravojna formacija SDA) i *Teritorijalna obrana BiH (TO)*. TO je navodno osnovana 1. ožujka 1991. u Sarajevu, a drugi navodi kažu da je osnovana 10. lipnja 1991. godine. Patriotska liga (vojska SDA) navodno je imala između 60 i 70.000 vojnika. Dan Armije RBiH je 15. travnja jer se navodi da je 15. travnja 1992. godine došlo do ujedinjenja Teritorijalne obrane BiH i dobrovoljačkih odreda. Drugi izvori navode da je TO BiH preimenovana 23. lipnja 1992. godine u Armiju RBiH, a naziv je u uporabi od 4. srpnja 1992. godine. Armija BiH bila je stranačka armija SDA koju je vodilo i kontroliralo muslimansko političko i vojno vodstvo.

Hrvatska je vojno pomagala BiH

Godine 1991. u Hrvatskoj je bila organizirana izobrazba pričuvnog sastava milicije BiH. U dogovoru s brigadirom Matom Šarlijom Daidžom (Nijaz Batlak) u studenome je u Hrvatskoj organizirana izobrazba za 106 vođa borbenih skupina *Zelenih beretki*. Pomoć obrani Živinica (u travnju 1992.) s oko 400 pušaka i nekoliko protuoklopnih sredstava. Od 8. do 18. svibnja u Našicama i Novoj Gradišci obučena je skupina od oko 550 ljudi iz Živinica, Gračanice, Lukavca i Gradačca. Vratila se s obuke s oružjem za sve i s oko 150 cijevi viška.

Na Zagrebačkom velesajmu je početkom lipnja 1992. ustrojen 1. krajiški bataljun TO BiH koji je poslije otišao u Travnik i Jajce. U Klani kod Rijeke 21. lipnja 1992. formirana je 7. krajiška brigada TO BiH. Prije odlaska u središnju Bosnu brigada je prošla i izobrazbu u Klani. Od njih je krajem 1992. formirana 17. krajiška brdska brigada, najvažnija postrojba 3. korpusa Armije BiH, kasnije najveći problem za HVO.

General HV-a Mate Šarlija Daidža opskrbio je Muslimane u Mostaru, Sarajevu i istočnoj Bosni većom količinom oružja, a krajem 1991. osobno se u vezi s organizacijom obrane susreo s Alijom Izetbegovićem.

U Zagrebu je osnovana Logistička baza *Handžar divizije* za prikupljanje pomoći i slanje ljudstva u BiH. Glavni štab za potporu bio je u Rijeci. Pomoć je trajala sve do travnja 1993., do otvorenog sukoba, napada Armije BiH na HVO. Okruženom Bihaću pomoć je pružalo Hrvatsko ratno zrakoplovstvo. Sporazum o prijateljstvu i suradnji između Hrvatske i BiH potpisan je u Zagrebu 21. srpnja 1992. To nije bio vojni sporazum jer je Alija Izetbegović bio protiv vojnog sporazuma. Izetbegović je objasnio da nije vrijeme za vojni sporazum, koji bi srpski narod „sigurno shvatio kao prijetnju“, i da bi „*bilo bolje ostaviti još malo prostora za djelovanje međunarodnih faktora*“.

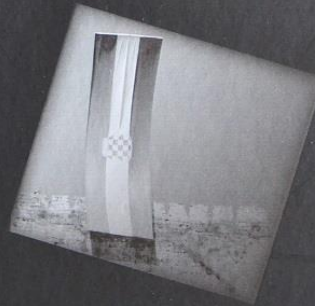
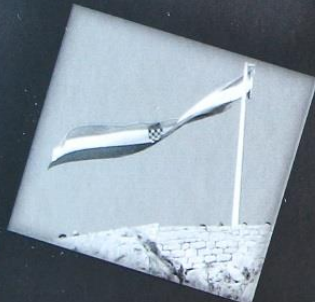
Bošnjačko vodstvo nije htjelo vojni sporazum s Hrvatskom; tek ga je potpisalo 1995. godine nakon genocida u Srebrenici i vrlo teške situacije u Bihaću (Bihać je bio pred padom).

SDA (Stranka demokratske akcije) bila je za očuvanje Jugoslavije i u njoj Bosne i Hercegovine. Muslimansko vodstvo isticalo je da je Bosna i Hercegovina Jugoslavija u malom. Nakon krvavog raspada Jugoslavije SDA je podržala ideju unitarne Bosne i Hercegovine, što je presudno utjecalo na kasniji muslimansko-hrvatski sukob. Politički cilj SDA bila je neovisna BiH koja bi vremenom postala nacionalna država Muslimana. Muslimani bi bili većina koja odlučuje o svemu, a Srbi i Hrvati bili bi nacionalne manjine. Skupština SR BiH donijela je

14/15. listopada 1991. odluku da BiH bude suverena država. Skupština je prihvatila Memorandum kojim se Srbe i Hrvate u BiH pretvara u nacionalne manjine.

Domovinski rat i zločini nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini, 1991. - 1995.

The Croatian War of Independence
and Crimes Committed Against Croats
in Bosnia and Herzegovina 1991 - 1995

Davor Marijan
Ante Nazor
Zlatan Mijo Jelić
Petar Kolakušić

Slika 2. Naslovnica knjige: Domovinski rat i zločini nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini, 1991. – 1995. (I)

Alija Izetbegović

Na izborima u BiH Fikret Abdić dobio je oko 160.000 glasova više nego Alija Izetbegović, ali je Fikret Abdić prepustio Izetbegoviću funkciju predsjednika Predsjedništva RBiH. Izetbegović je kasnije nezakonito zadržao i mjesto čelnika Predsjedništva tijekom rata. Njegov mandat je zakonski bio do 20. prosinca 1992. Bio je na funkciji 3 godine duže od zakonskog ograničenja. Dana 10. svibnja 1992. Predsjedništvo RBiH proglasilo se najvišim organom „rukovođenja i komandovanja Armijom“ što je bilo nelegalno. Predsjedništvo RBiH nije bilo ni legalno niti legitimno kao ni Predsjednik (Alija Izetbegović).

Izetbegović je bio prvi čelnik jedne od nacionalnih stranaka u BiH koji je prije rata prijetio ratom ako se ne prihvati koncept države koji je Muslimanima trebao jamčiti političku prevagu. U rujnu 1990. godine Izetbegović je na predizbornom skupu u Velikoj Kladuši izjavio ... ili „građanska Republika“ ili „građanski rat“.

U New Yorku su 23. rujna 1992. Tuđman i Izetbegović potpisali Dopunu Sporazuma o prijateljstvu i suradnji.

Pokušaj razrješenja dvovlašća, dvostrukih vojnih komandi nije uspio jer Muslimani to nizu željeli. Oni su se pripremali za rat protiv HVO-a.

Na sastanku Tuđmana i Alije Izetbegovića 1. studenoga 1992. u Zagrebu dogovoreno je osnivanje Zajedničkog zapovjedništva ARBiH i HVO-a na čelu s pukovnikom Jasminom Jaganjcem i generalom Slobodanom Praljkom. Muslimanska strana nije prihvatila Zajedničko zapovjedništvo, a Alija Izetbegović je prešutio dogovor u Zagrebu!

Izetbegović je predlagao Tuđmanu, 10. siječnja 1994. u Njemačkoj, da se zapadna Hercegovina pripoji Hrvatskoj što je Tuđman odbio. U isto vrijeme Armija BiH pokušavala je eliminirati Hrvate iz Lašvanske doline.

Izjave Alije Izetbegovića:

JNA i crnogorski dobrovoljci razaraju bosanskohercegovačko selo Ravno, a Alija Izetbegović izjavljuje: *“To nije naš rat!”* (6. listopada 1991.)

U ožujku 1992. godine izjavljuje: *“Mirno spavajte, rata ne će biti.”*; *“Sa Karadžićem se može pregovarati”* (Nakon potpisivanja kantonizacije RBiH u Lisabonu).

U travnju 1992. izjavljuje: *“JNA nije agresor u BiH!”*

Alija Izetbegović je većinu sporazuma, dogovora, prekršio pa pregovarači i sugovornici nisu imali dobro mišljenje o njemu.

Čelnik SDS-a Karadžić je o Aliji Izetbegović kazao: *„Već poslije sat vremerna nakon bilo kojeg dogovora izvrće njegov smisao...“*

N. Kecmanović (član nelegalnog Predsjedništva) je kazao da se Izetbegović „ otkriva kao čovjek koji bezočno i naivno obmanjuje i podvaljuje, falsifikuje i podmeće“.

Lord Carrington je za Aliju Izetbegovića kazao da je „užasna bijeda od čovjeka“.

Sporazum Muslimana sa Srbima

Deklaracija Izetbegović – Krajišnik potpisana je 15. /16. rujna 1993. godine, samo dan nakon što je Izetbegović potpisao Deklaraciju s Tuđmanom!

Deklaracija s Krajišnikom bila je praktično ozakonjenje Republike Srpske i mogućnost otcjepljenja putem referendumima.

Dogovoren je prestanak neprijateljstava, puštanje ratnih zarobljenika, slobodan prolaz humanitarnih konvoja, formiranje zajedničke radne grupe, teritorijalno razgraničenje i izlaz na more (točka 5).

Točka 5 glasila je:

“Da oformimo radnu grupu za posebna pitanja koja se odnose na teritorijalno razgraničenje između dviju Republika u budućoj Uniji Bosne i Hercegovine, uključujući i oblasti Brčko, Bosanska Krajina, dolina Neretve, Istočnu Bosnu i planinu Ozren, a također uključujući i prirodno pravo dve republike na prilaz moru.”

Sporazum pokazuje prevrtljivost Alije Izetbegovića te želju da BiH skupa sa Srbima iziđe na Jadransko more. Naknadno je Srbima poslan telegram da se sporazum odbacuje (u vrijeme održavanja Bošnjačkog sabora, 26. – 27. rujna 1993.). Ne zna se točno tko je odbacio sporazum?!

Podjelu RBiH Alija Izetbegović je tri puta prihvatio (kroz Lisabonsku i dvije Ženevske konferencije)!

Izetbegović je bio prevrtljivac i spletkaroš te je pokušao izigrati Tuđmana, prikazati ga kako on razbija BiH kao državu. Izetbegović je predlagao Tuđmanu, 10. siječnja 1994. u Njemačkoj, da se zapadna Hercegovina pripoji Hrvatskoj što je Tuđman odbio. U isto vrijeme Armija BiH je uložila sve snage kako bi eliminirala Hrvate iz Lašvanske doline. Nakon što Armija BiH nije uspjela poraziti HVO i eliminirati Hrvate iz Lašvanske doline Izetbegović je prihvatio prekid neprijateljstava u ožujku 1994. godine (Washingtonski sporazum, 18. ožujka 1994.).

Muslimansko-hrvatski rat

Muslimansko-hrvatski rat počeo je u lipnju 1992. godine u Gornjem Vakufu kada su Muslimani pokušali osvojiti grad. Sljedeći sukob bio je u Novom Travniku i Prozoru u listopadu 1992.

Pripremajući se za napad na HVO, Muslimani su u prosincu 1992. u dolinu Vrbasa (područje Gornjeg Vakufa) razmjestili 305. brdsku brigadu (razmještena prema HVO-u u Prozoru i na prijevoju Makljen). U siječnju 1993. slijedio je napad na Gornji Vakuf, a u travnju 1993. velika ofenziva na hrvatske enklave u Lašvanskoj dolini.

Muslimansko-hrvatski rat započeo je u lipnju 1992., a ne u travnju 1993. kako se obično navodi.

Napad na Hrvate (HVO)

Dokument *“Direktiva za obrambeno -napadna dejstva, Sekcija 1:100 Livno, Konjic, Makarska, Mostar”*, na kojem stoji oznaka vojne tajne, potpisao je prvi čovjek Armije BiH Sefer Halilović. Dokument govori o tome kako na prostoru Hercegovine do Prozora “ustaške snage imaju raspoređeno šest bojni, ukupno 2500 ljudi”. Navode se informacije kako su bojne raspoređene, kakvu su artiljerijsku potporu imale te se navodi kako je Armija BiH imala 8500 boraca. **Direktiva Sefera Halilovića bila je “očistiti prostor od sumnjivih osoba”.**

Sadržaj Direktive

“Odlučio sam organizirano i pravodobno dovođenje snaga u povoljan operativno-taktički položaj i istodobno borbenim dejstvima o svim elementima borbenog rasporeda napasti ustaške snage, grupirajući glavne snage na pravcu iz doline Neretvice k Prozoru, a pomoćne u pravcu s. Donja Grabovica – s. Vrđi – s. Goranci – Mostar. S ciljem u sadejstvu sa susjedima (pomoćne snage) uz pravodobno ubacivanje dijela snaga u pozadinu ustaša, uz primjenu snažne artiljerijske vatre, obuhvatnim dejstvima razbiti mu snage, nanijeti što veće gubitke i doći do što većeg ratnog plijena, u daljnjem nastaviti energična dejstva i primorati ga na povlačenje što dublje u zapadnu Hercegovinu. Gotovo za napad 13. 9. 1993.”

Također, navodi se kako je zabranjena upotreba radioveza do početka napada te kako će se veze organizirati kuririma. Naređeno je i izviđanje “rasporeda i jačine snaga ustaša, mogućnost proboja kroz minska polja te otkrivanje položaja ustaške artiljerije, sigurnosno osiguranje: zaštititi pripreme za napad, vrijeme i pravce dovođenja postrojbi na polazne položaje. U zoni napada očistiti prostor od sumnjivih osoba...” – stoji u dijelu dokumenta. Jesu li u sklopu “čišćenja prostora od sumnjivih osoba” pobijeni i nevini civili u Grabovici, nešto je o čemu su svi godinama razmišljali osim nadležnih pravosudnih institucija u BiH.”

Direktiva pokazuje plan agresije na hrvatska područja i na Hrvate te ciljeve tzv. Armije BiH. Sefer Halilović koristi termin ustaše pa se postavlja pitanje otkud ustaše u BiH 1993. godine. Ne radi se o ustašama već o Hrvatima Bosne i Hercegovine prema kojima Sefer Halilović izražava mržnju.

Bit rata

Rasim Delić, general Armije BiH, u veljači 1994. precizno je sažeo bit rata Armije BiH protiv HVO-a: *“HVO eliminisan sa područja Jablanice, Konjica, Fojnice, Kaknja, Zenice,*

Travnika i Bugojna. Znači, kompletna jedna pokrajina po Vens-Ovenovom planu sa centralom u Travniku.

Eliminacija HVO-a znači eliminaciju Hrvata koji su živjeli na tim područjima koja je kontrolirao HVO.

Hrvatski povjesničar Davor Marijan (znanstvenik iz Hrvatskog instituta za povijest, specijalist za ratove 1990-ih u Hrvatskoj i BiH) autor je knjige „*Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*“. Autor u knjizi, temeljem niza dokumenata, objašnjava što se događalo u muslimansko-hrvatskom ratu u BiH tijekom rata od 1992. do 1994. godine. U razgovoru o knjizi Davor Marijan je o uzrocima hrvatsko-muslimanskog rata kazao: *Uzrok su suprotstavljene politike. Hrvati su smatrali da trebaju dobiti dio teritorija za svoj entitet, a Bošnjaci su imali koncept centralizirane, unitarne, odnosno svoje nacionalne države koja je trebala nastati kao prividno „građanska“ država u kojoj bi nemuslimansko stanovništvo bilo majorizirano. Rat je bio neminovan. Počeo je kada je ABiH velikim dijelom preko teritorija Hrvatske i područja koje je nadzirao HVO nabavila dostatnu količinu oružja i streljiva i kada je agresivnije nastupila prema HVO-u u središnjoj Bosni, gdje je rat i počeo u siječnju 1993. U HVO-u su tek 14. travnja 1993., kad ih je ABiH napala u Konjicu, prihvatili da nije riječ o povremenim incidentima, već o otvorenom ratu. Do tada su iz Zagreba dolazili nalozi da se smire i pregovaraju s Muslimanima.*

Na pitanje: **“Kakve su posljedice toga rata? Jesu li Bošnjaci njime ostvarili svoje strateške ciljeve?”** Marijan je odgovorio: *Nisu postigli ni izbliza koliko su željeli, a HVO se uz velike gubitke održao u središnjoj Bosni. General Rasim Delić u veljači 1994. sažeo je bit i učinak rata konstatacijom da je „HVO eliminisan sa područja Jablanice, Konjica, Fojnice, Kaknja, Zenice, Travnika i Bugojna. Znači, kompletna jedna pokrajina po Vens-Ovenovom planu sa centralom u Travniku“. Delićeva samohvala ogoljuje do srži svrhu rata koji je ABiH pvela protiv HVO-a. Armija BiH ratovala je za teritorij, koji je najvećim dijelom i etnički očistila. Pobijedila je u etnički miješanim područjima, na kojima se prije izbijanja otvorenog sukoba demografska slika drastično promijenjena u korist Muslimana. Muslimani su ratovali za teritorij koji nisu bili u stanju uzeti Srbima zbog njihove tehničko-taktičke nadmoći. S HVO-om su bili izmiješani i iskoristili su pogodan trenutak da na račun te prednosti protjeraju Hrvate.*

Na pitanje: **“Kakva je uloga Alije Izetbegovića u ratu u BiH, a posebice u hrvatsko-muslimanskom ratu?”** Marijan je odgovorio: *Smatram da je on glavni krivac za rat Hrvata i Muslimana, a ima i veliku odgovornost za izbijanje otvorenog rata u BiH 1992. jer je odbacio Cutileirov plan. On je već u predizbornoj kampanji u rujnu 1990. elaborirao da alternative za „ideal građanske Republike“ nema. Ili „građanska Republika“ ili „građanski rat“. Izetbegović je prvi čelnik jedne od nacionalnih stranaka u BiH koji je prije rata prijetio ratom ako se ne prihvati koncept države koji je Muslimanima trebao jamčiti političku prevagu. Početkom 1991. u Skupštini SR BiH izjavio je da bi zbog suverene Bosne „žrtvovao mir“, ali da ne bi zbog mira u Bosni „žrtvovao suverenu Bosnu“. Nije sporno to što ga Bošnjaci slave,*

sporno je to što ga neki iz okruženja također smatraju čovjekom mira, suživota i tolerancije – svime onim što on nije bio.

Na pitanje: “***Želite reći da se nije borio za državu triju ravnopravnih naroda?***” odgovorio je: *Izetbegović je bio islamist koji je u izbornu utrku ušao s pedigreom robijaša za islam i s Islamskom deklaracijom, koja se konstantno relativizira tvrdnjom da je napisana 20 godina prije, no objavljena je izborne 1990. te su u pravu oni koji u njoj vide politički program. Kao osoba predmodernog shvaćanja, Izetbegović je zajednicu shvaćao po kriteriju islamske vjere i ponašao se kao da se ništa nije promijenilo nakon što je Austro-Ugarska 1878. okupirala Bosanski pašaluk. On nije prihvaćao da je BiH zemlja triju ravnopravnih naroda. Svrha koncepta građanske države za koji se zalagao bila je majorizacija manjina, a ne izgradnja države u zapadnjačkom smislu.*

Nažalost, rat se nije mogao izbjeći jer su Srbi željeli Veliku Srbija, a Muslimani unitarnu državu kojom bi oni upravljali.

Godine 2021. situacija u BiH je katastrofalna, Srbi prijete otcjepljenjem i proglašenjem neovisne države, a Hrvati su šikanirani od Muslimana koji im biraju predstavnike u vlasti. Budući da je Tuđman umro u prosincu 1999., postavlja se pitanje tko je dijelio Bosnu i Hrecegovinu tijekom proteklih 20 godina. Tko je taj koji negira hrvatskom narodu da je konstitutivan u BiH? Tko je omogućio majorizaciju Muslimana, nepoštivanje Daytonskog sporazuma? Mnogo pitanja bez odgovora. Nakon završetka rata u BiH glavni krivac za teško stanje u BiH 2021. godine je međunarodna zajednica, najviše Europska unija koja je preko svojih visokih predstavnika omogućila Muslimanima da izigraju Daytonski sporazum i da negiraju konstitutivnost Hrvata u BiH.

2. Kronologija rata u Bosni i Hercegovini (1991. – 1995.)

Bosanskohercegovački Hrvati u ratu u Bosni i Hercegovini (BiH) od 1991. do 1995. godine branili su prostore na kojima su živjeli Hrvati tijekom više stoljeća (Bosanska Posavina, Srednja Bosna, Hercegovina). Hrvati su branili svoje stoljetne prostore od Srba i Bošnjaka-muslimana. Srbi su izvršili agresiju na Bosansku Posavinu jer im je trebao koridor za povezivanje Srbije i područja u Hrvatskoj i BiH gdje su živjeli Srbi. Srbi su također izvršili agresiju na Hercegovinu s ciljem okupacije cijele južne Hrvatske. Krajnji cilj je bio stvaranje Velike Srbije. Hrvati su branili Bosansku Posavinu, ali je nisu uspjeli obraniti iz vojnih i političkih razloga (stav međunarodne zajednice i muslimanskog vodstva u BiH).

U BiH se kao početak rata uzima 1. travnja 1992. godine kada su srpske paravojne postrojbe po naređenju šefa srbijanske tajne službe Jovice Stanišića prešle granicu, napale grad Bijeljinu i izvršile prvi pokolj Bošnjaka. Međutim, rat je započeo prije. Započeo je 1. listopada 1991. kada je JNA napala i razrušila bosanskohercegovačko selo Ravno. Kada su pobunjeni Srbi i JNA u Hrvatskoj ubijali i protjerivali stanovništvo, razarali sela i gradove, predsjednik bosanskohercegovačkog predsjedništva Alija Izetbegović kazao je: „*To nije naš rat*“ te pozvao jedinice JNA u Bosnu i Hercegovinu.

Bošnjačko-hrvatski sukob, odnosno sukob Armije BiH i HVO-a, trajao je od listopada 1992. do ožujka 1994. godine. Dio je rata u Bosni i Hercegovini i međunarodnog oružanog sukoba na području Bosne i Hercegovine koji se vodio između 1. listopada 1991. i 14. prosinca 1995. godine.

Treba spomenuti da su Hrvati iz Hercegovine (mjesto Prolog) 7. svibnja 1991. zaustavili kolonu tenkova koja je pošla prema strateškim točkama i prema Splitu i na taj način su bitno utjecali na daljnji razvoj događaja.

Važno je navesti neke datume za bolje razumijevanje stanja u BiH:

- U svibnju 1990. Muslimani su osnovali stranku muslimanskog naroda Stranka demokratske akcije (SDA); Srbi su 12. srpnja 1990. osnovali Srpsku demokratsku stranku. Hrvati su u kolovozu 1990. osnovali Hrvatsku demokratsku zajednicu Bosne i Hercegovine.
- Rujan – studeni 1991. Srbi su u BiH proglasili 5 autonomnih srpskih oblasti: Bosanska Krajina, Sjeverna Bosna, Semberija, Romanija i Istočna Hercegovina; 9. i 10. studenoga 1991. organizirali su referendum o samostalnoj srpskoj republici (Srpska Republika Bosna i Hercegovina).
- Hrvati se počinju organizirati u hrvatske zajednice: 12. studenoga 1991. Bosanska Posavina; 18. studenoga 1991. Herceg-Bosna; 14. siječnja 1992. Usora i 27. siječnja 1992. Srednja Bosna.
- 29. veljače i 1. ožujka 1992. referendum za samostalnost BiH kojega su Hrvati podržali, a Srbi bojkotirali. Da Hrvati nisu izišli i podržali referendum, BiH nikada ne bi postala država.

- Priznanje Republike BiH od Hrvatske 7. travnja 1992.; EZ priznala je BiH 6. travnja, a SAD 7. travnja 1992. godine.
- 27. rujna 1993. Muslimani u BiH mijenjaju ime i postaju Bošnjaci (Prvi bošnjački sabor).
- 18. ožujka 1994. u Washingtonu su predsjednik Franjo Tuđman i predsjednik Alija Izetbegović potpisali Okvirni sporazum kojim je okončan muslimansko-hrvatski rat.
- U Daytonu je održana konferencija od 1. do 21. studenog 1995. godine. Potpisan je mirovni sporazum o prekidu neprijateljstava u BiH. Dogovorena je podjela BiH; 51% teritorija pripada Federaciji BiH, a 49% teritorija pripada Republici Srpskoj. Srbi su nagrađeni za rat u BiH i za zločine koje su počinili.
- 14. prosinca 1995. u Parizu je službeno potpisan sporazum iz Daytonu pa je rat u BiH okončan.

Kronologija ratnih događanja u BiH od 18. rujna 1991. do 14. prosinca 1995.

- 19. rujna 1991. JNA je s 20.000 vojnika zauzela Dubravsku visoravan.
- 20. rujna 1991. JNA je zauzela zračnu luku Mostar.
- 1. listopada 1991. JNA je razrušila selo Ravno u pohodu na Dubrovačko primorje i Dubrovnik. Osim potpuno srušena sela, ubijene su 24 osobe, ranjeno ih je 11, a 18 osoba je utamničeno u Trebinju.
- 13. studenoga 1991. pripadnici JNA ubili su 8 staraca Hrvata u selu Kijevu Dolu.
- U ožujku 1992. Srbi napadaju Bosansku Posavinu, a 17. travnja 1992. zauzeli su Bosanski Šamac.
- 1. travnja 1992. godine srpske paravojne postrojbe, po naređenju šefa srbijanske tajne službe Jovice Stanišića, prešle su granicu, napale grad Bijeljina i izvršile prvi pokolj Muslimana.
- 3. travnja 1992. Srbi su preuzeli kontrolu u gradu Banja Luka.
- 3. travnja 1992. u Mostaru je ispred vojarne Sjeverni logor eksplodirala cisterna. Bio je to početak rata za Mostar.
- 3. travnja 1992. započela je bitka za Kupres. Srbi su okupirali Kupres 7. travnja 1992. godine.
- 4. travnja 1992. JNA je napala minibacačima, topovima i VBR-ovima Bosanski Brod.
- 4. travnja 1992. dogodio se oružani sukob u Sarajevu te započinje opsada Sarajeva.
- 6. travnja 1992. Srbi su napali Višegrad i okupirali ga za nekoliko dana te izvršili pokolj.
- 7. travnja 1992. JNA je raketirala Široki Brijeg.
- 9. travnja 1992. Srbi su zauzeli Zvornik i izvršili pokolj.
- 10. travnja Srbi su napali Bosanski Brod i Derventu, a 11. travnja 1992. Čitluk.
- Od 13. do 23. travnja 1992. Srbi su napadali Livno; napadnuti su Travnik, Vitez, Busovača i Bugojno.
- 17. travnja 1992. Srbi su zauzeli Foču i Bosanski Šamac.
- 26. travnja (na Mali Uskrs) 1992. godine Srbi su napali Vitez i Busovaču; zrakoplovi JNA bombardirali su Vitez i Busovaču.

- Od travnja do listopada izvršen je pokolj u Doboju.
- Krajem travnja 1992. počinju incidenti između Bošnjaka i Hrvata koji će kasnije kulminirati u otvoreni oružani sukob. Preuzimanje vojarne "Kaonik" kod Busovače bilo je povodom prvih incidenata između Hrvata i Bošnjaka (9/10. svibnja 1992.). Bošnjaci nisu sudjelovali u preuzimanju vojarne, ali su tražili podjelu oružja.
- Napad na kolonu JNA u Sarajevu dogodio se 2. –3. svibnja 1992.
- U svibnju 1992. Srbi su izvršili pokolj u Prijedoru.
- U svibnju 1992. novi incident između HVO-a i Armije BiH zbog podjele oružja iz skladišta kojeg su zauzeli HVO i HOS (pokušaj Armije BiH da silom otme oružje).
- 16. svibnja 1992. dogodio se srpski pokolj Muslimana u Zaklopači.
- 31. svibnja 1992. prvi sukob HVO-a i srpske vojske na području općine Vareš.
- 7. svibnja 1992. Srbi su zauzeli Brčko.
- U svibnju 1992. godine srpsko pješništvo masakriralo na Vlašiću trinaest osoba (Hrvata).
- 25. svibnja 1992. su napali Srba u tesličkoj općini (Komušina).
- 7. lipnja 1992. Srbi su zauzeli Derventu.
- Operacija Lipanjske zore (HVO, HV-dragovoljci), 7. lipnja 1992. dolazi do oslobađanja Neretve, 13. na 14. lipnja počinje oslobađanje lijeve obale rijeke Neretve. 26. lipnja 1992. je oslobađanje općine Mostar.
- 8. lipnja 1992. HVO je oslobodio Čaplinju.
- Tijekom lipnja 1992. godine u Uskoplju su bili prvi incidenti između hrvatskih i bošnjačkih postrojbi. Grad Uskoplje podijeljen je na hrvatski dio (Uskoplje) i bošnjački dio (Gornji Vakuf).
- 10. lipnja 1992. Srbi su zauzeli Modriču.
- 11. lipnja 1992. Prvi i Drugi krajiški korpus Vojske Republike Srpske (VRS) i srpske paravojne formacije zauzele su Kotor Varoš.
- 13. lipnja 1992. Srbi su zauzeli Odžak.
- 13. lipnja 1992. Muslimani su upali u srpska sela Katići i Podjele koja su bila pod zaštitom HVO-a pa je intervenirao HVO (sukob HVO i Muslimana, TO).
- 19. lipnja 1992. sukob HVO-a i HOS-a s Muslimanima (Armija BiH, TO) u Novom Travniku.
- Sukobi HVO-a i TO u Gornjem Vakufu 18/19. lipnja te 20/21. lipnja 1992. godine.
- 28. lipnja 1992. godine Srbi gađali raketom „Luna“ hrvatsko selo Paklarevo.
- Sukob muslimanske TO i HVO-a 12./13. srpnja 1992. dogodio se u Novom Travniku.
- 7. kolovoza 1992. sukob je HVO-a i Armije BiH u Kiseljaku.
- 11. kolovoza 1992. Muslimani su u Sarajevu napali HVO na Stupu, Otesu, Barama, Azićima i Doglodima.
- 12. rujna 1992. Muslimani su napali HVO u naselju Doglodi (Sarajevo).
- 6. listopada 1992. Srbi su zauzeli Bosanski Brod, okupirali cijelu Bosansku Posavinu osim Orašja.
- 18. listopada 1992. sukobljavaju se HVO i Armija BiH na području Lašvanske doline, u Novom Travniku i Rami.

- 23. listopada 1992. je prvi jači sukob HVO-a i Armije BiH u Prozoru i Uskoplju.
- 29. listopada 1992. srpska vojska zauzela je Jajce. Okupirana su i sela Karaula i Potkraj.
- U prosincu 1992. u dolinu Vrbasa (područje Gornjeg Vakufa) dovedena je 305. brdska brigada, razmještena prema HVO-u u Prozoru i na prijevoju Makljen.
- 11. siječnja 1993. napad ARBiH na HVO u Gornjem Vakufu/Uskoplju koji se kasnije proširio na Lašvansku dolinu. Sukob je počeo 11. siječnja i trajao je do 25. siječnja 1993. Armija BiH je prvih dana imala inicijativu, ali je HVO 18. siječnja krenuo u kontranapad i razbio muslimanske snage. Sve važnije kote oko grada bile su zauzete. HVO je mogao zauzeti grad, ali politička odluka bila je da se to ne uradi (utjecaj međunarodne zajednice i Zagreba). Primirje je nastupilo 25. siječnja.
- U siječnju 1993. Bošnjaci napuštaju položaje prema srpskom agresoru pa preuzimaju vlast u Bugojnu.
- Od 11. do 20. siječnja 1993. VRS je odvojila Cersku od Srebrenice i ovladala važnom prometnicom.
- 23. i 24. siječnja 1993. Armija BiH napada hrvatska područja u općini Kiseljak.
- Od 24. siječnja do 3. veljače Srbi su zauzeli područje Skelana, osigurali Rudo i Bratunac od novih muslimanskih napada.
- Sredinom veljače 1993. Srbi su zauzeli više mjesta u Podrinju.
- Tijekom ožujka 1993. Srbi su porazili Muslimane oko Srebrenice i Žepe. Od potpunog poraza spasila ih je međunarodna zajednica; proglasilo su Srebrenicu zaštićenom zonom (16. travnja), a Žepu (5. svibnja).
- 23. ožujka 1993. oružani sukob HVO-a i Armije BiH u gradu Konjicu. Armije BiH je zauzela grad.
- 25. ožujka 1993. Bošnjaci-muslimani napadaju Busovaču iz više pravaca. Grad je blokiran, ali ga Armija BiH nije uspjela osvojiti (okupirati).
- 16. travnja 1993. glavni sukob HVO-a i Armije BiH na području Viteza. Armija BiH napala je Vitez i Busovaču. Tijekom oružanog sukoba Anti-teroristička bojna Vojne policije HVO-a („Jokeri“) počinila je zločin u Ahmićima, a Armija BiH počinila je zločin u Trusini.
- 16. travnja 1993. zbio se prvi oružani sukob u blizini Jablanice između postrojbi Armije BiH i HVO-a. Bošnjaci uhićuju Hrvate (oko 400 Hrvata) te ih smještaju u „otvoreni logor“.
- Na području općine Zenica 17. i 18. travnja 1993. Armija BiH napala je područja gdje su živjeli Hrvati. Nakon predaje lokalnog HVO-a Armija BiH je počinila zločine nad Hrvatima (u selu Šušanj).
- Armija BiH 17. travnja 1993. napada sela Kuber i Putiš (u općini Busovača) te ubija civilno stanovništvo.
- 18. travnja 1993. Srbi su zauzeli dominantne kote na širem području Hadžića (opsada Sarajeva).
- Sredinom travnja 1993. u Željeznom Polju (općina Žepča) Armija BiH ubija zarobljenike (30 Hrvata).
- Tijekom travnja 1993. Armija BiH napada i ubija Hrvate u Travniku; izvršeno je etničko čišćenje.

- 2. svibnja 1993. Armija BiH napala je selo Podhum/Žitače (općina Konjic) i počinila ratni zločin nad civilima.
- 6. svibnja 1993. Vijeće sigurnosti UN-a (Rezolucija 824.) proglasilo je 6 zaštićenih zona u BiH: Bihać, Goražde, Sarajevo, Srebrenica, Tuzla i Žepa.
- Dana 9. svibnja 1993. Bošnjaci u Mostaru oduzimaju oružje pripadnicima HVO-a. Razoružane pripadnike HVO-a smještaju u zarobljeničke logore.
- 19. svibnja 1993. Armija BiH iz zapadnog Mostara napala je HVO. Borbe su trajale dva dana. Bošnjaci nisu uspjeli ovladati zapadnim dijelom Mostara. Nakon toga HVO razoružava Bošnjake u svojim postrojbama i smješta ih u zarobljeničke logore.
- 27. svibnja 1993. Srbi su napali Muslimane na području Goražda te osvojili nove prostore na području BiH.
- 1. lipnja 1993. Armija BiH napala je Hrvate na području općine Fojnica.
- 3. lipnja 1993. Armija BiH napala je okolicu Travnika pa Hrvati bježe u Novi Travnik.
- 6. lipnja 1993. pripadnici Armije BiH počinili su ratni zločin u Novom Travniku (ubijeno je 30 Hrvata).
- 8. lipnja 1993. Armija BiH napala je područja gdje su živjeli Hrvati u općini Kakanj.
- 10. lipnja 1993. Armija BiH minobacačkom granatom ubila je osmero hrvatske djece na igralištu u Vitezu.
- 13. lipnja 1993. Armija BiH probila je obrambene crte u općini Kakanj i nakon toga Hrvati bježe u Vareš (oko 15.000 Hrvata).
- 15. lipnja 1993. pripadnici Armije BiH počinili su ratni zločin u Busovačkim stajama. Ubili su 22 Hrvata.
- 17. lipnja 1993. Armija BiH napala je Kreševo. Najžešći napadi bili su između 23. i 26. lipnja 1993. godine. Armija BiH nije uspjela zauzeti Kreševo.
- 19. lipnja 1993. dogodio se egzodus Hrvata iz Vareša.
- 24. lipnja 1993. na katolički blagdan Sv. Ivana Krstitelja Muslimani su za vrijeme svete mise napali Žepče.
- 25. lipnja 1993. Armija BiH napala je područja u općini Zavidovići. 28. lipnja 1993. izvodi sveopći napad na Gornju Lovnicu.
- 30. lipnja 1993., na području Bjelopoljske kotline sjeverno od Mostar, bošnjački pripadnici HVO-a počinili su izdaju i napali suborce Hrvate. Bošnjaci zarobljavaju i ubijaju suborce Hrvate te preuzimaju kontrolu nad istočnim dijelom grada Mostara, brojnim sjevernim te jugoistočnim prigradskim naseljima na lijevoj obali Neretve.
- Početkom srpnja 1993. Srbi su izveli napadnu operaciju Lukovac '93. (zauzeli su područja oko Sarajeva, Trnova i Igmana).
- Prvih dana srpnja 1993. dolazi do prvog oružanog sukoba Armije BiH i HVO-a u općini Maglaj.
- U općini Uskoplje su 4. i 5. srpnja 1993. spaljena hrvatska sela Rostovo i Sebešić. Armija BiH protjerala je Hrvate iz sela Milići, Ponir, Krupa, Bistrica, Batuška i Pajić Polje. Imovina Hrvata je opljačkana, a sela spaljena.

- 16. srpnja 1993. HVO se povlači iz Fojnice, a s njima je krenulo i 6 tisuća Hrvata. Pripadnici Armije BiH čine zločine (ubojstva), pljačkaju hrvatska sela i pale hrvatske kuće.
- Armija BiH izvela je opći napad na Bugojno 18. srpnja 1993. godine. Krajem srpnja Armija BiH zauzela je cijeli teritorij bugojanske općine. Protjerano je oko 13.000 Hrvata. Počinjeni su mnogobrojni ratni zločini. Oko 350 Hrvata je zatočeno u logore.
- 28. srpnja 1993. pripadnici 44. brdske brigade IV. korpusa Armije BiH opkolili su Doljane (općina Jablanica) i počinili zločin. Ubili su 9 civila i 33 zarobljena pripadnika HVO-a. U logor Muzej odvedeno je 185 Hrvata.
- 6. rujna 1993. Armija BiH izvršila je žestok napad na HVO na pravcu Vrda. Cilj je bio osvojiti cijeli Mostar i dolinom Neretve izići na more.
- Pripadnici Armije BiH („Zukini specijalci“) su 9. rujna 1993. godine počinili ratni zločin u Grabovici. Ubili su 32 osobe. Grabovica je selo između mostarske i jablaničke općine koje je bilo 30 kilometara od crte razgraničenja pa nije predstavljalo nikakvu opasnost za Bošnjake.
- 14. rujna 1993. pripadnici Armije BiH napali su selo Uzdol (većinsko hrvatsko selo) te počinili ratni zločin. Ubili su 41 Hrvata.
- Pripadnici Armije BiH su 16. rujna 1993. upali u selo Hudsko te počinili ratni zločin nad zarobljenim pripadnicima HVO-a.
- 18. listopada 1993. Armija BiH napala je varešku općinu. U Kopijarima su počinili ratni zločin. Ubili su 6 civila.
- Selo Stupni Do bilo je bošnjačka utvrda u koju su tijekom oružanog sukoba s Armijom BiH ušli pripadnici HVO-a. Tijekom tog oružanog sukoba borbi za Vareš pripadnici HVO počinili su ratni zločin 25. listopada 1993. godine. Ubili su 16 Bošnjaka.
- 30. listopada 1993. Armija BiH napala je općinu Vareš. Hrvati se 3. studenoga 1993. povlače iz Vareša preko srpskih položaja.
- 9. studenoga 1993. srušen je Stari most u Mostaru.
- 10. prosinca 1993. krenuo je humanitarni konvoj za srednju Bosnu „Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrnu“. Hrvati središnje Bosne bili su 8 mjeseci u izolaciji, opkoljeni Bošnjacima. Pri povratku konvoja pripadnici Armije BiH su u Uskoplju 22. prosinca 1993. ubili vozača Antu Vlajića i ranili tri osobe.
- 22. prosinca 1993. postrojbe Armije BiH počinile su ratni zločin u Križančevu Selu. Ubili su 74 Hrvata.
- 9. sijačnja 1994. pripadnici Armije BiH počinili su ratni zločin u selu Buhine Kuće. Ubili su 26 Hrvata.
- 23. veljače 1994. potpisano je primirje između Armije BiH i HVO-a, na aerodromu Pleso kraj Zagreba.
- 18. ožujka 1994. Washingtonskim sporazumom postiže se prestanak muslimansko-hrvatskog rata.
- Od 1. do 3. studenoga 1994. izvedena je vojna operacija Cincar (HV i HVO). Oslobođeno je oko 200 četvornih kilometara BiH.
- Od 29. studenoga do 24. prosinca 1994. trajala je operacija Zima 94. (HV i HVO). Srpske snage poražene su na Dinari.

- 7. travnja 1995. operacija Skok-1 (HV i HVO). Oslobođeno je 75 četvornih kilometara BiH.
- 5. svibnja 1995. Srbi su napali i pokušali osvojiti Orašje, ali im to nije uspjelo.
- Od 4. do 11. lipnja 1995. izvedena je vojna operacija Skok-2 (HV i HVO). Oslobođeno je 450 četvornih kilometara BiH.
- U srpnju 1995. izvedena je vojna operacija Ljeto 95. (HV i HVO). Oslobođeno je 1600 četvornih kilometara BiH.
- Srbi su između 13. i 19. srpnja 1995. izvršili pokolj više od 8.000 Bošnjaka-muslimana u Srebrenici.
- Od 4. do 8. kolovoza 1995. odvijala se vojna operacija Oluja kojom je oslobođen teritorij takozvane Krajine. Hrvatska vojska i policija porazile su neprijatelja i izišle na međunarodno priznate granice RH. HV i 5. korpus Armije BiH izvršili su deblokadu Bihaća.
- Od 8. do 17. rujna 1995. trajale je operacija Maestral kojom je nanesen poraz srpskoj vojsci u BiH.
- Tijekom rujna 1995. NATO je izveo operaciju Namjerna sila. Bombardirani su položaji Srba. Operacija je okončana nakon što je dogovorena deblokada Sarajeva, 14. rujna 1995.
- 8. listopada 1995. započela je vojna operacija Južni potez. Operacija je prekinuta 15. listopada 1995. na zahtjev međunarodne zajednice koja je spriječila potpuni poraz srpskih snaga te oslobađanje Bosanske Posavine. Oslobođeno je 800 četvornih kilometara BiH.
- U Daytonu je održana konferencija od 1. do 21. studenoga 1995. godine. Potpisan je mirovni sporazum o prekidu neprijateljstava u BiH. Dogovorena je podjela BiH; 51% teritorija pripada Federaciji BiH, a 49% teritorija pripada Republici Srpskoj. Srbi su nagrađeni za rat u BiH i za zločine koje su počinili.
- 14. prosinca 1995. u Parizu je službeno potpisan sporazum iz Daytonu pa je rat u BiH okončan.

Međunaroda zajednica pokušavala je riješiti status BiH i zaustaviti rat, ali nije poduzela ništa konkretno. Bila su tri plana međunarodne zajednice za uređenje BiH.

1. Prvi plan bio je Lisabonski sporazum poznat i kao Carrington-Cutileirov mirovni plan iz rujna 1991. Plan su potpisale sve tri strane 18. ožujka 1992., a Alija Izetbegović je 28. ožujka 1992. povukao svoj potpis.
2. Drugi plan bio je Vance-Owenov mirovni plan o podjeli BiH na 10 regija. Bio je prihvaćen, ali ga je 5. svibnja 1993. odbio parlament Republike Srpske jer bi Posavina pripala Hrvatima, a najveći dio Podrinja pripao bi Bošnjacima.
3. 20. kolovoza 1993. norveško-britanski plan (Stoltenberg-Owen) za BiH odbačen je od nelegalne vlade BiH 29. kolovoza 1993. godine.

Europska zajednica nije uspjela zaustaviti rat pa su se umiješale Sjedinjene Američke Države koje su zaustavile muslimansko-hrvatski rat. Postignut je Washingtonski sporazum 18. ožujka 1994. Nakon pokolja Muslimana u Srebrenici SAD su promijenile mišljenje i bile su za vojnu akciju. Nakon oslobodilačkih akcija hrvatske vojske i policije, deblokade Bihaća te

oslobodilačkih akcija Amerikanci su zaustavili oslobađanje područja BiH koja su Srbi okupirali. Organizirali su razgovore u Daytonu od 1. do 21. studenoga 1995. godine. Postignut je Daytonski mirovni sporazum koji je službeno potpisan u Elizejskoj palači u Parizu, 14. prosinca 1995. Taj sporazum zaustavio je rat na području BiH, ali nije riješio pitanje povratka prognanih, niti je kaznio agresora.

Bošnjačko-muslimanske postrojbe izvršile su etničko čišćenje Hrvata s njihovih stoljetnih područja. Na području pod bošnjačkom vlašću Hrvati su postali građani drugoga reda, bez političkih prava, građanskih sloboda i mogućnosti rada. Etničko čišćenje Hrvata je izvršeno u općinama Vareš, Kakanj, Maglaj, Zavidovići, Bugojno, Zenica, Travnik, Konjic, Jablanica i drugdje (vidjeti poglavlje o etničkom čišćenju). Za vrijeme muslimansko-hrvatskog krvavog sukoba, s područja pod kontrolom HVO-a protjerano je oko 50.000 Bošnjaka, a sa područja pod kontrolom Armije BiH oko 150.000 Hrvata.

Podaci Istraživačko-dokumentacijskog centra iz Sarajeva, koje mnogi smatraju vjerodostojnima, govore da je od 1991. do 1995. godine u BiH poginulo ili nestalo 7.762 Hrvata (poznata imena i prezimena žrtava), od toga 5.610 vojnika i 2.152 civila.

Najviše Hrvata poginulo je ili nestalo u središnjoj Bosni. Svaka treća hrvatska žrtva ubijena je ili nestala u središnjoj Bosni; na tom prostoru život je izgubilo 2.528 hrvatskih civila i vojnika. U Bosanskoj Posavini poginulo je 1.705, a u Hercegovini 1.415 Hrvata. U Bosanskoj Krajini u ratu je bilo 930 hrvatskih žrtava, dok je u Sarajevu poginulo 745 Hrvata. Tijekom rata Armija BiH prognala je 128.343 Hrvata, a Vojska Republike Srpske 155.040 Hrvata. Zbog ratnog stanja sa slobodnih prostora Bosne i Hercegovine izbjeglo je 104.000 Hrvata.

"Knjiga smrti BiH" opovrgava teze nekih bošnjačkih političara o tristo ili čak četiristo tisuća poginulih te ustvrđuje da je poginuo 68.101 Bošnjaka, 22.779 Srba, 8858 Hrvata i 4995 osoba drugih narodnosti.

Prema procjenama demografa iz Haaškog tužiteljstva, u ukupnom broju poginulih u Bosni i Hercegovini, bilo vojnika ili civila, Hrvati sudjeluju sa 7,5 posto, Srbi s 19 posto, dok je poginulih Bošnjaka 58 posto, a ostatak otpada na druge narodnosti.

Prema istraživanju sarajevskog Istraživačko-dokumentacijskog centra (na čelu s Mirsadom Tokačom) ukupno je tijekom rata u BiH (1991. –1995.) poginulo 97.207 ljudi. Ukupni broj ratnih žrtava po pojedinim narodima po tom je istraživanju: 64.036 mrtvih Bošnjaka (65,88 posto), 24.905 Srba (25,62 posto) te 7788 Hrvata (8,01 posto).

Po rezultatima tog istraživanja, tijekom rata u Bosni i Hercegovini ubijeno je ili nestalo 30.633 pripadnika Armije BiH, nešto više od 20 tisuća pripadnika JNA odnosno Vojske Republike Srpske te 5719 vojnika koji su bili u sastavu Hrvatskog vijeća obrane.

Podsjetimo da je iz BiH u Hrvatsku došlo oko 800.000 izbjeglica u razdoblju od 1992. do 1996. Hrvatska je tada, uz brigu za svoje prognanike iz ratom pogođenih područja zemlje, preuzela i brigu za prognane Bošnjake usprkos tome što je u Hrvatskoj tad bilo 450.000 nezaposlenih,

190.000 osoba koje su primale socijalnu pomoć te što je pretrpjela štete ratnih razaranja od oko 21 milijardu dolara.

Ne zaboravimo ni izjavu predsjednika Alije Izetbegovića koji je na događaje između Hrvata i Srba u Hrvatskoj i Hercegovini komentirao: „*Ovo nije naš rat*“, i time jasno dao na znanje Hrvatima da će se morati pobrinuti sami za sebe. Izetbegović kao predsjednik Predsjedništva SR BiH nije smio ostati neutralan. Nastupio je isključivo kao bošnjački vođa i pokazao interes samo za bošnjački narod, što je apsurdno u svakom pogledu.

Tablica 1. Stanje u BiH prema popisu stanovništva 1991. i 2013. godine

Narodnost	1991.	2013.
Hrvati	760.872 (17,4%)	544.780 (15,4%)
Srbi	1.366.104 (31,2%)	1.086.733 (30,8%)
Muslimani, Bošnjaci	1.902.956 (43,5%)	1.769.592 (50,1%)
Jugoslaveni	242.682 (5,5%)	
ostali	104.439 (2,45%)	130.054 (3,7%)
Ukupno	4. 377.053	3.531.159

Tablica 2. Broj stanovnika u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčkom distriktu (prema popisu stanovništva iz 2013. g.)

Republika Bosna i Hercegovina

Federacija	2.371.603	(62,55%)
RS	1.326.991	(35%)
Brčko distrikt	93.028	(2,45%)
Ukupno	3.791.662	(100,00%)

3. Katoličanstvo na tlu današnje Bosne i Hercegovine

Za razumijevanje rata (1992. – 1995.) na području Bosne i Hercegovine nužno je poznavati njezinu povijest. Nakon prodora avarsko-slavenskih plemena u 6. i 7. stoljeću na područje Bosne i Hercegovine Hrvati ostaju na tom području. Nakon dolaska na prostore današnje Bosne i Hercegovine Hrvati prihvaćaju kršćanstvo te se osnivaju biskupije.

U 12. stoljeću Srbi pod vodstvom Nemanjića osvajaju dijelove Bosne i nameću starosjediocima pravoslavlje. Nakon poraza Srba na Kosovu polju 1389. godine Turci napadaju Bosnu i Hercegovinu te vrše islamizaciju stanovništva. Hrvati su prelazili na novu vjeru iz egzistencijalnih razloga ili su osvajači nasilno vršili pokrštavanje. Oni koji to nisu htjeli bili su ubijeni ili prognani. Slično se dogodilo i tijekom rata od 1992. do 1995.; Hrvati su branili svoju djedovinu, svoju opstojnost u Bosni i Hercegovini. Nisu Hrvati osvajali srpska niti bošnjačka (muslimanska) područja već su branili djedovinu, stoljetnu opstojnost hrvatskoga naroda u BiH.

Bosanska biskupija vjerojatno je osnovana između 1060. i 1075. godine; točan datum nije poznat. Biskupija je prvo pripadala splitskoj metropoliji, a kasnije metropoliji u Baru, da bi 1167. godine bila priključena dubrovačkoj metropoliji. Bosanska biskupija je 1233. godine izuzeta iz dubrovačke metropolije te potvrđena izravnoj upravi Svete Stolice. U Vatikanskom arhivu u Rimu sačuvana je povelja hrvatsko-ugarskog kralja Bele IV. iz godine 1244. U povelji su navedeni posjedi bosanske biskupije. Godine 1252. bosanski biskup Ponsa sa svojim kaptolom napušta Bosnu i seli se na svoje imanje u Đakovo. Nakon odlaska biskupa u Đakovo u Bosni su imenovani biskupi-administratori koji su upravljali biskupijom. Pastoralni rad preuzeli su redovnici, najprije dominikanci, a poslije franjevci. U predtursko vrijeme je na području Bosne i Hercegovine bilo više od 200 crkava. Na području današnje konjičke općine arheolozi su pronašli 34 srednjovjekovne crkve. U selu Arnautovićima kod Visokoga otkrivena je godine 1909. trobrodna bazilika, a u njezinoj apsidi zidana grobnica bosanskih vladara. Na ostacima platna pronađeni su zlatom vezeni grbovi s ljljanima koji su pripadali velikaškoj obitelji Kotromanićima. Drži se da je to crkva sv. Nikole, koju je u Milama sagradio Stjepan II. Kotromanić i darovao franjevcima godine 1340. kada je bila osnovana franjevačka vikarija Bosna.

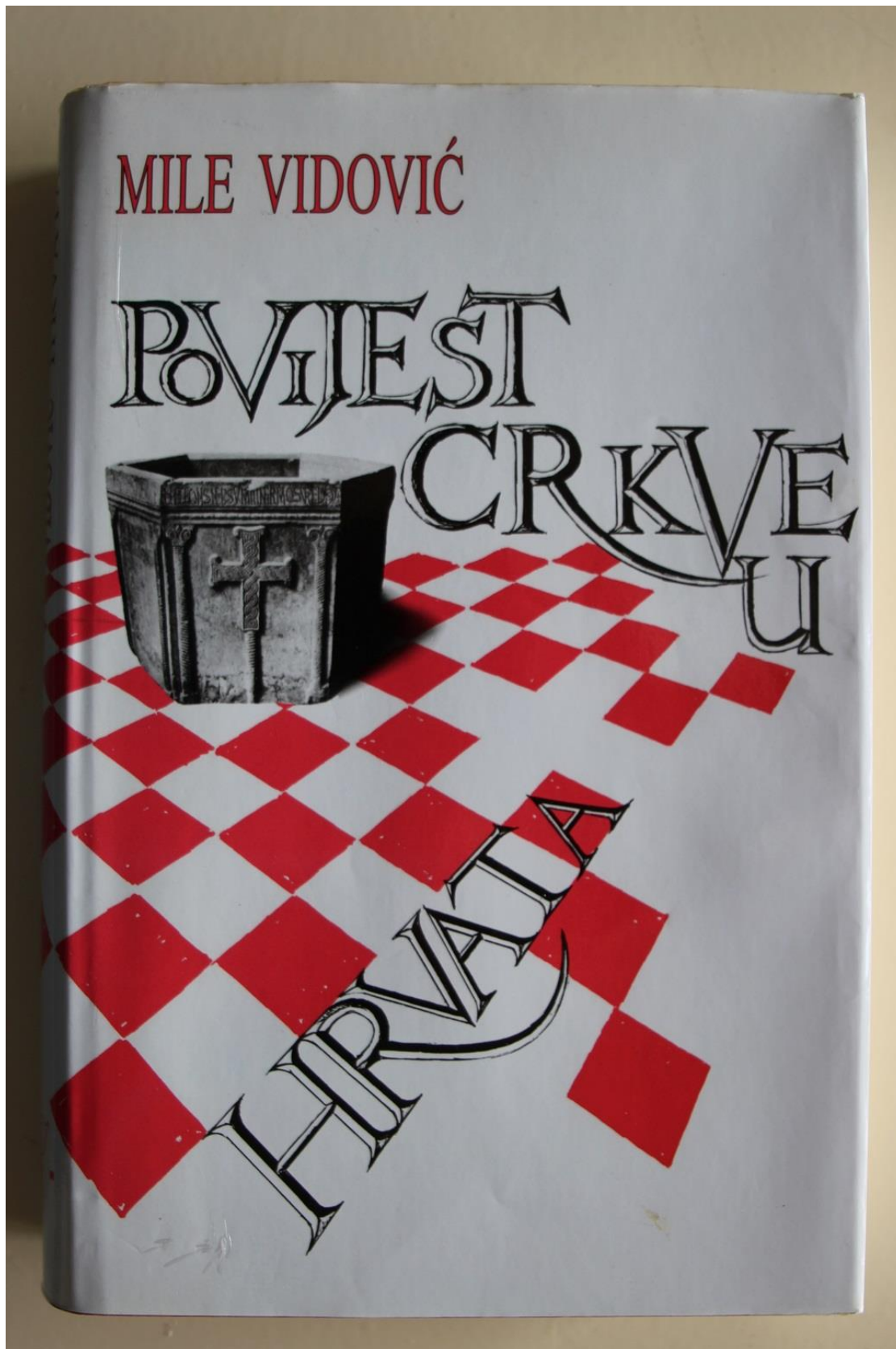
Bosanska biskupija je sjevernu granicu imala na rijeci Savi, istočnu na rijeci Drini, južna granica išla je od planine Prenja na izvor rijeke Sane i Vrbasa, pa je tako obuhvaćala krajeve oko Konjica, Bugojna i Jajca. Zapadna granica išla je rijekom Ukrinom u Savu. Kasnije se bosanska biskupija (u predtursko vrijeme) proširila na mnogo veći teritorij od same Bosne. Već 1385. Biskupija ima 35 samostana, od kojih je samo 4 bilo na području Bosne. To su bili franjevački samostani u Visokom, Lašvi, Kraljevoj Sutjesci i Olovu. Do 1463. godine će se izgraditi još 12 franjevačkih samostana širom Bosne. U srednjovjekovnoj bosanskoj državi, uoči turskog osvajanja živjelo je 750.000 katolika, koji su činili većinu stanovništva u Bosni.

Duvanjska biskupija postojala je prije dolaska Hrvata. Prvi se put duvanjski biskup (biskup Delminija) spominje u pismu pape Grgura Velikoga godine 591. Početkom VII. st., tijekom provale avarsko-slavenskih plemena, biskupija je nestala. Tek početkom XIV. st. biskupija je

obnovljena. Za vrijeme turske vladavine biskupijom su upravljali biskupi administratori koji nisu živjeli na području duvanjske biskupije. Župničku službu u duvanjskoj biskupiji uglavnom su vršili franjevci. Područje duvanjske biskupije obuhvaćalo je Duvanjsku krajinu te okolna mjesta: Županjac, Šujica, Buško Blato, Roško Polje, Rakitno te područje Rame i Prozora.

Trebinjska biskupija se prvi put spominje u buli pape Benedikta VIII. od 27. rujna godine 1022. To je najstarija biskupija na području današnje Bosne; smatra se da je utemeljena između godina 996. i 999. Grad Trebinje bio je političko i biskupsko središte. Čini se da je trebinjska katedrala bila posvećena sv. Mihovilu Arkandelu. Kasnije je sjedište biskupije premješteno iz Trebinja u stari benediktinski samostan sv. Petra u Polju, u današnjem selu Čičevu nedaleko od Trebinja. Trebinjska biskupija pripadala je dubrovačkoj metropoliji, a 1089. godine priključena je barskoj metropoliji do 1167. godine kada je ponovno priključena dubrovačkoj metropoliji sve do 1828. godine (do ukinuća dubrovačke metropolije).

U drugoj polovici XII. st. srpski vladari Nemanjići zauzimaju oblasti Travunje i Zahumlje te traže da se katolici pokrste i pređu na pravoslavlje. Oni koji to nisu htjeli, bili su prognani. Srpski kralj Uroš I. (1243. – 1276.) je 1252. prognao trebinjskog biskupa Salvija iz Trebinja. Pokršćavanje i progon katolika vršili su i drugi srpski vladari. Za vrijeme vladavine kralja i potom cara Dušana (1331. – 1355.) vršeno je prisilno pokršćavanje na pravoslavlje te je veliki broj katolika prešao na pravoslavlje. Prema učenju Pravoslavne crkve svi pravoslavci u našim krajevima su Srbi pa su pokršćeni katolici postali Srbi iako su bili Hrvati pravoslavne vjere. Turci su prvi put provalili na teritorij trebinjske biskupije godine 1386. Nakon poraza Srbije na Kosovu polju 1389. stanovništvo bježi pred navalom Turaka i seli se u Dubrovačku Republiku. Turci donose zakon protiv katolika 1516. godine pa se nakon toga ruše katoličke crkve i križevi pored putova. Mnogi katolici prelaze na islam da bi se zaštitili od progona. Nakon Kandijskoga rata 1674. godine Pravoslavna crkva nameće katolicima poreze, zauzima katoličke crkve i vrši pokršćavanje.

Slika 3. Naslovnica knjige: Povijest crkve u Hrvata

Franjevci u Bosni

Franjevci su počeli djelovati u Bosni u drugoj polovici XIII. stoljeća, a stalno su se u njoj nastanili godine 1291., nakon što im je papa Nikola IV. koji je bio franjevac, povjerio inkvizitorsku službu, što je 1298. papa Bonifacije VIII. ponovno potvrdio. Franjevci su u Bosnu došli kao misionari s nakanom da se suprotstave krivovjernicima „*Crkve bosanske*“. U početku su djelovali skupa s domenikancima, a već od godine 1330., odlukom pape Ivana XXII., postaju jedini misionari i inkvizitori na području Bosne. Godine 1340. osnovana je Bosanska franjevačka vikarija. Godine 1385. Franjevačka vikarija imale je 7 kustodija i 35 samostana.

Najveći i najvažniji franjevački samostan u Bosni bio je samostan u Srebrenici, po kojem je kasnije cijela provincija dobila ime „Bosna srebrena“. Većina samostana utemeljena je tijekom XV. i XVI. st., a onaj u Srebrenici održao se do kraja XVIII. st. kada su ga Turci srušili.

Najstariji samostani i crkve u današnjoj Bosni i Hercegovini:

- Nakon dolaska na područje današnje Bosne i Hercegovine Hrvati su primili kršćanstvo. Pokršćavanje Hrvata najvećim je dijelom završilo u IX. st.
- Najstarija biskupija u BiH je **Trebinjska biskupija osnovana 1022. godine.**
- **Bosanska biskupija utemeljena je između 1060. i 1075. godine; sjedište je bilo kod današnjeg Sarajeva.**
- Od 1252. godine sjedište bosanske biskupije je u Đakovu.
- Godine 1340. utemeljena je Bosanska vikarija sa sjedištem u Milama kod Visokog. Samostan sv. Bonaventure izgrađen 1340./41., srušen krajem XVII. st., nakon provale Eugena Savojskog 1697. godine u BiH, a novi samostan i crkva 1900. godine. Samostan sv. Bonaventure u Visokom proglašen je nacionalnim spomenikom BiH.
- Franjevci su iz Dubrovnika došli u Fojnicu u 14. stoljeću. Sagradili su crkvu Sv. Marije i samostan na Pazarnicama (na sjevernom dijelu Fojnice). U vrijeme progona kršćana, oko 1521. crkvu i samostan porušili su Turci. Nova crkva i samostan sagrađeni su 1594. – 1598. U velikom požaru 1664. izgorjeli su crkva i samostan pa je izgrađena nova crkva i samostan 1668. i 1669.
- Samostan u Kraljevoj Sutjesci, općina Kakanj, podignut je u prvoj polovini 14. stoljeća. Osmanlije su ga srušile 1524. godine. Novi samostan podignut je 1664. i više puta je obnavljan. Samostan u Kraljevoj Sutjesci nacionalni je spomenik Bosne i Hercegovine.
- Pred kraj 14. st. osnovan je Franjevački samostan sv. Katarine u Kreševu te Crkva Uznesenja blažene Djevice Marije. Više puta su rušeni pa ponovno podizani. Proglašen je nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.
- Stara Crkva Sv. Mihovila Arkandela u Varešu najstarija je katolička vjerska građevina u Bosni i Hercegovini. Izgrađena je 1716. godine te je pod zaštitom UNESCO-a i Zavoda za zaštitu spomenika Federacije BiH. Strop, pomoćni oltar i gotovo svi liturgijski predmeti potječu iz 1730., kao i kipovi koji su stigli iz Venecije.
- Franjevački samostan u Gučoj Gori (Crkva i samostan sv. Franje Asiškog) rimokatolički je samostan u općini Travnik u Bosni i Hercegovini. Građen je od

1857. od 1859. godine, a na njegovom podizanju radio je fratar Marijan Šunjić. Samostan i crkva pripadaju Franjevačkoj provinciji Bosni Srebrenoj. Porast broja vjernika u 19. stoljeću u Lašvansko-travničkoj župi doveo je 1827. godine do podjele župe na Župu Dolac i Župu Guču Goru, kao njen ogranak, a 1840. godine Župa Guča Gora odvaja se te postaje samostalna.

- Samostan u Plehanu smješten je na istoimenom brežuljku udaljenom desetak kilometara jugoistočno od Dervente. Osnovan je 1875. godine, na osnovi dozvole Osmanskog carstva iz 1853. godine. Crkvu i samostan (nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine) Srbi su minirali i porušili 1992. godine.

Samostani u Kreševu, Fojnici i Kraljevoj Sutjesci aktivno djeluju gotovo šest i pol stoljeća. Rimokatolički samostani u Bosni u 15. stoljeću: Bihać, Otoka, Krupa, Lijeve, Glaži (?), Zvečaj, Kamengrad, Jezero, Jajce, Glamoč, Bistrica, Duvno, Vrandik, St. Helyae, Skakava, Bijeljina, Maria de Campo(?), Teočak, Lendava (?), Tuzla Gornja, Tuzla Donja, Zvornik, Lab, Srebrenica, Curia Bani/Sutjeska Bobovac, Olovo, Lašva, Mile (Ševo), Podvisoki, Fojnica, Kreševio, Deževica, Konjic, Mostar, Ljubuški, Novi(?) (izradio Nikola Badanković, 1990.).

Kada su Turci 1463. zauzeli Bosnu, porušili su 38 franjevačkih samostana i kuća. Fra Anđeo Zvizdović je godine 1463. stupio u pregovore s turskim osvajačima i isposlovao *Ahdnamu* (carska odluka) od turskog sultana Mehmeda II. Osvajača, koja je barem na papiru franjevcima i katoličkim vjernicima davala kakvu-takvu sigurnost i zaštitu.

Godine 1517. vikarija je proglašena provincijom pod nazivom Provincija Bosna Srebrena sv. Križa. Najpoznatiji franjevački samostani u Bosni nalazili su se u Srebrenici, Fojnici, Kraljevoj Sutjesci i Visokom, svi utemeljeni u XIV. st. U XV. st. bili su podignuti samostani u Kreševu i Rami.

Franjevci u Hercegovini

Godine 1846. Sveta Stolica ustanovila je Hercegovački vikarijat (došlo je do razdvajanja bosanskih i hercegovačkih franjevac). Franjevci u Hercegovini su godine 1852. ustanovili svoju hercegovačku kustodiju, koja je 1892. godine proglašena provincijom pod nazivom ***Provincija Uznesenja Blažene Djevice Marije u Hercegovini.***

Samostan na Širokom Brijegu franjevci su podigli 1846. godine, a sjemenište je podignuto 1861. Drugi veliki samostan franjevci su podigli na Humcu kod Ljubuškoga 1867. Samostan u Mostaru sagrađen je 1890., a u Duvnu 1940. godine. Godine 1889. franjevci otvaraju klasičnu gimnaziju za svoje kandidate na Širokom Brijegu.

Islamizacija

U hrvatskim zemljama dolazi do islamizacije usporedo s turskom okupacijom. Islam su prihvatili bosanski patareni („*krstjani Crkve bosanske*“) te katolici, pravoslavci u manjoj mjeri jer je Pravoslavna crkva imala povlašteni položaj kod turskih osvajača. Val islamizacije bio je vrlo jak u XVI. i XVII. st.

Uzroci islamizacije katoličkih vjernika bili su: izjednačavanje u građanskim pravima s muslimanskim življem, zaštita imovine, izbjegavanje raznih poreza i nameta ne samo od strane turskih vlasti nego i od strane pravoslavnih episkopa i kaluđera. Svakako, bilo je i nasilne islamizacije. Kada govorimo o etničkom podrijetlu današnjih muslimana u Bosni i Hercegovini, možemo reći da su oni uglavnom islamizirani Hrvati (M. Vidović).

Nakon osvajanja Bosne, 1463. godine, Turci su odveli oko 100.000 katoličkog stanovništva u zarobljeništvo, a 30.000 mladića u janjičare. U osmanskom razdoblju broj katolika drastično opada. O očuvanju vjere skrbrili su isključivo franjevci i nekoliko svećenika glagoljaša. Nakon Bečkog rata bilo je svega pet crkava, od čega tri samostanske. Turci su do tada srušili sve druge crkve i samostane, a nisu dopuštali graditi nove ili popravljati stare pa se bogoslužje održavalo na otvorenom. Mnogi su franjevci obavljajući pastralni rad bili ubijeni ili teško pretučeni. Godine 1524. dolazi do najžešćega progona katolika u Bosni i Hercegovini. Te su godine srušeni franjevački samostani u Kraljevoj Sutjesci, Visokom, Fojnici, Kreševu i Konjicu, a nešto kasnije i u Mostaru. Drži se da je u takvim okolnostima između 120.000 i 150.000 katolika prešlo na islam. Godine 1528. Turci su osvojili Jajce i Banja Luku, čime je pala Jajačka banovina i tako u potpunosti uništili hrvatsku obrambenu liniju na Vrbasu.

Razdoblje od 1463. do 1878. godine karakterizira stradanje i raseljavanje domaćeg hrvatsko-katoličkog stanovništva i plemstva, kao i islamizacija koja je uhvatila korijen uslijed više čimbenika, među kojima su najvažniji vjerski progon i nasilje te inferiorni društveni položaj kršćana opterećenih raznim nametima, kao i institucija "devširme", prisilnog odvođenja kršćanske djece i odgoja u islamskom duhu.

Franjevačka provincija Bosna Srebrena, nakon osmanskih osvajanja, neko vrijeme je zauzimala prostor znatno veći od Bosne i Hercegovine: od Dalmacije na jugu, do Budima na sjeveru i Temišvara na istoku te dio današnje Bugarske. U njenim su granicama bili, npr. Šibenik, Skradin, Knin, Sinj, Vrlika, Makarska, Zaostrog, Imotski, Rama, Fojnica, Olovo, Srebrenica, Kreševo, Mostar, Tuzla, Modriča, Požega, Đakovo, Udbina, Gračac, Kostajnica, Našice, Vinkovci, Osijek, Pečuh, Budim. Na tome su području franjevci dugo bili jedini dušobrižnici i pučki prosvjetitelji. U početku, pretežito za potrebe pastoralizacije, a dijelom i za školovanje vlastitoga podmlatka, bosanski franjevci su od početka 17. stoljeća razvili iznimno plodnu i raznovrsnu književnu djelatnost na hrvatskom (bosančicom i latinicom) i latinskom jeziku.

Budući da su bosanski biskupi stolovali u Đakovu i da nisu imali veze sa svojim vjernicima u Bosni i Hercegovini, utemeljen je 1735. godine Apostolski vikarijat u Bosni, a apostolskim vikarima (biskupima) imenovani su sve do 1881. godine domaći franjevci.

Osim dušebrižništvom franjevci su se bavili prosvjetiteljskim i kulturnim radom. Bili su jedini učitelji te začetnici književnih i drugih djela.

Krivovjerna „Crkva bosanska“

Domaći povijesni izvori srednjovjekovnu krivovjernu organizaciju u Bosni nazivaju „*Crkvom bosanskom*“, a pripadnike toga krivovjerja „*krsthanima i krstjanicama Crkve bosanske*“. Zapadni povijesni izvori bosanske krivovjerce nazivaju paterenima i katarima.

U habsburško-turskom ratu (1683. – 1699.), po svjedočenju franjevca Andrije Šiprašića, bježeći pred turskim nasiljem, 100.000 bosanskohercegovačkih Hrvata napustilo je svoja ognjišta i prešlo Unu i Savu. To je bilo najvidljivije u operaciji Eugena Savojskog 1697. godine. Habsburški vojskovođa i princ Eugen Savojski, 12. listopada je s 4.000 konjanika, 2.500 pješaka s puškama, s 12 malih topova i 2 merzera prešao Savu na svom pohodu prema Sarajevu. Za jedanaest dana stigao je do Sarajeva, osvojio ga, opljačkao, popalio i vratio se u Osijek. S njim je Bosnu napustilo do 40.000 katolika.

U austro-ugarskom razdoblju počinje oporavak Katoličke crkve i njezinih vjernika u Bosni i Hercegovini. **Papa Leon XIII. je 5. srpnja 1881. izdao bulu *Ex hac augusta* o uspostavi redovite crkvene uprave u Bosni i Hercegovini na temelju ugovora između Svete Stolice i bečke vlade od 8. lipnja 1881. godine.** Ukinuta su oba apostolska vikarijata: bosanski i hercegovački, kao i misijski oblici djelovanja, umjesto kojih su uspostavljene tri biskupije: Vrhbosanska nadbiskupija sa sjedištem u Sarajevu, te Banjalučka i Mostarska biskupija. **Sarajevo je određeno za sjedište nadbiskupa – metropolite, a za prvog nadbiskupa – metropolitu Sveta Stolice imenovala je, u dogovoru s bečkom vladom, mladog zagrebačkog svećenika, prof. dr. Josipa Stadlera.** Stadlerovim dolaskom za nadbiskupa pokrenute su novine "Vrhbosna" i "Hrvatski dnevnik". Nadbiskup je podupirao rad brojnih dobrotvornih institucija, među kojima i sirotišta, te izgradio biskupijski dvor i katedralu u Sarajevu. Katedrala u Sarajevu sagrađena je i posvećena 1889. godine.

U Kraljevini Jugoslaviji Hrvati-katolici bili su građani drugoga reda. Hrvatski jezik je potisnut kao i katolička vjera, a nametnut je srpski jezik i pravoslavlje.

Nakon zauzimanja dijelova Nezavisne Države Hrvatske, u veljači 1945. godine, Titovi partizani ubijaju brojne franjevce u Hercegovini: u Mostaru, Širokom Brijegu, Vitini i Humcu kod Ljubuškog, Međugorju i drugim mjestima. Ubijena je jedna trećina, odnosno 66 hercegovačkih franjevac, od tog broja 36 ih je ubijeno na Širokom Brijegu.

U veljači 1945. jugoslavenski partizani zapalili su samostan u Gučoj Gori pa su izgorili arhiv i knjižnica samostana. Također su uništena brojna umjetnička djela, crkveno ruho, oltar i orgulje te ostavština fra Marijana Šunjića.

Neznanje o ulozi franjevac samo je dio toga općega neznanja, pojačano herostratski-primitivnim odnosom spram katoličko-franjevačko-hrvatske tradicije kao 'klerikalno-neprijateljske'. Nepotrebno, neshvatljivo uništenje gučogorskog samostana i biblioteke 1945. godine sadrži u sebi svu strašnu simboliku toga odnosa, simboliku požara Aleksandrijske knjižnice! Takav čin ne može se protumačiti, još manje opravdati, nikakvom revolucionarnošću. To je, naprosto, barbarska gesta jednoga arhaisko-plemenskoga mentaliteta – gesta mržnje i osvete.

U socijalističkoj Jugoslaviji, komunistička vlast provodi opću nacionalizaciju, čime i Katolička crkva gubi brojne posjede, bolnice, škole, domove. Oduzeti su ne samo posjedi nego i pojedini samostani, a nekima (Trapisti kod Banja Luke) su oduzeti svi gospodarski objekti od kojih je samostan živio i koji su praktički bili dio samostana. Dogodio se i jedan paradoks: časne sestre koje su radile u bolnicama kao medicinske sestre otpuštane su iz ljubljanskih i zagrebačkih

bolnica, a primale su ih i čak pozivale bolnice u Srbiji i Crnoj Gori. Vjeronauk je izbačen iz škole, laičke organizacije morale su biti raspuštene, vjera je proglašena privatnom stvari čovjeka i zabranjen je bilo kakav način njenog javnog očitovanja te je provedena sustavna ateizacija.

Katolička crkva u Bosni i Hercegovini i njezini vjernici mnogo su propatili u posljednjem ratu (1992. – 1995.). Vojska Republike Srpske i JNA srušile su ili oštetile ukupno 706 katoličkih crkava i ostalih vjerskih objekata (župne kuće, samostani i dr.), od toga 400 u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, 203 u Banjalučkoj i 103 u Mostarsko-duvanjskoj i Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji.

Postrojbe Armije BiH srušile su ili oštetile ukupno 294 katoličke crkve i ostala vjerska objekta, od toga 290 u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, tri u Mostarsko-duvanjskoj i jednu u Banjalučkoj biskupiji.

Nakon što je samostan Guča Gora 11 – 12. lipnja 1993. oštećen od strane mudžahedinske jedinice El Mudžahid, te je planirano rušenje crkve, 16. lipnja 1993. samostan je zaposjela vojna policija Armija RBiH smjestivši tu komandno mjesto 306. brdske brigade u sastavu 3. korpusa, a jedno vrijeme samostan je korišten i kao zatvor. U crkvi su uništene orgulje, komemorativne ploče, zelenom je bojom oštećena slika Krist Sveladar na oltaru, razbijene su crkvene klupe, ispovjedaonice, a po zidovima i stupovima pisani uvredljivi grafiti i grafiti na arapskom jeziku, od strane pripadnika vojne mudžahedinske jedinice Trećeg korpusa El Mudžahid, 7. muslimanske i 17. brdske brigade. Samostan je pretrpio veća fizička oštećenja, prostori za stanovanje su devastirani, odnesena je samostanska biblioteka sa 8.000 naslova. Najvrijednije umjetnine, te crkvenu dokumentaciju svećenici su izmjestili u jesen 1992. u Proložac u Hrvatsku pa su tako sačuvani.

Broj katolika je jako opao uslijed izгона, prouzrokavanim ratnim događanjima. Tako je npr., Vrhbosanska nadbiskupija prije rata imala 528.000 vjernika, a danas manje od polovice predratnog broja vjernika tj. oko 215.000 vjernika. Također su se događali strašni zločini, pa je npr. Banjalučka biskupija izgubila preko 800 vjernika, većinom nedužnih civila, koji su ubijeni, a među njima sedam svećenika i jedna redovnica.

Katolička crkva mnogo je pomogla u dopremanju hrane, odjeće, obuće i drugih stvari u ratom pogođenim hrvatskim područjima Bosne i Hercegovine. Caritas za ratom pogođena hrvatska područja Bosne i Hercegovine većinom je pomagao preko Katoličke crkve, a donatori su većinom bili iz Italije i iz drugih država u Europi s većinskim katoličkim stanovništvom.

4. Muslimansko-hrvatski sukob u središnjoj Bosni (1992. – 1994.)

Vojno i političko vodstvo Bošnjaka-muslimana imalo je za cilj očistiti središnju Bosnu od Hrvata te dolinom Neretve izići na Jadransko more. Središnju Bosnu čine općine: Bugojno, Busovača, Dobretići, Donji Vakuf, Fojnica, Jajce, Kiseljak, Kreševo, Novi Travnik, Travnik, Uskoplje i Vitez. Takozvana Armija BiH (armija Muslimana, a kasnije Bošnjaka) nastojala je protjerati (etnički očistiti) sve Hrvate iz središnje Bosne te naseliti Muslimane. Rat u središnjoj Bosni bio je rat za teritorij i objedinjavanje teritorija pod muslimanskom vlašću. Bošnjaci-muslimani opkolili su i napadali te držali pod opsadom Hrvate u središnjoj Bosni nešto manje od godinu dana. Hrvatske enklave bile su u dolini rijeke Lašve, Lepenice i Bosne.

Već u veljači 1992. takozvana Armija Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH, Armija BiH) imala je planove za osvajanje središnje Bosne i etničko čišćenje Hrvata. Prvo veliko vojno savjetovanje Armije BiH održano je u veljači 1992. godine, u mjestu Mehurićima, općina Travnik, koje je kasnije bilo sjedište mudžahedina. Tada je Sefer Halilović utvrdio kako postoji 70 tisuća naoružanih vojnika (*Patriotska liga*) koji će silom spriječiti uspostavu Hrvatske zajednice Herceg-Bosne (HZHB) u središnjoj Bosni.

Rat se iz središnje Bosne proširio na Ramu, Konjic i dolinu Neretve. Cilj Armije BiH bio je izlazak na more dolinom Neretve (Operacija *Neretva 93*. trajala je od 4. rujna 1993. do 18. ožujka 1994.).

U središnjoj Bosni Hrvati su živjeli stoljećima pa su grčevito branili svoju djedovinu. Grad Travnik imao je veliko geostrateško i geopolitičko značenje pa su za Travnik i prijevoj Komar vođene žestoke borbe. Preko Travnika i prijevoja Komar prometnica vodi prema Bugojnu i Jajcu s jedne strane, a s druge strane dolinom rijeke Lašve prema Zenici i Sarajevu.

Cilj muslimanskog napada u Uskoplju bio je presijecanje puta Hrvatima prema Novom Travniku (na sjever) te Rami (na jugoistok) čime bi se Hrvati u srednjoj Bosni našli u potpunom okruženju. Zbog navedenoga vođene su žestoke borbe između HVO-a i Armije BiH.

U središnjoj Bosni bila su vojna postrojenja Jugoslavije pa su za Vitez, Travnik, Novi Travnik i Bugojno bili zainteresirani Bošnjaci, Hrvati i Srbi. Prvo su Srbi htjeli zauzeti navedena mjesta, ali zahvaljujući HVO-u to nisu uspjeli. Poslije su Muslimani napali Hrvate s ciljem zauzimanja Viteza, Travnika, Novog Travnika, Bugojna i Busovače. Zauzeli su Travnik, Bugojno, dio Novog Travnika, ali nisu uspjeli zauzeti Vitez i Busovaču. Tvornica eksploziva Slobodan Princip Seljo (SPS) u Vitezu bila je kamen spoticanja između Muslimana i Hrvata. Tvornica je bila pod kontrolom HVO-a. Izetbegović je inzistirao da Hrvati napuste Vitez i da tvornicu prepuste Muslimanima što Hrvati nisu mogli dopustiti.

Slika 4. Naslovnica knjige: Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. Do 1994.

Kronologija muslimansko-hrvatskoga sukoba u BiH (1992. – 1994.)

- Krajem travnja 1992. počinju incidenti između Bošnjaka i Hrvata koji će kasnije kulminirati u otvoreni oružani sukob. Preuzimanje vojarne "Kaonik" kod Busovače bilo je povod prvih incidenata između Hrvata i Bošnjaka (9./10. svibnja 1992.). Bošnjaci nisu sudjelovali u preuzimanju vojarne, ali su tražili podjelu oružja.
- Bošnjačke snage su 13. lipnja 1992. godine upale u sela Katići i Predjeli, u kojima su živjeli pretežito Srbi koji su bili pod zaštitom HVO-a, opljačkali su srpske kuće i palili ih. Stožer HVO-a u Busovači poslao je vojnu policiju da izvidi stanje i zaštititi srpsko civilno pučanstvo. Muslimanske vojne postrojbe otvorile su vatru na HVO, ubili jednog policajca HVO-a i ranili trojicu. Vojnici HVO-a uzvratili su vatrenim oružjem i tada su poginula tri vojnika Armije BiH, a više ih je ranjeno.
- 19. lipnja 1992. sukob HVO-a i HOS-a s jedinicama TO (Muslimanima) u Novom Travniku
- Sukobi HVO i Armije BiH u Travniku započinju u srpnju 1992. godine. HVO drži obrambenu crtu prema Srbima, a Teritorijalna obrana (TO, kasnije nazvana Armija BiH) napušta položaje i izaziva incidente s pripadnicima HVO-a u gradu. U gradu Travniku su dva zapovjedništva (HVO i TO). Svi zapovjednici TO bili su bivši oficiri JNA. U Travniku je to bio Hasan Ribo (zapovjednik štaba tzv. Armije BiH u Travniku).
- Od ljeta 1992. uz muslimanske snage borili su se i strani islamski dragovoljci – mudžahedini. Najvećim dijelom su stigli iz Afganistana i Pakistana pod obrazloženjem da se radi o humanitarnim djelatnicima.
- Sukobi HVO-a i TO u Gornjem Vakufu 18./19. lipnja te 20./21. lipnja 1992.
- Vojno vodstvo HVO-a izvjestilo je 22. srpnja 1992. o problemima s Armijom BiH u Novom Travniku, Vitezu i Busovači.
- 22. srpnja 1992. Alija Izetbegović izbjegao je odgovor o zajedničkom vojnom djelovanju Muslimana i Hrvata. Muslimani su se pripremali za rat protiv Hrvata pa nisu htjeli vojni savez.
- 7. kolovoza 1992. sukob je HVO-a i Armije BiH u Kiseljaku.
- 11. kolovoza 1992. Muslimani su u Sarajevu napali HVO (koji je branio Sarajevo) na Stupu, Otesu, Barama, Azićima i Doglodima.
- 12. rujna 1992. Muslimani su napali HVO u naselju Doglodi (Sarajevo).
- 16. rujna 1992. sukob je HVO-a i Armije BiH (TO) kod Mostara (Stolac).
- U listopadu 1992. u području Travnika, u selu Karauli, formirana je postrojba mudžahedina koja je brojala oko 250 ljudi.
- 11. listopada 1992. u selu Rastovcima, općina Novi Travnik, Muslimani su izvršili oružani napad.

- 13. listopada 1992. Armija BiH pucala je na vozilo zapovjednika HVO Jajce.
- 18. – 20. listopada 1992. napad je ARBiH na HVO u Novom Travniku, a 23. listopada 1992. na HVO u Prozoru.
- 20. listopada 1992. na kontrolnom punktu Armije BiH ispred Medrese u Travniku ubijen je Ivica Stojak (zapovjednik travničke brigade HVO-a), a teško ranjen Zvonko Goša (načelnika HVO-a).
- Armija BiH je 20. listopada 1992. blokirala glavne prometnice kod Ahmića.
- 23. listopada 1992. prvi je jači sukob HVO-a i Armije BiH u Prozoru i Uskoplju.
- Na sastanku dr. Franje Tuđmana i Alije Izetbegovića 1. studenoga 1992. u Zagrebu dogovoreno je osnivanje Zajedničkog zapovjedništva ARBiH i HVO-a na čelu s pukovnikom Jasminom Jaganjcem i generalom Slobodanom Praljkom. Pokušaj razrješenja dvovlašća dvostrukih komandi nije uspio jer Muslimani to nisu željeli. Muslimanska strana nije prihvatila Zajedničko zapovjedništvo, a Izetbegović je dogovor prešutio!
- Armija BiH je 9. studenoga 1992. osnovala 3. korpus u dolini Vrbasa. 3. korpus Armije BiH osnovan je za borbu protiv Hrvata u središnjoj Bosni. Također je Armija BiH 17. studenoga 1992. osnovala 4. korpus za borbe u zapadnoj i sjevernoj Hercegovini. Plan muslimanskog vodstva (političkog i vojnog) bio je eliminacija Hrvata s njihovih stoljetnih ognjišta.
- U prosincu 1992. u dolinu Vrbasa (područje Gornjeg Vakufa) dovedena je 305. brdska brigada (iz 3. korpusa Armije BiH) i razmještena prema HVO-u u Prozoru i na prijevoju Makljen. Naredba iz prosinca 1992. kojom je 305. brdska brigada poslana u dolinu Vrbasa akt je kojim je počeo rat između Muslimana i Hrvata.
- Gornji Vakuf/Uskoplje imao je stratešku važnost pa je Armija BiH u siječnju 1993. krenula u napad na HVO. Sukob je počeo 11. siječnja i trajao je do 25. siječnja 1993. Armija BiH prvih je dana imala inicijativu, ali je HVO 18. siječnja 1993. krenuo u kontranapad i razbio muslimanske snage. Bio je to pokušaj odsjecanja HVO-a u središnjoj Bosni od glavnine hrvatskih snaga u Hercegovini i jugozapadnoj Bosni. Sve važnije kote oko grada bile su zauzete. HVO je mogao zauzeti grad, ali je politička odluka bila da se to ne uradi (utjecaj međunarodne zajednice i Zagreba). Primirje je nastupilo 25. siječnja. HVO je u borbama izgubio 46 boraca, poginulo je 16 civila, a 230 vojnika i civila je bilo ranjeno. HVO je zarobio 112 vojnika ArBiH, a Armija BiH 24 vojnika HVO-a. Sukob koji je bio u Gornjem Vakufu sredinom siječnja proširio se na dolinu Lašve, u središnju Bosnu. Nakon Uskoplja, uslijedilo je granatiranje Novog Travnika i to pod zapovjedništvom Rasima Delića, potom napadi na Zenicu i Busovaču. Muslimanske snage počinile su više ratnih zločina.

- 15. siječnja 1993. potpisan je sporazum Armije BiH i HVO-a o podređivanju snaga Armije BiH u provincijama 3., 8. i 10. Glavnom stožeru HVO-a, a postrojbe HVO-a u provincijama 1., 5. i 9. Glavnom štabu Armije BiH. U ime Armije BiH Halilović je zapovijed odbio i tako Muslimani nisu prihvatili zajedničko zapovjedništvo.
- Armija BiH je u noći 18. na 19 siječnja 1993. zaposjela prije pripremljene položaje (rovove i zemunice) na području Kubera i području sela Kaćuni.
- Pripadnici Armije BiH su 23. siječnja 1993. godine u selu Kaćuni postavili zapreke na regionalnoj prometnici Kiseljak – Busovača – Travnik. Tu su istoga dana zaustavljena i ubijena četiri vojnika HVO-a. Jedan od njih je bio Ilica Petrović, zamjenik zapovjednika Vojne policije HVO-a u Busovači. Od toga dana sve su napetiji odnosi između Armije BiH i HVO-a. Najvažniji strateški napadi tzv. Armije BiH bili su onaj na Kaćune kod Busovače kojim bi se prekinula prometnica Travnik – Busovača – Kiseljak i raskrižje kod Kiseljaka, južno od Fojnice, čime bi već u prvome mjesecu 1993. mogli spojiti Zenicu, Sarajevo i Tuzlu. Ipak, nakon petodnevnih borbi, vojnici Operativne zone HVO-a Središnja Bosna odbili su napade u probnoj ofenzivi tzv. Armije BiH.
- Muslimanske snage su 19. i 24. siječnja 1993. izazvale višednevni sukob u dolini Lašve. Armija BiH prekinula je prometnicu koja je povezivala Kiseljak i Busovaču.
- U samoj Busovači, 24. siječnja 1993. godine, ubijen je jedan Hrvat civil i jedan vojni policajac HVO-a. Tog dana počinje oružani napad Armije BiH na busovačka sela Kaćuni, Turići, Gusti Grab, Bukovice, Radeljevići, Oselište, Brezovik, Bilalovac, Nezirovići i Bešice. U tom napadu ubijeno je sedam hrvatskih civila.
- Najžešći napad postrojbi Armije BiH na Busovaču dogodio se 25. siječnja 1993. godine. Oko 8.500 vojnika Armije BiH krenulo je iz pravca Zenice, Visokog, Kaknja i Fojnice na Busovaču. Grad je bio u okruženju i blokiran, ali je 1.400 vojnika HVO-a sve to izdržalo i obranilo grad od napada postrojbi Armije BiH.
- 26. siječnja 1993. Armija BiH napravila je zločin u Dusinama.
- 6. veljače 1993. Sefer Halilović naredio je razradu ratnih planova 1., 3., i 4. korpusu za sukob s HVO-om.
- 17. ožujka 1993. ubijeni su pripadnici HVO-a Ivo Jurić i Zoran Matošević. Nije bilo borbe, niti je postojao bilo kakav razlog za ubojstvo.
- U ožujku 1993. godine dolazi do manjih okršaja HVO-a i Armije BiH u mjestu Kruščica, kraj grada Viteza.
- Od 23. do 25. ožujka 1993. Armija BiH (4. korpus) napala je HVO na području Klisa (Konjic).
- 9. travnja 1993. u Travniku je uhićeno i zatočeno (u srednjovjekovnoj gradskoj tvrđavi) 40 uglednih Hrvata.

- 13. travnja 1993. pripadnici Armije BiH pokušali su ubiti bojnika Darka Kraljevića, zapovjednika postrojbe HVO-a "Vitezovi", i njegovu pratnju.
- 14. travnja 1993. Armija BiH napala je HVO u Konjicu.
- Od 16. travnja 1993. Armija BiH krenula je u ofenzivu protiv HVO-a u područjima: Vitez, Novi Travnik, Busovača, Fojnica, Kiseljak.
- 16. travnja 1993. godine Armija BiH napala je uže gradsko područje Viteza. UNPROFOR (Britanski bataljun) je toga dana u Vitezu otvoreno stao na stranu Armije BiH, koja je napala grad, no unatoč tome HVO je uspio obraniti grad i zadržati ga pod svojom kontrolom. Pristranost UNPROFOR-a očituje se i u tome što je odbio prevoziti ranjene vojnike HVO-a u bolnicu.
- 17. travnja 1993. godine Muslimani su počinili zločine u selima Putišu i Kuberu u kojima je živjelo nacionalno i konfesionalno miješano stanovništvo.
- 20. travnja 1993 ubijena je Danica Gašo rafalom kroz zatvorena vrata stana (u Travniku).
- Od 24. travnja 1993. godine do kraja lipnja Armija BiH počinila je više zločina u travničkoj općini. Kulminacija zločina Armije BiH nad Hrvatima bila je 8. lipnja 1993. kada se dogodio niz masovnih zločina.
- U selu Miletici, općina Travnik, 24. travnja 1993. godine vojnici Armije BiH, među kojima je bilo i mudžahedina, masakrirali su petoricu Hrvata (vidi Pokolj u Mileticima).
- U selu Pazićima, 3. svibnja 1993. godine, pronađena su tijela petorice ubijenih Hrvata.
- Borbe za Lašvansku dolinu trajala je od 4. lipnja 1993. do veljače 1994. godine.
- U svibnju 1993. godine u selu Krušćica zapaljena je hrvatska stambena kuća. Bošnjački snajperisti pucaju po Vitezu. U sjedištu UNPROFOR-a u Staroj Biljoj održan je sastanak između zapovjedništva HVO-a i Armije BiH o prekidu vatre. Ustanovljena je mješovita komisija koja će nadzirati dogovoreno.
- Dana 22. svibnja 1993. godine snajperskim hicem iz prostora Krčevine ubijen je jedan hrvatski civil, a ranjeni su jedan dječak i vojnik HVO-a.
- 4. lipnja 1993. 3. korpus Armije BiH napao je HVO u Travniku.
- Dana 6. lipnja 1993. godine, pripadnici UNPROFOR-a su prevozili bošnjačke vojnike s jednog na drugi borbeni položaj, a hrvatske ranjenike nisu htjeli prevesti, iako ih je bilo u kritičnom stanju. Britanski pripadnici UNPROFOR-a nisu zaštitili kolonu hrvatskih izbjeglica na koje su pucali snajperisti Armije BiH. Bilo je između 2.000 – 3.000 izbjeglica.
- U ranu zoru 8. lipnja 1993. godine postrojbe Armije BiH napale su Hrvate u Travniku. Zarobljene žene i djecu Muslimani su odveli kao taoce u bošnjačko selo Mehurići. Toga dana je u Bikošima, zaseoku sela Maljine, strijeljano trideset hrvatskih civila (vidi

Pokolj u Maljinama). Vojnici Armije BiH su poslije strijeljanja obilazili jednog po jednog strijeljanog Hrvata i ispaljivali u njih nove metke.

- Od početka sukoba HVO-a i Armije BiH pa do 10. lipnja 1993. godine snage Armije BiH protjerale su s područja općine Travnik oko 19.000 osoba hrvatske nacionalnosti. Najveći dio protjeranih Hrvata, njih oko 12 tisuća, smještaj je našao na području općine Novi Travnik i oko četiri tisuće na području općine Vitez. U Republiku Hrvatsku je izbjeglo oko dviju tisuća travničkih Hrvata, a u Hercegovini ih je prihvaćeno 1.322 od čega 829 u općini Čapljina i 503 u općini Ljubuški. U Novoj Bili, općina Travnik (područje koje je ostalo pod kontrolom HVO-a) ostalo ih je oko dvije tisuća. U Novoj Bili je bila franjevačka bolnica "Dr. fra Mato Nikolić" koja je prihvaćala i liječila ranjene vojnike i civile s područja cijele Lašvanske doline, a među njima bilo je i Srba i Bošnjaka.
- Pripadnici Armije BiH su 10. lipnja 1993. godine ispalili na uže područje grada Viteza oko pet minobacačkih granata. Jedna granata je ispaljena na dječje igralište te ubila osmero, a ranila šestero djece.
- Napad Armije BiH na Hrvate u Kaknju dogodio se 13. lipnja 1993. Protjerano je 13 000 Hrvata, ubijena su 22 hrvatska civila i 87 pripadnika HVO-a.
- Postrojbe Armije BiH su 15. lipnja 1993. u Busovačkim stajama napale izbjeglički konvoj te ubile 22 Hrvata.
- 24. lipnja 1993., na blagdan svetog Ivana Krstitelja, počeo je napad tzv. Armije BiH na Žepče iz pravca Zenice i Zavidovića. Šest dana je prema dokumentaciji HVO-a trajala bitka za Žepče koja je završila predajom Armiji BiH.
- 30. lipnja 1993. Muslimani su napali vojarnu HVO-a u sjevernom dijelu Mostara.
- Iako je UNPROFOR obećao kako će Fojnica ostati oaza mira, napad tzv. Armije BiH trajao je punih osam dana da bi Fojnica pala u muslimanske ruke 10. srpnja 1993. godine. Bila je to ofenziva s juga na kiseljačku enklavu u kojoj su sudjelovale postrojbe 3. i 4. korpusa i dijelovi 6. i 1. korpusa tzv. Armije BiH.
- Nakon Fojnice uslijedilo je napad na Bugojno 17. srpnja 1993. Iz Bugojna je protjerano 15 000 Hrvata. Kroz 58 logora prošla su 1643 Hrvata od kojih je bilo 470 pripadnika HVO-a. Za 15 nestalih Bugojanaca (2021. godine) se još uvijek traga, a 12 civila ubijeno je ritualno. U Bugojnu je HVO počinio zločin nad 48 Bošnjaka u mjestu Vrbanja 31. 7. 1993. za koje je odgovarao Slavko Šakić pred Sudom BiH (kažnjen s 8,5 godina zatvora).
- Nakon što je tzv. Armija BiH zauzela Bugojno pritisak na Lašvansku dolinu bio je još snažniji. Armija BiH napadala je područje Novog Travnika; htjeli su prekinuti vezu Hrvata s Hercegovinom.

- U kolovozu 1993. pripadnici tzv. Armije BiH su u uniformama HVO-a ušli u selo Kiseljak te ubili 43 osobe hrvatske nacionalnosti.
- U kolovozu 1993. mudžahedini su organizirani u Odred El mudžahid (koji je bio u sastavu 3. korpusa Armije BiH).
- 4. rujna 1993. godine napadom na Vrde započela je muslimanska operacija *Neretva-93*. čiji je cilj bio izlazak na Jadransko more. Operacija je trajala od 4. rujna 1993. do 18. ožujka 1994. (18. ožujka 1994. sporazum u Washingtonu).
- Nova ofenziva s ciljem zauzimanja Viteza počela je 5. rujna 1993., napadom na selo Zabilje, u dolini prema Zenici. 325. brdska brigade je napredovala samo jedan kilometar. Nekoliko dana kasnije uslijedio je topnički i pješadijski napad na Busovaču, potom granatiranje Viteza, Busovače i Novog Travnika. HVO Središnje Bosne ponovno je uspio odbiti napade i prodor snaga tzv. Armije BiH prema glavnoj prometnici u Lašvanskoj dolini.
- 9. rujna 1993. pripadnici Armije BiH počinili su ratni zločin u mjestu Grabovica. Mjesto je bilo udaljeno oko 30 kilometara od prve crte bojišnice.
- Borbe za Vitez nastavljene su u studenom kada su 5. studenoga 1993. Muslimani ponovno pokušali zauzeti tvornicu oružja.
- 14. rujna 1993. Tuđman i Izetbegović su u Ženevi potpisali Zajedničku deklaraciju.
- 16. rujna 1993. u Ženevi je Izetbegović potpisao Zajedničku deklaraciju s Momčilom Krajišnikom! Prevtljivi Alija Izetbegović želio je primirje sa Srbima da bi mogao jedinice Armije BiH povući s položaja prema Srbima i uputiti ih u središnju Bosnu protiv Hrvata (operacija *Neretva-93*).
- 17. listopada 1993. Muslimani su napali Vareš.
- Dana 10. prosinca 1993. godine iz Zagreba je krenuo humanitarni konvoj „*Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebreu*“. Hrvati u središnjoj Bosni bili su više od 9 mjeseci izolirani, opkoljeni muslimanskim snagama. Uz niz muslimanskih provokacija konvoj je 20. prosinca 1993. stigao u Novu Bilu. Na povratku iz Nove Bile 22. prosinca 1993. pripadnici Armije BiH napali su konvoj u Uskoplju. Ubili su vozača kamiona Antu Vlajića (rođen 1934. godine) iz Splita, a tri sudionika "Bijelog puta" su ranili.
- Dana 22. prosinca 1993., za vrijeme trajanja privremenog primirja, 7. muslimanska brigade i odred El-mudžahid napali su sve crte obrane Viteza i počinila masakr nad vojnicima i civilima u Križančevom Selu. Ubili su ukupno 74 osobe. Bio je to napad pod osobnim nadzorom Rasima Delića, tadašnjeg načelnika Glavnog stožera tzv. Armije BiH, koji je njime zapovijedao iz stožera u Mahali. Delić je dan ranije procijenio kako se tzv. Armija BiH ne može povući jer je „*previše nedovršenog posla u Središnjoj Bosni*“. Merdan je tada izdao zapovijed kako je potrebno „*uništiti svu živu silu, uključivo žene, djecu i starce na prostoru Novi Travnik, Nova Bila, Vitez, Busovača...*“

On je nadalje tražio da se upotrijebe sva ratna sredstva, pa i bojni otrovi, a sve da se čini "u slavu uzvišenog Allaha". Tako je ratovala Alijina vojska!

- Ohrabreni djelomičnim uspjesima i zločinim u Križančevu Selu, Glavni stožer tzv. Armije BiH je na Vitez poslao i elitne postrojbe iz Prvog korpusa tzv. Armije BiH. Umjesto da brane Foču Muslimani su napadali Hrvate u središnjoj Bosni. Ejup Ganić je početkom 1994. najavio kako će „*zauzeti Lašvansku dolinu na ovaj ili onaj način*“.
- Napad Armije Bosne i Hercegovine na Buhine Kuće, 9. siječnja 1994. godine, bio je posljednji pokušaj Armije BiH da porazi Hrvate središnje Bosne. Pripadnici Armije BiH su u Buhinim Kućama masakrirali 26 Hrvata. Među ubijenima bilo je i djece.
- Krajem siječnja i početkom veljače '94. HVO je vratio sve crte bojišnice u Vitezu pa velike muslimanske ofenzive od 22. prosinca 1993. i od 9. siječnja 1994. godine nisu polučile rezultate. Hrvati su uspjeli obraniti dio Viteza i tvornicu koju su kontrolirali pa je Alija Izetbegović bio primoran (nije više mogao odgađati) prihvatiti sporazum o prekidu neprijateljstava (18. ožujka 1994.) jer Armija BiH nije mogla poraziti HVO u središnjoj Bosni. Prevtljivi Alija Izetbegović sklapao je sporazume da bi kupovao vrijeme, a nije poštivao dogovoreno ni potpisano. Do zadnjega trenutka nadao se da će Armija BiH poraziti HVO u središnjoj Bosni pa je unatoč dogovoru o prekidu neprijateljstava izjavljivao: *“Ništa nije dogovoreno dok središnja Bosna nije dogovorena.”* Dogovor o središnjoj Bosni nije bio moguć jer je Izetbegović tražio da Hrvati napuste Vitez i da im predaju tvornicu oružja.
- 23. veljače 1994. na zagrebačkom aerodromu potpisano je primirje između Armije BiH i HVO-a.
- 18. ožujka 1994. potpisan je Washingtonski sporazum kojim je završio muslimansko-hrvatski rat u BiH.

Armija BiH pokušala je očistiti središnju Bosnu od Hrvata pa je poduzela nekoliko ofenziva:

- **Prva ofenziva bila je oružani napad na Uskoplje/Gornji Vakuf u siječnju 1993.** koji je djelomično uspio. Tzv. Armija BiH povećala je broj vojnika na bojišnici, ubacivala je naoružane vojnike u hrvatska sela po središnjoj Bosni. Mudžahedini, takozvani humanitarni djelatnici s Bliskog istoka, izveli su “probni napad” i rasporedili snage za onaj idući, ali i testirali UNPROFOR-ovu reakciju koje i nije bilo, što je očito bio jasan signal da tzv. Armija BiH može nastaviti s operacijama „oslobađanja središnje Bosne“ (operacija etničkog čišćenja Hrvata).

- **Druga ofenziva bila je napad na Hrvate u području Travnika i Novog Travnika, 15. travnja 1993.** Mudžahedini su oteli nekoliko pripadnika HVO-a i zapovjednika zeničkoga HVO-a.

Armija BiH napala je HVO u Travniku i Novom Travniku, a u Vitezu je HVO uhitio tri naoružana mudžahedina te ih zatvorio. Armija BiH tražila je njihovo oslobađanje te iz područja Zenice autobusima prevozila vojnike u Travnik. Iz Zenice je protjerano 15.000 Hrvata.

Nakon što je UN u svibnju 1993. odredio zone sigurnosti: Bihać, Goražde, Sarajevo, Tuzla, Žepa, Armija BiH je 17. krajišku i 27. brdsko-planinsku brigadu tzv. Armije BiH prebacila koncem svibnja u središnju Bosnu zbog nastavka ofenzive na hrvatske enklave.

- **Treća ofenziva u ljeto: Travnik, Kakanj, Fojnica, Bugojno.** Oko 8.000 vojnika Armije BiH je iz srebreničkog džepa poslano u središnju Bosnu. Armija BiH je tijekom lipnja 1993. zauzela Travnik i Kakanj. Iz Travnika je protjerano oko 19.000 Hrvata. Armija BiH očistila je istočni i jugoistočni dio Novog Travnika te protjerala oko 3.000 Hrvata iz Novog Travnika. Od 6. lipnja 1993. do kraja sukoba, HVO je držao kotu Hrašće iznad Nove Bile odakle se kontrolirala Lašvanska dolina – dijelovi Viteza, Novog Travnika i Travnika.
- **Četvrta ofenziva bila je na Vitez i Busovaču u prosincu 1993. godine.**

Rat u središnjoj Bosni u brojkama:

- 140. 000 Hrvata živjelo je u enklavama Lašva, Lepenica i Žepče.
- Odnos snaga bio je: 15 000 vojnika HVO-a OZ SB prema 80 000 vojnika tzv. Armije BiH.
- HVO je tijekom osam mjeseci držao crtu dugu 37 km prema Kiseljaku, 38 km u Busovači, a 28 na području Viteza.
- Protjerano je 110.000 osoba.
- Od 331 logora tzv. Armije BiH za Hrvate u središnjoj Bosni ih je bilo 238.

Izetbegović od središnje Bosne nije odustao ni u pregovorima; ranije je tražio Jajce i Travnik, a u siječnju 1994. neposredno pred nastanak Federacije BiH, Novi Travnik, Vitez, Kiseljak, Busovaču, Gornji Vakuf/Uskoplje, Fojnicu, Kreševo, Vareš i Neum. Pregovori su mu služili samo za kupovanje vremena jer se nadao da će Armija BiH u središnjoj Bosni poraziti HVO i zauzeti planirani teritorij.

Izetbegović je 29. prosinca 1993. izjavio (u vrijeme ofenzive Armije BiH na hrvatske enklave u središnjoj Bosni):

„Međutim, kad je riječ o konkretnom ponašanju Armije u centralnoj Bosni, ono što kažu kad je riječ o pregovorima, doslovno kažu – ništa nije dogovoreno dok sve nije dogovoreno. Prema tome, centralna Bosna nije dogovorena. Armija ima pravo slobodne akcije jer još ništa nije dogovoreno. Imaju razne varijante kako bi bilo riješeno razgraničenje itd. Međutim pošto nije stavljena zadnja točka na čitav dogovor, još ništa nije dogovoreno.“

U veljači 1994. je pak konačni raport političkom rukovodstvu tadašnjih Muslimana podnio Rasim Delić ustvrdivši kako je „HVO eliminisan s područja Jablanice, Konjica, Fojnice, Kaknja, Zenice, Travnika i Bugojna. Znači kompletna jedna pokrajina po Vens-Ovenovom planu sa centralom u Travniku“.

HVO nije napadao područja gdje su Muslimani bili većina, niti je to želio, niti je imao ljudske i logističke kapacitete. HVO nije imao nijedan tenk, a tzv. Armija BiH imala ih je pet. Minobacači 120 mm: HVO 12, tzv. Armija BiH 21; haubice 105 mm: HVO nijednu, tzv. Armija BiH 2; haubice 122 mm: HVO jednu, a tzv. Armija BiH 10. Takav je bio odnos snaga HVO-a i Armije BiH.

Hranu i lijekove koji su dovezeni konvojem „Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu“ HVO je poslao i muslimanskim naseljima u Vitezu i Zenici. Iako je prolaz konvoja bio dogovoren na najvišoj državnoj razini, Džemal Merdan, dozapovjednik 3. korpusa tzv. Armije BiH, uvjetovao je prolazak konvoja kroz Rostovo predajom HVO-a središnja Bosna što je Slobodan Lang odbio.

Epilog krvavog muslimansko-hrvatskog rata (1992. – 1994.)

Za sukoba HVO-a i muslimanske Armije BiH iz Lašvanske doline izbjeglo je ili protjerano 46.100 hrvatskih civila ili 55,83% ukupnog broja hrvatskog stanovništva na tom području.

Prema muslimanskim izvorima za vrijeme ratnog muslimansko-hrvatskog sukoba iseljeno je ili prognano ukupno 50.000 muslimanskih civila ili 2,6% ukupnog broja Muslimana u BiH, prema popisu stanovništva iz 1991. godine.

Tijekom rata u Lašvanskoj dolini bila su 24 muslimanska logora kroz koja je prošlo 3.515 hrvatskih civila i zarobljenih vojnika HVO-a. Po općinama to izgleda ovako:

- Travnik – 7 muslimanskih logora, 1500 logoraša i logorašica
- Novi Travnik – 4 logora i 683 logoraša
- Zenica – 8 logora i 1000 logoraša

- Busovača – 1 logor s 38 logoraša

U Lašvanskoj dolini ima 23 hrvatska stratišta; smrtno je stradalo 338 Hrvata ili 0,4%, a na 7 muslimanskih stratišta 166 Muslimana ili 0,12% prema popisu stanovništva iz 1991. godine.

Postrojbe Armije BiH s mudžahedinima ostavili su krvave tragove po središnjoj Bosni. Počinili su mnogobrojne zločine u: Bugojnu, Travniku, Novom Travniku, Busovači, Vitezu, Uskoplju i drugdje.

5. Ratni zločini Armije BiH nad Hrvatima u Domovinskom ratu (1992. – 1995.)

Zločini Hrvata u Bosni i Hercegovini (BiH) jako su dobro poznati (naročito Ahmići i Stupni Dol) jer su mediji o njima mnogo izvješćivali, ali o zločinima nad Hrvatima se mnogo manje zna jer su prešućeni i ono što je najžalosnije, nisu procesuirani niti u Haagu, niti u BiH. Manje su poznati bošnjački zločini (Armija BiH) nad Hrvatima u BiH: u Uskoplju, Bugojnu, Kiseljaku kod Žepča, Trusini, Vitezu, Miletićima, kod Jablanice i Konjica, u Sarajevu i drugdje.

Tijekom rata u Bosni i Hercegovini (1991. – 1995.) stradalo je 8.383 osoba hrvatske nacionalnosti. Hrvati, njih 3261, bili su žrtve ratnog zločina. Srbi su ubili 2.033 osoba, a Bošnjaci 1.228. pripadnika hrvatske nacionalnosti.

Tijekom rata u Bosni i Hercegovini (BiH), 1991. – 1995. godine, sukobljene strane bili su Srbi, Hrvati i Muslimani (Bošnjaci). Pripadnici svih triju strana počinili su ratne zločine, imale logore i vršile etničko čišćenje. Srbi su najveći krivci jer su izvršili agresiju prvo na Hrvatsku, a zatim na BiH. Oni su počinili najviše zločina. Zatim slijede Muslimani po broju učinjenih zločina pa Hrvati. Hrvati su također napravili ratne zločine, ali u daleko manjem obimu nego Srbi i Muslimani. Stradanje Bošnjaka bilo je najveće, ali to nije opravdanje za počinjene zločine. Ratni zločini Bošnjaka (Muslimana) nad Hrvatima su: ubijanje civila i zarobljenih vojnika HVO-a, fizičko i psihičko maltretiranje zatočenika, etničko čišćenje, otvaranje logora i držanje zatočenika u nehumanim uvjetima, prisilni rad zatočenika, prisilno vađenje krvi zatočenicima, silovanje zatočenika i zatočenica i drugo. Pripadnici Armije BiH pljačkali su, palili i uništavali domove Hrvata, uništavali su gospodarske i sakralne objekte. Bošnjaci (Muslimani) svoje logore prešućuju i negiraju što je sramotno. Također svoje logore nazivaju sabirnim centrima što nije točno, a logore Hrvata i Srba nazivaju logorima. Svjedočanstva bivših zatočenika daju pravu sliku o muslimanskim logorima i zločinima koji su tamo počinjeni.

Tijekom muslimansko-hrvatskog sukoba Armija BiH, mudžahedini i muslimanski fundamentalisti izvršili su ratni zločin nad 1.228 pripadnika hrvatske nacionalnosti.

Ratni zločin:

“Ratni zločin, međunarodni zločin koji se sastoji u teškim kršenjima normi međunarodnoga ratnog, odnosno humanitarnoga prava. Vezan je uz postojanje oružanoga sukoba, a počinitelj je pojedinac koji djeluje u vlastito ime ili kao dužnosnik svoje države. Ratni zločin sastoji se u kršenjima međunarodnih ugovora (Haških konvencija i deklaracija iz 1899. i 1907. te Ženevskih konvencija za zaštitu žrtava rata iz 1949) i običajnih pravila međunarodnoga ratnog, odnosno humanitarnoga prava. Velik broj normi sadržanih u spomenutim ugovorima postao je i dijelom općeg običajnoga međunarodnog prava, obvezujućega za sve države svijeta. Ratnim zločinom smatra se: namjerno ubojstvo, mučenje, nečovječno postupanje uključujući i biološke pokuse nad ranjenicima, bolesnicima, brodolomcima i ostalim pripadnicima oružanih

snaga koji su položili oružje ili su nesposobni za borbu, ratnim zarobljenicima i civilnim osobama, namjerno uzrokovanje teških patnji i teške povrjede fizičkog integriteta ili zdravlja tih osoba. U ratni zločin ubrajaju se i pljačka, uništenje i prisvajanje dobara (koje nije opravdano vojnom potrebom i koje je izvedeno na nedopušten i samovoljan način), prisila nad zaštićenim osobama (da služe u oružanim snagama neprijatelja), lišavanje prava na redovito i nepristrano suđenje, nezakonita deportacija ili preseljenje, nezakonito lišavanje slobode te uzimanje talaca. Također, ratnim se zločinom smatraju i neki nedopušteni načini vođenja neprijateljstva, kao što su: izjava da se protivniku neće davati milost, napad bez izbora cilja, perfidni načini borbe, uporaba zabranjenih oružja... ”

Vidi: ratni zločin - Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 7. 8. 2021.

<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=51956>>.

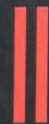

Domovinski rat i zločini nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini, 1991. - 1995.

The Croatian War of Independence
and Crimes Committed Against Croats
in Bosnia and Herzegovina 1991 - 1995

Davor Marijan
Ante Nazor
Zlatan Mijo Jelić
Petar Kolakušić

Slika 5. Naslovnica knjige: Domovinski rat i zločini nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini 1991. – 1995. (II)

Najviše bošnjačkih (muslimanskih) i hrvatskih ratnih zločina napravljeno je za vrijeme muslimansko-hrvatskoga sukoba (1992. – 1994.). Muslimansko-hrvatski sukob bio je na prostoru 20 općina u BiH: Bugojno, Busovača, Fojnica, Uskoplje, Jablanica, Kakanj, Kiseljak, Konjic, Kreševo, Maglaj, Mostar, Novi Travnik, Rama, Travnik, Vareš, Visoko, Vitez, Zavidovići, Zenica i Žepče.

Na prostoru tih 20 općina je 1991. godine, prije rata u BiH, živjelo 863.000 stanovnika, od čega 254.000 Hrvata, 417.000 Muslimana, 120.000 Srba te 71.000 pripadnika ostalih nacionalnosti.

U Bosanskoj Posavini, Sarajevu i Bihaću nije bilo sukoba Hrvata i Bošnjaka što se rijetko navodi. U pojedinim sredinama gdje je bilo sukoba bilo je i svijetlih primjera pomaganja i zaštite susjeda, ali premalo.

Usporedba popisa stanovništva iz 1991. i popisa iz 2013. godine pokazuje kako su Bošnjaci (Muslimani) izvršili etničko čišćenje i Hrvata i Srba. Protjerali su 144.000 Hrvata. Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH i drugi izvori navode slične podatke o broju stradalih tijekom rata od 1991. do 1995.

- **Bošnjaci:** poginulih civila 33.071; poginulih vojnika Armije BiH 31.270; ukupno 64.341.
- **Hrvati:** poginulih civila 2.163; poginulih vojnika 5.439; ukupno 7.602.
- **Srbi:** poginulih civila 4.075; poginulih vojnika 20.649; ukupno 24.724.

Ukupno žrtava u BiH u ratu od 1991. do 1995. godine je 95.940, od toga 62.013 (64,4%) Bošnjaka, 24.953 (26%) Srba, 8.403 (8,76%) Hrvata i 571 (0,60%) ostalih (prema Mirsadu Tokaču, Bosanska knjiga mrtvih).

Ukupan broj poginulih, ubijenih kreće se od 97.000 do 104.000. prema mišljenju većine istraživača za razliku od politikanata koji navode broj od 250.000 bošnjačkih žrtava.

Kronologija ratnih zločina bošnjačko-muslimanske armije, tzv. Armije BiH, nad Hrvatima:

- 20. listopada 1992. ubijen je zapovjednik “Travničke brigade HVO-a” Ivica Stojak. Ubijen je mučki, s leđa, u automobilu na kontrolnom punktu Armije BiH ispred Medrese u Travniku; njegov pomoćnik Zvonko Gašo (načelnik HVO-a) ranjen je u glavu.
- 23. listopada 1992. godine kod sela Dobrošin (općina Prozor) pripadnici Armije BiH iz zasjede su ubili četvoricu pripadnika HVO-a.
- 12. siječnja 1993. godine muslimanske snage izvršile su pokolj Hrvata u selu Lužane (Uskoplje); ubili su i masakrirali 30 civila.

Cilj je bio ovladati prometnicom koja od Tomislavgrada vodi u Srednju Bosnu. Pripadnici HVO-a uzvratili su na napade. U tim borbama poginula su 64 pripadnika HVO-a, a 19 ih je ranjeno.

- 19. siječnja 1993. u selu Gusti Grab (općina Busovača) – pripadnici ABiH masakrirali su 5 staraca u dobi između 70 i 80 godina.
- Pripadnici Armije BiH, 23. siječnja 1993. godine, u selu Kaćuni postavljaju zapreku na regionalnoj prometnici Kiseljak – Busovača – Travnik. Tu su istoga dana zaustavljena i ubijena četiri vojnika HVO-a. Jedan od njih je bio Ivica Petrović, zamjenik zapovjednika Vojne policije HVO-a u Busovači. Od toga dana sve su napetiji odnosi između Armije BiH i HVO-a.
- U samoj Busovači, 24. siječnja 1993. godine, ubijen je jedan Hrvat civil i jedan vojni policajac HVO-a. Tog dana počinje oružani napad Armije BiH na busovačka sela Kaćuni, Turići, Gusti Grab, Bukovice, Radeljevići, Oselište, Brezovik, Bilalovac, Nezirovići i Bešice. U tom napadu ubijeno je sedam hrvatskih civila.
- 26. siječnja 1993. u selu Dusina (Lašvanska dolina) otet je zapovjednik HVO-a i 4 njegova pratitelja. Oteti pripadnici HVO ubijeni su; u njih je ispaljeno više od 500 metaka. Ubijeno je još 5 civila. Etnički je očišćeno nekoliko sela (Višnjica, Lašva, Dusina...), prognano je više od 3.000 osoba (Hrvata), a dio civila korišten je kao živi vojni štit. Inače, iz travničke općine postrojbe Armije BiH protjerale su 19.600 Hrvata.
- 17. ožujka 1993. g. na raskrižju puta u Docu na/L za Guču Goru ubijena su dva pripadnika HVO-a, Ivo Jurić i Zoran Matošević, samo zato što su bili u odorama HVO-a. Nije bilo borbe niti je postojao bilo kakav razlog za ubojstvo. O tom ubojstvu sačinjen je zapisnik o očevidu od strane Općinskog suda u Travniku u kome je detaljno opisan način svirepe egzekucije ove dvojice mladića.
- 23. ožujka 1993. u Orlištu (Konjic) ubijena su 4 civila u dobi između 70 i 80 godina.
- 5. travnja 1993. u Sušnju (Zenica) ubijeno je 17 civila, mahom starijih osoba koji su ostali u selu i dočekali ABiH nakon povlačenja HVO-a.
- 6. travnja 1993. u svom stanu u gradu mučki je ubijen mladi pripadnik HVO-a Dario Meljančić.
- 9. travnja 1993. u Travniku je uhićeno više od 40 uglednih Hrvata. Uhićeni su u svojim stanovima, kućama ili na ulici. Bila je to prava hajka – lov na Hrvate. Svi oni su nakon toga zatvoreni i maltretirani u staroj srednjovjekovnoj tvrđavi.
- 16. travnja 1993. u Trusini (Konjic) Armija BiH ubila je 16 civila i 6 zarobljenih vojnika HVO-a (isti dan kada je hrvatska postrojba napravila zločin u Ahmićima). O Ahmićima je pisano i kazivano jako mnogo, a o zločinu u Trusini se nije pisalo niti govorilo! Mediji su Ahmiće spomenuli 998 puta, a Trusinu samo 2 puta. Pripadnici ABiH išli su od kuće do kuće i ubijali civile koje bi tamo zatekli. Više civila koristili su kao tzv. živi štit.
- 17. travnja 1993. u mjestu Bilivode (općina Zenica) ubijena su 4 civila, a tijela spaljena.

- 18. travnja 1993. u mjestu Grm (općina Zenica) ubijeno je 6 civila. Tri starca živa su spaljena.
- 20. travnja 1993. godine “u po bijela dana”, u svom stanu, u centru grada (Travnik) kroz zatvorena ulazna vrata stana ubijena je umirovljenica Danica Gašo, supruga ranjenog (20. listopada 1992.) Zvonka Gaše.
- 22. travnja 1993. počinjen je zločin u Vrcima kod Konjica; ubijeno je 6 osoba.
- 23. travnja 1993. u mjestu Počulice kod Viteza ubijene su tri osobe, a više ih je ranjeno.
- 24. travnja 1993. u Miletićima (Travnik) ubijeno je 5 civila. To je bilo selo od svega desetak kuća i nekoliko desetaka žitelja, koje u vojnom ili bilo kojem drugom smislu nije predstavljalo nikakvu opasnost po postrojbe Armije BiH niti po muslimasko-bošnjačko stanovništvo. Dvojica ubijenih bili su pripadnici vjerske sekte “Jehovini svjedoci”! Svi ostali mještani, njih tridesetak, muškarci i žene, stari, mladi i djeca, odvedeni su i zatočeni u logoru u Mehuriću, kroz koji je kasnije prošlo još preko dvije stotine drugih hrvatskih civila, uključujući i novorođenčad.
- U Novom Travniku su od posljedica granatiranja civilnih objekata te od snajperskih hitaca ubijene 32 osobe. Žrtve su bili civili, trinaestero djece te pripadnici HVO-a.
- 25. travnja 1993. u Radešini (općina Jablanica) ubijene su 4 osobe.
- 1. svibnja 1993. u Kazagićima (općina Kiseljak) ubijeno je 14 osoba.
- U selu Pazićima, 3. svibnja 1993. godine, pronađena su tijela petorice ubijenih Hrvata.
- Dana 22. svibnja 1993. godine snajperskim hicem iz prostora Krčevine ubijen je jedan hrvatski civil, a ranjeni su jedan dječak i vojnik HVO-a.
- 8. lipnja 1993. u Čuklama (općina Travnik), ubijeno je 9 civila i 12 zarobljenih pripadnika HVO-a.
- 8. lipnja 1993. u Maljinama na lokalitetu Bikoše (općina Travnik) streljano je 30 zarobljenih ranjenika HVO-a i civila. Pri iskapanju tijela uočeno je da su u masovnoj grobnici rađeni naknadni zahvati kojima je bio cilj prikriti tragove zločina. U ranu zoru 8. lipnja 1993. godine postrojbe Armije BiH napale su civilno stanovništvo hrvatske narodnosti i uništile njihovu imovinu. Žene i djeca zarobljeni su i odvedeni kao taoci u bošnjačko selo Mehurići.
- 10. lipnja 1993. godine pripadnici Armije BiH ispalili su na uže područje grada Viteza oko pet minobacačkih granata. Oko 20 sati i 45 minuta iz pravca područja pod nadzorom Armije BiH doletjela je granata kalibra 120 mm, dva metra od klupe na kojoj je bilo četrnaestero hrvatske djece. Taj se prostor smatrao sigurnim, zaštićenim od snajpera i tu su se redovito igrala hrvatska i bošnjačka djeca. Toga dana nije bilo nijednog bošnjačkog djeteta. Opravdano se pretpostavlja da su upozorena da ne izlaze iz kuće jer će na to mjesto biti upućene granate. Stručnjaci procjenjuju da se radilo o navođenom projektilu. Kada je granata eksplodirala, na licu mjesta poginulo je petoro djece, a troje je umrlo u bolnici (u dobi od 9 do 15 godina). Ranjeno je šestero djece.

- Busovačko selo Šarići postrojbe Armije BiH spalile su 12. lipnja 1993. godine, a sela Putićevo i Polje su granatirana.
- 13. lipnja 1993. u Kraljevoj Sutjesci (općina Kakanj) ubijena su 4 civila.
- 13. lipnja 1993. u Drenovniku (općina Kakanj) ubijeno je 17 civila (žena, djece, staraca).
- 13. lipnja 1993. u Slapnici (općina Kakanj) ubijeno je 9 civila.
- 16. lipnja 1993. u Busovačkim stajama (općina Busovača), ubijene su 22 osobe iz humanitarnog konvoja (14 civila i 8 vojnika HVO-a pratitelja konvoja kroz područje Busovačke planine).
- 17. lipnja 1993. u Krpeljićima (općina Travnik) ubijeno je 7 civila. UNPROFOR je tijela našao u selu te ih prebacio u Guču Goru i sahranio u crkvenom dvorištu.
- 17. lipnja 1993. u Gojakovcu (općina Kiseljak) ubijeno je 6 Hrvata i 3 Srbina.
- 18. lipnja 1993. u Ljubincima, zaselak Jurići, ubijene su 3 osobe.
- 10. srpnju 1993. dogodio se zločin u Vrbanji (općina Bugojno). Na punktu u Vrbanji pripadnici Armije RBiH zaustavili su vozilo u kojemu su bili vojnici HVO-a i bez ikakva obrazloženja na njih otvorili vatru. U toj pucnjavi ubijena su tri vojnika HVO-a. Jedan od mudžahedina poslije pucnjave na vojnike HVO-a kleknuo je u lokvu krvi ubijenih i obrednom se zahvalom klanjao Alahu. Sedam dana poslije, 17. srpnja 1993., hrvatski civil ubijen je dok se vozio u civilnom odijelu, u kratkim hlačama i bez ikakva naoružanja kroz Vrbanju. Zločin su počinili vojnici Armije BiH i mudžahedini.
- 28. srpnja 1993. u Doljanima (općina Jablanica) ubijeno je 37 osoba (8 civila i 29 vojnih obveznika). Osobe su ubijene u jeku žetvenih radova; bili su bez naoružanja. Oko 180 civila, mahom žena i djece, korišteno je pri izvlačenju kao živi zid, da bi potom bili odvedeni i internirani u logoru u Jablanici.
- 17. srpanj/kolovoz 1993. u Bugojnu (točan datum nepoznat) ubijen je 21 zarobljeni pripadnik HVO-a. Ratni zarobljenici evidentirani su od Međunarodnog Crvenog križa.
- Na području općine Bugojno izvršeno je etničko čišćenje; od 15.993 Hrvata prije sukoba, iza sukoba ih je ostalo 1.374. Ubijeno je 119 Hrvata, a ostali su protjerani. Na stadionu NK Iskra bila su 292 zatočenika, a 21 je nestao. Opljačkano je 3.000 kuća, minirano 1.480, a oštećeno 1.070 kuća. U gradu su uništena sva katolička groblja.
- 16. kolovoza 1993. u selu Kiseljak (općina Žepče) ubijena su 42 civila (među ubijenima je bilo i djece), a 23 civila Armija BiH koristila je kao živi štit pri izvlačenju iz sela. Kasnije su civili razmijenjeni za vojnike Armije BiH.
- 5. rujna 1993. u Zabilju (općina Vitez) ubijeno je 13 zarobljenih osoba (4 civila i 9 vojnika HVO-a).
- 9. rujna 1993. u Grabovici (općina Jablanica/Mostar) ubijena su 32 civila, uglavnom starci, žene i djeca koji su ostali u selu i nakon što su pripadnici ABiH zauzeli selo. Šire područje sela Grabovica nalazilo se pod kontrolom pripadnika Armije BiH od 10. svibnja 1993. i u vrijeme počinjenog masakra. Selo Grabovica bilo je udaljeno od svih linija dodira ili sukoba više od 35 km.
- 9./10. rujna 1993. u Vrbici kod Zavidovića ubijeno je 6 civila.

- 14. rujna 1993. u Uzdolu (općina Prozor) ubijena je 41 osoba (29 civila i 12 pripadnika HVO-a). Mnogi su dobili metak u zatiljak, neki su izbodeni noževima, kuće su spaljene, crkva i župni ured teško su stradali. Mrtva tjelesa djece i staraca su masakrirana.
- 16. rujna 1993. u Hudskom je zarobljeno 25 vojnika HVO-a. Ubijena su 22 vojnika HVO-a (streljana), a tri vojnika su zatočena u logoru Muzej u Jablanici.
- 18. listopada 1993. u Kopijarima (općina Vareš) ubijeno je 6 civila i nepoznat broj pripadnika HVO-a.
- 2. sudenoga 1993. Armija BiH je prilikom osvajanja Vareša u samom gradu ubila 17 civila koji se nisu htjeli povući s pripadnicima HVO-a, vjerujući da im se ne može dogoditi ništa ukoliko dođe ABiH. Istodobno u selu Borovica zapaljeno je do temelja 320 obiteljskih kuća. Općina u kojoj su Hrvati bili većina etnički je gotovo potpunoma očišćena od Hrvata.
- 13. studenoga 1993. u Fojnici u prostorijama Franjevačkoga samostana Duha Svetog hicima iz vatrenog oružja ubijeni su fra Nikica Miličević (župnik i gvardijan samostana) te fra Leon Mato Migić, njegov zamjenik. Ubili su ih pripadnici zloglasne Frkine jedinice iz sastava ABiH (316. brigada). Ubojica je Miralem Čengić i njegovi suučesnici Nedim Zerdu, Samin Mušibegović i Vahid Begić. Osuđeni su, ali ih je Alija Izetbegović pomilovao!
- 22. prosinca 1993. dogodio se zločin Armije BiH u Križančevu Selu; ubijene su 64 osobe (vojnici i civili). Vojnici Armije BiH su u selu ukupno ubili 74 osobe (vojnici i civili; dio vojnika bio je zarobljen, a potom likvidiran). Nitko nije odgovarao za likvidaciju 74 osobe. U cijeloj Lašvanskoj dolini za vrijeme opsada, 316 dana, ubijeno je ukupno 653 vojnika i civila, a među njima i 21 dijete.
- U Uskoplju je 22. prosinca 1993. godine Armija BiH zaustavila konvoj (na povratku) *Bijeli put za Novu Bili u Bosnu Srebrenu*. Pripadnici Armije BiH ubili su jednoga vozača kamiona, a nekoliko njih ranili.
- 9. siječnja 1994. u selu Buhine Kuće (općina Vitez) Armija BiH ubila je 26 osoba (civili, djeca i vojnici), a ranila ih je 35. Nestalo je 17 civila, a 13 žena odvedeno je u susjedno Sivрино Selo gdje su zatvorene u logor i mučene. Zločin su počinili pripadnici odreda 'El Mudžahid' (iz sastava 7. muslimanske brigade tzv. Armije BiH) i specijalci MUP-a "RBIH" kojima je zapovijedao Dragan Vikić.
- Napad Armije Bosne i Hercegovine na Buhine Kuće, 9. siječnja 1994. godine, bio je posljednji pokušaj da se porazi Hrvate središnje Bosne.
- 24. siječnja 1994. u selu Sedra-Novakovići (općina Maglaj) pripadnici Armije BiH ubili su na lokaciji Pazarić – Novakovići 6 zarobljenih pripadnika HVO-a.
- Muslimani (Bošnjaci) su također počinili zločine nad Hrvatima u općinama Sarajevo, Tarčin, Visoko i drugdje.
- Bilo je još mnogo pojedinačnih zločina koji ovdje nisu spomenuti.

Ratni zločini su napravljeni u općinama: Bugojno, 121 žrtva; Busovača, 50 žrtava; Čapljina, 16 žrtava; Fojnica, 30 žrtava; Gornji Vakuf/Uskoplje, 20 žrtava; Jablanica, 52 žrtve; Kakanj, 68

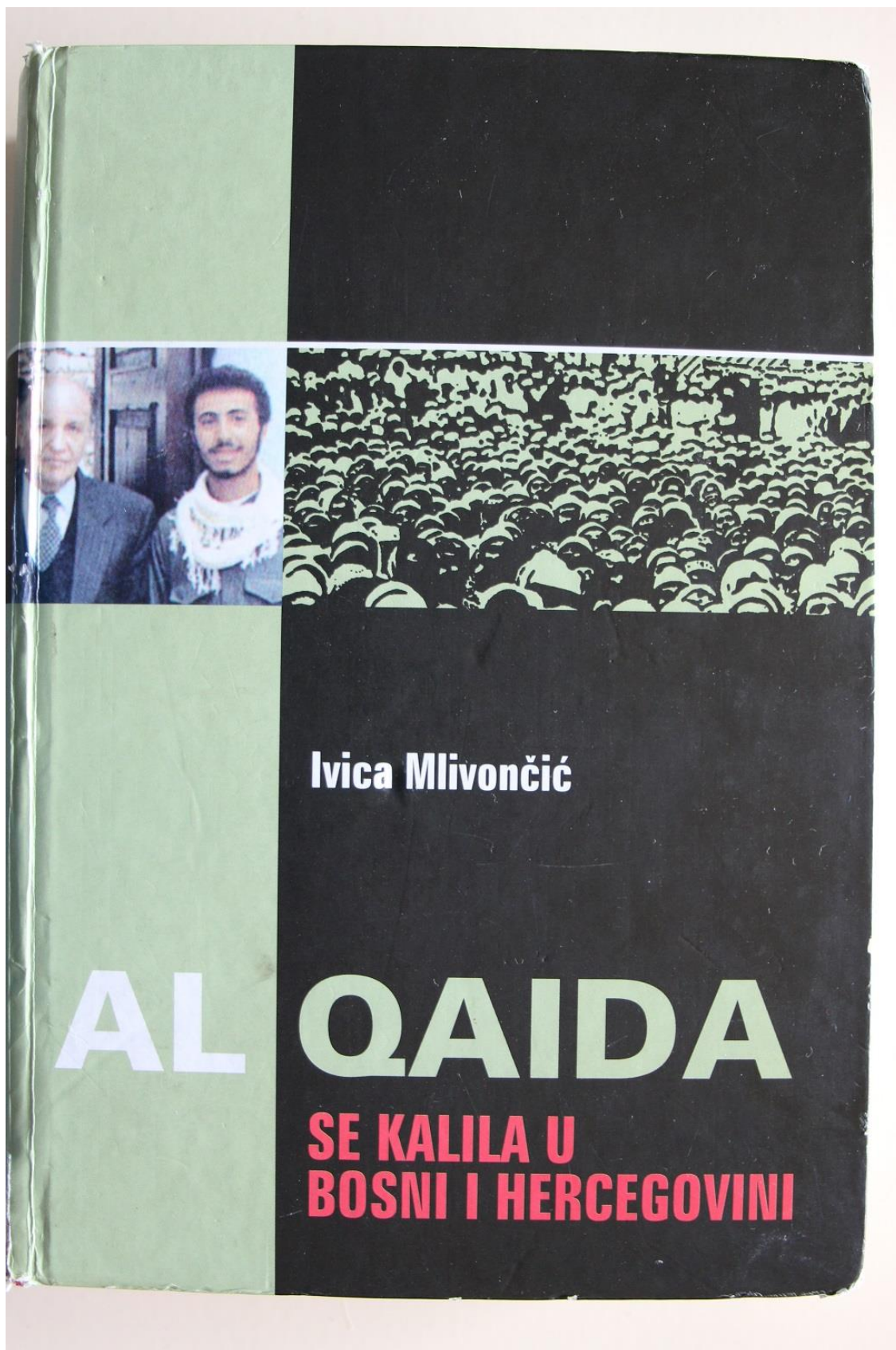
žrtava; Kiseljak, 28 žrtava; Ključ, 2 žrtve; Konjic, 99 žrtava; Kreševo, 6 žrtava; Maglaj, 26 žrtava; Mostar, 100 žrtava; Novi Travnik, 62 žrtve; Prozor/Rama, 69 žrtava; Travnik, 99 žrtava; Vareš, 56 žrtava; Vitez, 166 žrtava; Zavidovići, 36 žrtava; Zenica, 87 žrtava; Žepče, 26 žrtava; Bihać, 1 žrtva; u Sarajevu su Bošnjaci/Muslimani napravili više zločina nad Hrvatima.

Tablica 2. Ubijeni civili i zarobljeni vojnici HVO-a od strane Bošnjaka/Muslimana, po općinama

	Općina	Broj osoba
1.	Bihać	1
2.	Bugojno	121
3.	Busovača	50
4.	Čapljina	16
5.	Fojnica	30
6.	Gornji Vakuf	20
7.	Jablanica	52
8.	Kakanj	68
9.	Kiseljak	28
10.	Ključ	2
11.	Konjic	99
12.	Kreševo	6
13.	Maglaj	26
14.	Mostar	100
15.	Novi Travnik	64
16.	Prozor-Rama	69
17.	Sarajevo	1
18.	Travnik	99
19.	Vareš	56
20.	Visoko	5
21.	Vitez	170
22.	Zavidovići	36
23.	Zenica	87
24.	Žepče	26

	Ukupno	1232
--	---------------	-------------

Slika 6. Naslovnica knjige: Al Qaida se kalila u Bosni i Hercegovini

Ratni zločini napravljeni su i u logorima za Hrvate koje su organizirali Muslimani (Bošnjaci).

Sve zaraćene strane u BiH imale su koncentracijske logore i sabirna mjesta (centre) za zatočenike (civile i zarobljene vojnike). Armija BiH je tijekom rata imala 331 logor i mjesto zatočenja za Hrvate u 23 općine. Ukupno je bilo zatočeno u logorima i sabirnim mjestima 14.444 Hrvata. Zatočenih vojnika bilo je oko 4.089, a civila više od 10.000. U logorima Armije BiH ubijena su 632 zatočenika Hrvata (detaljnije u posebnom poglavlju).

6. Muslimanski logori za Hrvate u Bosni i Hercegovini (1992. – 1994.)

Prema podacima Hrvatskog dokumentacijskog centra Domovinskog rata u BiH, 14.444 Hrvata bilo je zatočeno u 331 logoru Armije BiH (u 23 općine); više od 10.386 civila i više od 4.098 vojnika HVO-a. U tim logorima ubijena su 632 Hrvata; 50 njih na ritualan način. Ovi podaci rijetko se spominju; negiraju se činjenice o muslimanskim logorima i zločinima. Bošnjaci svoje logore negiraju pa su ih preimenovali u sabirne centre, negiraju zločine počinjene nad Hrvatima i Srbima u mnogobrojnim logorima. Tužiteljstvo BiH je 2013. donijelo skandaloznu odluku da muslimanske logore (logore Armije BiH) preimenuje u sabirne centre. Logori Hrvata, Muslimana i Srba na teritoriju Bosne i Hercegovine (BiH) su činjenica i ne smije se negirati. U tim logorima počinjeni su masovni zločini pa je zločin negirati te zločine. Pored najnehumanijih logora bili su i sabirni logori (mjesto), gdje su zločini bili rjeđi, iz kojih se zatočenike slalo u zloglasne logore.

Nažalost, svi nastoje umanjiti zločine svoje etničke skupine pa umanjuju zločine svojih sunarodnjaka, a uvećavaju zločine druge i treće strane.

Prema navodu Centra za demokratiju i tranzicionu pravdu (CDTP) u BiH je ukupno bilo 1.350 logora i zatočeničkih mjesta, 656 zatočeničkih mjesta za Bošnjake, 523 za Srbe i 173 za Hrvate. Vidljivo je da je broj zatočenih mjesta za Hrvate jako umanjen što ukazuje na grubu manipulaciju. Bošnjaci/Muslimani negiraju svoje logore, a naglašavaju zločine nad Bošnjacima. Negiranje zločina, bez obzira s koje strane dolazi, novi je zločin prema svim stradalnicima rata u BiH. Bošnjačko vodstvo ne dopušta pristup arhivima Armije BiH i AID-a (tajne službe Alije Izetbegovića) pa je do nekih podataka nemoguće doći. Zašto? Ne žele istinu?! Muslimani niječu svoje logore i uvjete života zatočenika. Bivši logoraši svjedočili su o uvjetima u tim takozvanim sabirnim centrima, odnosno u logorima.

Za koncentracijski logor Muzej u Jablanici Muslimani su izjavili da je to sklonište za civile od ratnih posljedica. Civili nisu tamo došli dobrovoljno!

Za zatočenje civila i zarobljenih vojnika HVO-a korištene su športske dvorane, škole, tvorničke hale, općinske i policijske zgrade, muzeji, crkve, štale, privatne obiteljske kuće, podrumi, trapovi i slično. U muslimanskim logorima ubijena su 632 Hrvata!

Maltretiranje logoraša/zatočenika, uskraćivanje hrane i vode, osakaćivanje, tjeranje na prisilni rad, nasilno vađenje krvi, silovanje, ranjavanje, fizičko i psihičko maltretiranje bili su svakodnevnica u bošnjačkim logorima.

U svim logorima (Bošnjaka, Hrvata i Srba) zaraćene su strana krišile Ženevske konvencije (I. – IV.) i Dopunske protokole I. i II.

Prvi muslimanski logor bio je u Sarajevu za zarobljene pripadnike JNA 1992. godine (većinom Srbe). General Sefer Halilović namjeravao je zarobljene pripadnike JNA (173 vojnika) rasporediti na mjesta koje su Srbi granatirali; trebali su poslužiti kao živi štit. Kada se to događalo, još nije bilo ni jednog srpskog i hrvatskog logora za Muslimane u BiH.

Sefer Halilović je kazao: „*Ja se ne slažem da se vrati ijedan. Nego da se rasporede po 10 na objekte koje oni gađaju, pa ako hoće neka izvole da gađaju, jer prvo ne poštuju prekid vatre.*“

Nakon početka muslimansko-hrvatskog oružanog sukoba Muslimani otvaraju logore za Hrvate (civile i zarobljene pripadnike HVO-a). Među prvima je otvoren logor Silos u Kaćunima, općina Busovača. Muslimanski logor je otvoren 5. siječnja 1993., a sukob je počeo 24. siječnja 1993. Također je otvoren logor u jednoj kući u Dubravici (općina Vitez, 9. siječnja 1993. godine).

U ožujku 1993. otvoren je logor u zgradi poduzeća „Šipad“ u Konjicu, u svlačionici NK Jezero u Lisičićima. Nakon napada muslimanskih postrojbi na HVO, 14. travnja 1993., u selu Kralupi (općina Konjic) zatočeno je 7 zarobljenih vojnika HVO-a.

Tijekom blokade Jablanice Armija BiH uhićuje civile i vojnike HVO-a te ih smješta u Muzej u Jablanici. Muzej postaje logor za Hrvate.

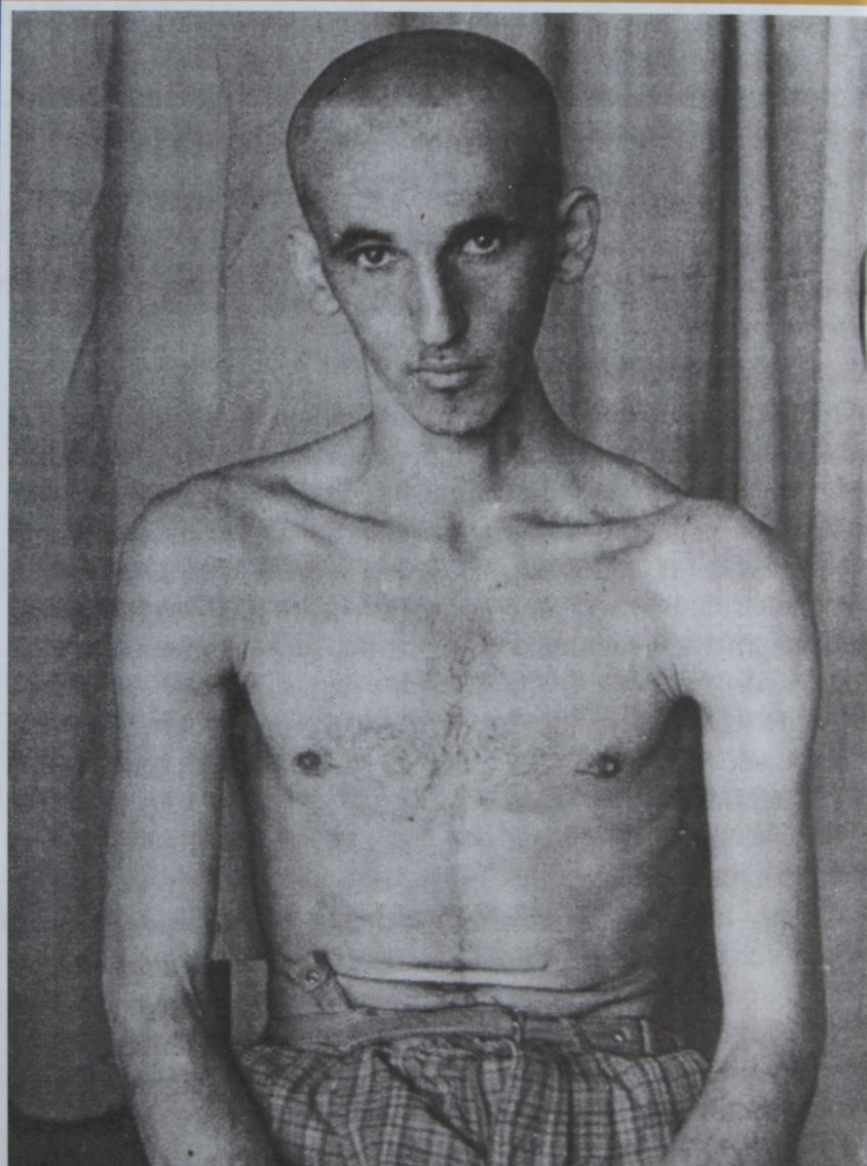
Krajem travnja 1993. u Zenici se u Muzičkoj školi otvara logor za Hrvate; otvaraju se i drugi logori u općini Zenica.

10. svibnja 1993. Muslimani otvaraju logor (dobio je naziv zloglasni) u Sportskoj dvorani u Konjicu.

Tijekom travnja 1993. otvoreno je čak 45 logora na području: Konjica, Jablanice, Novog Travnika, Viteza, Busovače, Tarčina i Travnika.

Ivica Mlivončić

**MUSLIMANSKI LOGORI ZA HRVATE
U BOSNI I HERCEGOVINI
U VRIJEME RATA 1991.-1995. GODINE**

Mostar
omislavgrad
2008.

Slika 7. Naslovnica knjige: Muslimanski logori za Hrvate u Bosni i Hercegovini u vrijeme rata 1991. – 1995. godine

Tablica 1. Popis muslimanskim logora za Hrvate (1992. – 1995.)

Općina	Broj logora/mjesta zatočenja	Broj zatočenika	Broj vojnika HVO	Broj civila	Broj ubijenih
Bugojno	58	3.316	658	719	92
Uskoplje/G. Vakuf	9	156	86	70	7
Vitez	27	447	58	163	59
Konjic	44	2.775	1385	609	65
Jablanica	11	891	127	764	27
Mostar	34	672	235	255	77
Travnik	22	1774	354	575	86
Novi Travnik	10	643	187	365	6
Kakanj	12	572	3	564	43
Zenica	26	1.239	332	267	59
Vareš	9	96	96		13
Maglaj	4	37	3	34	5
Zavidovići	5	291			19
Žepče	5	92	41	51	17
Kiseljak	16	324	34	199	8
Fojnica	19	505	89	315	24
Busovača	3	103		70	14
Turčin Hadžići	1	180	180	-	7
Kreševo	9	93	7	86	6
Sarajevo	4	48	-	-	-
Tešanj	1	78	78	-	-
Tuzla	1	78	78	-	-
Breza	1	34	34	-	-

Ukupno	331	14.444	4.098	10.346	632
---------------	------------	---------------	--------------	---------------	------------

Najpoznatiji muslimanski logori za Hrvate (civile i zarobljene pripadnike HVO-a):

Općina Bugojno: Najpoznatija mjesta zatočenja: Stadion NK „Iskra“; KSC – Kulturno sportski centar, dvorana; Bivši dom časnih sestara; MUP; Hotel Kalin; Gimnazija; Donjići – garaža kuće; BH banka; Salon namještaja; O. Š. Vojin Aleksić; Garački podovi; Guvna; Gračanica, podrum osnovne škole; Vejići, Muzička škola i drugi.

Nestanak 21 logoraša dogodio se u Bugojnu; odvedeni su iz koncentracijskog logora sa Stadiona NK Iskra.

Općina Uskoplje/Gornji Vakuf: Najpoznatija mjesta su: Duratbegovićev Dolac; Pajić Polje, Osnovna škola; Centar.

Općina Donji Vakuf: logor Prusac

Općina Travnik: Najpoznatija mjesta su: Kasarna JNA; Mehurić; Stara tvrđava Travnik; Mehurići; u kući Milojka Savića bilo je 35 djece i staraca, a od toga su 2 žene bile Srпкиnje.

Općina Zenica: Najpoznatiji logori su KPD Zenica i Muzička škola.

Općina Maglaj: Najpoznatiji su zgrada MUP-a i TO-e.

Općina Žepče: Najpoznatiji logori su u mjestima Preko i Kiseljak.

Općina Vareš: Najpoznatija mjesta zatočenja su Motel „Sretno“ i Strujni pogon.

Općina Mostar: Najpoznatija mjesta zatočenja su: Stara IV. osnovna škola; Drežnica – općina Mostar – Crkva svih Svetih; Logor u Bijelom Polju u Mostaru; Topčić Polje.

Općina Konjic: Športska dvorana na Musali, 1.092 logoraša (od toga 108 srpskih civila).

Općina Hadžići: „Silos“ i hotel Mrzište – Igman). U logoru „Silos“ bilo je zatočeno 570 Srba i 180 Hrvata; ubijeno je 7 Hrvata.

Općina Jablanica: Muzej Bitke za ranjenike (bilo je 623 logoraša; 88 su bili ratni zarobljenici).

Općina Vitez: Crna kuća je najpoznatiji logor/mjesto zatočenja.

Općina Busovača: U Lašvanskoj dolini bila su 24 muslimanska logora kroz koja je prošlo 3.515 hrvatskih civila i zarobljenih vojnika HVO-a. U Lašvanskoj dolini ima 23 hrvatska stratišta, a smrtno je stradalo 338 Hrvata.

Privatni logori: Logori u kojima su zatočene Hrvatice i Srпкиnje, a služili su za prisilnu prostituciju, za „odmor“ muslimanskih vojnika. Javne kuće, u kojima su silovane Hrvatice i Srпкиnje (Bugojno), zimski centar Rostovo na putu Novi Travnik – Bugojno. Djevojčice su bile silovane i ubijane.

U muslimanskim logorima bila su zatočena djeca i njihove majke:

- U logoru OŠ Maskim Kujundžić u Čelebićima bilo je 4 djece.
- U Otrošcu, od 35 zarobljenika bilo je njih 15 do godinu dana života.
- U kući Vjekoslava Drlje bilo je zatočeno 7 djece.
- Na području Bugojna, u tri muslimanske kuće bilo je zatočeno 36-ero djece.
- U kući Franje Jurčevića u Novom Travniku bilo je zatočeno 25 žena i djece.
- U kući Žarka i Mate Adžaića bilo je zatočeno 63-oje djece i žena.

Zatočenici su, također, bili katolički svećenici i časne sestre. Bili su maltretirani na razne načine.

Logori u franjevačkom samostanu i crkvi u Gučkoj Gori, u klosteru časnih sestara u Bugojnu, kroz koji je prošlo 106 zatočenika civila i vojnika HVO-a, u crkvi Duha Svetoga u Fojnici s 33 zatočenika, u župnoj crkvi u Drežnici. Logori su bili i u džamijama i kućama hodža.

Muslimansko političko i vojno rukovodstvo znalo je za logore i nije dopuštalo posjete djelatnika Međunarodnog Crvenog križa. Međunarodni Crveni križ morao je dobiti dopuštenje Harisa Silajdžića (predsjednika vlade BiH, u to vrijeme) ako je želio posjetiti neki logor.

O zločinačkoj politici muslimanskog vodstva svjedočio je i vođa mudžahedina (suđenje generalu Armije BiH Rasimu Deliću) koji je potvrdio da su sve naredbe dolazile od muslimanskog vodstva. Naredba mudžahedinima bila je: „Očistite Hrvate iz Lašvanske doline, civile prognati ili odvesti u logore.“ Mudžahedini su u BiH došli na poziv Alije Izetbegovića. Muslimanski političari (Ejup Ganić) javno je izjavio da je njihov cilj zauzeti Lašvansku dolinu i istjerati Hrvate s njihovih vjekovnih ognjišta.

Bošnjačko vodstvo opravdavallo se da nije znalo za muslimanske logore, ali su htjeli zamjenu logoraša „svi za sve“ ili „logor za logor“.

Hrvati su u logorima Armije BiH prošli užasne torture. Tužiteljstvo BiH je 2013. logore Armije BiH preimenovalo u sabirne centre. Povodom te skandalozne odluke tada je reagirao predsjednik Udruge hrvatskih logoraša Domovinskog rata Mirko Zelenika:

„Na kraju će nam reći kako Hrvati nisu imali žrtava u prošlom ratu. Vrijeme je da se i hrvatska politika u BiH aktivnije uključi u rješavanje ovoga pitanja. Ipak, bh. pravosuđe sasvim drugačije vidi tu priču. Ono se svrstalo na stranu bošnjačkih političara koji godinama ponavljaju laži kako Armija BiH nije imala logore za Hrvate i Srbe u prošlom ratu. Tvrde kako su umjesto toga imali zatvore i sabirne centre, a pokušajima promjene povijesnih činjenica

sada se priključilo i Tužiteljstvo BiH. Ja sam bio u tri logora na tri lokacije. Bio sam u Zukinoj bazi, zatim u crkvi u Drežnici, a onda su me ponovno vratili u Jablanicu. Ja sam došao u muzej početkom studenog 1993. i zatekao sve civile iz Doljana koji su ostali živi, Grabovice i ostalih mjesta. To je bio klasični konc-logor gdje su ljudi ubijani, vođeni na prisilni rad, zlostavljani“, rekao je predsjednik Udruge hrvatskih logoraša u BiH Mirko Zelenika.

Bivši logoraši svjedočili su o uvjetima života i o torturi u logorima Armije BiH. Svoje iskaze dali su pred Međunarodnim sudom za ratne zločine na području bivše Jugoslavije i pred lokalnim sudovima BiH. Neka svjedočanstva su i objavljena. Bivši logoraš Marić navodi: *„Ljudi su ubijani, žene silovane, torture su se vršile na sve moguće načine. Ljudi su redovito premlaćivani, seksualno zlostavljani. Dovođeni su ljudi iz Grabovice, Doljana, Hercegovine, Bosne i svi su prošli strašne traume.“*

Žalosno je i neprihvatljivo da Bošnjaci/Muslimani negiraju postojanje logora Armije BiH. Tužiteljstvo BiH je 2013. godine logore Armije BiH preimenovalo u sabirne centre. Ta sramotna odluka ne mijenja činjenicu da je Armija BiH imale koncentracijske logore u kojima su ljudi ubijani, ozljeđivani, maltretirani, silovani, tjerani na prisilni rad, prisiljavani na davanje krvi, izgladnjivani i psihički maltretirani. Bošnjaci imaju dvostruki kriterij pa zatočeničke centre Hrvata (Heliodrom, Dretelj, Gabela) i zatočeničke centre Srba (Manjača, Omarska, Keraterm itd.) naziva logorima, a svoje logore nazivaju sabirnim centrima. Nisu sva mjesta zatočenja bila logori u pravom smislu riječi, ali negirati postojanje logora je neprihvatljivo i sramotno. Muslimanski logori (logori Armije BiH) evidentirani su od Crvenog križa i drugih međunarodnih organizacija. Još treba naglasiti da humanitarci nisu mogli posjetiti logore Armije BiH bez dopuštenja Harisa Silajdžića. Na taj način su skrivali činjenice i istinu o svojim logorima i uvjetima u njima.

Od mnogobrojnih bošnjačkih zločina nad Hrvatima samo je mali broj zločina procesuiran.

7. Bošnjačko etničko čišćenje Hrvata u BiH (1992. – 1995.)

Etničko čišćenje Hrvata u BiH

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u Bosni i Hercegovini (BiH) živjelo je 760.852 stanovnika hrvatske nacionalnosti (ili 17,38% od cjelokupnog stanovništva BiH). Godine 2013. izvršen je novi popis stanovništva u BiH. Prema podacima toga popisa kao Hrvati izjasnili su se njih 553.000 (14,6%). U odnosu na popis iz 1991. godine broj Hrvata u BiH se smanjio za 208.000, odnosno broj Hrvata je za 27,3% manji.

Prema podacima Hrvatskog dokumentacijskog centra Domovinskog rata u BiH s prostora pod nadzorom Armije BiH protjerano je ili izbjeglo 527 000 Hrvata i Srba, dok je 586 000 Hrvata i Bošnjaka protjerano ili izbjeglo s prostora pod kontrolom Vojske Republike Srpske (VRS), a s prostora pod nadzorom Hrvatskog vijeća obrane (HVO) izbjeglo je ili protjerano 112 000 Bošnjaka i Srba. Više od 50% prognanika vratilo se u BiH, ali većina se nije vratila u svoje domove (mjesto) već žive u svom nacionalnom entitetu. Hrvati su prošli najgoru jer su prognani iz Bosanske Posavine, područja Banja Luke (izbjeglo je ili protjerano 144.000 Hrvata), također su prognani ili izbjegli pred Armijom BiH iz Srednje Bosne, Bugojna, Travnik, Konjica itd. (više od 72.000). Iz Lašvanske doline je izbjeglo ili prognano oko 50.000 Hrvata. Nakon rata i povratka broj Hrvata u Lašvanskoj dolini manji je za 24.585 žitelja (prema popisu stanovništva iz 2013.).

Po popisu stanovništva iz 2013. godine, u odnosu na 1991. godinu, Bošnjaka je manje za 133.000, Srba je manje za 279.000 i Hrvata je manje za 216.000.

Prema popisu stanovništva iz 2013. godine u Federaciji BiH živi 70,4 % Bošnjaka, 22,44 % Hrvata, 3,60 % Srba. i 3,6 % ostalih. U RS-u je 81,51 % Srba, 13,99 % Bošnjaka i 2,41 % Hrvata. U Distriktu Brčko živi 42,36 % Bošnjaka, Hrvata 20,66 % i Srba 34,58 %.

Tablica 1. Etničko čišćenje Hrvata u BiH koje su izvršili Muslimani i Srbi

Općine	broj stanovnika	postotak
1. Banja Luka	-23.922	-82,42%
2. Bihać	-2.317	-41,51
3. Bosanska Dubica	-215	-44,06
4. Bosanska Gradiška	-2.591	-75,83
5. Bosanska Kostajnica	-80	-48,19
6. Bosanska Krupa	-63	-48,84
7. Bosanski Novi	-56	-23,63
8. Bosanski Petrovac	-22	-45,83
9. Bosanski Brod	-10.662	-76,44
10. Bosanski Šamac	-12.305	-83,53
11. Bosansko Grahovo	+167	+73,89
12. Brčko	-5.000	-22,47
13. Bugojno	-10.264	-64,03
14. Breza	-537	-63,10
15. Busovača	-220	-2,42
16. Čapljina	+5.569	+37,20
17. Derventa	-19.379	-88,28
18. Drvar	+522	+1683,87
19. Foča	-39	-41,49
20. Fojnica	-2.959	-44,68
21. Glamoč	+722	+392,39
22. Gornji Vakuf	-2.046	-19,11
23. Gradačac	-1.916	-67,61
24. Grude	+1.006	+6,21
25. Jablanica	-1.565	-68,31
26. Jajce	-3.235	-20,49
27. Ljubuški	+1.144	+4,38
28. Kakanj	-13.583	-82,04
29. Kiseljak	-727	-5,79
30. Ključ	-293	-90,71
31. Konjic	-9.960	-86,51
32. Kotor Varoš	-9.579	-89,57
33. Kreševo	-565	-11,99
34. Kupres	+661	+17,34
35. Laktaši	-2.044	-79,69
36. Livno	-51	-0,17
37. Maglaj	-1.555	-43,24
38. Modriča	-6.458	-79,41
39. Mostar	+8.190	+19,03
40. Mrkonjić Grad	-1.833	-92,02

41. Nevesinje	-182	-86,67
42. Novi Travnik	-1.160	-9,54
43. Odžak	-4.441	-27,65
44. Olovo	-412	-64,17
45. Orašje	-2.626	-13,15
46. Prijedor	-4.554	-72,10
47. Prnjavor	-1.270	-73,79
48. Prozor-Rama	-1.557	-12,70
49. Ravno	+1.829	+227,49
50. Sanski Most	-2.505	-77,63
51. Sarajevo	-16.939	-48,57
52. Skender Vakuf	-387	-92,58
53. Srebrenica	-22	-57,89
54. Srebrenik	-784	-28,49
55. Stolac	+2.935	+52,87
56. Široki Brijeg	+1.950	+7,26
57. Tomislavgrad	+3.030	+11,66
58. Travnik	-10.648	-41,35
59. Trebinje	-147	-33,26
60. Vareš	-6.196	-68,72
61. Visoko	-1.296	-69,23
62. Višegrad	+1	+3,13
63. Vitez	+1.675	+13,21
64. Zavidovići	-2.225	-64,89
65. Zenica	-14.232	-63,22
66. Zvornik	-1	-0,93
67. Žepče	-115	-0,64

Tablica 1. pokazuje za koliko se smanjio broj Hrvata u općinama Federacije BiH. Broj Hrvata se najviše smanjio (prema popisu iz 2013. g.) u općinama: Konjic (86%), Kakanj (82%), Vareš (68%), Zenica (63%), Bugojno (64%). To je posljedica etničkog čišćenja tijekom muslimansko-hrvatskog sukoba (1992. – 1994.) i nakon sukoba.

Ljudski gubitci tijekom rata

Prema podacima Mirsada Tokače, u ratu u BiH bilo je 95.940 žrtava, od toga 62.013 ili 64,64% Bošnjaka, 24.953 ili 26% Srba, 8403 ili 8,76% Hrvata i 571 ili 0,60% ostalih nacionalnosti (Bosanaka knjiga mrtvih, str. 125. – 126.).

Ukupan broj poginulih vojnika u BiH prema Mirsadu Tokaču je 57.694, od toga 30.900 Bošnjaka-muslimana (Armija BiH), 20.774 Srba (JNA-VRS), 5919 Hrvata (HVO) i 101 ostalih.

Prema podacima Mirsada Tokače od 8.403 Hrvata, njih 5.919 ili 70,44% bili su vojnici, a 2.484 ili 29,56% civili. Među hrvatskim civilnim žrtvama je i 135 djece-civila, te 87 maloljetnih pripadnika HVO-a, ukupno 222 djece. U Spomenici HVO je broj djece 223 (168 +93).

Drugi izvor navodi sljedeće podatke:

Ubijeno je 2.104 civila (1.967 odraslih + 137 djece) i 1.157 vojnika HVO-a, ubijenih nakon zarobljavanja (ratni zločin). U izravnim borbama, nesretnim slučajem ili prirodnom smrću stradalo je 4.660 Hrvata, pripadnika HVO-a, a 460 Hrvata je stradalo u postrojbama Armije BiH (413) i JNA/VRS (47). Ukupno 8.381 osoba.

Ukupno u BiH stradalo je 8.383 Hrvata; od toga je ratni zločin izvršen nad 3.261 Hrvata (ubijenih civila 1.228) i 2.033. ubijenih pripadnika HVO-a).

Armija BiH izvršila je etničko čišćenje na prostorima koje je kontrolirala.

U 47 općina pod kontrolom Bošnjaka/Muslimana (Armije BiH) broj Hrvata je manji za 126.725, a u 27 općina pod kontrolom Hrvata (HVO-a) broj Bošnjaka je manji samo za 17.476 stanovnika. Budući da je broj Hrvata i Bošnjak u spomenutim općinama bio podjednak prije rata, jasno je da su Bošnjaci istjerali 7,25 puta više Hrvata s njihovih ognjišta nego što su Hrvati istjerali Bošnjaka. Broj Hrvata u BiH smanjio se u 53 općine, a povećao u 14 općina (od 67 općina ukupno). Broj Hrvata povećao se u općinama: Čapljina, Tomislavgrad, Stolac, Široki Brijeg, općina Ravno, Mostar na račun prognanih i izbjeglih Hrvata.

Tablica 2. Etničko čišćenje Hrvata u BiH koje su izvršili Muslimani

Općine	broj stanovnika	postotak
1. Bihać	-2.317	-41,51%
2. Bosansko Grahovo	+167	+73,89
3. Brčko	-5.000	-22,47
4. Bugojno	-10.264	-64,03
5. Breza	-537	-63,10
6. Busovača	-220	-2,42
7. Čapljina	+5.569	+37,20
8. Drvar	+522	+1683,87
9. Foča	-39	-41,49
10. Fojnica	-2.959	-44,68
11. Glamoč	+722	+392,39
12. Gornji Vakuf	-2.046	-19,11
13. Gradačac	-1.916	-67,61
14. Grude	+1.006	+6,21
15. Jablanica	-1.565	-68,31
16. Jajce	-3.235	-20,49
17. Ljubuški	+1.144	+4,38
18. Kakanj	-13.583	-82,04
19. Kiseljak	-727	-5,79
20. Ključ	-293	-90,71
21. Konjic	-9.960	-86,51
22. Kreševo	-565	-11,99
23. Laktaši	-2.044	-79,69
24. Livno	-51	-0,17
25. Maglaj	-1.555	-43,24
26. Mostar	+8.190	+19,03
27. Novi Travnik	-1.160	-9,54
28. Odžak	-4.441	-27,65
29. Olovo	-412	-64,17
30. Orašje	-2.626	-13,15
31. Prozor-Rama	-1.557	-12,70
32. Ravno	+1.829	+227,49
33. Sanski Most	-2.505	-77,63
34. Sarajevo	-16.939	-48,57
35. Skender Vakuf	-387	-92,58
36. Stolac	+2.935	+52,87
37. Široki Brijeg	+1.950	+7,26
38. Tomislavgrad	+3.030	+11,66
39. Travnik	-10.648	-41,35
40. Vareš	-6.196	-68,72

41. Visoko	-1.296	-69,23
42. Vitez	+1.675	+13,21
43. Zavidovići	-2.225	-64,89
44. Zenica	-14.232	-63,22
45. Zvornik	-1	-0,93
46. Žepče	-115	-0,64

Tijekom ratnog sukoba u mnogim mjestima (gradovi i sela) izvršeno je etničko čišćenje Hrvata (npr. Travnik, Bugojno, Vareš, Kakanj, Fojnica...). Prema popisu iz 1991. godine u općini Bugojno živjelo je 16.031 Hrvata (34,2%), a 2013. godine bilo ih je 5.767 (18,30%). Broj Hrvata u općini Bugojno manji je za 10.264 (64,03%) žitelja. Danas (2021. g.) je broj Hrvata u općini Bugojno još manji. Prema popisu iz 2013. godine najveće smanjenje hrvatskoga stanovništva u BiH je u općini Banja Luka, 23.922 (82,42%), zatim u općini Derвента 19.379 (88,28%), u općini Sarajevo 16.939 (48,57%), općini Zenica 14.232 (63,22%) itd.

Muslimansko političko i vojno vodstvo provodilo je politiku etničkoga čišćenje (negdje i genocida) Hrvata na prostoru Federacija Bosne i Hercegovine. Tijekom srbijanske agresije na BiH i muslimansko-hrvatskoga rata etnički su očišćena mnogobrojna hrvatska sela i gradovi koji su potpali pod nadzor Armije BiH i Srba (Banja Luka, Bosanska Posavina).

Među žrtvama rata je više od 126 djece koja su stradala u Lašvanskoj dolini, više od 60% su ubili muslimanski snajperisti. Muslimanski snajperisti ubijali su djecu u naručju njihovih roditelja. U Vitezu je granata ispaljena s muslimanskih položaja ubila osmero djece i ranila njih šestoro na dječjem igralištu. Mnoge obitelji su uništene, djeca su ostala siročad, više njih su tjelesni invalidi.

Tablica 3. Etničko čišćenje Hrvata u BiH koje su izvršili Muslimani (10 najbrojnijih)

Općine	broj stanovnika	postotak
1. Sarajevo	-16.939	-48,57
2. Zenica	-14.232	-63,22
3. Kakanj	-13.583	-82,04
4. Travnik	-10.648	-41,35
5. Bugojno	-10.264	-64,03
6. Konjic	-9.960	-86,51
7. Vareš	-6.196	-68,72
8. Brčko	-5.000	-22,47
9. Odžak	-4.441	-27,65
10. Jajce	-3.235	-20,49

Tablica 4. Općine s više stanovnika nakon rata zbog prihvata prognanih

Općine	broj stanovnika	postotak
1. Mostar	+8.190	+19,03
2. Čapljina	+5.569	+37,20
3. Tomislavgrad	+3.030	+11,66
4. Stolac	+2.935	+52,87
5. Široki Brijeg	+1.950	+7,26
6. Ravno	+1.829	+227,49
7. Vitez	+1.675	+13,21
8. Ljubuški	+1.144	+4,38
9. Grude	+1.006	+6,21
10. Glamoč	+722	+392,39
11. Bosansko Grahovo	+167	+73,89

Mjesta u Lašvanskoj dolini i oko nje (Zenica, Travnik, Novi Travnik, Vitez i Busovača) imala su 1991. godine 294.025 stanovnika, od toga 82.191 (28%) Hrvata, a prema popisu stanovništva iz 2013. godine broj stanovnika smanjio se na 231.723, od toga 57.606 (24%) Hrvata. Dakle, 18 godina nakon rata (nakon povratka) broj Hrvata u navedenim općinama je manji za 24.585 žitelja.

Za vrijeme sukoba HVO-a i muslimanske Armije BiH iz Lašvanske doline izbjeglo je ili protjerano 46.100 hrvatskih civila ili 55,83% ukupnog broja hrvatskog stanovništva na tom području.

Prema izvješću Darija Kordića i Tihomira Blaškića od 11. veljače 1993. u dolini Lašve su Muslimani izvršili etničko čišćenje Hrvata iz sela: Neziroviće, Bešiće, Kaćune, Čep, Bukovce, Gusti Grab, Oselište, Klokote, Šehitluke i Bilalovac. U tim selima od 2.705 Hrvata prije rata nije ostao niti jedan.

Progon Hrvata

Tijekom muslimansko-hrvatskoga sukoba protjerano je 152.000 Hrvata iz njihovih domova. Prognano je i 50.000 Muslimana s prostora pod kontrolom HVO-a. Ako se podatak izrazi u postocima prema ukupnom broju Hrvata i ukupnom broju Bošnjaka/Muslimana u BiH na popisu stanovništva iz 1991. godine, onda je u tome sukobu izbjeglo ili prognano 19,85 posto Hrvata i tek 2,6 posto Bošnjaka/Muslimana.

Nakon rata većina Hrvata nije se vratila u svoje domove što je vidljivo iz popisa iz 2013. godine; neki se nisu imali gdje vratiti. Muslimanski dužnosnik dr. Ejup Ganić zalagao se za sljedeći model povratka: *Neka se u Stolac vrati 100 muslimansko-bošnjačkih izbjeglih obitelji, a u Bugojno isto toliko hrvatskih.* To je očiti primjer politike etničkoga čišćenja koju je vodilo bošnjačko-muslimansko vodstvo BiH. Treba naglasiti da je bošnjačko-muslimansko vodstvo

nakon rata tražilo povratak Bošnjaka/Muslimana u područja gdje su Hrvati bili u većini, ali nije tražilo povratak Bošnjaka/Muslimana u istočnu Bosnu, gdje su živjeli prije rata, koja je pod kontrolom Srba.

Tijekom i nakon rata u BiH, na prostoru čitave države, provedena je planska razmjena stanovništva, mirnodopsko „etničko čišćenje“, pri čemu su Hrvati najslabije prošli jer se njihov broj smanjio za 216.000 (usporedba popisa iz 1991. i 2013. godine). Realno gledajući, popis iz 2013. je upitan jer broj Hrvata u BiH manji je od 545.000 (jer se prognani/izbjegli nisu stvarno vratili, a iseljavanje Hrvata iz BiH nastavilo se zbog loše politike i loših gospodarskih prilika).

Tijekom srpske agresije na BiH sa teritorija Republike Srpske (Bosanska Posavina, Bosanska krajina i Podrinje) protjerano je i izbjeglo 135.386 Hrvata te 434.144 Bošnjaka. Od toga se samo oko 35% Bošnjaka i 8,5% Hrvata vratilo u Republiku Srpsku nakon rata. Oko 24% Srba vratilo se u svoje domove u područjima pod kontrolom Bošnjaka i Hrvata.

Prema popisu iz 2013. godine u Republici Srpskoj živi samo 29.645 (2,41%) Hrvata.

Srbi su izvršili etničko čišćenje u Bosanskoj Posavini, širem području Banja Luke i u Podrinju. U Bosni i Hercegovini su 98 hrvatskih naselja postala bošnjačka, 64 hrvatska naselja su postala srpska, jedno hrvatsko naselje otišlo je u dominaciju „ostalih“, a 51 hrvatsko naselje postalo je nenaseljeno. Hrvati su ukupno izgubili 214 naselja, no istodobno 69 bošnjačkih i srpskih naselja su postala hrvatska naselja.

Bošnjaci/Muslimani u BiH govore o bosanskim Hrvatima i bosanskim Srbima. To je gruba manipulacija jer se ne radi o Bošnjacima katoličke ili pravoslavne vjere već o etničkim Hrvatima i Srbima koji žive na teritoriju Bosne i Hercegovine.

Činjenica je da godine 1400. – 1450. u Bosni i Hercegovini nije bilo Muslimana (Bošnjaka); bili su katolici 96% ili 750.000 katolika i pravoslavci 4% ili 30.000 pravoslavaca. Godine 1991. u Bosni i Hercegovini bilo je 1.902.956 Muslimana (47%), 1.366.104 pravoslavaca (34%) i 760.852 katolika (19%).

Za rat na području bivše države Jugoslavije i humanitarnu katastrofu kriva je međunarodna zajednica koja nije htjela (a mogla je!) zaustaviti rat, genocid i etničko čišćenje.

8. Rušenje hrvatskih sakralnih objekata tijekom rata u Bosni i Hercegovini (1991. – 1995.)

Tijekom agresije Srbije na Bosnu i Hercegovinu i tijekom muslimansko-hrvatskog sukoba uništeni su mnogi sakralni objekti (crkve, župne kuće, samostani, kapelice, groblja, džamije).

Uništeni hrvatski sakralni objekti u BiH koje su počinili Srbi

Srpske postrojbe (JNA, VRS, paravojne srpske postrojbe) potpuno su uništile 225 sakralnih objekata, teško su oštetili 213 objekata, a oštetili 268 objekata. Ukupno su Srbi uništili i oštetili 706 katoličkih sakralnih objekata. U Vrhbosanskoj nadbiskupiji uništeno/oštećeno je 400 sakralnih objekata, 203 u Banjalučkoj biskupiji i 103 u Mostarsko-duvanjskoj i Trebinjsko-mrkanjskoj biskupiji.(Tablica 1.)

Tablica 1. Uništavanje hrvatskih sakralnih objekata u BiH koje su počinili Srbi

	Potpuno uništeno	Teško oštećeno	Oštećeno	ukupno
Župne crkve	64	40	43	147
Ostale crkve	53	40	38	131
Kapele	44	32	57	133
Župne kuće i ostali župni objekti	56	65	56	177
Samostani	8	9	6	23
Groblja	0	27	68	95
Ukupno	225	213	268	706

Uništeni hrvatski sakralni objekti u BiH koje su počinili Bošnjaci

Armija BiH i mudžahedini koji su bili sastavni dio muslimanske vojske potpuno su uništili 44 sakralna katolička objekta, teško su oštetili 100 objekata, oštetili 150 objekata. Ukupno su bošnjačko-muslimanske postrojbe srušile i oštetile 294 katolička objekta (župne crkve, župne kuće, samostane, kapele i groblja), od toga 290 u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, 3 u Mostarsko-duvanjskoj i jedan u Banjalučkoj biskupiji.(Tablica 2.)

Tablica 2. Uništavanje hrvatskih sakralnih objekata u BiH koje su počinili Bošnjaci

	Potpuno uništeno	Teško oštećeno	Oštećeno	ukupno
Župne crkve	1	14	23	38
Ostale crkve	7	13	17	37
Kapele	19	23	52	94
Župne kuće i ostali župni objekti	9	19	21	49
Samostani	0	5	2	7
Groblja	8	26	35	69
Ukupno	44	100	150	294

Ukupno je uništeno i oštećeno 185 župnih crkava, 168 ostalih crkava, 227 kapela, 226 župne kuće i ostali župni objekti, 30 samostana, 164 groblja. Ukupno je srušeno i oštećeno 1000 katoličkih objekata.

Treba podsjetiti da godine 1400. – 1450. u Bosni i Hercegovini nije bilo Muslimana (Bošnjaka), bili su katolici 96% ili 750.000 i pravoslavci 4% ili 30.000. Godine 1991. u Bosni i Hercegovini bilo je 47% ili 1.902.956 Muslimana, 34% ili 1.366.104 pravoslavaca i 19% ili 760.852 katolika.

Godine 1991. u Bosni i Hercegovini bilo je 760.852 (17,40%) Hrvata (većinom katolika), 1.366.104 (31,20%) Srba (pravoslavaca) i 1.902.956 (43,50%) Muslimana (Bošnjaka).

Uništavanje katoličkih sakralnih objekata od strane Srba i Muslimana bilo je s ciljem uništavanja hrvatskoga identiteta u Bosni i Hercegovini.

Nepotpuni popis uništenih sakralnih objekata u nekim mjestima BiH:

- Spaljen je dom časnih sestara na Humcu, a župna crkva devastirana je ili minirana u više navrata. Crkva je opljačkana. Pripadnici Armije BiH razbili su svetohranište, vrijedne njemačke orgulje, kipove svetaca i svetica, polupali klupe i prozore, povadili utičnice. Župnu kuću potpuno su opljačkali i spalili; ostali su samo goli zidovi krova.
- Župna crkva u Uskoplju je u prosincu 1993. godine teško oštećena projektilima koje su na crkvu ispalili pripadnici Armije BiH.
- Župna crkva u Bistrici izravno je pogođena granatom. Pripadnici Armije BiH su devastirali unutrašnjost crkve, uništili inventar i raskrili krov. Župnu kuću su opljačkali

i uništili. Na fasadi crkve zločinci su ostavili pečat: Slavna317. brigada G. V. Bistrica boj. Armija BiH! Naslikan je grb brigade.

- Srbi su granatirali i teško oštetili župnu crkvu sv. Ivana Krstitelja i franjevački samostan u Konjicu na početku rata u BiH. Armija BiH napala je samostanski kompleks 15. travnja 1993. (prvi put). Tijekom više mjeseci samostan je više puta bio granatiran. Pripadnici Armije BiH opljačkali su i devastirali župnu crkvu u župi Obre. Na području župe Podhum/Žitačer od svibnja do listopada 1993. oskvrnute su i opljačkane sve grobljanske kapele. Također je opljačkana i župna crkva. Crkva u Radešinama je izgorjela, a crkva sv. Leopolda Mandića u Čelebićima je devastirana itd.
- U Drvetinama (općina Bugojno) je u kolovozu 1993. zapaljena filijalna crkva sv. Ante Padovanskog. Pripadnici Armije BiH su crkvu u Kandiji potpuno devastirali, opljačkali su bakreni krov s crkve i župni dvor. Uništena je crkva u Skopljanskoj Gračanici kao i crkva u Glavicama. Crkve su prvo opljačkane pa uništene kao i župni dvor.
- Pripadnici Armije BiH opljačkali su i devastirali župnu crkvu sv. Ivana Krstitelja u Travniku. Također su opljačkali Caritas. Pripadnici Armije BiH su granatirali župnu crkvu u Docu, a nakon ulaska u mjesto temeljito su je opljačkali i devastirali. Opljačkali su i župnu kuću. Franjevački samostan i crkva sv. Franje Asiškog u Gučoj Gori opljačkani su i devastirani. I druge katoličke crkve u općini Travnik opljačkane su i oštećene (u Bukovici, u Ovčarevu, u Brajkovićima i drugdje).
- U Novom Travniku i u općini Novi Travnik stradali su katolički vjerski objekti (u Šenkovićima, u Pećinama, u Rostovu). Pripadnici Armije BiH su prvo crkve opljačkali (crkveni inventar, arhiv, knjige i dokumente), a potom devastirali. U nekim crkvama su Alijini vojnici držali stoku i urinirali.
- Postrojbe Armije BiH su 1. lipnja 1993. zapalile samostan sestara klarisa i župnu crkvu u Brestovskom kod Kiseljaka. Oštećene su crkve u Banbrdu, Brnjacima, Zabrdū i drugdje.
- Crkve i župne kuće opljačkane su i devastirane i u općini Kreševo.
- Čuveni franjevački samostan u Kaknju nije opljačkan i devastiran zahvaljujući francuskom bataljunu UNPROFOR-a koji ga je branio čak i tenkom. Sve župne kapelice su uništene.
- U vareškoj općini štećeno je i uništeno više sakralnih objekata.

Ovaj popis služi samo za ilustraciju kako se ponašala Armija BiH za koju je Alija Izetbegović izjavio: *“U Bosni, u ovom ratu naprimjer, uništene su stotine crkava i džamija. Sve su ih uništili “Evropljani”, nijednu Bošnjaci. Turska vlast nije bila baš “svilena”, ali svi kršćanski narodi i svi njihovi najvažniji srednjovjekovni spomenici preživjeli su pet stotina godina turske vlasti.”*

Nažalost, Alija je lagao kao što se vidi iz navedenoga te svjedočanstava fratara, časnih sestara i vjernika. Slike uništenih sakralnih objekata nepobitan su dokaz počinjenih zločina.

O uništavanju katoličkih sakralnih objekata vidjeti u knjizi Raspeta Crkva u Bosni i Hercegovini. Banja Luka, Mostar, Sarajevo, Zagreb 1997.

9. Zločini Armije BiH nad Hrvatima po općinama

- 9.1. Zločini Armije BiH u općini Bugojno (1992. – 1995.)**
- 9.2. Zločini Armije BiH u općini Busovača (1992. – 1995.)**
  - 9.2.1. Zločin Armije BiH u Gustom Grabu, 26. siječnja 1993.**
  - 9.2.2. Zločin Armije BiH u Busovačkim stajama, 16. lipnja 1993.**
- 9.3. Zločini Armije BiH u općini Čapljina (1992. – 1995.)**
- 9.4. Zločini Armije BiH u općini Fojnica (1992. – 1995.)**
- 9.5. Zločini Armije BiH u općini Jablanica (1992. – 1995.)**
  - 9.5.1. Zločin Armije BiH u selu Radešine, 25. travnja 1993.**
  - 9.5.2. Zločin Armije BiH u Doljanima, 28. srpnja 1993.**
  - 9.5.3. Zločin Armije BiH u Grabovici, 9. rujna 1993.**
- 9.6. Zločini Armije BiH u općini Kakanj (1992. – 1995.)**
  - 9.6.1. Zločin Armije BiH u Kraljevoj Sutjesci, 13. lipnja 1993.**
  - 9.6.2. Zločin Armije BiH u Drenovniku, 13. lipnja 1993.**
- 9.7. Zločini Armije BiH u općini Kiseljak (1992. – 1995.)**
  - 9.7.1. Zločin Armije BiH u Kazagićima, travnja 1993.**
  - 9.7.2. Zločin Armije BiH u selu Gojakovac, 17. lipnja 1993.**
- 9.8. Zločini Armije BiH u općini Konjic (1992. – 1995.)**
  - 9.8.1. Zločin Armije BiH u Orlištu, 23. ožujka 1993.**
  - 9.8.2. Zločin Armije BiH u Trusini, 16. travnja 1993.**
- 9.9. Zločini Armije BiH u općini Kreševo (1992. – 1995.)**
- 9.10. Zločini Armije BiH u općini Maglaj (1992. – 1995.)**
- 9.11. Zločini Armije BiH u općini Mostar (1992. – 1995.)**
- 9.12. Zločini Armije BiH u općini Novi Travnik (1992. – 1995.)**
- 9.13. Zločini Armije BiH u općini Prozor (1992. – 1995.)**
  - 9.13.1. Zločin Armije BiH u Uzdolu, 14. rujna 1993.**
  - 9.13.2. Zločin Armije BiH u Hudutskom, 16. rujna 1993.**
- 9.14. Zločini Armije BiH u općini Sarajevo (1992. – 1995.)**
- 9.15. Zločini Armije BiH u općini Travnik (1992. – 1995.)**
  - 9.15.1. Zločin Armije BiH u Krpeljčićima, 7. lipnja 1993.**
  - 9.15.2. Zločin Armije BiH u Čuklama, 8. lipnja 1993.**
  - 9.15.3. Zločin Armije BiH u Maljinama, 8. lipnja 1993.**
  - 9.15.4. Zločin Armije BiH u Miletićima, 24. travnja 1993.**
- 9.16. Zločini Armije BiH u općini Uskoplje (1992. – 1995.)**
  - 9.16.1. Zločin Armije BiH u Lužanima, 12. siječnja 1993.**
  - 9.16.2. Zločin Armije BiH u Uskoplju, 22. prosinca 1993.**
- 9.17. Zločini Armije BiH u općini Vareš (1992. – 1995.)**
  - 9.17.1. Zločin Armije BiH u selu Kopijari, 21. listopada 1993.**

- 9.18. Zločini Armije BiH u općini Visoko (1993.)**
- 9.19. Zločini Armije BiH u općini Vitez (1992. – 1995.)**
  - 9.19.1. Zločin Armije BiH u Križančevu Selu, 22. prosinca 1993.**
  - 9.19.2. Zločin Armije BiH u Buhinim kućama, 9. siječnja 1994.**
  - 9.19.3. Zločin Armije BiH u Zabilju, 5. rujna 1993.**
  - 9.19.4. Zločin Armije BiH u Vitezu, 10. lipnja 1993.**
- 9.20. Zločini Armije BiH u općini Zavidovići (1992. – 1995.)**
  - 9.20.1. Zločini Armije BiH u Vrbici, 10. rujna 1993.**
- 9.21. Zločini Armije BiH u općini Zenica (1992. – 1995.)**
  - 9.21.1. Zločin Armije BiH u Dusini, 26. siječnja 1993.**
  - 9.21.2. Zločin Armije BiH u selu Grm, 18. travnja 1993.**
  - 9.21.3. Zločin Armije BiH u Šušnju, 6. lipnja 1993.**
- 9.22. Zločini Armije BiH u općini Žepče (1992. – 1995.)**
  - 9.22.1. Zločin Armije BiH u selu Kiseljak, 16. kolovoza 1993.**

9.1. Zločini Armije BiH u općini Bugojno (1992. – 1995.)

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u Bugojnu su živjela 16.031 Hrvata, što je činilo 34,2% ukupnog stanovništva općine; 42,1% stanovništva bilo je bošnjačke, a 18,9% srpske nacionalnosti te 5,3% ostalih. Prema popisu stanovništva iz 2013. godine broj Hrvata se smanjio za 10.264 (64,03%). Hrvati su u bugojanskoj općini, prije rata, posjedovali 65% najkvalitetnijeg zemljišta. Za ratnog sukoba demografska struktura bugojanske općine potpuno je promijenjena jer su Hrvati i Srbi protjerani ili su izbjegli pred muslimanskim terorom. U domove Hrvat i Srba uselile su se mnogobrojne muslimansko-bošnjačke izbjeglice i prognanici s područja današnje Republike Srpske.

Rat za Bugojno počeo je 18. srpnja 1993. godine, a završio 28. srpnja 1993. Muslimanske snage zauzele su dio grada te prognale oko 13.000 bugojanskih Hrvata. Ratni zločin počinjen je nad 119 Hrvata (5 djece, 74 odrasla civila i 40 zarobljenih vojnika HVO-a). Prema knjizi Davora Marijana i suradnika ratni zločin je počinjen nad 114 osoba hrvatske nacionalnosti.

Nakon što je počela srpska agresija na BiH Hrvati i Muslimani zajedno su pripremali obranu protiv srpske agresije, ali Muslimani ubrzo napuštaju savez s Hrvatima jer njihov vođa, Alija Izetbegović, poručuje: „Ovo nije naš rat.“

Srpska agresija na Bugojno započinje u svibnju 1992. godine. Do kraja te godine u općinu Bugojno došlo je više od 20.000 Muslimana prognanih od strane Srba. To je poremetilo nacionalnu strukturu i započinju sukobi Muslimana i Hrvata. Muslimani tjeraju Hrvate s njihovih ognjišta i zauzimaju njihove domove.

Početkom 1993. godine Muslimani se otvoreno suprostavljaju Hrvatima, skidaju hrvatske zastave i pale ih.

Kronologija zločina

- 3. prosinca 1992. godine Bošnjaci/Muslimani bombom ubijaju učenika Danijela (Vinka) Jurišića.
- Od siječnja do srpnja 1993. godine u gradu Bugojnu bilo je više ubojstava Hrvata, i u selu Mandalac počinjeno je više ubojstava Hrvata od strane Muslimana.
- Na punktu u Vrbanji 17. srpnja 1993. pripadnici Armije RBiH zaustavili su vozilo u kojemu su bili vojnici HVO-a te ubili 3 vojnika HVO-a bez ikakva obrazloženja. Jedan od mudžahedina poslije pucnjave na vojnike HVO-a kleknuo je u lokvu krvi ubijenih i obrednom se zahvalom klanjao Alahu.
- 17. srpnja 1993. Pripadnici Armije BiH ubili su hrvatskog civila. Ubijen je dok se vozio kroz Vrbanju u civilnom odijelu, u kratkim hlačama i bez ikakva naoružanja.
- 18. srpnja počeo je opći napad na položaje HVO-a. Do 28. srpnja 1993. dovršeno je zauzimanje Bugojna od strane Muslimana te protjerivanje Hrvata. Muslimani (Bošnjaci) su izvršili potpuno etničko čišćenje Hrvata iz Bugojna.
- 22. srpnja 1993. godine bošnjačko Ratno predsjedništvo donijelo je odluku da se općina Bugojno očisti od Hrvata. Na čelu predsjedništva bio je Dževad Mlaćo.
- 24. srpnja 1993. Muslimani su pozvali pripadnike HVO-a i civile na predaju pa dolazi do predaje 1., 2. i 3. bojne HVO-a. Nakon predaje odvajaju se vojni policajci od civila. Nakon toga započinje pljačka hrvatske imovine, miniranje i paljenje hrvatskih kuća. Preostali Hrvati utočište su potražili u Župnoj crkvi sv. Ante, u župnom uredu i u nekim selima. U gradu je u prvi mah ostalo 3.500 Hrvata, ali se ubrzo taj broj smanjuje. Preko 350 ih je zatočeno u zatvore i logore u: Kulturno-sportskom centru, zgradi Gimnazije, OŠ "Vojin Paleskić", centralnom zatvoru na stadionu Iskra, Banci BiH, Ljubljanskoj banci i OŠ Stipe Đereka. Oni su tu bili izvrgnuti maltretiranju, raznim načinima mučenja i ponižavanja, gladovanju i prljavštini. Protjerano je 13.000 Hrvata iz sela općine Bugojno; u gradu je još ostalo oko 3.000 Hrvata, ali se taj broj kasnije još smanjio. Hrvati su bježali preko minskih polja i preko srpskih položaja spašavajući živote. Srbi su zarobili 15 Bugojanaca i odveli ih u logor u Bijeljini. Muslimani su počinili ratni zločin (ubijanje, maltretiranje u logorima, silovanja te uništavanja ili otuđivanja imovine).
- U Bugojnu je 19 bugojanskih Hrvata odvedeno iz logora "Stadion" i izgubio im se svaki trag. Bošnjačka strana ne želi kazati gdje su tijela ubijenih. Godine 2020. nađeni su posmrtni ostatci 4 bugojanska Hrvata, a za 15 se još ne zna gdje su posmrtni ostatci.
- U općini Bugojno u borbama Muslimana i HVO-a poginulo je 175 hrvatskih vojnika, a više od 350 je zarobljeno (ovi nisu svrstani u kategoriju ratnog zločina).

Logori u općini Bugojno

Kroz 58 logora u općini Bugojno prošlo je 1.643 Hrvata, od kojih 470 pripadnika HVO-a. U logorima su logoraši/zatočenici bili zlostavljani fizički i psihički. Oni koji su preživjeli, nakon 8 mjeseci zatočeništva, pušteni su 19. ožujka 1994. godine (temeljem Washingtonskog sporazuma). U logoru "Stadion", ali i u drugima na području općine Bugojno, zatvorenici su ostali punih osam mjeseci, točnije do 19. ožujka 1994. godine, kada su 294 hrvatska uhićenika razmijenjena za 1500 Bošnjaka iz logora "Heliodrom", poslije potpisivanja Washingtonskog sporazuma. U početku je u tome logoru bilo oko 300 zatvorenika, na površini od oko 70 metara četvornih, pod zazidanim betonskim stepenicama. Kada su predstavnici Međunarodnog crvenog križa došli u Bugojno krajem rujna 1993. godine i vidjeli kakvo je stanje u tom logoru, izjavili su kako je to "najgori logor koji su vidjeli u Bosni i Hercegovini", a taj su užas potvrdili i europski promatrači koji su u logoru bili 8. studenoga 1993. godine.

Najgori logori u općini Bugojno:

- Logor na stadionu "Iskra", logor "Stadion"
- Logor u Salonu namještaja
- Logor/zatvor u Klosteru
- Logor/zatvor u OŠ Vojina Peleskić
- Logor/zatvor u Gimnaziji
- Logor/zatvor u Muzičkoj školi
- Logor/zatvor u zgradi BiH banke i drugdje.

Svjedočanstvo:

Kako se postupalo s Hrvatima u bugojanskim logorima? Vojnici Armije BiH su Vlatka Kapetanovića izveli iz logora, ubacili ga u prtljažnik automobila i odvezli u nepoznatom pravcu. Njegovo mrtvo tijelo pronađeno je u grmlju u selu Garački Podovi. Hrvatskih civila i zarobljenih vojnika HVO-a bilo je u bugojanskim logorima oko 600 jedno vrijeme. Najteži uvjeti su bili u logoru na stadionu Iskra. U logoru je bilo jako zagušljivo, nije bilo dopušteno odlijepiti najlon s otvora da bi se zrak pročistio, smrad je dolazio iz hodnika u kojemu je za sve bio samo jedan zahod bez vode, noću su se fekalije izljevale po ljudima, pa su mnogi obolijevali. Predstavnici Međunarodnoga crvenog križa posjetili su logor krajem rujna 1993. godine i izjavili da je to najgori logor koji su vidjeli u BiH. U logoru u podrumu Gimnazije umrlo je nekoliko zatočenika. Zatočenicima je u logorima nasilno vađena krv za potrebe ratne bolnice u Bugojnu, a neki su poslije toga umrli jer je previše krvi uzeto. Neki su zatočenici umrli od batinanja.

Etničko i vjersko čišćenje

Etničko čišćenje Hrvata u Bugojnu; prognano je oko 13.000 Hrvata.

Ratni zločin izvršen je nad 119 Hrvata. Stradanja bugojanskih Hrvata bila su velika: ubijani su, žene su silovane, pojedinci i skupine su masakrirani, ubijeni danima nisu pokapani. Morbidno se postupalo s Ilijom Mostarcem. Njegov leš je pronađen s kolcima zabijenim u prsa, vrat i lijevo oko.

Hrvatska stratišta u bugojanskoj općini su mnogobrojna. Navodimo lokacije s dvije i više žrtava: Vrbanja 3, Jablanje 5, Glavice 4, Odžak 7, Zlavast 2, Kula 3, Goruša 4, Vučipolje 5, Gračanica 17, Kula 3 i grad Bugojno 19. Još ni danas se ne zna gdje su posmrtni ostaci 15 uglednih bugojanskih Hrvata koji su odvedeni iz logora. Godine 2020. nađeni su posmrtni ostatci 4 bugojanska Hrvata (od 19).

U Bugojnu i okolici ubijena su 54 Hrvata civila prije i nakon sukoba HVO-a s Armijom BiH (muslimansko-hrvatski rat).

U bugojanskoj općini minirano je i zapaljeno 2.550 hrvatskih objekata. *Potpuno su uništena sela Kandija, Goruša, Humac, Zanesovići, Udurlije, Lug, Rosulje, Crniče i Lendjerovina u kojima je živjelo većinsko hrvatsko stanovništvo. U selima s mješovitim stanovništvom kuće i gospodarske zgrade Hrvata su spaljene ili minirane. U samom gradu Bugojnu hrvatske četvrti su spaljene, minirane i opljačkane. Bugojanski Caritas popisao je materijalne štete na stambenim objektima u vlasništvu Hrvata u Bugojnu.*

Počinjeno je svetogrđe nad katoličkim crkvama i grobovima. U Drvetinama je zapaljena crkva; ostali su samo goli zidovi, a spaljen je i župni stan i u njemu 8 tisuća knjiga hrvatske i svjetske literature. U Kandiji je na crkvi napisano *"ovo će biti džamija, Zecovi, Armija BiH. Bosanac sam delija"*. Velika crkva sv. Ante Padovanskoga u gradu je nekoliko puta oštećena i minirana.

Kronologija užasa

Rat je u općini Bugojno u potpunosti izmijenio nacionalnu strukturu, broj Muslimama se povećao na račun Hrvata i Srba. Danas u Bugojnu živi mali broj Srba. Hrvata (povratnika) ima nekoliko tisuća prema podacima župnih ureda.

Bugojanski Hrvati su prvo stradali od Srba, a poslije od Muslimana. Najveći egzodus preživjeli su u ratu s Armijom BiH koji je počeo u ljeto 1993. godine. Tijekom rata ubijeno je 311 Hrvata. Prema podacima uzetim iz knjige *"Poginuli pripadnici HVO-a i civilne žrtve rata od 1991. do 1997. godine"*, autora Bugojanca Ante Viskovića Daltona, među ubijenima bilo je i oko 70 civila. Djeca i starci također su hladnokrvno ubijani. Najmlađa žrtva bio je devetogodišnji Danijel Jurišić, a najstarija 90-godišnja Mara Barišić. Među stradalima su i Dario Barišić (10 godina), Dražen Klarić (12 godina), Mario Kasalo (15 godina).

Pripadnici Armije BiH ubili su i nemoćne starce, 76-godišnju Faniku Harambašić, 86-godišnjeg Franu Kirna te 87-godišnjeg Ivu Viskovića. Uz strašne ljudske žrtve, bugojanski Hrvati tijekom rata pretrpjeli su i goleme materijalne gubitke; 2550 obiteljskih kuća u vlasništvu Hrvata opljačkano je i porušeno, a 1700 njih srušeno je do temelja.

Ivica Mlivončić je u svojoj knjizi *Zločin s pečatom poimence* spomenuo civile žrtve muslimanskog zločina u općini Bugojno (više od 80 žrtava). Također je naveo imena 45 ratnih

zarobljenika koje su pripadnici Armije BiH ubili te imena bugojanskih zatočenika (njih 19) koji su odvedeni iz muslimanskog logora u nepoznato. Radi se o ratnom zločinu! Muslimanske vlasti nisu dopustile UNPROFOR-u kao ni SFOR-u da istraži što se dogodilo sa zatočenicima koji su odvedeni iz logora. Ratni predsjednik općine Bugojno, Dževad Mlaćo, glavni je krivac za nestanak (smrt) bugojanskih Hrvata.

Nestali bugojanski Hrvati

Od srpnja do kraja 1993. godine iz logora u Pruscu odvedeni su: Marko Bartulović, Niko Džaja, Jadranko Gvozden, Frano Jezidžić, Mihovil Strujić i Stipica Zelić. U kolovozu 1993. godine iz Gimnazije je odveden Marijo Subašić. Iz logora na Stadionu njih 11 evidentirali su predstavnici Međunarodnog crvenog križa pri posjeti logoru 28. rujna 1993. godine. Iz Stadiona su nasilno odvedeni: Branko Crnjak (odveden 25. srpnja 1993. godine), Nikica (Dragutina) Miloš, Anto Markulj, Ivo Miloš i Nikica (Joze) Miloš (odvedeni početkom listopada 1993.), Niko Zlatunić i Zdravko Juričić (odvedeni 7. listopada 1993.), Miroslav Dilber, Dragan Erkapić (odvedeni 25. listopada 1993. godine), Perica Crnjak (odveden 29. listopada 1993.), Perica Kovačević, Dragan Miličević i Zoro Galić (odvedeni su 15. studenoga 1993.). (Portal Bosne i Hercegovine, Katica Nevistić).

Pronađena su tijela 4 bugojanska Hrvata, 2020. godine: *Analizom DNK uzoraka, koja je obavljena u laboratoriju Međunarodnog povjerenstva za nestale osobe u Haagu, utvrđeno je kako tijela pripadaju Zoranu Galiću, uz čije posmrtno ostatke je pronađena i iskaznica Međunarodnog crvenog križa, Draganu Miličeviću, Anti Markulju i Franji Jezildžiću.*

Za posmrtnim ostacima 15 bugojanskih Hrvata još se traga. Zločinci Muslimani ne žele kazati gdje su bačeni.

Etničko čišćenje Hrvata u Bugojnu bio je udruženi zločinački pothvat Armije Republike Bosne i Hercegovine i njezinog političkog vodstva u Bugojnu kojemu je cilj bio etnički očistiti Bugojno od hrvatskog stanovništva. U etničkom čišćenju prognano je oko 13 tisuća Hrvata, ubijeno 311, od kojih 85 civila. Oko 2000 Hrvata bilo je u logorima, od kojih 550 u logoru "Stadion". Tijela 36 Hrvata još nisu pronađena, među njima i tijela 15 civila.

Katoličke crkve u Kandiji, Glavicama i Humcu znatno su oštećene, a u temelje crkve Sv. Ante u središtu Bugojna bio je postavljen eksploziv. Stradale su i kapelice te neki od nadgrobnih spomenika u svih 12 katoličkih groblja na području te općine. Poslijeratni povratak Hrvata usporili su brojni izgredi Muslimana (fizički napadi i prijetnje; do rujna 1996. godine zabilježeno ih je 995.).

Odgovorni za počinjene zločine

Za zločine u bugojanskoj općini kod vojnih i civilnih vlasti Hrvatske zajednice Herceg-Bosne podnesene su kaznene prijave u studenome 1994. godine. Osumnjičeni su Dževad Mlaćo, kojega bugojanski Hrvati i danas smatraju ratnim zločincem, zatim su osumnjičeni Zeir Mlivo, Abdulah Jeleč, Senad Dautović, Enes Handžić, Selmo Cikatić i drugi. Neki od njih danas zauzimaju visoke položaje u Armiji BiH, institucijama vlasti na razini općine, županije i Federacije BiH.

Suđenje zločincima

U veljači 2008. počelo je suđenje članovima muslimanskog Ratnog predsjedništva Bugojna, Nisvetu Gasalu, Musajbu Kukavici i Senadu Dautoviću i spomenutom zapovjedniku Dževadu Mlaći. Gasal je bio zapovjednik logora „Stadion“, Kukavica zapovjednik straže u logoru, a Dautović zapovjednik Stanice javne sigurnosti u Bugojnu.

U studenom 2011. Dautović je nepravomoćno osuđen na 13 godina zatvora zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva u Bugojnu, a osuđen je i za ratni zločin protiv ranjenika i ratnih zarobljenika. U presudi je navedeno da je Dautović svjesno sudjelovao u zločinačkom pothvatu. Gasal je osuđen na šest godina zatvora. Kukavica je zbog nedostatka dokaza oslobođen optužbi. Bivši pripadnik Armije Bosne i Hercegovine Osman Šego osuđen je na pet godina zatvora nakon što je priznao krivnju za sudjelovanje u ratnim zločinima počinjenim nad Hrvatima u Bugojnu. Osuđen je i Enes Handžić, koji je priznao krivnju, na 8 godina zatvora.

Dževad Mlaćo, ratni i poratni načelnik bugojanske općine, kojega mnogi smatraju najodgovornijim za progon i ubojstva Hrvata u Bugojnu 1993. godine nije odgovarao za počinjene zločine. U šoku i nevjerici Hrvati Bugojna, a posebice obitelji ubijenih hrvatskih civila i vojnika te nasilno odvedenih logoraša u kolovozu 2014. godine primili su vijest da je među 30 bosansko-hercegovačkih dužnosnika koje je pomilovao visoki predstavnik u BiH Valentin Inzko (na toj je dužnosti od 2009. godine) i Dževad Mlaćo, predsjednik Ratnog predsjedništva Bugojna, glavni kreator plana etničkog čišćenja Bugojna, plana koji je sadržavao progone, ubojstva, zatvaranje i mučenje zatočenika u logorima na način normalnom ljudskom umu nezamisliv kao i nasilan nestanak hrvatskih intelektualaca za kojima se i danas traga.

Na spomenutu odluku visokog predstavnika reagirali su iz Koordinacije udruga proisteklih iz Domovinskog rata Bugojna.

"Odluku o pomilovanju Dževada Mlaće, mi stradalnici Domovinskog rata Bugojna, doživjeli smo kao novu satisfakciju zločincu koji se umjesto sudskog progona, vratio na mjesto zločina, u bugojansku Gimnaziju, u ratu jedan od tri najzloglasnija logora za Hrvate, gdje već nekoliko godina predaje matematiku, kao da se ništa nije dogodilo. A to 'ništa' jesu činjenice koje lede krv u žilama: progon 15 tisuća Hrvata, 311 ubijenih i poginulih hrvatskih civila i branitelja od kojih su mnogi pobijeni na krajnje okrutan način.

U svom je dnevniku Mlaćo zapisao kako *"Hrvate Bugojna treba istrijebiti", da "legalno ni jedan hrvatski civil ne smije biti zatvoren" i da "tajno, sve hrvatske čelnike treba pobiti".*

Glavni krivci, muslimansko političko i vojno vodstvo, za počinjene muslimanske zločine u općini Bugojnu nisu kažnjeni.

Ivica Mlivončić je u svojoj knjizi Zločin s pečatom dao detaljniji opis stradanja bugojanskih Hrvata. Osim što je pregledao više od 10.000 dokumenata, Ivica Mlivončić obišao je teren Bosne i Hercegovine i skupio svjedočanstva o ratu i počinjenim zločinima.

9. 2. Zločini Armije BiH u općini Busovača (1992. – 1995.)

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u općina Busovača živjelo je 9.093 (48,20%) Hrvata, 44,80% Bošnjaka/Muslimana, 3,30% Srba i 3,80% ostalih. Nakon rata (1992. – 1995.) broj Bošnjaka/Muslimana se povećao, a broj Hrvata i Srba smanjio. Popis stanovništva iz 2013. godine pokazao je manji broj Hrvata za 2,42% (220 stanovnika). Tijekom rata Bošnjaci/Muslimani su željeli etnički očistiti prostor općine Busovača od Hrvata, u čemu su djelomično uspjeli.

Na početku rata kada su Srbi izvršili agresiju na Bosnu i Hercegovinu, Hrvati i Bošnjaci su zajedno organizirali obranu, ali sredinom 1992. godine Bošnjaci okreću oružje prema Hrvatima i počinju sukobi između Hrvata i Bošnjaka/Muslimana. Sredinom 1992. godine u Busovaču dolaze mudžahedini iz muslimanskih zemalja.

Tijekom muslimansko-hrvatskog rata u BiH (1992. – 1994.) u općini Busovača počinjen je ratni zločin; ubijeno je 116 Hrvata i Hrvatica (78 odraslih civila, 3 djeteta i 35 zarobljenih vojnika HVO-a). Protjerana je oko 2.500 pripadnika hrvatske nacionalnosti. Najveća stratišta Hrvata na području općine Busovača su: Kaćuni, Gusti Grab, Putiš, Pazići i Busovačke staje.

U knjizi Davora Marijana i suradnika navodi se podatak o 50 žrtava ratnog zločina.

Prema Istraživačko dokumentacijskom centru (Sarajevo) u Busovači su tijekom rata (1991. – 1995.) ukupno ubijene 204 osoba hrvatske nacionalnosti (30 civila i 174 vojnika).

Kronologija zločina

- Dana 13. lipnja 1992. godine muslimanske postrojbe upale su u srpska sela Katići i Predjeli te izvršili pljačku i paljenje kuća. Srbi su bili lojalni pa su predali HVO-u oružje koje su dobili od JNA. Stožer HVO-a poslao je vojne policajce da izvide što se događa. Muslimani su ubili jednog vojnog policajca, a trojicu ranili. HVO je uzvratio pa su poginula tri pripadnika muslimanskih postrojbi (Armije BiH), a nekoliko ih je ranjeno.
- U Busovači je 8. siječnja 1993. ubijen civil.
- Dana 23. siječnja 1993. godine sastali su se najviši predstavnici muslimanske vojne i političke vlasti Zenice i Busovača. Nakon toga započinju sukobi između HVO-a i tzv. Armije BiH. Pripadnici Armije BiH su 24. siječnja 1993. godine ubili u selu Kaćuni 4 civila.
- U samoj Busovači, 24. siječnja 1993. godine, ubijen je jedan Hrvat civil i jedan vojni policajac HVO-a. Toga dana počinje oružani napad Armije BiH na busovačka sela Kaćuni, Turići, Gusti Grab, Bukovice, Radeljevići, Oselište, Brezovik, Bilalovac, Nezirovići i Bešice. U tom napadu ubijeno je sedam hrvatskih civila.

- Najžešći napad postrojbi Armije BiH na Busovaču dogodio se 25. siječnja 1993. godine. Oko 8.500 vojnika Armije BiH krenulo je iz pravca Zenice, Visokog, Kaknja i Fojnice na Busovaču. Grad je bio u okruženju i blokiran, ali je 1.400 vojnika HVO-a sve to izdržalo i obranilo grad od napada postrojbi Armije BiH.
- U selu Javor je 25. siječnja 1993. ubijen jedan civil, silovana je jedna starica (65 g.), opljačkane su i zapaljene hrvatske kuće.
- Dana 26. siječnja 1993. godine Muslimani su osvojili selo Gusti Grab (većinsko hrvatsko selo, više od 82% Hrvata) i počinili ratni zločin; ubili su 7 Hrvata (civilni i pripadnici HVO-a). U mjestu Oselište 26. siječnja 1993. ubijen je jedan civil.
- U Gustom Grabu je 27. siječnja 1993. ubijen još jedan civil.
- U mjestu Bukovci 28. siječnja 1993. ubijen je civil, a u selu Prosje ubijen je pripadnik HVO-a.
- Na lokalitetu Busovačke staje 30 siječnja 1993. zarobljena su i ubijena 2 pripadnika HVO-a.
- U veljači 1993. Armija BiH zarobila je 7 pripadnika HVO-a i ubila ih.
- U mjestu Bukovica 27. veljače 1993. ubijen je jedan civil, a njegovu kćer i suprugu su zlostavljani.
- U Tisovači 4. travnja 1993. ubijeno je jedno dijete. Istog dana geleri granate usmrtili su dvije osobe.
- Dana 18. travnja 1993. geleri granate ubili su 2 civila.
- Dana 15. svibnja 1993. ubijen je jedan civil.
- U Bukovcima su 4. lipnja 1993. ubijene 2 osobe.
- Postrojbe Armije BiH spalile su 12. lipnja 1993. godine busovačko selo Šarići. Granatirana su sela Putićevo i Polje. U toj borbi poginula su tri vojnika HVO-a, pet civila je ranjeno, nanesena je velika materijalna šteta na obiteljskim kućama i gospodarskim zgradama. Istoga dana napadnuto je i selo Ravno (u općini Busovača) u kojemu su potpuno spaljene tri obiteljske hrvatske kuće.
- Armija BiH je 15. lipnja 1993. godine napala konvoj u Busovačkim stajama i ubila 18 osoba (14 civila i 4 vojnika HVO-a). Ranjeno je dvadesetak osoba. Neki izvori navode da su ubijene 22 osobe – 15 civila i 7 pripadnika HVO-a.
- Dana 20. srpnja 1993. snajperist je ubio jednog civila i jednog pripadnika HVO-a.
- U Donjem Polju snajperist je 30. kolovoza 1993. ubio djevojčicu.
- Od krhotina granate poginula su dva civila; jedan 13. rujna 1993., a drugi 20. rujna 1993.
- Armija BiH je 7. listopada 1993. ubila dijete.

- Topnička granata je 17. listopada 1993. ubila dijete.
- Snajperist je 5. studenoga 1993. ubio civila.
- Snajperskim hitcem usmrćena je žena, 15. studenoga 1993.
- U večernjim satima 7./8. prosinca 1993. tri vojnika Armije BiH upala su u kuću Luce Vuletić (u busovačkom selu Čep) i počinili gnjusni zločin silovanja; prvo su je premlatili pa nekoliko puta silovali. Glavu su joj razbili tupim predmetom, a nožem napravili raskotinu na glavi. Nju su pronašli susjedi u teškom stanju. Prebačena je u bolnicu u Zenici i tu su liječnici ustanovili da je silovana, da nosi više povreda po glavi i jednu raskotinu od noža. Od tih rana umrla je 10. prosinca 1993. godine u bolnici.
- Dana 2. siječnja 1994. ranjeno je od gelera granate 9 civila, 2 osobe su umrle nakon ranjavanja.
- U selu Oselište 27. veljače 1994. ubijen je civil.

Podaci o broju poginulih/ubijenih vojnika i civila na području općine Busovača tijekom rata (1992. – 1995.) nisu sigurno utvrđeni; kreće se od 204 osobe (174 vojnika i 30 civila – izvor: Svjetlo riječi) do 351 osoba (292 vojne osobe i 64 civilne osobe – izvor: Bosanska knjiga mrtvih).

Logor za Hrvate

U selu Kaćunima kod Busovače Muslimani su osnovali logor za uhićene Hrvate pod imenom "Silos". Od siječnja 1993. do svibnja 1994. godine u logoru je bilo zatočeno oko 100 osoba. U njemu su se bošnjački policajci na razne načine izživljavali nad zatočenicima.

Etničko i vjersko čišćenje

- Pod kontrolom muslimanske armije bilo je oko 40 % općine Busovača. Taj prostor je u potpunosti očišćen od Hrvata. Protjerano je ili izbjeglo oko 2.500 Hrvata. U Kaćunima, Gustom Grabu, Oselištu i Nezirovcima hrvatske kuće i drugi objekti (745) opljačkani
- Rimokatolička župa sv. Ante Padovanskog u Busovači nastala je 1840. godine odvajanjem od župe u Fojnici, u kojoj je i drevni franjevački samostan. Armija BiH je oštetila sakralne objekte: župnu crkvu sv. Ante Padovanskog, župni dvor, crkvu sv. Nikole Tavelića u Kaćunima i druge objekte. (Detaljnije u knjizi I. Mlivončića: Zločin

Imena počinitelja nisu nepoznata

Prema raspoloživoj dokumentaciji hrvatskih vlasti zna se tko je najodgovorniji za tolike zločine na području Busovače. Organizatori i naredbodavci su general Vehbija Karić, Refik Lendo, Enver Hadžihasanović, Derviš Sarajlić zvani Gico, Tahir Saračević Rašidov, Hajrudin Delić, Raif Rizvić, Adis Palalija Mujin, Selver Popalović, Vahid Tolj, Fikret Vreto, Mufid Rafalija, Hajrudin Selman Zihdijin. Podnesena je i kaznena prijava zbog osnovane sumnje da su počinili ratni zločin, ali pravosuđe nije procesuiralo zločin.

9.2.1. Zločin Armije BiH u Gustom Grabu, 26. siječnja 1993. godine

Pripadnici tzv. Armije BiH (bošnjačko-muslimanska armija) napali su 26. siječnja 1993. godine Gusti Grab – malo i nebranjeno hrvatsko selo u općini Busovača i u tom zločinačkom pohodu masakrirali više osoba. Selo je potom opljačkano, razoreno i zapaljeno.

Dana 26. siječnja 1993. ubijeni su: Anica Batista (64 g.), Mijo Grubešić (59 g.), Anđa Grubešić (58 g.), Niko Krišto (66 g.), Ljuba Ljubičić (57 g.), Anto Šimić (57 g.), Anto Šteko (58 g.), a 27. siječnja 1993. ubijen je Marijan Čavar (57 g.). Četvoro ubijenih bili su civili, a za četvoricu staraca se navodi da su bili pripadnici HVO-a.

Zločin je počinjen bez ikakva povoda i razloga, jer u selu u kojemu su Hrvati činili apsolutnu većinu nije bilo nikakvih strateških ili vojnih ciljeva, niti je otuda prijetila opasnost. Radilo se o etničkom čišćenju.

U Gustom Grabu je 1991. godine živjelo ukupno 347 žitelja, od čega je Hrvata bilo 285 (82,13%), Muslimana 56 (16,13%), uz 4 Jugoslavena i 2 stanovnika koji su se izjasnili kao nacionalno neopredijeljeni. Danas u Gustom Grabu više nema Hrvata.

Bošnjaci (Muslimani) su započeli s provokacijama, prijetnjama i ubojstvima još u jesen 1992. godine pa je veći dio hrvatskog stanovništva napustio svoje domove da bi sačuvali svoj život. Oni koji nisu otišli, kasnije su ubijeni ili prognani. Starce koji su ostali u Gustom Grabu Bošnjaci su ubili.

9.2.2. Zločin Armije BiH u Busovačkim stajama, 16. lipnja 1993.

Pripadnici bošnjačko-muslimanske armije počinili su ratni zločin 16. lipnja 1993. godine. Napali su humanitarni konvoj i ubili 18 osoba, a 20 teže ranili. Ubili su 14 civila i 4 pripadnika HVO-a koji su bili u pratnji humanitarnog konvoja.

Ubijeni su:

Ivica Smoljo, Marko Lukin, Anto Lukin, Jure Ivanović, Žarko Milinović, Ivo Ljubos, Marko Popović, Ivo Laštro, Mato Čota, Slavko Grgić, Predrag Milić, Nenad Šantić, Željko Bilić, Jure Glavaš, Mirko Anušić, Anđelko Petrović, Šimun Popović i Milenko Brnjić.

Na sv. misi u spomen na ubijene iz humanitarnog konvoja župni vikar fra Josip Mihael Matijanić kazao je 2018. godine: *“Stojimo na mjestu jedne naše mračne kolektivne memorije gdje se miješaju naši osjećaji zahvalnosti i ogorčenosti. Zahvalnost ljudima koji su dali svoje živote za obranu nas, naših obitelji i domova i ogorčenost, jer, i nakon 25 godina, još nitko nije*

odgovarao za ovaj zločin. Ovdje ne dolazimo samo da se prisjetimo poginulih pripadnika Humanitarnog konvoja, već da bi i na sebe prenijeli teret traženja pravednosti. To je prva stvar koju trebamo nositi sa sobom i, sukladno svojim mogućnostima, djelovati. Ne treba tražiti pravdu iz mržnje i prijezira, već da se to više nikad ne dogodi."

9.3. Zločini Armije BiH u općini Čapljina (1992. – 1995.)

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u općini Čapljini bilo je 14.969 (53,7%) Hrvata, a prema popisu iz 2013. taj se broj povećao na 20.538 (78,5%) zbog doseljenih Hrvata koji su prognani s područja koje kontroliraju Muslimani i Srbi. Broj Hrvata povećao se za 5.569 odnosno za 37,2%.

Prema knjizi Davora Marijana i suradnika u općini Čapljina ratni je zločin izvršen nad 22 Hrvata. Muslimani su ubili 16, a Srbi 6 Hrvata (u selu Hotanj).

Prema Istraživačko-dokumentacijskom centru (Sarajevo) u Čapljini su tijekom rata (1991. – 1995.) ukupno ubijene 72 osobe hrvatske nacionalnosti (4 civila i 68 vojnika).

Od veljače 1992. godine započele su srpske provokacije i granatiranja civilnih i sakralnih objekata (župna crkva sv. Franje Asiškoga, Franjevačka rezidencija i župni stan). Oštećene su crkve u Hutovu, Čeljevu i Trežibatu.

Između Hrvata i Muslimana je vladalo nepovjerenje koje je poticalo muslimansko vodstvo iz Sarajeva. Muslimani napuštaju HVO i prelaze u jedinice Armije BiH. Armija BiH planirala je potisnuti HVO s Dubravske visoravni i tako si otvoriti put za izlazak na Jadransko more kod Neuma. Odlučan sukob između Hrvata i Muslimana odigrao se 13. srpnja 1993. na Bivoljem brdu. Nakon teških borbi prodor Armije je suzbijen pa je propao bošnjački san prodora prema Stocu i Neumu.

Ratni zločin nad Hrvatima (civilima i zarobljenim pripadnicima HVO-a):

- Komandosi Armije BiH, „Crne pantere“ upali su na Dubravsku visoravan (12. rujna 1993.) koja je bila pod kontrolom HVO-a. Postavili su zasjedu i u selu Stanojevići zarobili 6 pripadnika HVO-a i ubili ih. Nije bilo nikakve borbe. Podatke o događaju prikupio je i Španjolski bataljun (SPABAT) UNPROFOR-a iz Međugorja te napravio izvješće.
- Istog dana (12. rujna 1993.) nestala su 2 pripadnika HVO-a i tri civila s područja općine Čapljina koje su pripadnici Armije BiH ubili. Tijela su pronađena 27. rujna 1993. te je izvršen očevid. Očevid su izvršili lokalni istražni organi, predstavnici UNPROFOR-a, predstavnici Međunarodnog Crvenog križa, Europski promatrači i civilna policija UNPROFOR-a. Žrtve su bile vezanih ruku i bile su s prerezanim vratovima. U Splitu je utvrđen identitet žrtava.
- Dva pripadnika HVO-a ubijena su s leđa 2. listopada 1993. godine.

- Dva pripadnika HVO-a bila su zarobljena (izvan borbenih akcija), mučena i ubijena 10. listopada 1993.
- U blizini Opličića je 26. travnja 1994. na okrutan način ubijen Vlado Prce (zemljoradnik koji se vraćao iz vinograda).

Za počinjene ratne zločine nitko nije odgovarao osim za ubojstvo Vlade Prce. Za njegovo ubojstvo osuđen je Zlatko Klepo, pa je bio oslobođen i ponovno optužen, ali više nije bio dostupan (pobjegao je).

Za počinjene zločine nitko od pripadnika Armije BiH nije odgovarao.

9.4. Zločini Armije BiH u općini Fojnica (1992. – 1995.)

U općini Fojnica bilo je 6.623 (40,6%) Hrvata (popis iz 1991. godine), a prema popisu iz 2013. godine bilo ih je 3.664 (29,70%). Broj Hrvata smanjio se za 2.959 (44,68%) osoba.

Ratni zločin napravljen je nad 30 Hrvata u općini Fojnica.

Rat u Fojnici započeo je 2. srpnja 1993. Napadnut je dio Fojnice gdje su većinom živjeli Hrvati. 16. srpnja Fojnica je bila pod nadzorom Muslimana. HVO se povukao, a s njima i hrvatsko stanovništvo, oko 6.000 ljudi. U fojničkoj bolnici bilo je 800 invalida i retardiranih osoba. Prema novinskim izvješćima tada su u Fojnici ubijena 22 Hrvata (vojnika HVO-a i civila), a 212 je zatočeno. Iz 30 sela fojničke općine stanovništvo je protjerano.

Kronologija zločina

- 3. svibnja 1993. prvi ozbiljni incident s Muslimanima; oskvrnuli su spomen-križ na planini Zec.
- Na Vlaškoj ravni, pod kontrolom Muslimana, nestali su Dobroslav Bošnjak, Snježana Zelenika i Zdravko Penezić.
- 16. svibnja 1993. zarobljena su tri pripadnika HVO-a i od tada im se gubi trag.
- 1. lipnja 1993. ubijene su 2 osobe.
- U lipnju 1993. muslimanski Dusinski odred upada na područje pod kontrolom HVO-a te ubijaju iz zaszjede dva njihova pripadnika. Istoga dana Muslimani su mobilizirali stanovništvo i zauzeli bitne kote na brdima. Zauzeli su i kotu Križ koja dominira nad Fojnicom.
- Prvog lipnja 1993. napadnuta su hrvatska sela Božići, Gojevići i Lužine. Stanovništvo je protjerano, kuće opljačkane i popaljene. Zatočeno je oko 140 Hrvata.

- Ubijene su dvije žene i jedan muškarac koji su ostali u svojim kućama (lipanj 1993.). Napravljen je uviđaj i zapisnik o počinjenom zločinu. U podrumu su nađena karbonizirana tijela.
- 2. srpnja 1993. ubijene su 2 ženske osobe.
- 2. srpnja 1993. jedna osoba ubijena je u selu Ostrožac.
- 3. srpnja 1993. ubijene su 3 osobe u selu Nadbarama.
- 3. srpnja 1993. ubijene su 2 osobe u naselju Svrđlovac.
- 3. srpnja 1993. u selu Gojevići ubijeno je jedno dijete.
- U srpnju 1993. ubijen je jedan civil i jedan pripadnik HVO-a.
- 4. srpnja 1993. u selu Tješilu ubijeni su 2 osobe.
- 5. srpnja 1993. ubijena je jedna osoba.
- Od 3. do 15. srpnja 1993. u selu Ostružnica ubijene su tri osobe.
- 30. srpnja 1993. na području općine ubijena je jedna osoba.
- 13. studenoga 1993. godine ubijeni su gvardijan franjevačkog samostana fra Nikica Miličević i vikar samostana fra Leon Migić. Ubojica je suđen, priznao je zločin, a Alija Izetbegović ga je pomilovao!
- 15. studenoga 1993. ubijena je jedna osoba.
- 24. prosinca 1993. ubijena je jedna osoba.

Etničko čišćenje

U fojničkoj općini je u 30 naselja živjelo oko 6.000 Hrvata koji su prognani i izbjegli. Opljačkano je i uništeno 1.500 stambenih objekata Hrvata.

Kroz fojničke zatvore prošlo je 270 Hrvata.

Za navedene zločine podnešene su kaznene prijave i zahtjevi za provođenje istrage, ali se nije ništa poduzelo.

9.5. Zločini Armije BiH u općini Jablanica (1992. – 1995.)

U općini Jablanica broj Hrvata smanjio se za 1.565 (68,31%) ako se usporedi popis stanovništva iz 1991. (2.291) i popis iz 2013. godine (726).

U ratnom sukobu u općini Jablanica, između HVO-a i Armije BiH, u kategoriju ratnoga zločina spada ubojstvo 69 Hrvata. Od toga su bila 54 zarobljena i ubijena vojnika HVO-a, četvero djece i 11 odraslih civila.

U knjizi Davora Marijana i suradnika navedena su imena 57 Hrvata nad kojima je izvršen ratni zločin.

Prema Istraživačko-dokumentacijskom centru (Sarajevo) u Jablanici je tijekom rata (1991. – 1995.) ukupno ubijeno 88 osoba hrvatske nacionalnosti (41 civil i 47 vojnika).

Alija Izetbegović je 13. ožujka 1993. ukinuo legalno izabranu vlast u općinama Konjic, Prozor i Jablanica te imenovao dr. Safeta Ćibu (liječnika ortopeda) kao ratnog predsjednika tih triju općina. Safet Ćebo je javno dao izjavu: „ *U Bosni živi samo jedan narod, to su Bosanci i to Bosanci islamske, pravoslavne i katoličke vjere.* “

Prvi sukob između HVO-a i Armije BiH u općini Jablanica zbio se 13. travnja 1993. godine. Grad je bio u potpunoj blokadi. Od tada započinje progon Hrvata i etničko čišćenje. Jablanička policija je 16. i 17. travnja 1993. godine pretresla sve hrvatske stanove u gradu, bez sudskoga naloga. U prostorijama Muzeja revolucije Armija BiH otvara 15. travnja 1993. logor za Hrvate. Za Hrvate u Jablanici je dr. Safet Ćabo uveo radnu obvezu (prisilni rad).

HVO se povukao iz Jablanice jer su Hrvati u gradu bili u manjini; bilo ih je samo 16,73%.

Kronologija zločina

- Od 13. travnja 1993. započinje progon Hrvata, izbacivanje s posla, pretresanje kuća i stanova, uhićenja i zatočenje u logor „Muzej“. Nakon što su Hrvati prognani, u njihove stanove i kuće se useljavaju Muslimani. Izvršeno je etničko čišćenje Hrvata.
- U selu Gornja Slatina ispred svoje kuće ubijene su 4. srpnja 1993. dvije osobe.
- U općini Jablanica su 6. srpnja 1993. godine ubijena 2 civila.
- U selu Doljani izvršen je ratni zločin. Armija BiH je 28. srpnja 1993. ubila 39 osoba (na Stipića livadi nađeni su ostatci 22 osobe). Doljani su imali 1.049 stanovnika: od toga 67,49% Hrvata, 31, 07% Bošnjaka/Muslimana i ostalih 1,44%.
- U zaselku Krkače 28. srpnja 1993. ubijeno je 8 Hrvata; u zaselcima Stupari, Orlovac i Šarančevići je također ubijeno 8 Hrvata (7 civila i jedan pripadnik HVO-a).
- Na području općine Jablanica stradalo je više Hrvata pod nerazjašnjenim okolnostima.
- U logoru „Muzej“ (Jablanica) zbog loših uvjeta života umrlo je (ili su ubijeni) 7 osoba.
- Prilikom kopanja rovova 6. listopada 1993. na prvoj crti bojišnice ubijen je pripadnik HVO-a.

Logor „Muzej“

15. travnja 1993. u Muzeju revolucije formiran je logor „Muzej“ koji je bio u funkciji do Washingtonskog sprazuma. Tijekom postojanja kroz logor je prošlo 85 ratnih vojnih zarobljenika, pripadnika HVO-a, oko 623 civila, među kojima 69 djece i do 100 osoba starosne dobi iznad 60 godina. Nehumani, ponižavajući uvjeti života u logoru te mučenje logoraša bila je svakodnevna praksa. Umrlo je 8 zatočenika; jedna je žena umrla jer joj nisu davali hranu, a 2 žene su silovane. Prisilni rad, teški fizički poslovi, kopanje rovova na prvoj crti bojišnice; 20 zatočenika korišteno je kao živi zid u napadu na Vrda.

Poslije masakra u Doljanima (28. srpnja 1993.) u logor „Muzej“ dovedeno je 210 osoba, među njima je bilo 21 dijete mlađe od pet godina, 10 trudnica, 39 žena i 31 osoba starija od 60 godina.

Napomena: Postav Muzeja revolucije opljačkali su pripadnici Armije BiH.

U Donjoj Jablanici bio je drugi logor tzv. „Zukina baza“, sjedište Armije BiH („Zulfikar“). U tom logoru vršena su mučenja zatočenih pripadnika HVO-a, odvođeni su na prvu crtu bojišnice da kopaju rovove i utvrđuju položaje, korišteni su kao živi zid pri napadu na položaje HVO-a.

Uništavanje sakralnih objekata

Nepoznata eksplozivna naprava eksplodirala je 12. prosinca 1992. godine uz vanjski zid katoličke župne crkve u Jablanici, a od toga su popucala stakla triju prozora i manje su oštećeni oluci i fasada crkve.

Okružno vojno tužiteljstvo u Mostaru je 27. prosinca 1994. godine podiglo kaznenu prijavu protiv 109 nepoznatih počinitelja. Zna se tko je vodio zločince: Mirsad Omerika, Ismet Dedajić (upravitelj logora „Muzej“), Bećir Behrema, Zulfikar Ališpaga zvani Zuka, Vehbija Karić i niz drugih počinitelja.

9.5.1. Zločin Armije BiH u selu Radešine, 25. travnja 1993.

Selo Radešine bilo je u okruženju muslimanskih postrojbi. Pripadnici HVO-a dogovorili su predaju španjolskoj postrojbi UNPROFOR-a koja im je trebala osigurati siguran prelazak na područje pod kontrolom HVO-a. U skladu s dogovorom vojnici HVO-a i civili krenuli su iz sela Radešine 25. travnja 1993. godine. Španjolska postrojba UNPROFOR-a prevarila je Hrvate i predala ih pripadnicima Armije BiH, zloglasnoj postrojbi „Akrapi“ kojim je zapovijedao Mithat Pirkić i postrojbi Crnih labudova pod zapovjedništvom Hase Tirića. Španjolskom postrojbom zapovijedao je pukovnik Javiere Zorzo Ferrera, a njegov zamjenik bio je Jesus Fernando Saicho.

Kada se UNPROFOR povukao prema Mostaru, pripadnici muslimanske postrojbe malteretirali su vojnike HVO-a i ubili 4 osobe: Željka Azinovića (r. 1965.), Stjepana Pandžu (r. 1942.), Branka Rajića (r. 1937.) i Luku Matkovića (r. 1928.).

Uz neprestano udaranje svim i svačim po svim dijelovima tijela, pješke su 92 pripadnika HVO-a s rukama na glavi, uz uvrede, psovke i pljuvanje sprovedeni u logor muslimanske Armije R

BiH u OŠ Maksima Kujundžića u Čelebićima, a 283 civila, među kojima 74 djece u hrvatske kuće u Čelebiće i Ostrožac.

Muslimani su selo opljačkali i zapalili, opljačkali su i crkvu i župni ured, a groblje su devastirali.

Za zatvaranje i mučenje zarobljenih Hrvata sela Radešina, osim zapovjednika španjolskog UNPROFOR-a, odgovorni su zapovjednik 43. brdske brigade Armije RBiH Midhat Pirkić, zapovjednik "Crnih labudova" Hasan Tirić, zapovjednik postrojbe za specijalne namjene "Zulfikar" Zulfikar Ališpaga Zuka i njegov zamjenik Nihad Bojadžić te zapovjednik 4. lake muslimanske brigade Nezim-efendija Halilović Muderiss.

9.5.2. Zločin Armije BiH u Doljanima, 28. srpnja 1993.

Armija Bosne i Hercegovine (44. brdska brigada ABiH) počinila je 28. srpnja 1993. godine ratni zločin u Doljanima (općina Jablanica). Ubijeno je 39 Hrvata; 17 Hrvata u Doljanima i 22 osobe na Stipića livadi. O zločinu u Doljanima, kao i o drugim zločinima Armije BiH, mediji su rijetko pisali za razliku od zločina Hrvata nad Muslimanima o čemu se vrlo često i netočno izvještavalo. Nitko nije odgovarao za počinjeni zločin!

Doljani (udaljeni 12 kilometara od Jablanice) su po popisu stanovništva 1981. godine imali 1049 stanovnika, a od toga je bio 731 Hrvat ili 69,68 %, Muslimana-Bošnjaka je bilo 316 ili 30,12 %, a osim njih u selu je bio jedan Srbin i jedan "ostali".

U logor Muzej odvedeno je 185 mještana (Doljana), među kojima je bilo 37-ero djece i 10 trudnica. U logoru Muzej u Jablanici bilo je zatočeno 69-ero djece; broj zatočenih civila bio je 623; osam je Hrvata umrlo, a dvije žene su silovane. Anica Jurina Šitum (1913.) u logoru Muzej je umrla od gladi jer su joj čuvari sustavno uskraćivali hranu.

Iz knjige Zločin s pečatom Ivica Mlivončića

„Ujutro su Doljane opkolili pripadnici 44. brdske brigade IV. korpusa Armije BiH, pripadnici MUP-a općine Jablanica i naoružana skupina Muslimana-Bošnjaka iz sela Jelačića. Oko 10 sati spomenute združene oružane snage, predvođene Behremom Bećirom Bećom, Ismetom Eglonovićem, zvanim Pegla, Amirom Halihodžićem s nadimkom Prpa, Jusufom Kevrićem i drugima, počele su oružani napad na hrvatsko stanovništvo i njihovu imovinu. U selu su bile nejakе snage HVO-a, koje su činili mještani, koji nisu bili profesionalni vojnici, već domobrani koji su branili svoje živote, obitelji i domove.“

U tome selu toga dana ubijeno je i masakrirano 39 civila i vojnika HVO-a, točnije domobrana. U logor Muzej odvedeno je 185 mještana, među kojima je bilo 37-ero djece i 10 trudnica. Pred užasnom spoznajom da vojnici Armije BiH ubijaju sve Hrvate, ljudi su bježali na sve strane.

Bježao je i župnik fra Vlado Koštroman u automobilu, koji je pogođen sa šest metaka; jedan je okrnio župnika, a drugi je ranio jednu osobu na stražnjem sjedalu.

Zločin u Doljanima otkriven je 1. kolovoza 1993. godine kada su selo oslobodile postrojbe HVO-a. Očevici su zatekli 17 masakriranih vojnika, na kojima su se vojnici Armije BiH izvivljavali, većina lubanja bila je razmrskana, tupim predmetom, vađene su im oči, rezane genitalije, sječeni udovi, a neka tijela su bila nagorjela. Osim toga leševi su bili minirani kako bi nastradali oni koji ih budu kupili. Među leševima civila jednoj ženi je rasparan trbuh, jedan muškarac je zaklan, a drugome napola odsječena glava.

Među osumnjičenima za zločin u Doljanima su general Arif Pašalić, Enes Kovačević, Senad Džino, Edin Bešić, Ekrem Kevrić, Emin Zebić, Ahmet Salihamidžić Cicko i Džemal Ovnović. Osumnjičen je i Behrem Bećir zvani Beća, koji je bio nastavnik tjelesnog odgoja, a predvodio je akciju na Doljane. Posebna odgovornost za zločin u Doljanima leži na dr. Safetu Ćibi, ratnom predsjedniku općina Konjic, Jablanica i Rama/Prozor. Nakon masakra u selu Doljanima i tolikih žrtava, on je zajedno s komandantom 44. brdske brigade Armije BiH Enesom Kovačevićem čestitao sudionicima akcije na "uspjehu". Čestitka je 28. srpnja navečer izrečena na dnevniku lokalne CVT Jablanica. U čestitci se pohvaljuju svi sudionici akcije "oslobađanja" Doljana.

<https://www.dnevno.hr/domovina/video-ratni-zlocin-armije-bih-pokolj-nad-hrvatima-u-doljanima-za-koji-nitko-nije-odgovarao-1508712/>

9.5.3. Zločin Armije BiH u Grabovici, 9. rujna 1993.

Pokolj u Grabovici bio je ratni zločin kojeg su počinili pripadnici Armije BiH (postrojba "Crni labudovi"), kada su na okrutan način ubili 33 civila Hrvata. Za posmrtnim ostacima 17 civila se još traga.

Zločin je počinjen 7., 8. i 9. rujna 1993., u selu Grabovici kod Jablanice, u sjevernoj Hercegovini, za vrijeme osvajačke operacije Armije BiH "Neretva '93". Oko 700 vojnika 9. i 10. brigade i 2. nezavisnog bataljona ABiH, poslani su iz Sarajeva kao pojačanje ofanzivi "Neretva '93" protiv pripadnika Hrvatskog vijeća obrane (HVO). Cilj te operacije bio je osvajanje područja pod nadzorom HVO-a, od Bugojna do Mostara.

Grabovica se nalazi između Mostara i Jablanice s djelomičnim hrvatskim stanovništvom (1993.) Armija BiH je mjesto stavila pod svoju kontrolu 10. svibnja 1993., a ratni zločin nad 33 Hrvata napravljen je u rujnu 1993. godine. Zločin u Grabovici je primjer etničkog čišćenja Hrvata s njihovih stoljetnih ognjišta.

Kada je Armija BiH napala Grabovicu, u svibnju 1993., poginuo je jedan vojnik HVO-a, jedan se predao i odmah bio strijeljan. Armija BiH zarobila je 4 vojnika HVO-a. Zarobljeni vojnici i civili odvedeni su u logor "Muzej" u Jablanici. Grabovica je bila pod kontrolom 6. korpusa

kojim je zapovjedao Zulfikar Ališpaga Zuka. U srpnju 1993. ubijen je jedan Hrvat (63 god.), a stanovništvo je maltretirano s ciljem da se odsele.

U rujnu je Armija BiH započela operaciju "Neretva 93" pa je u Grabovici došlo 700 vojnika. Pripadnici postrojbi Armije BiH Igmanski vukovi počinili su stravičan zločin nad preostalim Hrvatima (*Zapalili su staricu Lucu Brekalo, izvadili su njeno srce i pekli ga na ražnju; odsjecali su glave žrtvama, nabijali ih na kolac, razapinjali na križ*).

Među 33 ubijena civila u Grabovici bilo je 17 žena i četverogodišnja Mladenka Zadro koja je ubijena u majčinom naručju. Najstarija žrtva bio je 87-godišnji Marko Marić. Od 33 civila njih 17 se još vodi kao nestalo, a od većine ubijenih pronađeni su samo dijelovi tijela. Od 33 ubijena civila samo su dva tijela kompletna što govori o monstroznosti zločina.

Obdukcijски nalaz, splitskog KBC-a "Firule" i svjedočenja su pokazala okrutnost smaknuća. Jedna žrtva je bila razapeta na križ, nakon čega mu je otkinuta glava i nabijena na kolac. Druga žrtva je bila dugo mučena i naposljetku zapaljena živa. Treća žrtva je zaklana. Jedan je civil ubijen pred suprugom, koja je potom silovana, a nakon dugog zatočeništva, razmijenjena. Supruga je po dolasku u Mostar počinila samoubojstvo, što je bilo posljedicom pretrpljenih stresova.

Mali broj ljudi je 1993. znao što se dogodilo. Grabovica je, nakon masakra, bila potpuno "zapečaćena"; ulazak na to područje bio je zabranjen čak i međunarodnim medijima i mirovnim snagama.

Po izvršenju ovog pokolja, general Vehbija Karić izdao je naredbu Zulfikaru Ališpagi Zuki da se blokira cijelo područje Grabovice kako se ne bi saznalo za učinjeno zlodjelo, na način da se postave punktovi ispred i iza Grabovice, da se ne može saznati ništa o masakru. U Grabovici nije mogao nitko ući: ni policija, ni UNPROFOR, ni mediji. Zločin se pokušalo sakriti bacanjem leševa u Neretvu, tako da je hrvatskoj strani pri jednoj razmjeni predano samo 11 tijela.

U Grabovici godine 2005. nije stanovao niti jedan Hrvat! Kuće su opljačkane i/ili spaljene. Groblja grabovičkih Hrvata su opustošena. Nadgrobni spomenici su srušeni, a neki stari grobovi su otvoreni, a pokojničke kosti bačene su u Neretvu.

U neke privatne kuće civila Hrvata danas je smještena vojarna Armije BiH, odnosno vjerski objekti za potrebe istih postrojbi i ambulante.

Sead Đulić Sejo, oficir Armije BiH, 9. rujna 1993. godine nalazio se u Mostaru sa svojim pretpostavljenim kada je čuo šta se dogodilo:

"Bio sam u sjedištu komande u Mostaru s generalom Arifom Pašalićem kada su ga putem radija obavijestili da su vojnici iz Sarajeva počinili strašan ratni zločin i da su neki od tih vojnika krenuli prema Mostaru kako bi nam pomogli u borbi protiv ustaša (pogrdno ime za hrvatske snage)", prisjeća se Đulić.

“Arif (Pašalić) je odmah rekao komandantu Vojne policije da ih sačeka van Mostara i, kada stignu, da im stavi do znanja da nisu dobrodošli u njegovu zonu komandovanja. Ako bi odbili, policija bi im prvo pucala iznad glave u znak upozorenja”, dodaje on.

“Vojnici iz Sarajeva” bili su također pripadnici ABiH. Dolazili su iz Grabovice, sela u blizini Jablanice, gdje su počinili brutalni masakr nad 33 civila hrvatske nacionalnosti, većinom starijim ljudima, ali i nad jednim četverogodišnjim djetetom.

Đulić je režirao predstavu “Uspavanka za Mladenku”, koja je govorila o masakru u Grabovici, a koja je nazvana po četverogodišnjakinji koja je ubijena. Glumci tinejdžeri koji su igrali u “Uspavanci za Mladenku” nisu čuli za masakr sve dok Đulić nije predložio da se o tome odigra predstava.

Haški tribunal nije procesuirao brojne zločine nad Hrvatima, što je posebno uputilo na različita mjerila prema žrtvama iz prošlog rata. Armija BiH počinila je desetke masakara nad Hrvatima, a Haag ostao nijem i na ubojstva djece.

Za zločin u Grabovici Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju pravomoćno je kaznene odgovornosti oslobodio načelnika Glavnog štaba vrhovne komande Armije RBiH Sefera Halilovića, kreatora operacije "Neretva '93" u kojoj je počinjen taj zločin. Haški tribunal nije mogao dokazati čak ni da se operacija “Neretva ‘93” dogodila. Halilović je oslobođen optužbi.

Ali, iako Haški tribunal nije osudio Sefera Halilovića, tokom suđenja pojavile su se mnoge nove činjenice i detalji.

Pred domaćim sudovima u BiH odgovarali su bivši pripadnici Armije RBiH, i to za pojedinačna ubojstva, ali nitko za ratni zločin protiv civilnog stanovništva i(li) po zapovjednoj odgovornosti! Do danas je presuđeno petorici pripadnika Armije RBiH, na devet godina zatvora osuđen je Mustafa Hota, na deset godina zatvora osuđen je Enes Šakrak, dok su Nihad Vlahovljak, Sead Karagić i Haris Rajkić osuđeni na po 13 godina zatvora.

Sud Bosne i Hercegovine osudio je neke nižerangirane vojnike. Jedan od njih, Enes Šakrak, pripadnik 9. brigade ABiH, osuđen je za ubistvo članova porodice Zadro, među kojima je bila i četverogodišnja Mladenka. Osuđen je na deset godina zatvora, jer se pokajao i bio spreman saradivati. Vojnik Mustafa Hota osuđen je za ubistvo porodice Marić. Dobio je istu kaznu kao i Šakrak – deset godina zatvora.

Nitko od visokih dužnosnika Armije BiH još nije odgovarao za ovaj zločin.

9.6. Zločini Armije BiH u općini Kakanj 1993. godine

Općina Kakanj je po popisu stanovništva iz 1991. godine imala 55.950 stanovnika, a od toga je bilo Muslimana/Bošnjaka 54,60 %, Hrvata 16.556 (29,60%), Srba 8,80 % i ostalih 7,00 %.

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u Kakanju je živjelo 16.556 (29,6%) Hrvata, a prema popisu iz 2013. ih je živjelo 2.973 (7,9%). Broj Hrvata smanjio se za 13.583 (82,04%). Tijekom

rata kakanjska općina doživjela je velike demografske promjene; izvršeno je etničko čišćenje Hrvata i Srba. Čitava hrvatska sela su bez stanovnika, kuće su opljačkane, spaljene i minirane.

Prema knjizi Davora Marijana i suradnika u općini Kakanj izvršen je ratni zločin nad 68 Hrvata.

Kraljeva Sutjeska (u općini Kakanj) s glasovitim franjevačkim samostanom iz 14. stoljeća i crkvom sv. Ivana Krstitelja kultno je mjesto bosanskih katolika i Hrvata. Franjevački samostan prava je riznica hrvatske crkveno-kulturne baštine, s knjižnicom koja broji 31 inkunabulu, a čitava BiH ih posjeduje tek 63, i arhivom u kojoj se čuva više od 3 tisuće neproučenih turskih dokumenata.

Kraljeva Sutjeska bila je prijestolnica banova i kraljeva Kotromanića. U blizini je kraljevski grad Bobovac s mauzolejem bosanskih vladara.

Iz osvojenog Kaknja Muslimani su protjerali više od 13 tisuća Hrvata, ubili 22 hrvatska civila i 87 pripadnika HVO-a. Kroz 12 logora pod upravom Muslimana prošlo je 595 zarobljenika, a 42 osobe su i danas pod oznakom "nestale". Pred naletom muslimanskih postrojbi Hrvati su iz Kaknja izbjegli ka Varešu.

Na blagdan sv. Ante Padovanskoga (13. lipnja), kojega u Bosni uz katolike uvelike štiju i pravoslavci i muslimani, došlo je do masovnog stradanja Hrvata u općini Kakanj. Toga dana (1993.) paravojne i redovite postrojbe Armije BiH ubile su u selu Drenoviku 17 Hrvata, u Slapnici 9, u Kraljevoj Sutjesci 4, u Bištranima 4, u Kovačima-Bradarićima 10, u Grmačama 3 osobe.

Na prostoru općine Kakanj do temelja su porušena 22 hrvatska sela, a 12 je teško oštećeno. Od ukupnog broja protjeranih Hrvata samo se oko 3.000 vratilo na svoju djedovinu (unatoč opstrukciji i pritiscima bošnjačko-muslimanskih vlasti i pojedinaca).

Kronologija muslimanskih zločina u općini Kakanj:

- U razdoblju od 20. travnja 1992. do 18. svibnja 1993. godine, dok još nema otvorenog sukoba HVO-a i Armije BiH na području kakanjske općine, razne bošnjačke formacije ubile su osam Hrvata.
- 17. ožujka 1993. godine ranjena je hrvatska djevojčica Gordana Radoš; na nju su pucali vojnici Armije BiH.
- 17. ožujka 1993. pripadnici muslimansko-bošnjačkih oružanih snaga ubili su u Kaknju Ivu Vuletića, zapovjednika HOS-a. Zatim počinju istjerivati Hrvate iz njihovih kuća i stanova. Sejo Kezić, pripadnik paravojne postrojbe Armije BiH koju je formirao imam Ševal Omerspahić, nožem je ubio jednu stariju ženu Hrvaticu.
- 19. ožujka 1993. pripadnici Armije BiH ubili su u mjestu Slapnica Jozu Tunjića.

- 10. travnja 1993. vojnici Armije BiH ubili su dva kakanjska Hrvata, vojnika HVO-a., na prometnici Bugojno – Novi Travnik. Ubijeni su Zdenko Benić i Mirko Stjepić.
- Dana 19. travnja 1993. pripadnici Armije BiH ubili su u mjestu Slapnica Vinka Stjepića.
- Dana 18. svibnja 1993., u selu Čatići, mudžahedini su ubili Marinka Benića, zarobljenog pripadnika HVO-a. Mudžahedini su bili u sastavu tzv. Armije BiH.
- 5. lipnja 1993. Armija BiH napala je kakanjsko selo Ričicu. Hrvati su izbjegli u Vareš. Muslimanske postrojbe opljačkale su potom selo, a kuće uništili. Etničko čišćenje sela izvela je 309. brigada Armije BiH pod zapovjedništvom Džemala Hodžića.
- 8. lipnja 1993. rano ujutro Armija BiH izvršila je napad na sela u kojima su živjeli Hrvati (sela u kakanjskoj općini: Lučići, Lozančići, Žugoj, Brnj, Gornji Banjevac i Crnač).
- U selu Ričici 12. lipnja 1993. zarobljen je pa okrutno ubijen Drago Babić, vojnik HVO-a.
- Na blagdan sv. Antuna Padovanskog, 13. lipnja 1993., postrojbe Armije BiH zauzele su općinu Kakanj te protjerale Hrvate i počinile više zločina.
- Dana 13. lipnja 1993. pripadnici Armije BiH su u Kraljevoj Sutjesci ubili četiri osobe.
- 13. lipnja 1993. pripadnici Armije BiH su u selima Ričica, Drenovnik, Kovači i Bradarići ubili 17 civila i zarobljenih pripadnika HVO-a. U selu Bradarićima vojnici Armije BiH naredili su skupini civila da legnu na zemlju, stave ruke na zatiljak i onda su ih izbliza ubijali. Tom prilikom ubijen je Juro Jurić i njegova tri sina. Još su ubijena tri zarobljena pripadnika HVO-a.
- U selu Slapnica pripadnici Armije BiH ubili su, 13. lipnja 1993., 7 zarobljenih vojnika HVO-a.
- 13. lipnja 1993. u blizini sela Teševa pripadnici Armije BiH ubili su dvoje civila.
- Dana 13. i 14. lipnja 1993. u selu Ljeska pripadnici Armije BiH ubili su dvije osobe.
- U selu Balići pripadnici Armije BiH ubili su 13. lipnja 1993. dva civila.
- Od 9. do 13. lipnja 1993. godine na području općine Kakanj još je ubijeno 7 civila i zarobljenih pripadnika HVO-a.
- Nakon okupacije općine Kakanj Armija BiH ubila je još 20 civila.
- U jednom hrvatskom selu nađen je zaklan starac, a njegove dvije kćeri su silovane i ubijene. Jedna od njih je bila vezana rukama oko umivaonika i nakon silovanja priklana. Druga je bila vezana rukama za bide i s glavom u njemu.
- Iz općine Kakanj protjerani su starci, žene i djeca, a većina muškaraca je uhićena i zatočena u improvizirane logore u staroj direkciji rudnika u motelu "Sretno" i na drugim

mjestima, gdje su bili ponižavani i maltretirani. Hrvati su bježali prema Varešu. Vojnici Armije BiH često su koristili hrvatsko pučanstva kao živi štit.

- Hrvatska sela temeljito su opljačkana, a većina objekata je spaljena.
- Zločine su počinili pripadnici MOS-a (Muslimanskih oružanih snaga) Kakanj i pripadnici 7. muslimanske brigade Armije RBiH.

“Svijet je bio obaviješten o egzodusu kakanjskih Hrvata i broju i načinu ubijenih civila i ratnih zarobljenika. Da bi se u očima svjetske javnosti prikazali kao humanisti, bošnjačke vlasti pozivaju izbjegle Hrvate da se vrate u svoje domove u Kaknju i njegovim selima. Neki su Hrvati povjerovali toj promidžbi i vratili se. Od nekolicine povratnika četiri su ubijena, a dio je uhićen i zlostavljan u bošnjačkim zatvorima i logorima. Pod zaštitom UNPROFOR-a, u Čatićima je boravilo oko tisuću Hrvata.

Amir Kubura, bivši zapovjednik 7. muslimanske brigade, odnosno “Allahove vojske”, pred Haagom je oslobođen za zarobljavanje hrvatskih civila u logoru “Sretno” u Kaknju.

U jednom razgovoru o stanju u Kaknju 1993. godine svjedočio je župnik mons. Petar Jukić:

“Lipanj 1993. jest „sudbinski“. Točnije 13. lipnja. Za jedan dan – nestao je narod. Kao da sad gledam taj egzodus. Iz Kaknja u Vareš. Muslimanska je vojska (MOS) toga jutra, s nekoliko strana, svom žestinom napala prostore općine Kakanj, posebice hrvatska sela. Nakon kratkotrajna i simbolična, nazovi, otpora HVO-a žene, djeca, djevojke i starci s „najlon vrećicama“ u ruci moraju bježati. Oko 10 000 osoba u kolonama kreće planinskim putovima – jedinim otvorenim izlazom – prema Varešu. Tisuću ih se nije uspjelo priključiti tim kolonama. Srećom, naišli su na razumijevanje zapovjednika Francuskog bataljuna (FRABAT) koji ih je primio i zaštitio u krugu njihove vojne baze na platou Termoelektrane Čatići. Najviše je Hrvata ostalo u samom gradu Kaknju i manji broj u prigradskim selima i Kraljevoj Sutjesci. Ukupno oko 5 000 od 16 500, koliko nas je bilo samo jedan dan ranije. Ovom broju treba pridodati i oko 3 000 izbjeglica iz župa Čemerno i Ilijaš, iz Sarajeva i drugih, koji su se u to vrijeme zatekli na području općine Kakanj.”

“Ni Hrvate ni Muslimane općine Kakanj nitko nije pitao što misle i što žele. I jedni su se i drugi, protiv svoje volje, samo „našli u loncu pod kojim je netko treći zapalio vatru“. Poznajem tolike i tolike Hrvate i Muslimane koji su se međusobno poštivali, surađivali, bili kućni prijatelji i pomagali si, često više negoli rođena braća. Čak su kakanjski Muslimani 1992. predlagali kao jedinog kandidata za predsjednika Općine - mjesnog župnika! Svjetski moćnici, krojači sudbine malih naroda, dok „crtaju granice, bezdušno precrtavaju ljude“, na što je otvoreno upozorio i naš kardinal. Najprije je donekle zapela za oko pojava i nenametljivo klatarenje općinom posve nepoznatih pojedinaca. Bit će poslanih žbirova i uhoda koji vješto pronalaze domaće suradnike za ostvarenje već „unaprijed skrojena strateškoga plana“ po kojem općinu Kakanj treba „očistiti“ od Hrvata, kao što i negdje drugdje od Muslimana. Već

od ožujka 1993. počinju se događati „pojedinačni slučajni“ incidenti, potom u manjim skupinama sve češći ispadi i napadi na pojedine osobe i ustanove. Tenzije između HVO-a i MOS-a su sve više rasle. I kad su narasle do usijanja 8. lipnja – planulo je. U tom je ključ tolike nesreće i tolikih stradanja. Kako je „zacrtano“, ovdje su stradali Hrvati. Užasno je biti svjestan kako, ne ja, niti moj susjed, nego netko treći upravlja mojim životom, kroji i određuje moju budućnost.”

Ovo je citat iz razgovora s Petrom Jukićem koji je bio župnik u Kaknju 1993. godine. Napiso je i objavio knjigu *“Nasilje nad Hrvatima u poratnom Kaknju”*.

Etničko i vjersko čišćenje

Mjesecima prije lipnja 1993. godine vršen je pritisak na Hrvate da napuste općinu Kakanj. Hrvati su dobivali otkaze bez prava na žalbu. Nisu smjeli pozdravljati s dobar dan već s mehraba, selam Alejkum, Allah imanet.

Etničko i vjersko čišćenje počelo je 8. lipnja 1993. kada je Armija BiH izvela opći napad na Kakanj. Malobrojna i slabije naoružana brigade HVO-a (Kotromanić) nije mogla spriječiti nadiranje Muslimana. Obezglavljeni i uplašeni ljudi (Hrvati), njih oko 15.000 krenulo je prema Varešu. Njihovu imovinu prisvojili su Muslimani; sve što se moglo odnijeti pljačkaši su odnijeli.

Očišćena su hrvatska sela: Vidići, Juke, Strijetež, Božići, Balići, Ružići, Žitelj, Teševo, Kovači, Bradarići, Grmače i mnoga druga. Zapaljeno je i minirano oko 1.200 hrvatskih kuća i gospodarskih zgrada, a opljačkano 1.500.

U Kaknju su bila tri logora/zatvora za Hrvate: prvi u motelu Sretno, drugi u zgradi direkcije Rudnika i treći u Sportskoj dvorani. Kroz njih je prošlo više od 200 zatočenika koji su bili maltretirani na različite načine. U motelu Sretno bilo je i sjedište mudžahedina koji su mučili zatočenike i pjevali “Srbe ćemo pobiti, ustaše ćemo poklati”.

Župna bogomolja u Haljinićima, posvećena Velikoj Gospi, opljačkana je i uništena. Crkva sv. Ante u Vukanovićima je također stradala. Opljačkane i uništene su kapelice i filijalne crkve u Banjevcu, Bjelevićima, Brnju, Crnaču, Jukama, Mandovini i drugdje. Crkva u Grmačama je opljačkana pa spaljena, a u Pavlovićima s filijalne crkve ukraden je krov.

Posebno je bila okrutna paravojna postrojba imama Ševala Omerspahića. On je rodom iz kakanjskog sela Kaparovića, prije rata je radio u Islamskoj zajednici u Sarajevu. Njegova postrojba imala je mnogo stranih i domaćih mudžahedina, a isticala se okrutnošću prema hrvatskim žrtvama. Bojili su se u crno, nosili su crne marame i svojom pojavom su ulijevali strah i trepet. Hrvati kakanjske općine posebno optužuju za okrutnost 7. muslimansku brigadu iz Zenice i jednog od njenih komandanata Muhmuta ef. Karalića.

Nadležne hrvatske vlasti u BiH još u jesen 1994. godine podnijeli su krivične prijave za ratne zločine nad Hrvatima protiv Faruka Neimarlije, Ejuba Jahića zvanog Bube, Fahrije Ademija Albanca, imama Ševala Omerspahića, Seje Karzića zvanog Karajica, Mirsada Nazifa i Refika

Karzića, Zijada i Mehmeda Tarka i drugih. (Ivica Mlivočić – Slobodna Dalmacija 2000. godine, Zločin s pečatom)

Kaznene prijave za počinjene zločine podnesene su u svibnju 1994. i u studenom 1994. ali nitko nije odgovarao za počinjene zločine. Osim počinjatelja zločina odgovorni su i rukovodeći ljudi u općini Kakanj kao i muslimansko vodstvo BiH. Odgovorni za etničko čišćenje općine Kakanj od Hrvata, za ubojstva, pljačku, palež i uništavanje vjerskih objekata su Kemal Čelebić (predsjednik općine Kakanj), Kemal Brodlija (načelnik MUP-a), Irfan Imamović (zapovjednik vojne policije Armije BiH) te vojni zapovjednici (Zapovjednik 309. brdske brigade, zapovjednik 7. muslimanske brigade). Također su odgovorni mudžahedini te njihov zapovjednik Abu Ajam (odred El Mudžahid).

9.6.1. Zločin Armije BiH u Kraljevoj Sutjesci, 13. lipnja 1993.

Bošnjačko-muslimanske snage su 13. lipnja 1993. počinile ratni zločin u hrvatskom mjestu Kraljeva Sutjeska kod Kaknja. Ubili su 4 civila, a hrvatske kuće su spalili.

Kraljeva Sutjeska (Kraljevska Sutjeska), selo u Bosni, 12 km jugoistočno od Kaknja, (Federacija BiH);

U prvoj polovici lipnja 1993. godine iznenada su došli mudžahedini i bošnjačke trupe iz Bosanske krajine te napale Kakanj i Kraljevu Sutjesku. Tada je započeo pokolj i protjerivanje hrvatskog stanovništva, pljačka njihove imovine te palež njihovih kuća. Oko 15.000 Hrvata prebjeglo je iz Kraljeve Sutjeske i općine Kaknja u Vareš, maleni gradić u koji nisu svi mogli stati pa su se neki skrivali po okolnim planinama i šumama. Manji dio Hrvata prihvatio je UNPROFOR pa ih je spasio od sigurne smrti.

U katoličkoj župi Kraljevoj Sutjeski poginulo je više od 76 vjernika, a 84 osobe su ranjene. Župa koja je bila katolička, nakon brutalnog napada gotovo da više nije ni postojala. Kada je okončan ovaj tragičan bošnjačko-hrvatski sukob, kada je na to područje došao sarajevski nadbiskup Vinko Puljić, gvardijan franjevačkog samostana mu je rekao: "Oče nadbiskupe, katolika u Kraljevoj Sutjesci više nema..."

Nakon rata nastavljeni su napadi na Hrvate u Kraljevoj Sutjesci. *"Poveća skupina provokatora, koja sebe naziva pokretom AntiDayton, nedavno upala u dvorište crkve i Franjevačkog samostana te mahala većim brojem zastava s ljiljanima ispred iznenađenih vjernika Hrvata koji su se okupljali za svetu misu."*

“Zvjersko ubojstvo dvoje invalidnih staraca u selu Ratanj prije tri godine. U svojoj kući na krajnje zvjerski način ubijeni su i izmasakrirani stari i gluhočujni Nikola Crepulja i Marica Kristić. Napadač i ubojica bio je priznao ubojstvo, ali ga je sud pustio i oslobodio uz objašnjenje da nema dokaza, a što je možda i nezabilježeni slučaj u civiliziranom svijetu.”

“Kraljeva Sutjeska i obližnji stari grad Bobovac bili su sjedište bosanskih kraljeva i mjesta gdje je stolovala posljednja bosanska kraljica Katarina. I sam naziv Kraljeva Sutjeska nastao je baš zbog kraljeva koji su tu vladali. No, danas su, nažalost, neka druga vremena, pa je i Kraljeva Sutjeska od prijestolnice bosanskih kraljeva postala pozornica za učestale napade i provociranja na preostale i malobrojne Hrvate kako ove župe tako i cijele općine Kakanj.”

9.6.2. Zločin Armije BiH u Drenovniku, 13. lipnja 1993.

Pokolj u Drenoviku bio je ratni zločin koji su počinile bošnjačko-muslimanske snage nad Hrvatima tijekom agresije na prostore Hrvata Srednje Bosne. Počinile su ga 13. lipnja 1993. u hrvatskom selu Teševu, na lokalitetu Drenoviku, istočno od Kaknja, u prostoru Kraljeve Sutjeske. Ubili su 17 civila: žene, djecu i starce.

Zločin su počinili pripadnici MOS-a Kakanj i pripadnici 7. muslimanske brigade Armije RBiH.

Svjedočanstvo o zločinu:

“Nakon napada muslimanskog MOS-a na sela Kovače i Brdariće kod Kaknja, skupina od 16 seljaka Hrvata izbjegli su u pravcu Teševa. Oko 10:30 stigli su u Drenovik. Naišli su na bijeli UN-ov oklopljeni transporter koji je došao iz pravca Ričice, sela Muslimana. Na zaprepaštenje civila, umjesto tobože neutralnih unproforaca izašli su vojnici s MOS-ovim oznakama, obojenih lica, dvoje ih je nosilo zelene beretke i jedan je imao tamne naočale. Prema svjedoku, govorili su zeničkim dijalektom a jedan je govorio nekim stranim jezikom. Hrvatski seljaci skrili su se u garaži. Pripadnici MOS-a pucali su na garažu i tad su ranili šestero seljaka. Najmlađe su žrtve imale 12 i 13 godina. Zatim su muslimanski vojnici zapovijedili civilima izaći iz garaže i leći na tlo. Čim su plegli, vojnici su pucali po njima. Tad su ubili četvero seljaka. Ubijeni su: Jagoda Jurić, Juro Jurić, Ljubomir Jurić i Ivo Markanović (upucan u glavu iz neposredne blizine). Ranili su sedmero seljaka. Najmlađa žrtva, opet ranjena, imala je samo 13 godina. Muslimanski napadači izdvojili su žene i zatvorili ih u kuću. Zločinci nisu dopustili dati nikakvu medicinsku pomoć ranjenim civilima. Sedam zatočenih žena u kući bile su ranjene. Pripadnici muslimanskih snaga pobili su sve ranjene muškarce ispred garaže. Ubijeni su: Stjepan Jurić, Marinko Jurić, Dragan Jurić, Blaško Franjić. Nakon što su mosovci otišli, žene su izašle iz kuće i pošle ka selu Teševu. Na putu su našli tijela četvero seljaka Hrvata iz Brdarića, tijela izrešetanih metcima. Ubijeni su: Janja Brdarić, Anđa Brdarić, Robert Brdarić (17-godišnjak) i Marko Brdarić. Prema svjedoku, istog dana u otprilike isto vrijeme ova MOS-ova skupina ubila je još četiri seljaka Hrvata iz Brdarića. Ubijeni su: Mato Brdarić (18-godišnjak), Ivan Brdarić, Stjepan Brdarić i Franjo Brdarić. U krvavom pohodu u Drenoviku

ukupno je ubijeno 16 seljaka Hrvata iz Kovača i Brdarića, a među više ranjenih dvoje ima ozbiljne ozljede. Nekoliko su leševa izmasakrirali.”

Pobijeni Hrvati nisu bili sahranjeni najmanje 60 dana. Tjelesa ubijenih ležala su na mjestu masovnog ubojstva prepuštena vremenu i životinjama. Svjedoci i rodbina ubijenih tražili su od UNPROFORA da im omogući sahranu ubijenih. Međutim UNPROFOR je odbio to obrazlažući time da im muslimanske vlasti i UNPROFOR ne mogu garantirati sigurnost dodajući da sahranu ne dozvoljavaju muslimanske vlasti.

Francuski bataljun UNPROFORA bio je u blizini za vrijeme masakra nad civilima sela Kovači i Bradarići 13. lipnja 1993. godine. Pripadnici UNPROFORA bili su u mjestu Grmačama 200 do 300 metara od mjesta zločina, s dva oklopna transportera i vojnicima koji su šetali oko njih. Transporteri su bili stacionirani pored katoličkog groblja, a više vojnika je bilo izvan transportera te su po svemu morali vidjeti rečene pokolje.

Istog dana pripadnici muslimanskih snaga iz Kaparovića, općina Kakanj, počinili su u Lijesci ratni zločin, ubivši dvojicu hrvatskih civila: Marka Filipovića i Jelenka Jurišića.

Za vrijeme sukoba postrojbi Armije RBiH i postrojbi HVO-a nestala je Jagoda Franjičević iz Teševa, supruga Ive Franjičevića zvanog Načelnik stara oko 60 godina, na lokalitetu zvanom Živalji. Osnovano se pretpostavlja da su ju ubili pripadnici MOS-a.

U selu Balićima, općina Kakanj, muslimanski vojnici ubili su dvojicu hrvatskih civila, Miju Miočevića (rođ. 1930.) i Jelenka Duvnjaka (rođ. 1974.) iz vatrenog oružja. Veliki broj hrvatskih civila pripadnici muslimanskih snaga pobili su u selu Slapnica (Kakanj).

9.7. Zločini Armije BiH u općini Kiseljak (1992. – 1995.)

U općini Kiseljak je 1991. bilo 12.550 (51,90%) Hrvata, a 2013. godine 57,10%. U ukupnoj strukturi stanovništva općine broj Hrvata se povećao, ali je stvarno bio manji za 727 (5,79%) osoba.

U općini Kiseljak ratni zločin je izvršen nad 27 Hrvata, (knjiga Davora Marijana i suradnika).

Od Hrvata su u potpunosti "očišćena" sljedeća sela: Kazagići, Badnje, Male Sotnice, Oglavak, Bilalovac, Bukovica, Toplica, Mokrin i Gojakovac.

HVO je uspio obraniti Kiseljak od nasrtaja muslimanske armije.

Kronologija zločina

- 20. listopada 1992. ubijen je pripadnik HVO-a.
- 21. siječnja 1993. snajperist ubio jednu osobu, a tri osobe bile su ranjene (od kojih je jedna umrla).
- Armija BiH napala je područje općine Kiseljak 23. i 24. siječnja 1993. godine. Napadnuto je selo Bilalovac, stanovništvo je protjerano, a kuće opljačkane i uništene. Silovali su djevojku od 25 godina.
- 25. siječnja 1993. umro je jedan civil od ranjavanja.
- 17. veljače 1993. u selu Datići ubijena je jedna osoba, a jedna ranjena.
- 18. travnja 1993. topovskim granatama gađana je župna crkva u Kiseljaku, zgrada općine i pošta. Od granatiranja je poginulo 7 civila.
- U kiseljačkom selu Orahovo 23. travnja 1993. pronađena su tijela dvoje zaklanih Hrvata. Istog dana u Bilalovcu ubijena su tri hrvatskih civila i jedan zarobljeni vojnik HVO-a. U ovom prvom napadu na Kiseljak, od postrojbi Armije BiH i mudžahedinskih fanatika ubijeno je 17 osoba, od toga je pet civila, među kojima i jedan dječak. Pješaka vatra Armije BiH nastavlja se i sutradan. Tada je 70 Hrvata uhićeno i zatvoreno u "Plinaru".
- 23. travnja 1993. u selu Pobrđe ubijene su 2 osobe.
- 25. travnja 1993. ubijena su 2 civila.
- U selu Kazagići su 1. svibnja 1993. pronađena tijela 14 ubijenih Hrvata.
- 18. svibnja 1993. u selu Bilalovac ubili su dva civila.
- Žestok napad minobacačkim granatama na grad Kiseljak uslijedio je 13. lipnja 1993. godine. Tada je ranjeno nekoliko civila (dvije žene i nekoliko djece). Jedno jednogodišnje dijete ubijeno je u naručju majke.
- 17. lipnja 1993. u selu Kazagići ubili su 2 osobe.
- U lipnju 1993. u selu Pobrđe ubijeni su majka i sin.
- Najžešći napad Armije BiH dogodio se 18. lipnja 1993. godine, na cijelo područje općine Kiseljak. Potpuno je spaljeno selo Gojakovac, a ubijeno je 6 hrvatskih i 3 srpska civila.
- U srpnju 1993. silovana je starica, a potom zaklana.
- U općini Kiseljak je još ubijeno 7 osoba (od toga 2 djeteta).
- Pripadnici Armije BiH su u prosincu 1993. izvršili silovanja u Grahovcima kod Kiseljaka.

Etničko i vjersko čišćenje

Iz općine Kiseljak izbjeglo je ili prognano 2.500 hrvatskih civila. Nakon što je Armija BiH ušla u hrvatska sela, opljačkala je i uništila 387 kuća. Mnogobrojne hrvatske obitelji bile su maltretirane i opljačkane.

Armija BiH je u zatvorima i logorima držala 337 hrvatskih civila i zarobljenih pripadnika HVO-a. Logori/zatvori bili su u : Plinari u Klokotima, Osnovnoj školi u Zabrdi i logoru Silos u Tarčinu. U logoru Plinara bilo je zatočeno 197 Hrvata iz Bilalovca i drugih mjesta. U logoru su zatočenici bili zlostavljani te tjerani na prisilni rad (kopanje rovova, zaklona).

Postrojbe Armije BiH su 1. lipnja 1993. zapalile samostan sestara klarisa i župnu crkvu u Brestovskom kod Kiseljaka. Armija BiH granatirala je i oštetila župnu crkvu sv. Ane u Banbrdu. Oštećene se filijalne crkve u Brnjacima, Zabrdi te grobne kapelice.

Za počinjene zločine podneseno je više kaznenih prijava, ali zločinci i njihovi nalogodavci nisu kažnjeni.

9.7.1. Zločin Armije BiH u Kazagićima, travnja 1993.

U selu Kazagići (općina Kiseljak), 1. svibnja 1993., vojnici HVO-a pronašli su tijela 14 ubijenih Hrvata. Brigada HVO-a i Armija BiH na kiseljačkom području 1. svibnja 1993. godine potpisali su dogovor o povlačenju postrojbi Armije BiH s nekih pozicija. Dana 8. svibnja 1993. vojnici Armije BiH su iz zasjede ubili pripadnika HVO-a Matu Lucića (načelnika Stožera brigade HVO-a "Ban Jelačić"). Bilo je to baš u vrijeme izuzetno složenog napada na Kiseljak, jer su s jedne strane djelovale postrojbe srpske vojske, a s druge bošnjačke.

9.7.2. Zločin Armije BiH u selu Gojakovac kod Kiseljaka, 17. lipnja 1993.

Muslimanske postrojbe ubile su 17. lipnja 1993. godine 6 hrvatskih i 3 srpska civila u selu Gojakovac kod Kiseljaka. Najmlađa žrtva Spomenko Lučić imao je samo 14 godina.

Žrtve pokolja u Gojakovcu:

1. Spomenko Lučić (1979.)
2. Danica Marković (1939.)
3. Pero Marković (1933.)
4. Ivan Marković (1940.)
5. Ljubo Marković (1929.)
6. Janja Nikolić (1938.)
7. Lenka Tešić (1924.)

8. Milenko Tešić (1925.)

9. Staniša Tešić (1929.)

Spomen obilježje nevinim žrtvama podigle su udruge stradalih 2003., ali je spomen obilježje više puta bilo razbijano i demolirano od strane bošnjačkih vandala te je premješteno u spomen-sobu.

Za masakr u Gojakovcu do danas nitko nije odgovarao iako su imena zločinaca svima poznata. Muslimanske postrojbe su u općini Kiseljak tijekom agresije ubile više od 220 građana, mahom žena, djece i staraca, ali do danas za te zločine nitko nije odgovarao!

9.8. Zločini Armije BiH u općini Konjic (1992. – 1995.)

Prema popisu stanovništva iz 1991. u općini Konjic živjelo je 26,23% (11.513) Hrvata, a na popisu 2013. bilo ih je 6,20% (1.553); znači da je broj Hrvata manji za 86,51% (9.960 osoba).

U općini Konjic Bošnjaci/Muslimani su ubili 99 Hrvata, a Srbi 6 Hrvata (ratni zločin). Prema navodima Davora Marijana i suradnika Bošnjaci su počinili ratni zločin nad sto jednim Hrvatom.

Prema Istraživačko-dokumentacijskom centru (Sarajevo) u Konjicu je tijekom rata (1991. – 1995.) ukupno ubijeno 246 osoba hrvatske nacionalnosti (78 civila i 168 vojnika).

Bošnjačko-muslimansko vodstvo je na sastanku u Jablanici 20. ožujka 1993. godine donijelo zaključak o planiranom napadu na sva hrvatska područja u općinama Konjic i Jablanica. Nakon toga je u to područje stiglo još 6.000 vojnika Armije BiH (prije dolaska novih 6.000 vojnika u općini Konjic je bilo oko 7.000 vojnika Armije BiH). Došle su Zukine postrojbe, Crni labudovi, Handžar divizija s Kosova, DIP policija iz Zenice te mudžahedini.

Suživot Muslimana i Hrvati poremetio je Alija Izetbegović koji je naredio prekid suradnje i zauzimanje Hercegovine. Bošnjaci/Muslimani prekidaju dogovor s Hrvatima i 23. ožujka 1993. napadaju postrojbe HVO-a na Ivan planini, a u gradu počinje pljačka skladišta HVO-a i Caritasa. Armija BiH ubila je nekoliko civila i pripadnika HVO-a.

Alija Izetbegović smijenio je legalno izabrano vodstvo Konjica i nametnuo dr. Safeta Ćibu za predsjednika ratnog predsjedništva. Nakon toga je počeo progon Hrvata, otpuštanje s posla, pljačka imovine, spaljivanje hrvatskih kuća i gospodarskih objekata, zatvaranje i izolacija.

Kronologija zločina

- Dana 8. svibnja 1992. Armija BiH zarobila je četiri pripadnika HVO-a i ubila ih.
- U Športskoj dvorani na Musali u Konjicu, 10. svibnja 1992., otvoren je zloglasni muslimanski logor, prvo za Srbe, a poslije i za Hrvate.

- Dana 23. lipnja 1992. ubijen je jedan civil.
- Dana 13. studenoga 1992. ubijen je jedan civil.
- 23. ožujka 1993. u općini Konjic ubijeno je 8 pripadnika HVO-a (na više različitih mjesta).
- U Gostovčićima, 23. ožujka 1993., ubijena su tri zarobljena pripadnika HVO-a, u Seonici je snajperskim hitcem u leđa ubijen vozač sanitetskog vozila Dragan Vujčević (r. 1963.). Ubio ga je vojnik Armije BiH Nusret Šećibović.
- U selu Vrci zarobljena su i ubijena 3 pripadnika HVO-a te jedan civil (23. ožujka 1993.). Nakon poraza kod Vrce Armija BiH je iz osвете ubila 4 civila (Hrvata) i 2 civila (Srbina).
- U selu Orlišće, 25. ožujka 1993., Armija BiH počinila je zločin; ubijena su 4 civila; još je jedan ranjeni civil poslije umro. Stanovnici (Hrvati) su prognani, kuće i gospodarski objekti opljačkani su i spaljeni.
- U mjestu Bušćak, 13. travnja 1993. godine, na bestijalan način ubijen je vojnik HVO-a. Pozvali su ga na kavu, a kad je došao, razlupali su mu glavu i prosuli mozak, a na čelo urezali slovo „U“.
- 14. /15. travnja 1993. ubili su dva zarobljena pripadnika HVO-a u selu Bušćak, sve su kuće spaljene, a preostali Hrvati protjerani.
- U Trusini je 16. travnja 1993. počinjen ratni zločin; ubijena su 22 Hrvata (15 civila i 7 zarobljenih vojnika HVO-a). Među ubijenima su i tri žene.
- U selu Jukići, 17. travnja 1993., na svirep način ubijeni su Stjepan i Ana Jukić.
- Dana 18. travnja 1993. ubijene su još tri osobe u Ovčarima i Galjevu. Hrvati su prognani, a njihove kuće (38 kuća) opljačkane i spaljene.
- U selu Bjelovčina, 20. travnja 1993., ubijene su 4 osobe.
- U vlastitoj kući je 20. travnja 1993. na svirep način ubijen bolničar.
- U selu Podorašac, 22. travnja 1993., pripadnici Armije BiH ubili su tri osobe.
- Pripadnici muslimanske Armije R BiH pojačani mudžahedinima počinili su 22. travnja 1993. ratni zločin kada su u Vrcima u zaselku Barakovići okrutno ubili 3 osobe (2 žene i jednog muškarca). Istoga dana ubili su u Gornjim Nevizdracima jednu žensku osobu i srpski bračni par.
- U selu Radešine, 25. travnja 1993., na nagovor UNPROFOR-a (koji je jamčio sigurnost!), hrvatski vojnici i civili su se predali Armiji BiH. Nakon odlaska pripadnika UNPROFOR-a ubili su 4 vojnika HVO-a. Više od 70 vojnika HVO-a odvedeno je u logor u selu Čelebići, a 190 civila je odvedeno u Ostrožac pa u Čelebiće. Nakon predaje vojnici HVO-a maltretirani su (mučeni, sakaćeni, premlaćivani).

- 1. svibnja 1993. ubili su zarobljenog vojnika HVO-a i jednog maloljetnika u vlastitom domu u Konjicu.
- Mrkosovice, 1. svibnja 1993.; pripadnici Armije BiH su u selu ubili dvije imućne osobe. Ubijeni su zbog imovine koju su imali i zbog etničko-vjerske netrpeljivosti. Ubio ih je susjed, pripadnik Armije BiH, koji je opljačkao njihovu imovinu.
- Žitače, 2. svibnja 1993., pripadnici Armije BiH upadaju u selo, devastiraju crkvu, a vojnike i civile maltretiraju. Pripadnici Armije BiH su crkvu sv. Ante Padovanskog i župnu kuću devastirali i opljačkali. Drveni kip sv. Ante i kip Isusa su obezglavljeni, a crkveno rublje i zlatni kaleži su odneseni.
- Muslimani su napali humanitarni konvoj za Vrce (svibnja 1993.), koji je bio dogovoren na višoj razini i onemogućili prolaz humanitarne pomoći te evakuaciju ranjenika.
- Bokševica, 11. svibnja 1992., na svirep način ubijen je zarobljeni vojnik HVO-a.
- U Orahovici je 14. svibnja 1992. ubijen vojnik HVO-a, a 17. svibnja ubijene su još 3 osobe.
- Dana 15. svibnja 1993., tijekom prisilnog kopanja rovova, ubijen je jedan zarobljenik (pripadnik HVO-a).
- Dana 16. svibnja 1993. ubijen je pripadnik HVO-a (u vlastitoj kući), a njegova žena je pretučena.
- Čelebići, 16. svibnja 1993., ubijene su 2 osobe (civili).
- Dana 26. svibnja 1993., nakon što je ponestalo sredstava za obranu i hrane, 43 pripadnika HVO-a i 153 hrvatska civila s Vrca su se dogovorno predali pripadnicima Armije BiH (brigadi Neretvica). Dogovor o odlasku vojnika i civila s Vrca na prostore pod nadzorom HVO-a u Klisu, Hasan Hakalović je pogazio. Vojnici i civili su zatočeni, hrvatske kuće opljačkane i spaljene. Kasnije su vojnici i civili prebačeni u logor u Konjicu.
- U selu Gornja Višnjevica 28. svibnja 1993. ubijen je jedan zarobljeni pripadnik HVO-a.
- U selu Gorani 12. lipnja 1993. pripadnici Armije BiH ubili su jednog Hrvata (civila) u njegovoj kući.
- U selu Zabrđe je 28. lipnja 1993. ubijena pripadnica HVO-a.
- U selu Bokševica 6./7. srpnja 1993. pripadnici Armije BiH ubili su 4 civila i jednog vojnika HVO-a.
- U selu Sultići, 20. srpnja 1993., svirepo je ubijen jedan Hrvat (civil).
- U logoru Musala u Konjicu, 22. srpnja 1993., svirepo je umoren Srbin, pripadnik HVO-a.

- Dana 4. kolovoza 1993. svirepo (oderali su mu kožu) je ubijen zarobljeni pripadnik HVO-a.
- U selu Donja Orahovica 30. kolovoza 1993. pripadnici Armije BiH ubili su 4 civila.
- U selu Oteležani, 9. rujna 1993., zarobljen je i ubijen jedan invalid.
- Pri kopanju rova na prvoj crti bojišnice, 9. rujna 1993., ubijen je zarobljeni pripadnik HVO-a.
- Dana 14. rujna 1993. na svirep način ubijen je 90 godišnji starac.
- 14. rujna 1993. u selu Trešnjevica svirepo je ubijen civil.
- U Donjoj Jablanici je 20. rujna 1993. okrutno ubijen civil, a drugi je ranjen.
- Dana 15. prosinca 1993. Muslimani su natjerali majku i kćer u minsko polju; obje su poginule.
- U selu Trešnjevica, 12. siječnja 1994., u vlastitoj kući ubijena je jedna osoba.
- Dana 23. siječnja 1994. u minskom polju stradale su maloljetne sestre i jedna odrasla osoba.
- U Konjicu su od nagaznih mina poginule dvije osobe koje su bile natjerane u minsko polje.
- U selu Kostajnica pripadnici Armije BiH su, 1. listopada 1994., silovali 74 godišnju staricu, a njenom suprugu su nanijeli teške tjelesne ozljede.
- Nisu navedeni svi zločini koje su počinili pripadnici Armije BiH u Konjicu. Više osoba je nestalo i izgubio im se svaki trag.

U konjičkoj općini najveća stratišta Hrvata su: Gostovići, 4 žrtve; Orlište, 4 žrtve; Bušćak, 3 žrtve; Trusina, 22 žrtve; Vrci, 7 žrtava; Radešine; 5 žrtava; Dubravice, 5 žrtava; Podhum/Žitače, 26 žrtava; Zaslavlje, 3 žrtve; Orahovica, 4 žrtve.

Progon Hrvata iz Konjica

U općini Konjic izvršeno je etničko čišćenje pa se broj Hrvata od 11.513. sveo na tek 1.553, a broj Srba od 6.620 na 355. (2013. godine). Iz konjičke općine prognano je 9.960 Hrvata.

Ratni predsjednik dr. Safet Ćibo je 3. listopada 1993. godine došao u franjevački samostan u Konjicu i gvardijanu fra Zdenku Karačiću priopćio da svi fratri, časne sestre i 108 civila prema priloženom popisu moraju napustiti grad. Sljedećeg dana Hrvati su krenuli prema Jablanici gdje su bili zatočeni desetak dana. Zauzimanjem pape Ivana Pavla II. i ministra vanjskih poslova Hrvatske dopustili su im da odu u Mostar.

Za ratne zločine i etničko čišćenje dr. Safet Ćibo (1948. – 2014.) nagrađen je posthumno 2018. godine od općine Konjic Poveljom sa zlatnim grbom povodom Dana Općine Konjic za njegov „nesebičan angažman u razvoju i odbrani općine Konjic i države BiH“. Oko 50 sela konjičke

općine koja su bila potpuno ili djelomično naseljena Hrvatima opljačkana su i spaljena, a Hrvati ubijeni i prognani.

U općini Konjic tijekom rata izvršeno je etničko čišćenje koje se nastavilo i nakon rata. Oko 50 sela konjičke općine naseljenih potpuno ili djelomice Hrvatima je opljačkano i spaljeno tako da se Hrvati više nemaju gdje vratiti.

Proces protjerivanja nastavljen je i godinama nakon rata sustavnim onemogućavanjem povratka, ubojstvima Hrvata, poput onoga obitelji Anđelić na Badnjak 2002. godine te pljačkanjem, uništavanjem imovine i vjerskih objekata Hrvata.

Uništavanje sakralnih katoličkih objekata

Srbi su granatiranjem teško oštetili župnu crkvu sv. Ivana Krstitelja i franjevački samostan u Konjicu. Armija BiH je prvi put napala samostanski kompleks 15. travnja 1993. Napadi na samostan su se stalno ponavljali do listopada 1993.

Pripadnici Armije BiH su u župi Obre opljačkali i devastirali župnu crkvu. Također su oštetili zavjetnu kapelu sv. Ive u Obrima. Uništeni su nadgrobni spomenici.

Na području župe Podhum/Žitače oskvrnute su i oštećene sve grobljanske kapele. Župna crkva je opljačkana, a potom spaljena.

Crkva u Radešinama je spaljena, crkva u Kostajnici je devastirana, kao i crkva u Čelebićima (crkva sv. Leopolda Mandića).

Konjički logori

U konjičkoj općini bilo je 13 muslimanskih logora kroz koje je prošlo 2.200 hrvatskih civila i zarobljenih pripadnika HVO-a.

Konjički Hrvati bili su zatočeni u logorima: Solakova kula (20), Parsovići (78), Gorani (23), Buturović polje (42), Seonica (48), Višnjevica (76), Ostrožac (58), Čelebići (97), Musala-Konjic (780 -1300), Tvornica vijaka (386), Ovčari (120), Podorašac (34) i Bradina (300).

Osim toga konjički Hrvati su zatvarani i u druge logore: Silos u Tarčinu (68), Muzej u Jablanici (25), Zukina baza – Rogine kuće Donja Jablanica (16). U tim logorima ubijeno je šest logoraša Hrvata, a 5 je ranjeno.

U konjičkom zatvoru bilo je oko 300 Hrvata koji su morali ići na prisilni rad, davati krv, na njihovoj koži su gasili cigarete. Premlaćivanje zatočenika u logoru bilo je učestalo.

U Čelebiću je bio poseban logor za žene koje su u tom logoru bile silovane.

Međunarodne organizacije (ICRC i druge) nisu mogle pristupiti muslimanskim logorima bez odobrenja Harisa Silajdžića pa su na taj način prikrivani muslimanski logori i zločini.

Nekažnjeni muslimanski zločini u općini Konjic

Podneseno je više kaznenih prijava, ali počinitelji zločina nisu kažnjeni jer bosansko pravosuđe nije htjelo procesuirati muslimanske zločince. Najodgovorniji za počinjene zločine u općini Konjic su dr. Safet Ćibo, kojeg je protupravno postavio Alija Izetbegović, i Sefer Halilović.

18. rujna 1996. na sastanku Općinskog odbora HDZ-a Konjica održanog u Mostaru službeno je predstavljen javnosti Dokument o "ratnim zločinima Alije Izetbegovića i dr. Safeta Ćibe nad Hrvatima općine Konjic 1993."

Općinski odbor prognanih i izbjeglih Hrvata općine Konjic je 1. ožujka 1996. godine uputio pismenim putem tužitelju ITCY (Međunarodnog suda za ratne zločine na području bivše Jugoslavije, u Haagu), kaznenu prijavu protiv poznatih počinitelja zločina u konjičkoj općini. Njih se tereti za kaznena djela protiv čovječnosti i međunarodnog ratnog prava po Ženevskim konvencijama iz 1949. godine, kao i zbog zapovijedanja i izvršenja genocida nad Hrvatima općine Konjic tijekom 1993. godine. Kaznena prijava podnesena je protiv Alije Izetbegovića, dr. Safeta Ćibe i njihovih suradnika, ali nitko nije procesuiran.

Za ratne zločine na području općine Konjic po zapovjednoj odgovornosti odgovorni su: dr. Safet Ćibo, predsjednika Ratnog Predsjedništva Konjica, Jablanice i Prozora; Hasan Hakalović, zapovjednik brigade Neretvica; konjički imam Nezim ef. Halilović Muderiss zapovjednik 4. muslimanske lake brigade i zapovjednik specijalne postrojbe Zulfikar Ali Špago Zuka.

9.8.1. Zločin Armije BiH u Orlištu, 23. ožujka 1993. godine

Pripadnici takozvane Armije BiH (bošnjačko-muslimanska armija) su 23. ožujka 1993. ubili pa masakrirali 4 civila u selu Orlište (Konjic). Ubili su starca Ivana Kostića, 87 g., njegovu suprugu Janju Kostić, 79 g., njegova sina Branka Kostića, 56 g. te staricu u invalidskim kolicima Anđu Kostić, 70 g. Pripadnici Armije BiH su žrtve izmasakrirali, a selo opljačkali i spalili. Nakon više dana pronađena su tijela žrtava sa smrskanom glavom, bez ušiju, bez nosa i prerezana grkljana.

Zločin se dogodio kada nije bilo vojnih sukoba, tijekom primirja. Zločin je planiran 20. ožujka 1993. godine s namjerom pljačke i etničkog čišćenja hrvatskog stanovništva iz općina Konjic i Jablanica. Hrvati su poubijani i protjerani iz općina Konjic i Jablanica. U selu Orlištu živjela su 22 Hrvata.

Pokolj u Orlištu ratni je zločin koji nije procesuiran od strane pravosuđa BiH. Za počinjeni zločin su okumnjičeni Hasan Hakalović (komandant brigade), Mirsad Barjaktarević (zapovjednik akcije) te vojnici Muhamed Buljina, Hamza Ajanović, Samir Barjaktarević, Muharem Mravović i drugi.

9.8.2. Zločin Armije BiH u Trusini, 16. travnja 1993. godine

Pripadnici Armije BiH napali su selo Trusina (kod Konjica) i ubili 22 Hrvata, 18 civila i 4 zarobljenika – pripadnika HVO-a. Napad na Trusinu je izvršen pod zapovjedništvom Zulfikara Ališpage Zuke, Hasana Hakalovića i Seida Padalovića. Ratni zločin u Trusini napravili su pripadnici jedinice za posebne namjene “Zulfikar” pod zapovjedništvom Zulfikara Ališpage Zuke.

Vojnici HVO-a su se predali jer su dobili ultimatum da se predaju, inače će Armija BiH spaliti selo. Vojnicima je jamčena sigurnost ako se predaju. Nakon što su pripadnici HVO-a položili oružje započelo je silno maltretiranja od pripadnika Armije BiH. Zarobljene vojnike HVO-a vezali su pa strijeljali pred očima žena i djece. Nakon toga su ulazili u kuće i ubijali civile (Hrvate). Ubili su 18 civila, a selo opljačkali i spalili.

Ubijeni su: Nedjeljko Krešo (1953.), Pero Krešo (1960.) Stipo Ljubić (1961.), Milenko Mandić (1961.), Željko Blažević (1965.), Ivan Drljo (1971.) i Zdravko Drljo (1962.), Jure Anđelić (rođ. 1926.), Andrija Drljo (1947.), Franjo Drljo (1942.), Ante Drljo (1936.), Ivan Drljo (1939.), Kata Drljo (1937.), Kata Drljo (1918.), Tomo Drljo (1926.), Anđa Ivanković (1936.), Ilija Ivanković (1936.), Smiljko Krešo (1940.), Ivica Krešo (1935.), Veljko Krešo (1934.), Stipe Mandić (1923.) i Branko Mlikota (1925.).

Ostali preživjeli, njih oko 150, bili su zarobljeni i smješteni u jednoj kući, gdje su prenoćili te su nakon dva dana razmijenjeni. Imovina Hrvata je opljačkana, a kuće spaljene.

Istog dana kada je Armija BiH napravila zločin u Trusini počinjen je zločin u Ahmićima, kojeg su počinili pripadnici HVO-a. O zločinu pripadnika HVO-a u Ahmićima se mnogo zna dok se zločin Armije BiH u Trusini uglavnom prešućuje. Tog 16. travnja 1993. godine Armija BiH je napala više mjesta pod kontrolom HVO-a. Ahmići su bili vojni cilj jer je Armija BiH poduzela širu ofenzivu s ciljem uništavanja hrvatske enklave. Zločin pripadnika HVO-a u Ahmićima ne može se opravdati bez obzira što se radilo o vojnom cilju tijekom napada Armije BiH. Za zločin u Ahmićima izrečene su pravomoćne presude i vojnim i političkim predstavnicima Hrvata po zapovjednoj odgovornosti, a za zločin u Trusini nitko nije odgovarao po zapovjednoj odgovornosti!?

Nijedna međunarodna organizacija (ni UNPROFOR, niti Crveni križ) nije mogla ući u spaljeno selo i napraviti izvješće. Za razliku od Trusine u Ahmićima su se odmah nakon počinjenog zločina pojavili UNPROFOR i kamere svjetskih TV postaja. Izvješća BBC-jeva ratnog reportera Martina Bella iz Ahmića bilo je krajnje neprofesionalno i tendenciozno. *Medijsko pokriće se nije promijenilo ni poslije, kada su 14. studenog 1994., 570 dana poslije ratnog zločina, preneseni posmrtni ostatci ubijenih Hrvata na katoličko groblje Jedinice u Ljutom Docu, odnosno groblju Kraljevine. Jedan ubijeni nije prenesen, jer su ga ratni zločinci ubili tako da je on izgorio s vlastitom kućom.*

Godine 2004. izgrađen je skromni spomenik, no bez ikakve naznake da se radi o osobama koje su ubijene zato što su Hrvati.

Za počinjeni ratni zločin u Trusini osuđeni su: Edin Džeko na 13 godina zatvora, Rasem Handanović na pet i pol godina zatvora na temelju sporazuma o priznanju krivnje, Mensur Memić na kaznu zatvora u trajanju od deset godina, Nedžad Hodžić na kaznu zatvora u trajanju od dvanaest godina, a Nihada Bojadžić na petnaest godina zatvora.

Zločin iz Trusine cijelo je vrijeme u sjeni ahmićkog zločina zbog različitog tretiranja u javnosti (Mediji su Armije spomenuli 998 puta, a Trusinu samo 2 puta). Taj zločin se tretira kao sporadičan incident. Ne radi se o sporadičnom incidentu već o ratnom zločinu, sustavnom etničkom čišćenju Hrvata s njihovih stoljetnih ognjišta.

<https://www.youtube.com/watch?v=11y1nrO5My8>

9.9. Zločini Armije BiH u općini Kreševo (1992. – 1995.)

Demografska struktura kreševske općine po popisu stanovništva iz 1991. godine pokazuje da je u njoj većinski hrvatski narod. Te godine općina je imala 6.731 stanovnika, a Hrvati su činili 70 % (4.714), Muslimani/Bošnjaci 22,8 % i Srbi 5 % stanovništva. Prema popisu iz 2013. broj Hrvata se smanjio za 565 (11,99%).

Ratni zločin počinjen je nad 6 Hrvata koji su živjeli u općini Kreševo (knjiga Davora Marijana i suradnika).

Prema Istraživačko-dokumentacijskom centru (Sarajevo) u Kreševu je tijekom rata (1991. – 1995.) ukupno ubijena 71 osoba hrvatske nacionalnosti (2 civila i 69 vojnika).

Drugi biser katoličke baštine i hrvatske kulture u Bosni je Kreševo sa svojim drevnim franjevačkim samostanom i crkvom koji potječu iz 14. stoljeća. Početkom 16. stoljeća crkvu i samostan su najprije opljačkali pa zatim spalili muslimani pa je uništena bogata knjižnica zajedno s arhivom i zbirkom umjetničkog obrta. Ista sudbina pogodila je kreševske fratre i njihov samostan i 1715. godine. Fratri franjevačkog samostana u Kreševu nisu htjeli napustiti Kreševo tijekom napada Armije BiH.

Tijekom obrane Kreševa od napada muslimanske Armije RBiH poginulo je 67 hrvatskih branitelja, 114 ih je ranjeno, a jedan se još uvijek vodi na popisu nestalih. Zauzimanjem Meoršja od strane HVO-a definitivno je otklonjena opasnost od pada Kreševa pod kontrolu muslimanskih snaga (bitka za Kreševo na prevoju Blinje iznad Kreševa).

Kronologija zločina

- 17. lipnja 1993. godine postrojbe Armije BiH napale su Kreševo. Muslimani su bili bolje naoružani i okupirali su dio općine Kreševo. Poginulo je 10 vojnika, 8 je teže ranjeno, a 6 je zarobljeno.
- Selo Pirin srušeno je sa zemljom, a protjerano je oko 70 staraca i žena. Najžešći napadi na Kreševo bili su od 23. do 26. lipnja 1993., kada je osvojeno selo Deževice opljačkano i zatim spaljeno, a 250 stanovnika protjerano. Stradalo je 14 Hrvata, a od toga 12 zarobljenih vojnika i dva civila.
- U Kreševu je 20. lipnja 1993. od gelera poginuo Marko Mišanović (1928.) i to bježeći u podrum za vrijeme granatiranja grada. Kata Vukoja (1931.) poginula je 28. srpnja 1993. godine. Ona je toga dana s drugima kupila sijeno na njivi.

Armija BiH izvršila je etničko čišćenje; očišćeno je 6 hrvatskih sela od Hrvata: Poljani, Kojšina, Vranc, Crnići, Ratkovići i Bjelovići. Veći dio općine Kreševo zajedno s gradićem Kreševo je HVO uspio obraniti.

Župnu crkvu Gospe Snježne u Deževicama uništila je Armija BiH. *“Crkva je opljačkana, u njoj je sve porazbijano kao što su oltar, svetohranište, veliki križ, svi kipovi i slike, lusteri, sat za struju, razglas, harmonij, crkveno ruho, sav crkveni pribor, jaslice, Božji grob, zvonice, klupe, a u Gospin kip je pucano iz lakog oružja. Župna kuća je najprije temeljito opljačkana, a onda je devastirana. Iz župne kuće nestali su arhiv, knjižnica, kipovi, posuđe, namještaj, poskidana su vrata i prozori, povadene instalacije, skinuta lamperija.”*

U Tarčinu (oko 15 km udaljen od Kreševa) Armija BiH formirala je logor za uhićene Hrvate i Srbe. Logor je bio u silosu pa je nosio ime “Silos”. Dio uhićenih je bio zatočen u prostorijama mjesne osnovne škole. U Tarčinu je nađena masovna grobnica. Zatočene Hrvate i Srbe noću su izvodili iz logora, ubijali i zatim njihova tijela bacali i zatrpavali u jamu. Glavni izvršitelji tih zločina su Nezir Kazić, Nihad Šehić, Ismet Guska i stanoviti Đino Žuti. Od 20. do 30. kolovoza 1993. godine u Tarčinu je ubijeno oko 30 Hrvata iz Konjica, 3 Srbina i među njima 5 djece mlađe od 14 godina.

Kreševski Hrvati za ratne zločine sumnjiče: Ibrahima Lisovca (1949.), koji je prije rata bio službenik u Mešihatu Islamske zajednice u Sarajevu, Avdu Lisovca (1955.) Edina Hasandića (1972.), Ibrahima Hasandića (1941.), Nuridina Aždajića (1948.), Junuza Ahbabovića (1974.) i Ifeta Bajtića (1971.). Odjel za ljudska prava negdašnje Hrvatske Republike Herceg-Bosne 14. listopada 1993. godine o stratištu u Tarčinu obavijestio je više međunarodnih organizacija kao Međunarodni komitet crvenoga križa, promatrača Europske zajednice, UNPROFOR, UNHCR, komisiju za ljudska prava UN. Sud za ratne zločine na tlu bivše Jugoslavije, ali nikakva odgovora nije bilo. Nitko nije mogao dobiti dopuštenje napraviti očevid u samom Tarčinu, jer to nisu odobravale tamošnje muslimanskobošnjačke vlasti. Protiv njih su podnesene i kaznene prijave, ali nitko nije odgovarao za počinjene zločine.

9.10. Zločini Armije BiH u općini Maglaj (1992. – 1995.)

U općini Maglaj Hrvata je 1991. godine bilo 3.596 (10,50% od stanovništva općine), a 2013. godine 2.041 (8,80%). Broj Hrvata u općini smanjio se za 1.555 (43,24%).

Obranu od srbijanske agresije u Maglaju postavio je i predvodio HVO. Muslimani koji su organizirali teritorijalnu obranu bile su uz HVO i pod zapovjedništvom HVO-a. Ratno predsjedništvo grada Maglaja činili su 2 Bošnjaka/Muslimana i jedan Hrvat. Obrana općine Maglaj bila je povjerena HVO-u općine Žepče.

Napad na HVO uslijedio je nekoliko dana nakon posjete dr. Ejupa Ganića Maglaju. On je došao u Maglaj u transporteru UNPROFOR-a i naredio političkom i vojnom rukovodstvu Maglaja da prekine suradnju s HVO-om te da napadnu HVO na području općine Maglaj. Napad na Hrvate započinje krajem lipnja 1993. godine; Armija BiH je u selu Liješnica sravnila 35 hrvatskih kuća.

Vojnici Armija BiH (201. brdska brigada) su 24. lipnja zarobili 27 pripadnika HVO-a. Zarobljenike su pripadnici Armije BiH mučili, premlaćivali i tjerovali na teški fizički rad.

Na Crnom vrhu pripadnici Armije BiH 24. lipnja 1993. zarobili su tri vojnika HVO-a, opljačkali su ih i ubili. Ubijeni su: Miroslav Zelić (r. 1973.), Franjo Ćuro (r. 1971.) i Marinko Ivandić (r. 1970.).

U općini Maglaj pripadnici (snajperisti) bošnjačko-muslimanske armije (Armija BiH) ubili su 7 civila: Karla Banovića (r. 1946.), Matu Banovića (r. 1957.), Pavu Jugović (r. 1947.), Ljiljanu Maglica (r. 1978.), Luku Miličevića (r. 1931.), Matu Sliškovića i Josipa Vilića.

Pripadnici 201. brigade Armije BiH i pripadnici „Zelene legije“ počinili su ratni zločin u naselju Novakovići; ubili su zarobljene pripadnike HVO-a.

Dana 21. siječnja 1994. godine ubili su 9 zarobljenih pripadnika HVO-a u selu Sedra – Novakovići (općina Maglaj). Ubijeni su: Ivo Antolović, Ilija Babić, Franjo Banović, Drago Kramer, Pero Matijević, Ivo Udovičić, Ivica Vilić, Jozo Vilić i Marija Vilić.

Dana 24. siječnja 1994. u selu Pazarić – Novakovići ubili su 6 vojnika HVO-a: Drago Banović, Jozo Bevandić, Ilija Dunder, Jozo Karatović, Alen Matijević i Juro Šimunović.

Pripadnici bošnjačko-muslimanske armije (Armija BiH) ubili su i 4 zarobljena pripadnika HVO-a u općini Maglaj: Franju Ćuru, Marinka Ivandića, Ivicu Jozića i Miroslava Zelića.

Kada su žrtve ekshumirane (18. ožujka 1994.) vidjelo se da su vezane, bez odjeće, neki izvađenih očiju s mnogo rana po tijelu.

Postrojbe Armije BiH oštetile su i svetište sv. Leopolda Bogdana Mandića. Muslimanske vlasti zabranile su održavanje mise, a u kuću Sestara Služavki maloga Isusa u Maglaju uselili su se prognanici.

U Maglaju je, kao i u drugim mjestima pod bošnjačko-muslimanskom kontrolom, izvršeno etničko čišćenje. Kuće Hrvata su opljačkane i spaljene.

U zgadi MUP-a u Maglaju bio je zatvor (do 5. ožujka 1994.) za Hrvate (vojnike i civile). U zatvoru je bilo zatočeno oko 100 civila i 30 pripadnika HVO-a.

Znaju se imena mučitelja u zatvoru: Mahmut Memišević, Isak Memišević, Željko Verić.

Odgovorne osobe za nečovječno postupanje bili su Aida Smajić, predsjednica SDA i općine Maglaj, Esad Hidić, zapovjednik 201. bbr. Armije BiH i Ismet Mustajbašić.

9.11. Zločin Armije BiH u općini Mostar (1992. – 1995.)

Popis stanovništva u općini Mostar 1991. godine: Muslimana 34,63%, Hrvata 33,80% (43.037), Srba 18,83% i ostalih 12,54%. Prema popisu iz 2013. godine struktura stanovništva bile je: Muslimana 44,20%, Hrvata 48,30% (51.227), Srba 4,30% i ostalih 3,20%. Zbog preseljenja stanovništva iz područja pod kontrolom Srba došlo je do povećanja broja Muslimana i Hrvata, a smanjenja broja Srba koji su odselili ili prognani u područja pod kontrolom Srba. Broj Hrvata povećao se za 8.190 (19.03%).

U knjizi Davora Marijana i suradnika navedena su imena 99 žrtava (Hrvata) ratnog zločina kojeg su počinili Bošnjaci/Muslimani u općini Mostar (ratni zločin, vidi: Hrvatska enciklopedija).

Prema Istraživačko-dokumentacijskom centru (Sarajevo) u Mostaru je tijekom rata (1991. – 1995.) ukupno ubijeno 484 osoba hrvatske nacionalnosti (88 civila i 396 vojnika).

U Mostar se nakon srpske agresija doselilo muslimansko stanovništvo (više od 18.000 Muslimana koji su pobjegli s područja koje su okupirali Srbi). Također su se doselili Hrvati iz područja koje su okupirali Srbi i područja pod muslimanskom kontrolom (maltretiranja i progon Hrvata iz Konjica, Jablanice i drugdje).

Za vrijeme srpske agresije (1992.) Mostar su branili Hrvati i Muslimani u postrojbama HVO-a. Bošnjačko-muslimansko političko i vojno vodstvo inicira sukobe s ciljem da Mostar postane „*grad u punom sjaju islama*“. Petog siječnja 1993. muslimansko vodstvo objavljuje Mostarsko upozorenje i najavljuje rat.

Napetosti u Mostaru započinju u ožujku 1993. godine kada je Armija BiH napala HVO u Konjicu. U Mostaru su neslaganja bila oko kontrolnih točaka, punktova Armije BiH i HVO-a. Jedni i drugi su se međusobno optuživali za kršenje dogovora. Ujutro, 19. travnja 1993., započeo je sukob između HVO-a i Armije BiH u središtu Mostara. Od 19. travnja do 9. svibnja 1993. bilo je stanje ni rata ni mira uz pojedinačne izgrede i međusobna optuživanja. Stanje u Mostaru pogoršalo se jer Armija BiH nije poštivala sporazum u Konjicu. Muslimani su se pravdali da se radi o drugoj općini.

U Mostaru je projektilom iz zolje pogođen kombi s vojnicima HVO-a. Arif Pašalić, zapovjednik 4. korpusa Armije BiH preko radija najavljuje da će Mostar biti očišćen od

„nemuslimanskog življa“. Muslimani napuštaju HVO, odnose oružje i okreću oružje protiv dojučerašnjih saveznika.

Kada je Bill Clinton najavio (travnja 1993.) vojnu intervenciju (zračne napade) zbog bombardiranja muslimanskih položaja i zbog odbijanja Vance-Owenova plana, Muslimani su na brzinu potpisali sporazum sa Srbima pa su tako zaustavili Clintonovu akciju. Ni Muslimani nisu prihvatili plan Vance-Owena; nisu ga izričito odbili, ali su bili protiv.

Američki predsjednik Bill Clinton najavljuje akciju međunarodne zajednice da je „došlo vrijeme da se međunarodna zajednica ujedini i djeluje brzo i odlučno“ (prema Oslobođenju od 8. svibnja 1993. godine). Nakon te najave Sefer Halilović (načelnik Štaba Vrhovne komande Armije BiH) i Ratko Mladić (vrhovni general Vojske Republike Srpske) potpisuju Sporazum o prekidu vatre na teritoriji čitave Bosne i Hercegovine (da bi otklonili akciju međunarodne zajednice, što su i uspjeli)! Takvo ponašanje može se objasniti jer je muslimansko političko i vojno vodstvo računalo s osvajanjem Mostara i drugih područja s ciljem izlaska na more.

Nakon potpisivanja mira sa Srbima, Armija BiH intenzivira rat s Hrvatima; pozivaju Muslimane da razoružaju pripadnike HVO i da ih zarobe što su i napravili.

Armija RBiH naložila je 19. travnja 1993. godine napad na HVO u Mostaru (9. svibnja 1993.) sa šifrom ‘RAK-625’. Bošnjačke tvrdnje da je HVO napao Armiju BiH su netočne jer da je HVO zaista planirao i izveo napad na Armiju BiH 9. svibnja 1993., onda bi osim razoružanja (pa i zarobljavanja) Muslimana iz svojih redova, uhitio više od osam Bošnjaka i ne bi izgubio dio teritorija, niti bi tražio pojačanje iz Čapljine!

Tijekom suđenja u Haagu predstavljeni su dokumenati – dvije Zapovijedi Armije BiH o napadu na HVO.

Zapovjednik 41. motorizirane brigade Midhat Hujdur Hujka je 19. travnja 1993. godine izdao zapovijed:

“Drugi bataljun ima zadaću zaposjedanja položaja za obranu u svojoj zoni odgovornosti, zatvaranje smjera iz s. Rodoč k Mostaru i rajonu Čekrk. Težiti za zaposjedanjem linije obrane Čekrk – magistrala – Šemovac – Bulevar – Ulica dr. Safeta Mujića – banka (nova) – kafić Vaha – ambulanta garnizona – stara bolnica – mljekara – Centar II. U pozadini dostignute linije izvršiti blokiranje snaga HVO-a i njihovo neutraliziranje. Dio snaga iz 4. čete uputiti k zapovjedništvu 41. motorizirane brigade zbog pojačavanja obrane. U daljnjim djelovanjima izvršiti napad s krila pravcima Šemovac – Podhum – Balinovac i Centar II – Rudnik. Dio snaga odvojiti za zauzimanje brda Hum.”

Zapovijed za napad (9. svibnja 1993.) Armije BiH na položaje u zapadnom dijelu Mostara, koje je kontrolirao HVO, izdana je 19. travnja pa ne stoje tvrdnje da je HVO napao Armiju BiH. Drugu zapovijed izdao je 20. travnja 1993.: “Težiti da u našoj zoni obrane ostane zgrada Kirurgije. Ljudstvo za izvršenje napada na zgradu MUP-a i Policijske postaje Mostar imati u pripravnosti u hotelu Mostar”, stoji u zapovijedi.

Sve to planiralo se iza leđa u vrijeme kada je najveći dio linije prema srpskim snagama u Podveležju držao HVO. Izviđački vod trebao je zauzeti zgradu "Elektrohercegovina", a diverzantski vod imao je zadaću "napasti objekte Žitoprometa".

"Izvršiti diverziju na prijelazu iz Sjevernog logora preko rijeke Neretve", stoji doslovno u pozivu za mobilizaciju.

"Uspostaviti skupine koje će se tijekom dana ubaciti iza neprijateljskih linija sa zadaćom uništavanja vatrenih sredstava neprijatelja. Signal za izvršenje borbene radnje spajanja 4. čete s bataljunom, a po stjecanju uvjeta za to, i spajanje sa zapovjedništvom 41. motorizirane brigade je RAK-625" (Večernji list).

Nakon podlog napada Muslimana (9. svibnja 1993.) HVO je razoružao i zatočio dio Muslimana koji su bili u postrojbama HVO-a. Zarobljene Muslimane HVO je zatočio u novootvoreni „Logor Heliodrom“. Prvi zarobljeni Muslimani zatočeni su 10. svibnja 1993. godine – dan nakon napada Armije BiH na HVO u Mostaru (Prvi muslimanski logor za Srbe otvoren je godinu dana prije, 10. svibnja 1992. godine).

Reakcija HVO-a je normalna jer puštanje Muslimana koji su bili prije u HVO-u predstavlja izravnu vojnu prijetnju (bilo je i pušteno 595 Muslimana - vojnika). Muslimani su napravili izdaju, odnijeli oružje, razoružali i zatočili pripadnike HVO-a, ali i druge Hrvate u više logora. Nakon toga je HVO razoružao Muslimane u svojim postrojbama i zatočio ih jer je njihovo oslobađanje predstavljalo izravnu vojnu prijetnju Hrvatima i HVO-u. Zatočenici su bili maltretirani i na jednoj i na drugoj strani.

Tadašnji muslimanski lideri u Međugorju potpisuju primirje, 12. svibnja 1993., koje koriste za pripreme konačne akcije osvajanja Sjevernog logora, Vrapčića, Potoka, Bijelog Polja i spajanja sa 6. korpusom.

Gledajući s vojnog aspekta, primirje sa Srbima je tempirano za isti dan kada je počeo napad Armije BiH na HVO. Na ovaj način je Armija pasivizirala veliku frontu prema Srbima kako bi oslobodila snage za ofenzivno djelovanje prema Hrvatima. Čak i u trenucima kada je u ljeto 1993. Ratko Mladić izbijao na Igman i faktički nanio najveći vojni poraz Armiji BiH u cijelom ratu odsjecajući Sarajevo od ostatka teritorije, glavni Štab Armije BiH izvlačio je specijalne jedinice iz Sarajeva za pripremu operacije protiv Hrvata („Neretva 93“).

Sefer Halilović pravio je opstrukciju formiranja Zajedničkog stožera Armije BiH i HVO-a dogovorenog još 1992. godine. On je osobno imenovao KOS-ovog agenta Muharema Šabića za komandanta Armije BiH u Prozoru, gdje će Šabić kasnije „objaviti početak agresije HVO na Muslimane“. Halilović je bio protiv provedbu Vance-Owenovog plana; potpisao je primirje s Ratkom Mladićem u trenucima kada je intervencija NATO saveza bila više nego izvjesna. Razlog za takvo ponašanje bio je bošnjačko-muslimanski plan osvajanja Mostara, doline Neretve i izlaz na Jadransko more. Dana 9. svibnja 1993. Armija BiH započela je rat u Mostaru, a time i u Hercegovini. Muslimani, pripadnici HVO-a, izvršili su izdaju, okrenuli oružje u svoje dojučerašnje suborce, prešli u Armiju BiH te zauzeli područja na lijevoj obali Neretve, sjeverno i južno od grada Mostara, izuzev manjeg dijela oko samostana časnih sestara u Potocima. Od 9. svibnja do 30. lipnja 1993. godine Muslimani su zauzeli sjeverna prigradska naselja na

lijevoj obali Neretve: Vrapčići, Potoci, Kutilivač, Humilišani, Željuša, Podgorani, Prigrađani, Drežnica, istočni dio grada Mostara te južna prigradska naselja: Blagaj, Podvelež, Gnojnice, Dračevica. Sa zauzetog područja protjerano je ili zarobljeno cjelokupno hrvatsko stanovništvo. Kako je Armija BiH napala HVO pojasnio je Arif Pašalić u članku objavljenom u Oslobođenju:

„Tridesetog juna ujutro izveli smo planiranu akciju na vrlo specifičan način. Munjevito, sa vrlo malim brojem ljudi, odnosno ubacivanjem vlastitih ljudi u redove neprijatelja. Mi smo u 24 sata ubacili skoro 200 ljudi u položaje HVO-a. Istina, tu su nam strahovito puno pomogli naši ljudi koji su pristalice Republike BiH po opredjeljenju a bili su u sastavu HVO.

Imali smo zadatak da ovladamo Sjevernim logorom, Potocima, Vrapčićima, Salakovcem i Bijelim Poljem. To je 20 kilometara u dubinu neprijateljskih snaga. Ja sam to sa svojim komandantima brigade i bataljona planirao i bio sam uvjeren u uspjeh, ali uz dozu skepticizma da li će uspjeti novim metodom načina rada. Sve je završilo u najboljem redu.

Zadatak smo u potpunosti izvršili. Uzeli smo Sjeverni logor za vrlo kratko vrijeme, tu negdje za oko sat vremena. Uzeli smo Vrapčice, Bijelo Polje, Potoke i HE Salakovac, do tada utvrđenja nezamisliva da se mogu osvojiti. Sa tim smo dobili 50 kvadratnih kilometara prostora, spojili se sa snagama 6. korpusa...“

Na sudu u Haagu, koje je sudilo hrvatskim vojnim i političkim predstavnicima, dokazano je da HVO nije napao Armiju BiH već da je Armija BiH planirala i izvršila napad na HVO.

Haško sudsko vijeće zaključilo je da je u pitanju napad, a ne deblokada Mostara, a takav zaključak, između ostalog, temelji i na izvješćima Međunarodnih promatrača prisutnih na mjestu događaja. Oni su u svojim izvješćima naglasili da je “po svemu sudeći, vojni cilj ove akcije ABiH bio spajanje područja Mostara s područjem Jablanice i Konjica”.

...Napad na vojarnu “Tihomir Mišić” 30. lipnja 1993. godine: U paragrafu 103. Optužnice, spominje se da je 30. lipnja 1993. ABiH napala i zauzela kasarnu HVO-a “Tihomir Mišić” (poznatu i pod nazivom Sjeverni logor) u Sektoru Sjever grada Mostara.

Također se navodi da je 30. lipnja i tijekom nekoliko sljedećih dana ABiH tako uspjela staviti pod svoju kontrolu zonu sjeverno od istočnog Mostara, u pravcu Drežnice i Jablanice pa sve do brane u Salakovcu, a naročito kasarnu “Tihomir Mišić”, Bijelo Polje, Raštane, Vrapčice i Salakovac kao i nekoliko drugih mjesta u pojasu od 26 km sjeverno od Mostara, uključujući i područje Potoka.

Nakon napada Armije BiH na HVO (30. lipnja 1993.) rat se rasplamsao, Muslimani su protjerani iz zapadnog dijela grada koji je bio pod kontrolom HVO-a. I jedna i druga strana razarale su grad u tom krvavom ratu. Nakon potpisivanja Washingtonskog sporazuma prestao je muslimansko-hrvatski oružani sukob.

Kronologija sukoba i zločina

- Vojnici Armije BiH su 5. svibnja 1993. uhitili dva maloljetnika u Mostaru i oduzeli im vozilo.

- U Bišću Polju, na raskrižju putova za Nevesinje, Armija BiH je 6. svibnja 1993. razoružala tri civilna i dva vojna policajca HVO-a i odvela ih u nepoznatom pravcu. Istog dana je u Donjoj Mehali napadnuto vozilo HVO-a, jedan vojnik je ubijen, a sedam ih je teže ranjeno. Poginuli i većina ranjenih bili su Muslimani u postrojbi HVO-a.
- Armija BiH je 6 i 7. svibnja 1993. razoružala i otela 13 hrvatskih vojnika i policajaca; ubila je jednog vojnika, dva je teže, a 6 lakše ranila.
- Nakon povratka sa smjene, 6 svibnja 1993., koju su Bošnjaci i Hrvati zajednički održavali na crti prema Srbima, Hrvatima je oduzeto oružje, a nakon toga su stavljeni u pritvor (oni koji su ostali živi).
- Sefer Halilović, zapovjednik GŠ Armije BiH, najavio je konačan obračun s Hrvatima. „*Samostalni mostarski bataljun*“ u kojem su bili Bošnjaci napušta položaje koje HVO drži prema Srbima. Dana 9. svibnja 1993. muslimanske postrojbe žestoko su napale HVO na svim crtama razgraničenja.
- Nakon što su 10. svibnja 1993. godine pripadnici Armije BiH područje Grabovice stavili pod svoju kontrolu ubijene su 4 osobe. U Grabovici je živjelo 1991. godine 98% Hrvata. Zauzimanjem Grabovice od strane Armije BiH stvarani su preduvjeta za osvajačku operaciju Armije BiH („Neretva 93“).
- Tijekom tri dana (9. – 12. svibnja) vođene su žestoge borbe u Mostaru. 12. svibnja 1993. potpisano je primirje koje nije bilo poštivano.
- U Bijelom Polju (30. lipnja 1993.) Bošnjaci/Muslimani, pripadnici HVO-a, dezeritirali su i prešli u postrojbe Armije BiH. Zarobili su, a potom ubili 4 pripadnika HVO-a. Nakon toga su uslijedila zatvaranja civila, pljačka i paljevina hrvatske imovine. Armija BiH napala je HVO na većem dijelu crte razgraničenja; težište napada bila je vojarna „Tihomir Mišić“ i Bijelo Polje.

“Predajte oružje, vi ste opkoljeni od muslimanske vojske, oko vas su Zukini ljudi. Nešto nije u redu s politikom, ali bit ćete pušteni za par dana dok se to sredi.” Hrvati, pripadnici HVO-a predali su se; odvedeni su u zatvor (logor) u Mostaru gdje su maltretirani i mučeni.

- Bošnjaci/Muslimani su također ubili 9 zarobljenih pripadnika HVO-a i civila Jozu Sesara, a Marko Leko (pripadnik HVO-a) je nestao. U svojoj kući ubijen je Marijan Mihalj. Ubijeno je više Hrvata bez ikakva povoda.
- U mjestu Potoci je 30. lipnja 1993. zarobljen pa ubijen pripadnik HVO-a. U selu Vrapčići pripadnici Armije BiH zarobili su pa potom ubili tri pripadnika HVO-a.
- Dana 2. srpnja 1993. pripadnici Armije BiH ubili su 2 pripadnika HVO-a.
- U logoru (u osnovnoj školi u Potocima) ubijeno je 7 zatočenika (Hrvata).
- U logoru u IV. osnovnoj školi ubijeno je 16 zatočenika. Od posljedica mučenja još su umrla 2 zatočenika.

- Granata ispaljena s muslimanskih položaja je 3. rujna 1993. ubila 3 osobe. Još je jedan civil odveden iz kuće i ubijen.
- Dana 4. rujna 1993. snajperist je ubio jednu osobu.
- Pripadnici Armije BiH su 9. rujna 1993. godine počinili masovan zločin u selu Grabovica; ubili su 32 civila (starce, žene i djecu). Njihove kuće su opljačkali i zapalili. Neka tijela su bacili u jezero hidrocentrale Grabovica/Salakovac ili u rijeku Neretvu. Grabovica je bila blorirana; nije se moglo ući, nije se smjelo znati za zločin.
- Operacija Neretva 93. je na mostarskom području započela 14. rujna 1993. godine, ali je doživjela neuspjeh. Borbe su vođena sve do primirja između zaraćenih strana (ožujka 1994.). U borbi za ostvarenje svog plana Neretva 93. Muslimani su se udružili sa Srbima protiv HVO-a. Srbi su pružali topničku potporu (Hercegovački korpus) Armiji BiH pri obračunu s Hrvatima.
- U selu Radoč 20. rujna 1993. ubijene su 4 osobe.
- Snajperisti Armije BiH su u Mostaru ubili više od 12 osoba.
- Ubijeno je 8 hrvatskih civila na različitim lokacijama općine Mostar.

Muslimanski logori za Hrvate

Nakon početka muslimansko-hrvatskog sukoba u istočnom dijelu grada, Armija BiH je uspostavila više logora za zarobljene pripadnike HVO-a i hrvatske civile: bivša vojarna JNA "Sjeverni logor", IV. osnovna škola, osnovna škola u Potocima i SDK Mostar kod robne kuće "Razvitak" u istočnom dijelu Mostara. Ubijeno je 7 zatočenika Hrvata.

U logoru IV. osnovne škole zbog zlostavljanja, teškog rada na prvoj crti bojišnice umrlo je ili ubijeno 16 zatočenika, od posljedica zlostavljanja u logorima umrle su još 2 osobe.

Zatočenici su bili maltretirani (fizički i psihički), korišteni su za kopanje rovova i druge teške fizičke poslove. Bio je formiran radni vod s 20 zatočenika. Zatočenici logora prisilno su morali davati krv. Nehumano su se ponašala i dva liječnika: dr. Dragan Milavić (zapovjednik ratne bolnice Armije BiH u Mostaru i dr. Zlatko Skikić (kirurg). Miralem Omanović je optužen za ubojstva, ali je nedostupan pravosuđu.

Logor u IV. osnovnoj školi u Mostaru bio je otvoren od 30. lipnja 1993. do 19. ožujka 1994. godine. Zatvoren je nakon potpisivanja Washingtonskog mirovnog sporazuma u Parizu. Tada je oslobođeno između 115 i 130 zatočenika, vojnika HVO-a, među njima su bile 4 žene pripadnice HVO-a i 6 civila.

Muslimani su zatočili i maltretirali sve Muslimane koji su bili pripadnici HVO-a, a nisu izvršili izdaju i dezertirali u Armiju BiH.

Etničko i vjersko čišćenje

Nakon napada Armije BiH na HVO započeo je muslimanski teror i progon Hrvata iz općine Mostar pod kontrolom Armije BiH. Muslimani su provodili fizički i psihički teror s ciljem istjerivanja Hrvata iz njihovih domova. Iz Mostara, pod kontrolom Armije BiH, prognano je više od 10.000 Hrvata. U knjizi Ivice Mlivončića "Zločin s pečatom" nevedeni su imenom i prezimom slučajevi muslimanskog terora nad Hrvatima u općini Mostar.

Suđenja za ratni zločine

Pripadnici HVO-a, vojni i politički predstavnici Hrvata, odgovarali su za zločine nad muslimanskim stanovništvom, za razliku od muslimanskih vojnih i političkih dužnosnika. Sud u Haagu nije bio sud pravde već politički sud koji nije adekvatno procesuirao počinitelje zločina niti s jedne strane. Haški sud propustio je optužiti i kazniti muslimanske i srpske vojne zapovjednike i političare po zapovjednoj odgovornosti (npr. Sefera Halilovića, Rasima Delića, Arifa Pašalića, Momčila Perišića, Aliju Izetbegovića, Harisa Silajdžića i druge).

Za muslimanske ratne zločine na području općine Mostar kažnjeni su malobrojni pripadnici Armije BiH nižeg ranga dok po zapovjednoj odgovornosti (vojnici i političari) nitko nije kažnjen.

9.12. Zločini Armije BiH u općini Novi Travnik (1992. – 1995.)

Novotravnička općina je na popisu stanovništva 1991. godine imala 30.713 stanovnika. Hrvata je bilo 12.162 ili 39,59%, Bošnjaka/Muslimana 11.625 ili 37,85%, Srba 4.097 ili 13,33%, a ostalih 2.829 ili 9,21%. Popis stanovništva iz 2013. godine pokazuje da se broj Hrvata u općini Novi Travnik smanjio za 9,54% (1.160 žitelja). Općina Novi Travnik imala je prije rata 53 naselja; od toga je bilo 20 hrvatskih, 13 bošnjačkih, 1 srpsko i 19 mješovitih naselja.

U ratnom sukobu između Armije BiH i HVO-a muslimansko-bošnjačke snage počinile su 63 (62) ratna zločina nad Hrvatima u općini Novi Travnik (Davor Marijan i sur.). Stradalo je 11 djece, 48 odraslih civila i 4 zarobljena i ubijena vojnika HVO-a.

Prema Istraživačko-dokumentacijskom centru (Sarajevo) u Novom Travniku je tijekom rata (1991. – 1995.) ukupno ubijeno 185 osoba hrvatske nacionalnosti (43 civila i 142 vojnika).

Na početku srpske agresije 1992. godine Hrvati i Muslimani zajedno su branili općinu Novi Travnik. Nakon što su Srbi osvojili područja gdje je živjelo muslimansko stanovništvo i nakon što je to stanovništvo prognano ili izbjeglo, mijenja se nacionalna struktura u Novom Travniku kao i u drugim mjestima. Dolazak velikog broja Muslimana dovodi do netrpeljivosti. Muslimansko političko i vojno rukovodstvo naređuje prekid suradnje s Hrvatima, poziva Muslimane da napuste postrojbe HVO-a ili da ih razoružaju i zarobe. Krajem srpnja 1992. godine rukovodstvo HVO-a zaključuje da postoji veliki problem s Muslimanima jer postoje

dva zapovjedništva. Muslimani napuštaju obrambene crte prema Srbima, paradiraju gradom i prave incidente, organizirali su Teritorijalnu obranu (TO) pod zapovjedništvom bivšeg oficira JNA. Zenica postaje centar muslimanskog fundamentalizma gdje se prave planovi o etničkom čišćenju Hrvata iz Srednje Bosne. U Zenici se obučavaju jedinice koje će se suprostaviti HVO-u, izvršiti etničko čišćenje i zločine nad Hrvatima. Otvoreni oružani sukob počeo je 21. listopada 1992. godine na području sela Šenkovići, Sinokos, Donje Pećine i u samom gradu.

HVO je pod svojom kontrolom držao grad Novi Travnik i sjeverni dio općine, a južni i središnji dio općine Novi Travnik je bio pod kontrolom Armije BiH. Armija BiH planirala je staviti pod svoj nazor značajne prometnice pa je izazivala incidente, pljačke i ubojstva. U kanjonu Bistričke rike ubijena su tri talijanska humanitarca.

U Novom Travniku hrvatsko stanovništvo ostalo je bez električne energije jer su glavne vodove prekinuli pripadnici Armije BiH; također im je prekinut i dovod vode. Hrvatski civili odlazili su po vodu u mjesto Ratanjska koje su Muslimani granatirali. Poginule su tri osobe, a više ih je teže i lakše ranjeno. Hrvatsko stanovništvo oskudijevalo je i u hrani jer su Muslimani blokirali putove opskrbe.

Kronologija zločina

- Prvi sukobi na području općine Novi Travnik bili su u lipnju 1992. godine i trajali su 6 dana.
- Zapovjednik Travničke brigade HVO-a Ivica Stojak ubijen je 19. listopada 1992. na kontrolnom punktu Armije BiH.
- Prilikom upada Armije BiH u Rankoviće, 19. listopada 1992., ubijena su 2 djeteta.
- Otvoreni oružani sukob započeo je 21. listopada 1992. na području više sela. Oružani sukobi između Muslimana i Hrvata u području Novog Travnika (a i drugdje) započinju nakon turneje Alije Izetbegovića po općinama. Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva BiH, naredio je prekid suradnje s Hrvatima (HVO) te smjenu hrvatskih predstavnika u legalno izabranoj vlasti. Tijekom turneje vodio je razgovore samo s muslimanskim predstavnicima vlasti.
- U travnju 1993. oteta su tri časnika i vozač HVO-a. Bili su zatočeni i maltetirani do 17. svibnja 1993. kada su razmijenjeni.
- Pripadnici Armije BiH su 6. lipnja 1993. godine počinili ratni zločin nad Hrvatima u Novom Travniku. Tog dana u gradu Novom Travniku ubijeno je 30 Hrvata.
- Dana 6. lipnja 1993. Armija BiH napala je hrvatsko selo Zenepići. Osvajačka operacija trajala je do 16. lipnja 1993. Armija BiH je teškim topništvom gađala civilne ciljeve; poginulo je 9 osoba. Kuće Hrvata opljačkane su i spaljene, a stanovništvo protjerano. Protjerani Hrvati su se izvlačili preko srpskih položaja.
- Na selo Pribilovići Armija BiH izvela je napad 8. lipnja 1993.; stanovništvo je protjerano; ubijen je otac šestoro djece.
- Pri napadu na selo Kopila (9. lipnja 1993.) ubijeni su otac i sin (Josip i Zdravko Jurišić).

- Pri napadu postrojbi Armije BiH na hrvatski dio sela Šenkovići mučki je ubijen otac petoro djece, a 43 osobe su uhićene i zatvorene (civili i pripadnici HVO-a). Zarobljenike su fizički i psihički maltretirali, ozlijeđivali. Kuće Hrvata opljačkane su i zapaljane.
- Na selo Budušiće izvršen je artiljerijski napad. Pri napadu su poginula tri civila.
- Pri napadu na sela Kasapovići, 13. lipnja 1993., zarobljena su i ubijena tri pripadnika HVO-a.
- U Novom Travniku je 17. lipnja 1993. ubijena jedna osoba.
- Naselje Vare granatirano je 10. rujna 1993.; poginule su 2 osobe, a 15 ih je ranjeno.
- Postrojbe 7. muslimanske brigade i mudžahedini napali su selo Rastovce 25. listopada 1993., zarobili su i na svirep način ubili 7 Hrvata iz sela. Kuće su opljačkali i zapalili.
- Još je 6 osoba bili zatočeno pa ubijeno od strane Armije BiH.
- U Novom Travniku je od hitaca muslimanskih snajperista stradalo više od 40 osoba (vojnika, djece, žena, staraca). Tijekom rata između Bošnjaka i Hrvata više osoba je stradalo od glera granata.

Tijekom muslimansko-hrvatskog sukoba u općini Novi Travnik poginulo je 218 vojnika HVO-a, a 556 ih je ranjeno. Ubijeno je 55 civila (35 muškaraca, 13 žena i 7 djece). Ranjeno je 288 civila (147 muškaraca, 85 žena i 56 djece). Pravosuđe je ratne zločine nad Hrvatima tretiralo kao obične zločine, a većinu zločina nije ni procesuiralo.

Novotravnički zatvori/logori za Hrvate

Zatvori/logori u Novom Travniku: Osnovna škola u Trenici, Osnovna škola u Opari, Srednjoškolski centar u Novom Travniku i u selu Šenkovići. Dana 9. lipnja 1993. godine zatočeno je više od 100 civila i 150 pripadnika HVO-a. Kroz novotravničke logore/zatvore prošlo je više stotina osoba. Zatočenici su stalno fizički maltretirani, vođeni na kopanje rovova i obavljanje teških fizičkih poslova o čemu postoje svjedočanstva zatočenika.

Etničko i vjersko čišćenje

Armija BiH izvršila je etničko čišćenje u 14 posve hrvatskih i devet mješovitih sela u općini Novi Travnik koja su bila pod kontrolom Armije BiH. Stradala su 1.123 domaćinstva, ispražnjeno je 1.250 hrvatskih kuća, stanova i 2.050 gospodarskih zgrada. Protjerana su 5.082 Hrvata. Najveća hrvatska stratišta u općini Novi Travnik su: Zenetići, 9 žrtava; Budišići, 3 žrtve; Kasapovići, 3 žrtve; Rastovci, 7 žrtava i grad Novi Travnik; ukupno 41 žrtva (u dva pokolja).

U selu Zanepići nije ostao niti jedan Hrvat; kuće su popljačkane i spaljene, kao i u selu Šenkovići.

Stradali vjerski objekti

U sukobu Armije BiH i HVO-a stradali su katolički sakralni objekti, mnoga groblja su oštećena i obečlašćena. Župna crkva u Novom Travniku oštećena je gelerima i granatama; župna crkva u Pećinama je razrušena, a inventar polomljen ili opljačkan; stradao je krov; crkveni arhiv, knjige i ostala crkvena dokumentacija nestali su, a pred sam Božić 1996. godine podmetnut je oganj pod crkvu i župnu kuću pa je izgorjelo ono što je ostalo. Župna crkva u Rastovcima je devastirana i opljačkana, prozori i vrata su polupani, oštećeni su krov i južni zid. Filijalna crkva u Sebešiću također je demolirana, vrata i prozori su polupani ili odneseni, lim s krova je skinut i opljačkan. Ono što nisu učinile postrojbe Armije BiH dokrajčile su “snage za brzo djelovanje”. Britanski bataljun UNPROFOR-a je kapelu na prostoru Sebešića koristio kao metu pri izvođenju vježbi gađanja.

Na području Novog Travnika djelovale su postrojbe El Mudžahedin, Crni Kojoti, Jajačke kobre te Dženetska hurija i lokalne muslimanske postrojbe.

Za počinjene zločine nitko nije odgovarao iako su podnesene prijave i priložena dokumentacija. Za počinjene zločine osumnjičeni (odgovorni) su: Halid Krnjić (glavni zapovjednik topništva), Enizo Lendo, Mehmed Aščić (zapovjednici snajperskih grupa) te snajperisti Fuad Sinanović i Fikret Osmančević koji su usmrćivali ljude. Prijave su podnesene protiv više ljudi koji su odgovorni za smrt civila i zatočenih pripadnika HVO-a, nečovječno postupanje u logorima i zatvorima, ali bez pravog odjeka.

9.13. Zločini Armije BiH u općini Prozor (1992. – 1995.)

Prema popisu stanovništva 1991. u općini Prozor (Rama) živjelo je 19.760 stanovnika. Stanovništvo prema nacionalnoj strukturi bilo je: 12.259 (62,00%) Hrvata, 7.225 (36,56%) Bošnjaka/Muslimana, 45 (0,22%) Srba te 231 (1,16%) ostalih. Prema popisu stanovništva iz 2013. godine broj stanovnika smanjio se za 5.480. Godine 2013. u općini je živjelo 10.702 Hrvata (74,90% od ukupnog broja stanovnika u općini). Međutim, broj Hrvata u općini Prozor smanjio za 1.557 (12,7%).

Pripadnici Armije BiH izvršili su ratni zločin nad 76 Hrvata (Davor Marijan i suradnici navode 69 osoba).

Prema Istraživačko-dokumentacijskom centru (Sarajevo) u Prozor je tijekom rata (1991. – 1995.) ukupno ubijeno 117 osoba hrvatske nacionalnosti (39 civila i 78 vojnika).

Kronologija zločina

- Na Crnom vrhu zarobljen je i ubijen pripadnik HVO-a (23. listopada 1992.); isti dan ubijen je Franjo Zadro, pripadnik ramske brigade.
- U selu Ljubunce zarobljena su (24. listopada 1992.) tri pripadnika HVO-a. Jedan je ubijen, a druga dvojica odvedena u zatvor u Pridvorcu.
- Pripadnici Armije BiH su (27. travnja 1993.) zarobili pa ubili jednog pripadnika HVO-a.
- Na katolički blagdan Srca Isusova u župi Prozor Armija BiH je (18. lipnja 1993.) napala selo Jurići. Ubili su 4 osobe (2 djeteta, jednog civila i jednog pripadnika HVO-a).
- Od postavljene mine na prometnici Uzdol – Prozor poginula je jedna osoba (27. lipnja 1993.).
- Na planini Bokševici (28. lipnja 1993.) zarobljen je pa ubijen pripadnik HVO-a.
- Na području Crnog vrha (31. srpnja 1993.) zarobljen je, a potom i ubijen pripadnik HVO-a.
- Pripadnici Samostalnog prozorskog bataljuna Armije BiH (14. rujna 1993.) napali su selo Uzdol i ubili 29 civila te 12 pripadnika HVO-a. Ubojstva su izvršena na svirep način. Kuće su opljačkali i spalili. Pripreme za napad na Uzdol vodio je general Sefer Halilović, a Enver Buzu je bio zapovjednik Prozorskog samostalnog bataljuna koji je izvršio zločin. Zločin se dogodio u isto vrijeme kada su dr. Franjo Tuđman i Alija Izetbegović pregovarali u Ženevi. Selo Uzdol bilo je čisto hrvatsko selo u kojem je živjelo 484 stanovnika. Za vrijeme napada u selu je bilo nekoliko pripadnika HVO-a u osnovnoj školi.
- Pripadnici Armije BiH (16. rujna 1993. godine) napravili su ratni zločin u Hudskom; zarobljena su i ubijena 22 pripadnika HVO-a te dva civila. Tri zarobljena vojnika odvedena su u u logor „Muzej“ u Jablanici.
- Diverzanti Armije BiH su 26. listopada 1993. žicom zadavili staricu u Selu Gornji Lug.
- Diverzanti Armije BiH su 15. siječnja 1994. (5 kilometara od crte razgraničenja, u dubini obrane) u selu Paroš masakrirali pripadnika HVO-a.
- U općini Prozor/Rama od granatiranja je poginulo 5 osoba.
- Još je bilo pojedinačnih zločina, ubojstava, masakriranja žrtava, pljačke i paljenja.

Etničko čišćenje

Za vrijeme ratnog sukoba Hrvata i Muslimana izbjeglo je ili protjerano 4.000 Hrvata. Na područje općine došli su Hrvati prognani iz Bugojna, Uskoplja/Gornjeg Vakufa, Kupresa i Jajca.

9.13.1. Zločin Armije BiH u Uzdolu, 14. rujna 1993.

Dana 14. rujna 1993. pripadnici "Prozorskog bataljona" su, uz sudjelovanje još nekoliko postrojbi, u ranim jutarnjim satima napali selo Uzdol gdje su napravili strašan ratni zločin. Ubili su 41 Hrvata (29 civila i 12 vojnika HVO-a). Ubijali su, klali, masakrirali sve što su stigli, ubijali su starce od osamdeset godina, ali i djecu od desetak godina. Opljačkali su i zapalili sve na što su naišli.

Najmlađa žrtva bio je dječak Stjepan Zelić koji je u vrijeme kada je okrutno ubijen imao tek deset godina. Najstarija žrtva bila je Luca Zelenika koja je u trenutku kada je ubijena na kućnom pragu imala 87 godina.

Prema istraživanju povjesničara Davora Marijana u toj operaciji sudjelovale su postrojba jačine bojne – Samostalni bataljun Prozor, satnija 45. brdske brigade, 2. bojna 317. brdske brigade i dva voda bataljuna Sutjeska.

Masakr u Uzdolu nije izoliran slučaj. Samo par dana ranije, u Grabovici, Muslimani su pobili 33 civila hrvatske nacionalnosti.

Napadi na Uzdol i Grabovicu bili su dio operacije ABiH Neretva 93, a cilj je bio prodor Armije prema Prozoru i Mostaru, razbijanje snaga HVO-a i protjerivanje hrvatskih snaga prema zapadnoj Hercegovini.

Za ovaj zločin nitko nije odgovarao. Sefer Halilović je u Haagu oslobođen optužbi za oba zločina. Enveru Buzi, zapovjedniku prozorskog bataljuna, još se uvijek sudi u BiH.

Niti više od četvrt stoljeća nakon izvršenja pokolja nad 29 civila i 12 vojnika HVO-a, nitko nije odgovarao. Čak štoviše, prije četiri godine, Tužiteljstvo BiH donijelo je odluku o obustavi istrage protiv 36 pripadnika tzv. A BiH koji se sumnjiče da su bili izravni izvršitelji ubojstava. Zapovjednik napada na Uzdol, Enver Buza, prošle godine, u prvostupanjskoj presudi osuđen je na dvanaest godina zatvora, a drugostupanjsku presudu čeka na slobodi. (rama-prozor.info).

Poništena presuda Enveru Buzi za ratni zločin nad Hrvatima u Uzdolu, naloženo novo suđenje (12. 12. 2020.)

9.13.2. Zločin Armije BiH u Hudutskom, 16. rujna 1993.

Bošnjačko-muslimanske postrojbe su dva dana nakon pokolja u Uzdolu (14. rujna 1993.) počinile zločin u donjoramskom selu Hudutskom (općina Prozor-Rama). Dana 16. rujna 1993. bošnjačko-muslimanske postrojbe su u Hudutskom zarobile 25 Hrvata, pripadnika HVO brigade „Hrvoje Vukčić Hrvatinić“ iz Jajca i Pugarja. Trojicu zarobljenika odveli su u zloglasni logor "Muzej" u Jablanici, a 22 zarobljenika su streljali.

Bila je to teška povreda međunarodnog ratnog prava i Ženevske konvencije o ratnim zarobljenicima u ratnom sukobu u kojemu su muslimanske snage ne birajući sredstva, surovo i nesmiljeno etnički čistili hrvatska područja.

Zločini Muslimana protiv Hrvata ostali su nekažnjeni.

9.14. Zločini Armije BiH u općini Sarajevo (1992. – 1995.)

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u općini Sarajevo živjelo je 34.873 (6,6% ukupnog stanovništva općine) pripadnika hrvatske nacionalnosti, a 2013. godine bilo ih je 17.934 (3,9%). Nakon rata, prema popisu iz 2013. godine, u općini Sarajevo bilo je 16.939 (48,57%) Hrvata manje nego 1991. godine.

Prema Istraživačko-dokumentacijskom centru (Sarajevo) u Općini Sarajevo je tijekom rata (1991. – 1995.) ukupno ubijeno 657 osoba hrvatske nacionalnosti (391 civila i 266 vojnika).

Hrvati su kao najmalobrojniji u Sarajevu bili stiješnjeni između Srba i Muslimana pa su potražili utočište u Hercegovini i u Hrvatskoj. U Sarajevo je došlo mnogo muslimanskih izbjeglica iz istočne Bosne i Sandžaka što je izazvalo dodatni pritisak na Hrvate i Srbe. Oni su se useljavali u napuštene stanove Hrvata i Srba. Hrvati su s Muslimanima branili Sarajevo. Bošnjaci/Muslimani su organizirali Teritorijalnu obranu (Armija BiH), a Hrvati su organizirali HVO. Hrvati formiraju brigadu Kralj Tvrtko HVO-a kao dio 4 OG i 2 OZ Srednje Bosne. Brigada je imala 2.000 branitelja, a kasnije 5.000 branitelja. HVO je branio Stup, Dobrinju i u samom gradu područje uz rijeku Miljacku, od mosta Vrbanja do Elektrotehničke škole. Sastav brigade Kralj Tvrtko činili su Hrvati i Bošnjaci/Muslimani. Poginulo je 85 pripadnika HVO-a, od toga 12 Bošnjaka koji su bili u HVO-u.

Muslimansko vodstvo (civilno i vojno) željelo je HVO staviti pod svoj nadzor pa je 6. studenoga 1993. izvršilo napad na brigadu. Brigada HVO-a nije prihvatila borbu; jedna satnija pobjegla je preko Miljacke i predala se Srbima koji su im obećali da će sigurno stići u Kiseljak, ali su ih prevarili. Srbi su ih zatočili i maltretirali tijekom 6 mjeseci. Morali su kopati rovove, postavljati minska polja i trpjeti fizičko i psihičko nasilje. Tri pripadnika HVO-a poginula su, a 11 ih je ranjeno. Armija BiH brigadu je rasformirala, a pripadnike su maltretirali na razne načine. Pet časnika bilo je zatvoreno i optuženo.

Hrvati su u Sarajevu bili maltretirani, izbacivani s posla, prisilno iseljavani iz stanova. U stanove Hrvata useljavali su se Muslimani koji su pobjegli pred Srbima. Na hrvatskim česticama grade se muslimanske građevine (npr. Jordanski islamski centar). Muslimanska policija je noću vodila Hrvate i Srbe na prisilan rad, kopanje rovova, a neki su jednostavno nestali.

Prije rata je u Sarajevo bilo 167 sveučilišnih profesora Hrvata, a poslije 6. studenoga 1993. ostalo ih je jako malo. O položaju Hrvata u Sarajevu pisao je vrhbosanski nadbiskup Vinko Puljić. Nadbiskup je pisao o silnoj diskriminaciji Hrvata u Sarajevu pa i u Bosni i Hercegovini. Pomoć poslanu Caritasu nadbiskupije Muslimani su redovito pljačkali. Iz vlasti su bili isključeni hrvatski predstavnici.

Dana 6. rujna 1993. izbio je incident; pripadnici Armije BiH napali su vojnike HVO-a u privatnom stanu. Vojnici HVO-a bili su fizički maltretirani pa zatočeni nekoliko dana; svi su imale ozljede i potres mozga. Pustili su ih 11. rujna 1993.

RTV BiH blokirala je sva izvješća o maltretiranju Hrvata u Sarajevu:

nasilno kopanje rovova, privođenje na informativne razgovore, prijetnje, fizičko i psihičko maltretiranje, deložacije iz stanova, nasilno ulaženje u stanove, prisilna mobilizacija, oduzimanje oružja, ubojstvo (2 slučaja), nestanak (1 slučaj), silovanje (2 slučaja).

U Sarajevu je prvo uhićen (29. prosinca 1992.) sarajevski civil Hrvat Josip Gogala (direktor Republičke uprave za društvene prihode BiH), stan mu je zapečaćen pa opljačkana, a njegovo tijelo našli su 11. siječnja 1993. godine. Pored njegova tijela nađeno je više neidentificiranih spaljenih tijela, te leš silovane i mučene djevojke (18. god.).

O muslimanskim zločinima u Sarajevu svjedočio je Edin Garaplija. On je svjedočio o stratištu Srba i Hrvata podno Trebevića, o jami Kazani gdje su bacani leševi. Hrvati i Srbi odvođeni su na kopanje rovova na prvoj crti bojišnice. Neki su se spasili plativši veliku otkupninu. Cilj muslimanskog terora bila je imovina Srba i Hrvata te njihovi stanovi. Točnih podataka o broju stradalih Srba i Hrvata nema. Navode se različiti podatci o broju žrtava koje su bačene u jamu Kazani i drugdje. Mušan Topalović Caco je zapovijedao Desetom brdskom brigadom koja je branila dio Sarajeva, ali i vršila egzekucije civila na Kazanima. Zbog kriminalnih aktivnosti vlasti BiH su ga likvidirale 1993. kao zločinca, ali je ekshumiran 1997. i sahranjen kao heroj! Tako se vlast i pravosuđe odnosilo/odnosi prema zločinima pripadnika BiH. Nekoliko vojnika Armije BiH osuđeno je za zločine. Nitko nije optužen niti je osuđen za ratni zločin (bosansko vodstvo izjavilo je da Armija BiH nije počinila niti jedan ratni zločin već da se radilo o pojedinačnim incidentima!). Vlasti BiH su nakon rata onemogućile istraživanje o počinjenim zločinima na Kazanima kao i drugdje u Sarajevu.

Kazani su nepristupačan lokalitet na obroncima Trebevića gdje su, tokom agresije na BiH i opsade Sarajeva, dovođeni i ubijani civili (uglavnom Srbi) koji su potom bacani u jamu. Iz duboke jame su ekshumirani posmrtni ostatci 23 žrtve. Prema podacima Justice Reporta, riječ je o pet žrtava ženskog spola i deset muškog, od 27 do 66 godina. Dvije žrtve su ukrajinske nacionalnosti, dvije žrtve hrvatske, jedna žrtva bošnjačke nacionalnosti i deset žrtava srpske nacionalnosti.

U Sarajevu je stradao bračni par Čeklić, suprug Ljubo, bivši direktor sarajevskog Tehnogasa i njegova supruga Zora. Oni su likvidirani, njihova imovina je opljačkana; pokopani su u nepoznatoj grobnici. Također je ubijen bračni par Komljenac, Slaven Markešić i drugi.

Muslimani su u Sarajevu ubili (4. lipnja 1992. godine) pripadnika HVO-a Mislava Lukića (r. 1958.). Također je ubijen (uhićen pa zaklan) Ranko Frankić Vinkov (r. 1952.) pripadnik HVO-a.

Ukupno je tijekom opsade Sarajeva ubijeno i poginulo 736 Hrvata prema jednom izvoru, a prema drugom izvoru 657 Hrvata.

Zločin u Tarčinu

Muslimani su kao većina u Tarčinu progonili Hrvate i Srbe. Zatočili su Hrvate i Srbe u logorima Silos i u zgradi osnovne škole. Budući da je Tarčin bio pod muslimanskom kontrolom, nije

moguće točno utvrditi koliko je bilo zatočenika u logorima Silos i u zgradi osnovne škole. Također nije moguće točno utvrditi koliko je Hrvata i Srba tamo ubijeno.

Odjel za ljudska prava Hrvatske Republike Herceg-Bosne je 14. listopada 1993. godine obavijestio više međunarodnih organizacija: Međunarodni komitet Crvenog križa, promatrače Euroopske zajednice, UNPROFOR, UNHCR, Komisiju za ljudska prav UN-a, Sud za ratne zločine u Den Haagu, ali od međunarodnih organizacija nije bilo odgovora. Lokalne, muslimanske, vlasti nisu dopustile nikakav očevid!

Navod iz prijave: „Samo u razdoblju od 20. do 30. kolovoza 1993. ubijeno je oko 30 Hrvata iz Konjica, 3 Srbina i petero djece mlađe od 14 god...“

Podnesene su prijave Okružnom javnom tužilaštvu Vitez (28. studenoga 1994.) i Višem sudu u Travniku (5. srpnja 1996.), ali istraga i kažnjavanje počinitelja nisu se dogodili.

Nažalost, ratni zločini nad Hrvatima nisu uopće procesuirani (neki), a drugi su procesuirani kao obični zločini. S druge strane, zločini Hrvata nad Muslimanima uglavnom su procesuirani kao ratni zločini pa se može kazati da se radi o dvostrukim mjerilima koje je nametnula politika. Suđenja su pokazala silnu pristranost, nemogućnost iznošenja obrane, negiranje dokumenata i svjedoka optuženih (u postupcima Hrvatima). Također treba navesti da su sudili sudci koji nisu imali praktičnog sudskog iskustva i koji su dopustili da politika piše optužnice i utječe na sudski postupak.

9.15. Zločini Armije BiH u općini Travnik (1992. – 1995.)

Prije rata (1991.) u Travniku je živjelo 25.750 (36,80%) Hrvata, a 2013. godine 15.102 (28,20%). Broj Hrvata bio je 2013. godine manji za 10.648 osoba, odnosno 41,35%.

Muslimani su u Travniku počinili ratni zločin nad 116 Hrvata (Davor Marijan i sur.).

Protjerano je 19.600 Hrvata, ubijeno 118 civila, poginula su 572 branitelja, a 61 osoba se vodi kao nestala. Kroz 22 bošnjačka logora (ukupno 331 logor) prošlo je 1759 zarobljenika iz travničke općine. Neki od najzloglasnijih su zgrada Osnovne škole na Mehuriću (civila), Tvrđava (384), hodžina kuća na Slimenima (150).

Dan stradanja Hrvata općine Travnik je 8. lipnja.

U kolovozu 1992. godine u Travnik, u vojarnu, dolazi 17. krajiška brigada tzv. Armije BiH koja je bila naoružana i opremljena u Hrvatskoj. Formira se 7 muslimanska brigada i u nju ulaze mudžahedini iz islamskih zemalja. Islamski dobrovoljci, odnosno mudžahedini, postrojili

su se 5. listopada 1992. godine ispred travničke Medrese, a riječi dobrodošlice uputio im je tadašnji travnički muftija Nusret ef. Abdibegović.

Pad Jajca i Donjeg Vakufa u srpske ruke dovodi do velikoga broja prognanika i izbjeglica koji dolaze u područja pod hrvatskom i muslimanskom kontrolom. Zbog promjene etničke strukture stanovništva nastaju prve veće trzavice između Muslimana i Hrvata. Pripadnici Armije BiH vrše blokade u gradu i na putovima gdje pljačkaju civile, oduzimaju oružje pripadnicima HVO-a te onemogućavaju normalno kretanje.

Muslimani su izbacili iz kompleksa bolnice u Travniku ranjene pripadnike HVO-a (njih 110) koji su ranjeni u borbama sa srpskom stranom na Vlašiću, braneći Travnik. Prevezeni su u crkvu u Novoj Biloj koja te 1993. postaje improvizirana franjevačka/ratna bolnica jer je Hrvatima bilo onemogućeno liječenje u Travniku ili Zenici.

Kronologija zločina

- 20. listopada 1992. na kontrolnom punktu kojeg je postavila 7. muslimanska brigada Armije BiH s leđa je ubijen zapovjednik općinskog stožera HVO-a Travnik Ivica Stojak, a njegov zamjenik je teško ranjen u glavu (Zvonko Gašo). Pušcanu vatru otvorio je zapovjednik 7. muslimanske brigade major Samir Terzić, zvani Tara s drugim pripadnicima, a posebno Enes Aličić. O događaju je obavješteno zapovjedništvo Armije u Travniku i general Jasmin Jaganjac te Fikret Čuskić zapovjednik 17. krajiške brigade. Nitko nije ništa poduzeo.
- U veljači 1993. formira se Operativna grupa „Bosanske krajine“ u koju ulaze 7. muslimanska brigada, 17. krajiška brigada i još nekoliko brigada (27., 705., te dijelovi 305., 306. 308. brigada). Nakon toga započinje progon Hrvata, otkazi na poslu i prijetnje.
- Na raskrižju putova Travnik – Vitez, 17. ožujka 1993., ubijena su iz zasjede 2 pripadnika HVO-a, Ivo Jurić i Zoran Matošević. Bili su u odorama HVO-a na raskrižju i čekali da ih netko poveze u Guču Goru.
- U Travniku su 5. i 6. travnja 1993. ubijene 2 osobe od strane pripadnika Armije BiH.
- Dana 6. travnja 1993. u svom stanu ubijena je jedna osoba.
- Uoči Uskrsa 9. travnja 1993. započela je opća hajka na Hrvate, skinute su i zapaljene hrvatske zastave. Pripadnici Armije BiH nasilno upadaju u kuće Hrvata, vrše fizičko i psihičko maltretiranje te pljačku. Bilo je i slučajeva silovanja Hrvatica. U Travniku je započeo lov na ugledne Hrvate, uhićuju ih na ulici i u njihovim domovima. Uhićene Hrvate zatočili su u staru tvrđavu u Travniku (oko 70). Kasnije je broj zatočenih porastao na 400.
- Dana 20. travnja 1993. godine rafalom kroz vrata stana ubijena je Danica Gašo, supruga Zvonka Gaše koji je bio ranjen 20. listopada 1992. Dakle, sve planirano i organizirano.
- Sredinom travnja 1993. istjerani su iz travničke bolnice svi ranjenici pripadnici HVO-a (110 ranjenika), premješteni su u Novu Bilu u improviziranu bolnicu.

- Pripadnici Armije BiH su 24. travnja 1993. u selu Miletić počinili ratni zločin. Upali su u selo i okupili Hrvate ispred jedne štale. 5 Hrvata su izdvojili i ubili, a njih 57 (starc, žene, djeca) odveli su u selo Mehurići (gdje je bio štab mudžahedina) gdje su ih držali 2 dana; nakon 2 dana su ih pustili pa su se vratili u selo i našli 5 ubijenih te svoje kuće opljačkane i spaljene. Od posljedica ranjavanja još je umrla jedna osoba. Zločin su napravili pripadnici 7. muslimanske brigade Armije BiH, koja je bila u sastavu 3. korpusa sa sjedištem u Zenici. Zločin je bio planiran i zapovjednici su sve znali i naredili. Susjedi Muslimani nisu dopustili ukop po želji rodbine, već su ukopani na groblju pod nadzorom Armije BiH.
- Krajem travnja 1993. muslimanski snajperist usmratio je Franu Pliškića u selu Jankovići.
- Početkom svibnja 1993. Armija BiH napala je sela Gornji Dolac i Guča Gora. Suad Šabanović ubio je Franju Brkića (23 god.). U mjestu Kaban ubijen je jedan civil, a drugi teško ranjen.
- U Međugorju je 18. svibnja 1993. sklopljeno primirje između Armije BiH i HVO-a. Dva dana poslije, 20. svibnja 1993., Armija BiH žestoko je napala sve položaje HVO-a. Tako su Muslimani poštivali dogovor!
- Armija BiH je 3. lipnja 1993. napala selo Polje i ubila 4 osobe, a više osoba bilo je zatočeno oko 40 dana.
- Pripadnici Armije BiH 4. lipnja 1993. upadaju u župnu kuću sv. Ivana Krstitelja u Travniku te vrše pljačku crkvene imovine. Istoga dana je na župnu kuću pucano iz pješadijskog naoružanja.
- Od 4. do 6. lipnja 1993. pripadnici Armije BiH pljačkaju sela Gornji Dolac i Gornja Bojna. Ubili su 4 pripadnika HVO-a, petoricu ranili. Također su ranili više civila. U napadu na selo Peševići ubili su jedno dijete. U selu Pojska otuđili su osobno vozilo marke Mercedes te ga odvezli u Zenicu gdje ga je vozio gradonačelnik Besim Spahić.
- Na području mjesne zajednice Dolac od 4. do 6. lipnja 1993. pripadnici Armije BiH ubili su više civila. Svi su ubijeni u svojim kućama.
- Pripadnici Armije BiH su 5. lipnja 1993. ubili u općini Travnik 5 osoba; u Kulibunaru su ubili jednu osobu.
- U Maljinama je 7. lipnja 1993 teško ranjen pripadnik HVO-a; Muslimani nisu dopustili da mu se pruži pomoć pa je umro. Istoga dana ubijen je Anto Tavić, a ranjeni supružnici Jurić.
- Pripadnici Armije BiH (iz 3. korpusa) su 7. lipnja 1993. u selu Krpeljići (Travnik) ubili 7 civila. UNPROFOR je 8. lipnja 1993. našao tijela u selu, prebacio ih u Guču Goru i sahranio u crkvenom dvorištu.
- Armija BiH napravila je ratni zločin 8. lipnja 1993. u selu Maljine. Malobrojni pripadnici HVO-a su se predali. Zarobljeni su svi Hrvati u selu. Žene, starci i djeca su

odvedeni u selo Mehurići, a 40 muškaraca je odvedeno u Bikoše (dio sela Maljine). Ubijene su 39 osobe (civili i pripadnici HVO-a).

- Pri napadu na Hrvate 8. lipnja 1993. UNPROFOR je prevezio vojnike Armije s jednog na drugi položaj. Svjedoci tvrde da je britanski bataljun UNPROFOR-a prevezio naoružane muslimane na položaje. UNPROFOR je mirno gledao kako Muslimani pucaju na prognanike (skupina od 2.000 do 3.000 prognanika).
- Selo Čukle napadnuto je 8. lipnja 1993.; ubijeno je 16 osoba. Spaljene su 32 hrvatske kuće, a u 11 hrvatskih kuća uselili su Muslimani.
- Postrojbe Armije BiH su 8. lipnja 1993. u selu Brajkovići ubili 6 osoba, a u selu Grahovčići 5 osoba. Iz sela Grahovčići, Čukle, Podovi, Orašac i Šušanj, župa Brajkovići izbjeglo je oko 6.000 Hrvata. Tijekom evakuacije ranjeno je 36 osoba, a 21 tijelo je ostalo pod nadzorom muslimanske armije. U okruženju je ostalo 120 Hrvata; u Maljinama je tada ostalo još 350 Hrvata. Muslimanska armija nije dopustila UNPROFOR-u ući u sela.
- U selu Postinje ubijeni su: Mara Balta, Tomo Pušelj, Dragan Jučević; u Podovima Ivo Barać; u Grahovčićima: Stipo Čturić, Ana Čturić, Markan Barbić, potom u selu Dolac – Bila ubijeni su Jadranko Kurt i Franjo Brkić; u Brajkovićima: Luca Barbarić, Stjepan Bobaš, Marko Josipović, Alfonso Matković, Peto Matković, Ante Klarić, Marijan Barić. Ana Čturić i Luca Barbarić bile su starice, spaljene u vlastitim obiteljskim kućama i Alfons Matković invalid bez obje noge, star 70 godina. Škuco Matković je u Čuklama ubijen ritualnim odsijecanjem glave, a Šimun Čturić, rođen 1903., stradao je vješanjem od strane tzv. Armije BiH.
- Dvije osobe ubijene su 9. lipnja 1993. godine. Također su u selu Šipovo ubijene 2 osobe.
- Selo Brdo napadnuto je 9. rujna 1993. Na poziv da se predaju predalo se 9 vojnika HVO-a i 4 civila iz sastava civilne zaštite. Nakon što su se predali, Muslimani su ih ubili.
- Mudžahedini 15. listopada 1993. ulaze u župnu kuću i odvođe 5 osoba (vlč. Vinka Vidakovića, s. Ljubicu Šekeriju i tri djelatnika Caritasa. Muslimanski radio Travnik javlja da je uhićeno 5 ustaša. Muslimani Travnika su oduševljeni uhićenjima. Uhićeni velečasni i časne sestre bili su maltretirani, prijetilo im se ubojstvom. Tijekom nekoliko dana uhićeni su pušteni. Zanimljivo jer da je prije tog događaja u Travniku boravio Alija Izetbegović. (10. listopada 1993.).
- U šljiviku Bože Blaževića je 21. listopada 1993. izvedeno 5 zarobljenih Hrvata pa je izvedeno ritualno ubojstvo Dragana Popovića. Odsjekli su mu glavu, stavili na pladanj i nosili kroz špalir. Preostala četvorica su uz pomoć Međunarodnog crvenog križa bila oslobođena. Oni su nasilno odvedeni iz njihovih stanova u Travniku.
- Još je bilo pojedinačnih ubojstava koja ovdje nisu spomenuta.

Prvi strani ratnici, islamski dobrovoljci, odnosno mudžahedini, postrojili su se 5. listopada 1992. ispred travničke Medrese, a riječi dobrodošlice uputio je tadašnji travnički muftija Nusret ef. Abdibegović. Muslimanski mediji tada su slavodobitno objavili riječi jednog od dobrovoljaca kako je „pravi džihad počeo kada su se oni u Travniku postrojili“.

Muslimansko vojno i političko rukovodstvo planiralo je protjerati Hrvate iz središnje Bosne, etnički očistiti taj prostor i naseliti ga muslimanskim izbjeglicama koje su Srbi protjerali. To je bio samo dio širega plana osvajanja teritorija i izlaska na more dolinom Neretve. U borbama na Vlašiću protiv Vojske Republike Srpske ranjen je veći broj pripadnika HVO-a. Oni su se liječili u Travniku. Muslimani su ih izbacili, u znak zahvalnosti što su onemogućili Srbima zauzimanje tih područja, pa su preveženi u crkvu u Novoj Biljoj koja je postala improvizirana bolnica u muslimanskom okruženju.

Ekshumacija žrtava

U srpnju 1996. godine, pod zaštitom IFOR-a, uz nadgledanje UN-ovog ureda za humanitarna pitanja započela je ekshumacija žrtava masakra i genocida u Maljinama-Bikošima. Masovna grobnica bila je prekrivena smećem da bi se zločin zataškao. Od osam pronađenih tijela njih sedam bilo je bez glave. Preživjeli svjedok (Mlivončić, str. 134.) izjavljuje o ritualu ubojica: „*Morali smo sjesti u krug i gledati kako se čovjeku sječe glava. Nakon toga se odrubljena glava stavlja na tacnu i daje drugoj žrtvi, koja će tek doći na red, da ljubi tu glavu i tako u krug*“.

Ekshumacija u Maljinama-Bikoši provedena je 10. i 11. srpnja 1996., ali je morala biti prekinuta na zahtjev mudžahedina jer je navodno to uznemirilo „islamske humanitarce“.

Bošnjačko-muslimansko vodstvo na čelu s Alijom Izetbegovićem znalo je za počinjene zločine, ali nije ništa poduzelo. Najodgovorniji za počinjene zločine bili su: Enver Hadžihasanović, zapovjednik 3. korpusa Armije BiH te Džemal Merdan, zamjenik zapovjednika, Mehmed Alčagić koji je zapovijedao Operativnom grupom „Bosanska krajina“, zapovjednici 7. muslimanske brigade te 17. krajiške brigade. Zapovjednici su nakon zločina unaprijeđeni.

Zapovjednik odreda mudžahedina Abu Ajam direktno je odgovoran za streljanje Hrvata u Bikošima. Odred mudžahedina bio je pod zapovjedništvom Alije Izetbegovića prema izjavama samih mudžahedina.

U knjizi Zločin s pečatom navedena su imena odgovornih i izvršitelja zločina u Maljini.

Travnički zatvori

Od travnja 1993. do travnja 1994. kroz muslimanske travničke zatvore prošlo je oko 1.759 zatočenika (pripadnika HVO-a i civila). Svjedoci navode sljedeće zatvore: Tvrđava grada Travnika, Vojarna JNA u Travniku, Hodžina kuća u Slimenima, Franjevački samostan u Gučoj Gori, Kuća Lovre Šimića u Brajkovićima, Orašac – logor pod nadzorom mudžahedina i Mehurići – selo u kojem je bilo sjedište mudžahedina.

U travničkoj tvrđavi je krajem lipnja 1993. bilo zatočeno 400 Hrvata. Vojarna JNA bila je prolazno mjesto za uhićene; tamo su uhićene ispitivali pa odvodili. U Hodžinoj kući u Slimenima bilo je zatočeno 150 osoba. U svim logorima zatočenicima su bili fizički i psihički maltretirani.

Etničko čišćenje

- S područja travničke općine protjerano je 19.500 Hrvata (kasnije se dio vratio), uništeno je 3.800 obiteljskih kuća, 35 hrvatskih naselja u općini Travnik. 28 naselja su imala većinsko hrvatsko stanovništvo. Sela su opljačkana i spaljena. U jedan dio objekata uselili su muslimanski prognanici.
- Počinjeni su zločini u: Miletićima, Čuklama, Ovnaku, Gučoj Gori, Prahuljama i Maljinama (Bikoši). Ritualna ubojstva bila su u kampu Orašac i selu Miletići.
- Jedinice UNPROFOR-a spasile su jednu skupinu od 180 civila; kasnije su ih prebacili iz samostana Guča Gora u Vitez.
- I nakon potpisivanja primirja između Hrvata i Muslimana, Muslimani su nastavili s etničkim čišćenjem. Vršen je progon povratnika Hrvata, ubojstva, pljačke i razbojstva.
- U selu Potkraj od prosinca 1995. do veljače 1996. zapaljeno je 7, a devastirano 93 hrvatske kuće.

Devastirane crkve i drugi vjerski objekti u općini Travnik

Rimokatolička župa sv. Petra i Pavla u Brajkovićima je teško stradala od postrojbi Armije BiH. Istoimena crkva devastirana je i opljačkana, oštećeno pročelje, vrata izrešetana; potpuno su devastirane vjeronaučna dvorana i župni ured.

Od prijeratnih 5.000 vjernika u lipnju 1993. ostalo je samo oko 1.000. Spaljene su 82 obiteljske kuće, 2 staje, a u 47 kuća su se uselili Muslimani.

- Filijalna crkva sv. Ilije u Bukovici, župa Guča Gora, gađana je topničkim projektilima. Spaljena je 7. lipnja 1993., a ostali su samo zidovi.
- Čukle – oštećeni su filijalna crkva i groblje; crkva je zapaljena 1993., uništena do temelja 1997.; u travnju 1993. oštećeno groblje. Caritas je također opljačkan.
- Dolac-Bila i Čuture – uništene dvije grobljanske kapele, groblja i nadgrobnni spomenici devastirani 1997.
- Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Docu oštećena je pri granatiranju. Pripadnici Armije BiH su je temeljito opljačkali, obečastili, a župnu kuću su demolirali. Župnika i časnu sestru odveli su u Travnik. Devastacija crkve nastavljena je i u 1997. godini.
- U Paklarevu je granatirana zavjetna kapelica.

- Gospino Vrelo – kapela je u potpunosti uništena.
- Gostunj – crkva devastirana, a groblje oštećeno.
- Maljine – uništeni grobljanska kapela i groblje.
- Nova Bila – crkva granatirana, devastirana vjeronaučna dvorana.
- Župna crkva sv. Mihovila u Ovčarevu je teško oštećena i opljačkana. Uništene su crkvene orgulje, sa župnog stana skinut je crijep i krovna konstrukcija. Devastirani su crkva, kapela i groblje.
- Prići – kapela i groblje devastirani 1996. , na vratima grafit „Hrvati primite islam“.
- Putičevo – crkva devastirana i opljačkana 1993., zvonik miniran 1996.
- Bojna – uništeni su kapela i groblje.
- Pripadnici Armije BiH su 4. lipnja 1993. godine nasilno ušli u župnu crkvu sv. Ivana Krstitelja u Travniku. Opljačkali su crkvenu imovinu i Caritas. Navečer su pucali na župnu kuću te porazbijali prozore i oštetili fasadu. Nasilno su ušli u crkvu i uništili orgulje, porazbijali kipove i polomili križeve. Križ pred crkvom su srušili i odvukli u crkveno dvorište.
- U Travniku je devastirana sjemenišna crkva sv. Alojzija, a u sjemenišnu zgradu su se uselile muslimanski izbjeglice.
- KŠC Petar Barbarić – crkva sv. Alojzija Gonzage devastirana je i opljačkana; u njoj su boravile muslimanske izbjeglice iz Krajine.
- Franjevački samostan i crkva sv. Franje Asiškog u Gučoj Gori jako je devastirana, crkva je opljačkana, uništeni su grobljanska kapelica i nadgrobni spomenici. Muftija Nusret Abdibegović izjavio je da će od franjevačkog samostana napraviti islamski centar. Jedno vrijeme su tamo boravili i pripadnici Armije BiH. Devastirani i opljačkani samostan i crkva su 12. srpnja 1994. vraćeni franjevcima.
- Prema knjizi Raspeta crkva u BiH, objavljenoj u nakladi Vrhbosanske nadbiskupije, na prostoru travničke općine devastirano je ukupno 15 crkava i kapela i sva pripadajuća groblja i nadgrobni spomenici. Pripadnici Armije BiH zlostavljali su svećenike, časne sestre i obične vjernike.
- Don Pave Nikolić zapisao je (str. 141.) : „ 13. rujna 1993. u Travnik je stigao Naibu reis Mustafa Cerić poglavar Islamske vjerske zajednice BiH. Šetao je pet dana po Travniku. Mjesni mediji su pomno pratili njegov boravak. Glede nemuslimana Travnika donio im je i ostavio mržnju prema svemu što nije Islam i islamsko. U njegovim nastupima se očitovao pravi islamski fundamentalizam i poziv na džihad.“

Nakon potpisivanja mirovnog sporazuma

Nakon potpisivanja mirovnog sporazuma u ožujku 1994. godine Muslimani su nastavili s politikom etničkog čišćenja te s kršenjem ljudskih prava, pljačkom, progonom i ubojstvima Hrvata u travničkoj općini (i drugdje gdje su Muslimani činili većinu ili bili na vlasti). U selu Potkraj od prosinca 1995. do veljače 1996. zapaljeno je 7 kuća, a devastirane su 93 hrvatske kuće. Bilo je fizičkih napada, postavljanja eksploziva pod vozila Hrvata, napada ručnom bombom. U selu Prići srušeno je 7 nadgrobnih spomenika, odneseno je zvono s kapelice i grobljanska ograda. Bilo je više fizičkih napada na Hrvate, silovanja pa i ubojstava (8). Neka ubojstva: otac i sin Luka i Pero Jezerčić, Ivica Domić, policajac Perica Bilić, policajac Ante Valjan, Jure Jelonjić i drugi.

Nekažnjeni zločini

Iz općine Travnik protjerano je blizu 20.000 Hrvata, ubijeno je 118 civila, a 61 osoba se vodi kao nestala. U obrani Travnika poginula su 572 branitelja. Kroz muslimanske logore u općini Travnik prošlo je 1759 zarobljenika. Uništena su i spaljena 32 sela s hrvatskim stanovništvom. Najveći zločini Armije BiH u općini Travnik su u selima: Miletići, Čukle, Ovnak, Gučoj Gori i Maljinama (Bikoši). U Maljinama (Bikoši) pripadnici Armije BiH strijeljali su 39 Hrvata. Nađeni su posmrtni ostatci (dijelovi tijela) 17 osoba, dok se za posmrtnim ostacima 22 osobe još traga.

Za zločine nad travničkim Hrvatima pred Haškim Tribunalom oslobođeni su Rasim Delić, načelnik GŠ ABiH, za Bikoše, Enver Hadžihasanović, zapovjednik 3. korpusa, oslobođen je za Miletiće, kamp na Orašcu, logore u Mehuriću, a Amir Kubura, zapovjednik 7. muslimanske brigade, odgovarao je samo za neopravdano pljačkanje i palež hrvatskih kuća na Ovnaku i Čuklama. Tužiteljstvo BiH je 2016. obustavilo istragu za zločine počinjene u Gučoj Gori protiv dvojice pripadnika tzv. Armije BiH.

Za počinjene muslimanske zločine (npr. ritualno ubojstva u kampu Orašac i strijeljanje zarobljenika u Bikošima) praktično nitko nije odgovarao. Zapovjednici Armije BiH Enver Hadžihasanović (zapovjednik 3. korpusa) i Rasim Delić (načelnik Glavnog stožera Armije BiH) oslobođeni su pred sudom u Haagu.

Pred Sudom BiH za zločine nad Hrvatima Travnika odgovarao je samo pripadnik odreda El-mužahid, Abdulahim Maktouf, osuđen na tri godine zbog sudjelovanja u otmici travničkih civila.

Za mnogobrojne zločine nitko nije odgovarao niti po zapovjednoj odgovornosti, niti su odgovarali počinitelji gnjusnih zločina. Ono što je vrijedilo za hrvatske političare i vojne zapovjednike (zapovjedna odgovornost) nije vrijedilo za muslimanske političare i vojne zapovjednike: Aliju Izetbegovića, Serifa Halilovića, Rasima Delića, Envera Hadžihasanovića, Amira Kuburu i ostale.

Ovo je vrlo kratki prikaz muslimanskih zločina u općini Travnik za vrijeme Domovinskog rata i nakon njega.

9.15.1. Zločin Armije BiH u Krpeljićima, 7. lipnja 1993.

Bošnjačko-muslimanske snage su 7. lipnja 1993. godine u selu Krpeljići (kod Travnika) ubili 7 hrvatskih civila. Tijela ubijenih Hrvata pronašao je UNPROFOR te ih pokupio i prebacio u Guču Goru te pokopao u crkvenom dvorištu. Zločin se dogodio istoga dana kada i zločin u Čuklama.

Armija BiH izvršila je zločine i u: Čuklama, Gučoj Gori, Brajkovićima, Orašcu, Ovnaku i Podovima.

Koordinirani napad na području Travnik – Zenica izveli su u lipnju 1993. godine 3. korpus “Armije BiH” pod zapovjedništvom Envera Hadžihasanovića, Sedma muslimanska brigada pod zapovjedništvom Šerifa Patakovića (u čijem je sastavu bio i odred El Mudžahid), 306. brdska brigada i 17. krajiški korpus.

Za zločine nad Hrvatima općine Travnik odgovarao je samo Abdulahim Maktoufa i to za nezakonito pritvaranje civila u prvi mudžahedinski kamp Orašac.

U rješenju Tužiteljstva BiH navedeno je kako je istraga obustavljena zbog “nedovoljno dokaza” da su dvojica pripadnika tzv. Armije RBiH 8. lipnja 1993. na području Guče Gore počinili kaznena djela ratnih zločina.

U optužnici Haaškog suda protiv Rasima Delića, uvršten je samo Travnik kao općina iz koje je hrvatsko stanovništvo protjerano. Međutim, Deliću se po zapovjednoj odgovornosti sudilo samo za strijeljanja hrvatskih civila u Bikošima pored Guče Gore.

Enver Hadžihasanović i Amir Kubura su prvotno optuženi i za zločine nad hrvatskim civilima u Bugojnu, Travniku, Kaknju, Varešu i Zenicu no drugostupanjskom presudom oslobođeni su tih navoda optužnice i u konačnici su odgovarali samo za kršenja Ženevskih konvencija i zatvaranja hrvatskih i srpskih civila u logoru “Muzička škola” u Zenici.

Napad na samostan

Podsjetimo, hrvatsko stanovništvo Guče Gore prije samog napada 8. lipnja 1993. godine protjerano je u Novu Bilu, Vitez i Busovaču. Nakon što se gučogorska brigada HVO-a “Frankopan” predala, UNPROFOR je civilno stanovništvo izveo u Novu Bilu. Tijekom napuštanja sela, pod nadzorom UNPROFOR-a, tzv. Armija RBiH pucala je na kolonu civila. Da nije bilo UNPROFOR-a tzv. Armija RBiH bi izvršila novi pokolj civila.

Za navedene zločine nad Hrvatima travničke općine nitko nije odgovarao!

9.15.2. Zločin Armije BiH u Čuklama, 8. lipnja 1993.

Bošnjačko-muslimanske snage počinile su ratni zločin u hrvatskom selu Čukle kod Travnika. Dana 8. lipnja 1993. godine ubili su 9 civila i 12 zarobljenih pripadnika HVO-a.

Postrojbe Armije BiH i travničkog MUP-a napale su selo 8. lipnja 1993. godine oko 4 sata ujutro. Ubijeni su: Vinkao Janković, Tomo Stojak, Dragan Marijanović, Ivo Lauš, Franjo Stojak, Berta Kozina, Mara Gazibarić, Ivo Galić i jedan neidentificirani stariji civil. Pokopani su na raznim lokacijama po selu. Ubijeni zarobljeni hrvatski branitelji su: Fabijan Lauš, Zlatko

Marijanović, Drago Erić, Pero Kozina, Pero Kolenda, neidentificirani mlađi muškarac, Branko Mrkonja, Miroslav Kozina, Anto Stojak, Kazimir Kozina.

Preostali Hrvati bili su zatočeni u zaselku Gornjim Čuklama, u selima Brajkovići, Šušanj i Mehurići (gdje je bio mudžahedinski logor). U napadu su muslimanski agresori spalili 32 kuće, u jedanaest kuća su se uselili Muslimani/Bošnjaci, u preostale kuće i gospodarske objekte provalili su i opljačkali ih. Nakon pokolja u Čuklama, uslijedili su pokolji u Orašcu, Ovnaku (27 Hrvata), Brajkovićima, Podovima i drugdje.

Zločin su počinili pripadnici postrojbe mudžahedina El-Mudžahid u sklopu 7. brigade 3. korpusa Armije BiH pod izravnim zapovjedništvom Alije Izetbegovića u sastavu 3. korpusa Armije BiH kojim je zapovijedao Enver Hadžihasanović.

Nitko nije odgovarao za počinjene zločine nad Hrvatima.

9.15.3. Zločin Armije BiH u Maljinama, 8. lipnja 1993.

Pokolj u Maljinama bio je ratni zločin koji su počinile bošnjačko-muslimanske snage nad Hrvatima tijekom sukoba s Hrvatima u dolini Lašve. Dana 8. lipnja 1993. u hrvatskom selu Maljinama kod Travnika na lokalitetu Bikoše strijeljali su 39 zarobljenih ranjenika HVO-a i civila. Tragove zločina pokušali su prikriti, što je uočeno pri iskapanju tijela iz masovne grobnice. Primijećeni su tragovi naknadnih zahvata na masovnim grobnicama.

U selu Bikoši 1993. godine pripadnici Armije BiH ubili su 39 Hrvata. Ekshumirani su posmrtni ostatci 18 ubijenih Hrvata, 1996. i 2001. godine iz dviju masovnih grobnica. Nađeni su dijelovi tijela 18 osoba, a gdje su posmrtni ostatci 21 osobe još se ne zna. Identifikacija je izvršena DNK analizom.

Popis identificiranih žrtava:

1. Davor (Zvonko) Barać, rođen 1976. u Travniku;
2. Bojan (Zvonko) Barać, rođen 1971. u Travniku;
3. Dalibor (Stipo) Janković, rođen 1973. u Travniku;
4. Goran (Niko) Bobaš, rođen 1972. u Travniku;
5. Niko (Pero) Bobaš, rođen 1937. u Travniku;
6. Srećo (Franjo) Bobaš, rođen 1963. u Travniku;
7. Slavko (Fabijan) Bobaš, rođen 1946. u Travniku;
8. Franjo (Mijo) Pušelja, rođen 1971. u Travniku;
9. Ljubo (Bariša) Pušelja, rođen 1956. u Travniku;
10. Luka (Mato) Balta, rođen 1969. u Travniku;

11. Ivo (Niko) Balta, rođen 1964. u Travniku;
12. Anto (Franjo) Balta, rođen 1959. u Travniku;
13. Jozo (Franjo) Balta, rođen 1971. u Travniku;
14. Nikica (Franjo) Balta, rođen 1968. u Travniku;
15. Anto (Mijo) Matić, rođen 1963. u Travniku;
16. Ivo (Jozo) Volić, rođen 1953. u Travniku;
17. Predrag Pušelja
18. Mijo ili Jakov Tavić.

Počinitelji ratnog zločina u Bikošima do danas nisu procesuirani.

9.15.4. Zločin Armije BiH u Miletićima, 24. travnja 1993.

Zločin u Miletićima izvršili su mudžahedini potpomognuti lokalnim muslimanskim vojnicima 24. travnja 1993. godine. Selo Miletići bilo je u okruženju snaga Armije BiH i nije predstavljalo nikakvu prijetnju Armiji BiH, niti Muslimanima. Nalazilo je oko 3 kilometra od Mehurića gdje je bilo sjedište odreda El-Mudžahid. U Miletićima je stradalo pet osoba hrvatske nacionalnosti, od kojih četvero civila: Frano Pavlović (33 g.), Tihomir Pavlović (19 g.), Vlado Pavlović (19 g.), Anto Petrović (56 g.) i Stipe Pavlović 60 g. Dvojica od njih petorice bili su pripadnici vjerske sekte "Jehovini svjedoci" koji ni pod koju cijenu ne bi uzeli oružje u ruke.

Tijekom napada civili su pobjegli u kuću Stipe Pavlovića koji je ubio jednog napadača. Mudžahedini su ubili Stipu Pavlovića, a nakon toga izveli 4 Hrvata pa ih ubili. Ostale Hrvate (njih 57) su vezali žicom i odveli prema Mehuriću, uporištu mudžahedina. Po dolasku u Mehurić, žene i djeca zatočeni su u kući Save Savića, a muškarci u jednu od staja gdje su ih držali dva dana. Nakon toga zatočene civile su pustili. Oni su se vratili u selo i našli 5 ubijenih te svoje opljačkane i spaljene kuće.

Zločin u Miletićima počinili su mudžahedini (njih 15-ak) i pripadnici 7. muslimanske brigade Armije BiH koja je bila u sastavu 3. korpusa sa sjedištem u Zenici. Mudžahedini su došli u BiH posredstvom iranske revolucionarne garde, a pod krinkom humanitarnih djelatnika. Zločin je bio planiran i zapovjednici su sve znali i naredili. Susjedi Muslimani nisu dopustili ukop Hrvata po želji rodbine, već su ukopani na groblje pod nadzorom Armije BiH.

O zločinu je bilo riječi i na Haaškom sudu. Selo Mehurić bilo je prva baza mudžahedina u BiH. Jedan od počinitelja zločina bio je Hamid Malenković, stanovnik sela Mehurići. Mudžahedini su bili pod izravnom komandom Alije Izetbegovića, a njihov zapovjednik bio je Abu Maali, koji je na listama UN-a bio označen kao terorist.

Za zločin nad hrvatskim civilima u Miletićima, kaznene odgovornosti pred Haaškim tribunalom (predmet "Hadžihasanović – Kubura") oslobođeni su zapovjednik 3. korpusa tzv.

Armije BiH Enver Hadžihasanović i njemu podređeni Amir Kubura. Raspravno vijeće ustanovilo je kako su zločin protiv civilnog stanovništva nesumnjivo počinili “mudžahedini i domaći islamski fundamentalist”, ali da to nema veze s 3. korpusom tzv. Armije BiH jer “se ne može zaključiti da su to bili pripadnici Armije Bosne i Hercegovine” pa za zločin nitko nije odgovarao. Tako je radio sud nepravde u Haagu.

9.16. Zločini Armije BiH u općini Uskoplje (1992. – 1995.)

U općini Uskoplje/Gornji Vakuf prema popisu stanovništva iz 1991. živjelo je 10.706 (42,51%) Hrvata, a nakon rata prema popisu stanovništva iz 2013. godine broj stanovnika hrvatske nacionalnosti je manji za 19,11% (2.046 Hrvata manje)

U općini Uskoplje počinjen je ratni zločin nad 25 Hrvata. Ratni zločin počinili su pripadnici muslimanskih postrojbi (Davor Marijan i sur.).

Bošnjaci/Muslimani nisu htjeli sudjelovati u obrani mjesta. Grad je bio podijeljen na dva dijela, Uskoplje hrvatski dio grada i Gornji Vakuf muslimanski dio grada.

Kronologija zločina

- U lipnju 1992. na planini Raduši pod čudnim okolnostima stradala su 4 visoka časnika HVO-a; ubijeni su iz zasjede kada su obilazili položaje prema pobunjenim Srbima.
- Srpski agresor je u kolovozu 1992. godine napadao grad; zatim je bio jaki napad topništvom 23. rujna 1992. godine koji je napravio veliku štetu.
- Bošnjaci/Muslimani se okreću protiv Hrvata, pokušavaju zauzeti komunikaciju Bugojno – Uskoplje – Rama – Jablanica. Jači sukob između postrojbi HVO-a i Bošnjaka dogodio se 23. listopada 1992. s dosta mrtvih na obje strane.
- 11. siječnja 1993. Bošnjaci blokiraju većinu komunikacija; sljedećega dana topništvom mapadaju hrvatska sela. Već 11. siječnja (1993.) predvečer, „Armija BiH“ (305. i 317. brdsko-planinska brigada iz sastava Trećeg korpusa pod zapovjedništvom Fahrudina Agića) pomognuta mudžahedinima napala je općinu Uskoplje (Gornji Vakuf). Ofenziva na ovo područje trajala je punih 14 dana (do 25. siječnja). Cilj te operacije bio je presijecanje komunikacija prema sjeveru (Novi Travnik) i jugoistoku (Rama/Prozor) čime bi srednja Bosna ostala praktično izolirana te stvaranje preduvjeta za spajanje ovih snaga „Armije BiH“ s onima u dolini Neretve.
- U isto vrijeme napadnuti su Hrvati u Kaćunima, dijelovima općine Fojnica, Kiseljaku i Busovači. Civili iz tih mjesta ubijani su, zarobljavani i protjerivani, tako da je za kratko vrijeme iz ovih područja protjerano njih preko 3.000.
- 12. siječnja 1993. u selu Lužani napravili su strašan zločin, ubili su zarobljenog Vinka Šapinu i izvadili mu oči. Dan poslije napada na Uskoplje (12. siječnja) pripadnici muslimanske vojske počinili su masakr nad Hrvatima u selu Lužani, općina Uskoplje, gdje su ubijena 64 pripadnika HVO-a i više civila, a ranjeno je 19 branitelja. Preživjele iz Lužana i okolnih naselja su protjerali, spalili kuće te uništili katoličko groblje i

kapelicu u Lužanima koje pripadaju župi Skopaljska Gračanica. Armija BiH granatirala je hrvatski dio grada, zvonik župne crkve i Dom sv. Ante Padovanskog.

- 13. siječnja 1993. ubijen je vojnik HVO-a izvan borbe u selu Lužane.
- 14. siječnja 1993. u selu Bistrica ubijen je civil (Ilija Ivoš) ispred njegove obiteljske kuće.
- 17. siječnja 1993. ubijena je Ruža Kvasina; također su ubijeni Stipo Škraba (56 godina), i Ivica Škraba (54 godine). Njihove kuće zapaljene su i do temelja uništene. Nakon 15 dana civil Ante Ivaković otkrio je leševe Ivice i Stipe Škrabe. Istoga dana i on je ubijen iz muslimansko-bošnjačkog snajpera. Predstavnici UNPROFOR-a preuzeli su leševe, napravili obdukciju i izvijestili da su leševi izmasakrirani. Prema iskazu svjedoka I.K., danog u Splitu 29. lipnja 1993. godine, očevidac ubojstva Ruže Kvasine je njezin sin, koji je vidio ubojice u uniformama s oznakama Armije BiH. On je čuo kako su dva vojnika pitala njegovu majku gdje su joj djeca. Poslije toga jedan je vojnik Armije BiH ispalio rafal u pokojnu Ružu, ukupno 17 metaka. Svjedok izjavljuje da je sin Ruže Kvasina pucao u majčinog ubojicu i usmrtio ga, a drugi je napadač pobjegao. Više ljudi su usmrtili snajperisti.
- U selu Uzričje Armija BiH je 18. siječnja 1993. zarobila tri pripadnika HVO-a. Jednog od njih su ubili s 10 hitaca u prsa.
- 24. siječnja 1993. u selu Bistrica ubijena su 2 civila, izvan borbenih djelovanja.
- 3. veljače 1993. u selu Bistrica ubijena su 2 civila, a njihove kuće su spaljene.
- Dana 5. veljače izgorio je Dom. sv. Ante Padovanskog; mučki je ubijeno pet mladih hrvatskih vojnika.
- 7. veljače 1993. stradanje obitelji Okadar. U selu Bojska, sjeverno od Uskoplja, 7. veljače 1993. godine ubijeno je više hrvatskih civila. U jednoj šumici pored sela izmasakrirani su Ilija (Franje) Okadar i njegova sestra Pavka (Franje) Okadar. Otac Franjo Okadar (1907.) i sestra Finka uspjeli su pobjeći i privremeno se skloniti u kuću Dragana Franjića gdje su ih Bošnjaci pronašli i ubili 21. veljače 1993. godine. Nakon usmrćivanja, tijela oca i kćeri su izmasakrirana. Svjedok tih ubojstava, D.F., uspio je pobjeći. Prema jednom dokumentu, pisanom Finkinom rukom, sestre Pavka i Finka Odakar bile su silovane već 7. veljače.
- 22. veljače 1993. u naselju Bojska ubijena su 2 civila.
- 29. svibnja 1993. u kanjonu Bistričke rijeke zarobljena su 4 talijanska humanitarca; jedan je uspio pobjeći a trojicu je ubio Henefija Prijić zvani Paraga. Nađeno je i tijelo Mije Milića kojega su pripadnici Armije BiH ubili.
- 2. lipnja 1993. u selu Krupa ubijena je jedna osoba.
- Krajem lipnja 1993. u selu Gornje Voljice ubijena je jedna osoba.
- 1. kolovoza 1993. u selu Pernice ubijena je jedna osoba.

- 4. kolovoza 1993. u selu Krupa ubijena je starica.
- 28. kolovoza 1993. u selu Ričice ubijena je jedna osoba.
- 22. prosinca 1993. vojnici Armije BiH ubili su 4 vojnika HVO-a.
- U Uskoplju su snajperisti ubili još 4 osobe.

Pored navedenih zločina počinili su zločine u mjestu Pernice i u više susjednih mjesta.

Zaustavljanje i pljačka humanitarnih konvoja

- Dana 15. svibnju 1993. zarobljen je konvoj fra Nikice Miličevića (Karitativna udruga sv. Ante Padovanskog), 13 kamiona humanitarne pomoći. Vozače su opljačkali i maltretirani, ukupno su maltretirali 22 osobe hrvatske nacionalnosti.
- 22. prosinca 1993. zaustavljen humanitarni konvoj „Bijeli put“, na povratku iz Nove Bile. Pripadnici Armije BiH ubili su Antu Vlajića, vozača kamiona, te ranili tri sudionika konvoja. Pripadnici Armije BiH su oteli 28 kamiona.

Spaljene kuće i oskrvnute crkve

U općini Uskoplje Hrvati su prije muslimansko-hrvatskog sukoba živjeli u 36 naseljenih mjesta općine (od ukupno 51 mjesta općine). Danas žive samo u 15 naselja. Hrvati su živjeli zajedno s Muslimanima u 24 mjesta općine. Danas žive s Muslimanima samo u tri mjesta općine (u Bistrici, Hrasnici i gradu Uskoplju). Izvršeno je etničko čišćenje Hrvata na području općine Uskoplje.

Na području pod nadzorom Armije BiH uništeno je 95% obiteljskih i gospodarskih objekata u vlasništvu Hrvata. Spaljeno je ili potpuno devastirano 1.100 obiteljskih kuća.

Za vrijeme žestokog sukoba HVO-a i Armije BiH 4. i 5. srpnja 1993. u općini Uskoplje spaljena su hrvatska sela Rostovo i Sebešić, a više sela je etnički očišćeno od Hrvata.

Devastirani sakralni objekti

Spaljen je dom časnih sestara na Humcu, a župna crkva je devastirana. Župna crkva u Uskoplju je teško oštećena. U Bistrici je oštećena župna crkva sv. Terezije.

Počinitelji zločina nisu kažnjeni.

9.16.1. Zločin Armije BiH u Lužanima, 12. siječnja 1993.

Bošnjačko-muslimanski zločin u selu Lužane (kod Uskoplja) zbio se 12. siječnja 1993. godine. Ubili su i masakrirali više hrvatskih civila. Preživjele iz Lužana i okolnih naselja protjerali su, spalili kuće te uništili katoličko groblje i kapelicu u Lužanima koje pripadaju župi Skopaljska Gračanica. Cilj je bio ovladati prometnicom koja od Tomislavgrada vodi u Srednju Bosnu. Pripadnici HVO-a uzvratili su na napade. U tim borbama poginula su 64 pripadnika HVO-a, a 19 ih je ranjeno.

9.16.2. Zločin Armije BiH u Uskoplju, 22. prosinca 1993.

Na Međunarodni dan ljudskih prava, 10. prosinca 1993. godine, iz Zagreba je krenuo humanitarni konvoj Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu. Konvoj je trajao od 10. prosinca do 24. prosinca 1993. godine. Dr. Slobodan Lang i Herman Vukušić predvodili su humanitarni konvoj od 99 šlepera i 143 člana medicinskog osoblja, franjevac, novinara i tehničkog osoblja. Cilj konvoja bio je dopremiti hranu i lijekove Hrvatima u Lašvanskoj dolini koja je bila u osmomjesečnoj blokadi. U Lašvanskoj dolini nalazilo se približno 70.000 ljudi. Bili su tu i prognani Hrvati iz Jajca, Donjeg Vakufa, Travnika, Novog Travnika, Zenice, Busovače i drugih mjesta. Lašvanska dolina je prostor dug 30 km, a širok samo 2 km. Hrvati su bili u potpunoj blokadi i pod udarima tzv. Armije BiH tijekom osam mjeseci. Humanitarna pomoć stanovništvu je stizala preko Humanitarno-karitativne organizacije **Kruha svetog Ante i Caritasa**, najčešće preko Splita.

Jedina veza Hrvata u Lašvanskoj dolini sa svijetom bio je helikopter HVO-a koji je mogao letjeti uz dopuštenje i pod nadzorom UN-a. Hrvati u Lašvanskoj dolini bili su izolirani i u višemjesečnoj blokadi bez električne struje, hrane, vode, lijekova i veze s vanjskim svijetom (bez TV signala). O teškom položaju naroda u Lašvanskoj dolini saznalo se u mjesecu rujnu 1993. godine nakon dolaska Ante Damjanovića u Središnju Bosnu. Crkva-bolnica nalazila se na prvoj crti bojišnice i često je bila granatirana i na meti snajperista pa se ukop umrlih i poginulih obavljao noću.

Konvoj je krenuo iz Zagreba, prošao kroz Rijeku i Split. U Rijeci i Splitu se konvoj povećao, priključili su se šleperi s dodatnom pomoći iz drugih gradova i mjesta. U Splitu su se priključili iz Kruha svetoga Ante, humanitarne organizacije Franjevačke Provincije Bosne Srebrene. Prolazak humanitarnog konvoja dogovoren je s Alijom Izetbegovićem, vođom Muslimana u BiH.

Crkva sv. Duha u Novoj Biloj, izgrađena 1980. godine, služila je kao ratna bolnica od kraja 1992. godine. Ratna bolnica je dobila ime po prvom diplomiranom liječniku franjevcu u Bosni, doktoru fra Mati Nikoliću. Crkva je od 19. listopada 1992. godine služila kao bolnica, bez struje i vode. U bolnici je bilo i po 200 ranjenika.

„U razdoblju od 19. listopada 1992. do 1. travnja 1994. godine, u franjevačkoj bolnici-crkvi ukupno je zbrinuto 14.500 pacijenata, a bolnički je liječeno 7.260 pacijenata. U veoma teškim uvjetima, izvedeno je 1.260 operativnih zahvata u općoj anesteziji i oko 4.200 operativnih zahvata u spinalnoj, lokalnoj anesteziji. U rodilištu, koje se nalazilo u susjednoj kući, rođeno je 721 dijete. Mjesečno je u prosjeku obavljano 40 – 50 porođaja, 50 – 60 osoba dnevno je podizalo lijekove iz bolničke ljekarne. Jedna velika, prava bolnica teško bi izdržala ovakav tempo rada.“

Konvoj je krenuo iz Zagreba pod visokim pokroviteljstvom predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana i uz pratnju predstavnika Katoličke crkve i franjevačke provincije Bosne Srebrene. Tijekom 14 dana konvoj su pratili: državnici, veleposlanici, franjevci, medicinari, humanitarci, kulturni i javni radnici. Kolona vozila krenula je iz Zagreba za Rijeku pa Split, preko Tomislavgrada i Prozor-Rame u Lašvansku dolinu. Konvoj su pratili pripadnici HVO-a

do ispred Uskoplja, a dalje pripadnici UNPROFOR-a. Armija BiH je konvoj zaustavila i pretresla na Pavlovići; bio je zadržan 2 dana. Bošnjaci su ucjenjivali vodstvo konvoja, a dio pomoći otuđili.

U Novu Bilu je konvoj stigao 20. prosinca 1993. godine. Blokada je trajala 248 dana, od 16. travnja 1993. godine do dolaska konvoja, 20 prosinca 1993. godine. Dana 22. prosinca 1993. godine konvoj se vraćao iz Nove Bile. Na izlazu iz Uskoplja pripadnici Armije BiH pucali su po kamionima te ubili vozača Antu Vlaića i tri vozača ranili. Pripadnici Armije BiH ukrali su 28 kamiona, a UNPROFOR nije učinio ništa da spriječi zločin i krađu. U spomen na Antu Vlaića jedna ulica u Novoj Bili nosi njegovo ime. U Travniku je po vozaču Anti Vlaiću nazvana jedna ulica, a jedna je nazvana Bijeli put u spomen na humanitarni konvoj.

Dio pomoći koja je dopremljena humanitarnim konvojem upućen je Muslimanima u Zenici i u viteška naselja, a Muslimani su se „zahvalili“ dan poslije nego je konvoj napustio Lašvansku dolinu; 23. prosinca 1993. g., napadom na područje Gornjeg Vakufa/Uskoplja ubivši 74 Hrvata u Križančevu selu. Za počinjeni zločin nitko nije odgovarao.

Sjećanja na „Bijeli put“ prikazana su u monografiji „Svjetlost i nada“ autora Zvonimira Čilića, fra Zorana Livančića, Srećka Stipovića i Željka Kocaja, objavljenoj 2010. u nakladi viteške podružnice HKD-a Napredak.

Dr. Slobodan Lang je u koautorstvu s Brankom Čulom objavio monografiju o Bijelom putu „Pobjeda dobra u ratu“ (2014. g.). U monografiji su sadržana 152 autorska teksta sudionika konvoja i opsade Lašvanske doline.

Hrvatsko amatersko kazalište Travnik 2015. godine premijerno je izvelo predstavu „Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu“ u crkvi Duha Svetoga u Novoj Biloj.

O humanitarnoj akciji konvoja „Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu“ snimljen je dokumentarni film, 2016.

Konvoj „Bijeli put“ dobio je i dvije svojevrstne himne, lirski zapis fra Jakova Bubala te drugu Slobodana Langa i Ranka Bobana „Dolinom Lašve teče tuga“, napisanu 28. 10. 1993. godine (kasnije uglazbljena, a najpoznatija po izvedbi Tereze Kesovije).

„Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu zasigurno je najsvjetlija epizoda u Domovinskom ratu koja je pokazala zajedništvo Hrvata u BiH i Hrvatskoj.“

9.17. Zločini Armije BiH u općini Vareš (1992. – 1995.)

U Varešu je prema popisu stanovništva iz 1991. živjelo 9.016 (40,6%) Hrvata (većinsko stanovništvo u općini), a prema popisu 2013. godine broj Hrvata bio je 2.820 (31,70%). Broj Hrvata u općini smanjio se za 6.196 osoba ili 68,72%.

Ratni zločin u općini Vareš počinile su muslimanske postrojbe nad 56 Hrvata (Davor Marijan i sur.).

U ratnom sukobu poginulo je 69 branitelja, a 46 branitelja se vode kao nestali. Ranjeno je 79 pripadnika HVO-a, a zatočeno 44. Broj poginulih civila je 21 (prema izvješću Povjerenstva HVO-a općine Vareš od 29. siječnja 1994. godine).

Istraživačko-dokumentacijski centar (Sarajevo): u Varešu je tijekom rata (1991. – 1995.) ukupno ubijeno 109 osoba hrvatske nacionalnosti (23 civila i 86 vojnika).

Zbog svog geostrateškog i vojnog položaja općina Vareš bila je važna Muslimanima, Srbima i Hrvatima. Za Muslimane je bila važna strateška spojnica Gradačac–Tuzla–Vareš–Breza–Fojnica–Konjic–Mostar–Jadransko more. Srbima je preko Vareša bio osiguran izlazak u dolinu Krivaje, spajanje sa srpskim snagama na Ozrenu i dalje dolinom Bosne prema Doboju. Za Hrvate je područje općine Vareš imalo dublje značenje jer su tu Hrvati živjeli stoljećima. Na kakanjsko-vareškom području je prije rata (1992. godine) živjelo preko 25.000 Hrvata. Kada je Armija BiH napala područja gdje su živjeli Hrvati, došlo je do egzodusa više od 20.000 Hrvata. U Vareškoj općini Hrvati su 1991. godine bili većinsko stanovništvo, kao i u samom gradu Varešu.

Demografska slika općine Vareš mijenja se u lipnju 1993. godine kada je Armija BiH izvršila agresiju na hrvatska područja u Kaknju, Kraljevoj Sutjesci i drugim mjestima. U općinu Vareš izbjeglo je oko 15.000 Hrvata. Zbog teške situacije (glad, nemogućnost smještaja i stalni muslimanski napadi) u općini Vareš izbjegli Hrvati se 19. lipnja 1993. odlučuju na put u sigurnija područja, ali bez uspjeha. Put ih je vodio preko područja koje su kontrolirali Srbi koji su ih opljačkali te razdvojili muškarce od žena. Nakon toga se oni vraćaju u Vareš gdje teško žive u muslimanskom i srpskom okruženju. Zbog teških uvjeta života i stalnih muslimanskih prijetnji krajem kolovoza 1993. započinje evakuacija žena i djece. Preko područja pod srpskim nadzorom evakuirano je oko 3.200 žena i djece koji su smješteni u Hercegovini.

U vareškoj općini vladala je glad pa su organizirani humanitarni konvoji pomoći Varešu. Prvi konvoj je zaustavljen pred Kaknjem 15. listopada 1993. te opljačkan od strane oko 300 muslimanskih žena i djece. Drugi konvoj, 16. listopada 1993., također je opljačkan od strane muslimanskih žena i djece.

Drugi egzodus Hrvata iz općine Vareš zbio se 18. listopada 1993. godine kada je Armija BiH krenula u opći napad na općinu i na sam grad Vareš. Oko 5.700 prognanih Hrvata krenulo je prema Hercegovini. Izbjegli vareški Hrvati lutaju šumama, po bespućima, gladni i žedni. Oko 1.500 izbjeglica došlo je u Sokolac, a oko 6.000 ih je bilo na Alijinu koritu (ni na nebu, ni na zemlji). Postupno su jedni i drugi prevezeni u Kiseljak, Kreševo i Gormiljak gdje je smješteno oko 7.500 vareških Hrvata.

Opći napad Muslimana na Varešku općinu započeo je 18. listopada 1993. Nakon što je Armija BiH okupirala Vareš, nastala je neviđena pljačka hrvatske imovine u kojoj su sudjelovali i pripadnici mirovnih snaga (UNPROFOR-a). Na području općine Vareš izvršeno je etničko čišćenje Hrvata; prognano je oko 8.652 osobe. Mediji su tragediju vareških Hrvata (etničko čišćenje, ubojstva i pljačku od strane Armije BiH) prešutjeli.

Kronologija zločina

- U Liješnici je iz zasjede 1. lipnja 1993. ubijen vojnik HVO-a (Marijo Miočević, rođ. 1972.).
- Armija BiH izvršila je napad na općinu Vareš 18. listopada 1993. Nakon zauzimanja sela Kopijari 19. listopada 1993. ubila je 6 zarobljenih Hrvata (civila). Selo su opljačkali i spalili. Nakon zločina Armije BiH u selu Kopijari i ofenzive Armije BiH na Vareš uslijedio je odgovor HVO-a i napad na Stupni Dol gdje je bilo mnogo oružja Armije BiH. Pripadnici HVO-a počinili su ratni zločin u Stupnom Dolu 23. listopada 1993.; nakon napada i zločina Armije BiH u selu Kopijari (a ne prije kako tvrdi Alija Izetbegović koji je tvrdio da je zločin u Kopijarima bio odgovor na zločin u Stupnom Dolu što nije točno).
- U selu Dobošnica pripadnici Armije BiH su 30. listopada 1993. zarobili 21 pripadnika HVO-a, 3 su ubili, a 18 odveli u Tuzlu. Selo su opljačkali i spalili.
- Pripadnici Armije BiH su 2. studenoga 1993. napali i zauzeli mjesta Planice, Perun i Karasovina, zarobili su, a potom ubili 26 Hrvata. Ubojstva su počinjena i hladnim oružjem.
- U razdoblju od 1. do 4. studenoga 1993. pripadnici Armije BiH ubili su 9 osoba (jednog pripadnika HVO-a i 8 civila).
- Dana 5. studenoga 1993. u mjestu Borovice (Donja i Gornja Borovica) pripadnici Armije BiH ubili su 7 osoba. Nije bilo nikakvih borbi jer selo nije nitko branio. Zločine nad Hrvatima u selu Borovica počinili su pripadnici 7. muslimanske brigade pod vodstvom Halila Brzine, pripadnici tzv. Armije BiH iz mjesta Brnjic, Općina Kakanj te pripadnici 329. kakanjske brigade Armije BiH. Uništili su sve kuće i gospodarske objekte. Uništili su župna crkva s vjeronaučnom dvoranom i župnim stanom. Major Hakan Birger, zapovjednik 8. čete NORDBAT 2- Nordijskog bataljuna u sastavu UNPROFOR-a je 12. prosinca opisao događaj u Borovici: „*Dan nakon što je zauzeta Borovica poslao sam patrolu u selo, koja je potvrdila da su selo zauzele jake trupe BiH Armije. Neke kuće su gorjele, unutrašnjost crkve je bila uništena, a u selu je pronađen jedan mrtav HVO vojnik.*

Sedam dana nakon toga sam poslao drugu patrolu u Borovice. Oni su vidjeli da je čitavo selo, uključujući i crkvu, spaljeno. U donjem dijelu sela je pronađen mrtav civil (muškarac). Dan nakon toga sam lično posjetio Borovice. Bio sam jako uznemiren onim što sam vidio. Tom prilikom smo pronašli još jednog civila koji je bio mrtav (muškarac). Slijedećeg dana je Vojna policija UNPROFOR-a iz Kiseljaka izvršila istragu, isto onako kao u Stupnom Dolu. Leševi (tri) su prebačeni u Kanadsku poljsku bolnicu u Visokom...

Što se tiče prikazivanja događaja iz Vareša i Stupnog Dola, to je ovisilo o samim izvještačima. UNPROFOR nema nikakvih nadležnosti u pitanju bilo čega u toj stvari. Mogu samo reći da je

šteta što Borovici nije posvećena pažnja na isti način, iako su pripadnici moje Vojne policije zabilježili uništavanje.“

Posmrtni ostatci tri osobe nisu nađeni. Nitko nije odgovarao za počinjene zločine.

- Jedna osoba je ubijena 5. studenoga 1993. tijekom granatiranja. Krajem 1993. i početkom 1994. od granatiranja poginule su još 3 osobe.
- U općini Vareš još su ubijeni: Alojzije Čović, Jozo Patković, Ferdo Lovrenović, Ivo Pejčinović, Jerko Terzić, Franjo Martinović, Stjepo Franjkić, Krešo Pantić i drugi.

Uništavanje sela u općini Vareš

Selo Kopijari opljačkano je pa spaljeno. Donja i Gornja Borovica potpuno su spaljeni i srušeni, spaljeno je 315 kuća. U selu Pogari zapaljane su 22 kuće, a na Pržićima i Tisovcima zapaljeno je najmanje 15 kuća. I u drugim selima (Duboštica, Vijaci, Diknjići) zapaljane su kuće kao i u samom Varešu. Prije no što su zapaljane, kuće su temeljito opljačkane. Švedski pukovnik, zapovjednik UNPROFOR-ova bataljuna, Olf Henricsson je o pljačkanju vareških Hrvata izjavio za France Press: *“Ovo više podsjeća na umobolnicu nego išta drugo! Nije to dobro, nema nikakve discipline. Reklo bi se, banda gangstera.“*

U Varešu su silovane četiri žene (što se zna), i to na vrlo grub i okrutan način. Za silovanje su optuženi Nedžad Čerkezović i Džafer Brčanović, oba iz Živinica, vojnici Armije BiH. Vojnik Armije BiH Mujo Valjevac optužen je zato što je utvrđeno da je 7. studenoga 1993. godine u Visokom pred svjedocima pokazivao desetak ljudskih prstiju nanizanih na konop hvaleći se da ih je odsjekao vareškim Hrvatima. I Mirsad Salčinović, zvani Komuna, na ulici u Brezi hvalio se prstima koje je odsijecao vareškim Hrvatima.

Stanje u Varešu i njegovoj okolini ovako je oslikao vareški župnik fra Mato Topić: *“Grobovi i činjenice pokazuju, a slijepima će tek postati jasno, da je kudikamo veći zločin učinjen nad Hrvatima u Varešu negoli nad Muslimanima u Stupnom Dolu. Jasno mi je da nije to bitno ni potrebno svjetskoj javnosti, ali mi nije jasno da je to, izgleda svejedno hrvatskim medijima! Ako mnogima nisu bitni ljudi, kako će im tek biti važno koliko je kuća srušeno, zapaljeno, oštećeno i opljačkano? Ili koliko su Alijini momci - kako on sam reče - ne ruše crkve, oskvrnuli crkava?!“*

Muslimanski zatvori u Varešu

Tijekom napada tzv. A RBiH na Vareš zarobljena su 73 pripadnika HVO-a te privedena u vojno-istražne zatvore u Tuzli, Brezi, Zenici te samom Varešu u kojem je bio formiran i logor u kojem je zatočeno 36 civilnih osoba (zatvori na području Vareša bili su: u srednjoškolskom centru; u zgradi Autotransa; u Samačkoj – zgrada u vlasništvu vareške željezare; u Kapitalnoj – zgradi uprave vareške željezare; te u dječjem vrtiću „Danica Pavlič“). Tretman zarobljenih

pripadnika HVO-a bio je protivan Ženevskoj konvenciji. Prema svjedočanstvu odbjeglih zatočenika u zatvoru je ubijeno 11 zatočenih vojnika HVO-a.

Odgovornost za nehumano ponašanje prema hrvatskim zarobljenicima i Hrvatima koji su se pokušali vratiti nakon potpisivanja Washingtonskog sporazuma leži na civilnim i vojnim strukturama Općine Vareš, a posebno na: Mervani Hadžimurtezić – predsjednici Ratnog predsjedništva Općine Vareš, Hrustemu Mališević – predsjedniku Izvršnog odbora Općine Vareš, Seadu Opereti – izvršitelju naredbi gore navedenih, načelniku policijske postaje Vareš.

Za nehumano ponašanje prema zarobljenim pripadnicima HVO-a odgovornost leži na Zapovjedništvu 16. divizije, smještene u Varešu, odnosno na zapovjedništvu 122. brigade tzv. A R BiH koju su sačinjavali Enver Hadžiahmetović, Salih Čilaš i drugi.

Uništavanje sakralnih objekata

Pripadnici tzv. A R BiH uništili su veliki broj katoličkih objekata i groblja na području općine Vareš. U Gornjoj i Donjoj Borovici u potpunosti je uništena crkva i župna kuća. Križ na platou ispred crkve srušen je i razbijen, kao da se htjelo poslati poruku kako nema mjesta za katolike na području Vareša. Crkvena zdanja i groblja u Borovičkim Njivama, Kopjarima, Dubošćici, Miru, Bijelom Borju, Vijaci, Donjoj Vijaci, Krčevinama, Očeviji, Pogarima, Vareš Majdanu i dr. mjestima doživjela su istu ili sličnu sudbinu. Pojedina zdanja uništavana su i nakon 1995. godine ili 1996. godine, što ima posebnu težinu i značenje. Župnik župe Vijaka fra Željko Filipović (preminuo 15. prosinca 1997.) pretučen je prilikom ulaska pripadnika tzv. A R BiH u Vijaku, a u dva navrata je privođen te ispitivan. Prilikom napada na Vareš, pripadnici tzv. A R BiH spalili su oko 700 obiteljskih kuća te nekoliko stotina pratećih objekata u općini Vareš. Hrvatske kuće koji nisu uništene, do temelja su opljačkane ili na razne načine devastirane.

9.17.1. Zločin Armije BiH u selu Kopjari 21. listopada 1993.

Armija BiH napala je 18. listopada 1993. općinu Vareš, zauzela selo Kopjari i ubila 6 zarobljenih hrvatskih civila. Radi se o ratnom zločinu.

Armija BiH napala je općinu Vareš iz pravca Breze, Visokoga, Kaknja i Zenice. Kopjari su bili pod nadzorom brigade HVO-a Bobovac Vareš. Zbog geostrateškog položaja sela Kopjari vođene su teške borbe između HVO-a i Armije BiH. Armija BiH zauzela je selo Kopjari 19. listopada 1993. Nakon zauzimanja sela Armija BiH je protjerala 150 Hrvata, a 6 civila ubila. Pripadnici Armije BiH su selo opljačkali i spalili.

U borbama za selo Kopjari ubijeno je 57 Hrvata (41 civil, jedno dijete i 15 ratnih zarobljenika). Na koti Liješnici u blizini sela, muslimanska vojska je počinila ratni zločin svirepim mučenjem i ritualnim ubijanjem nepoznatog broja zarobljenih pripadnika HVO-a. Zapovjednici iz Armije BiH nisu dopustili dostojan pokop ubijenih vojnika HVO-a. Također, nisu dopustili

UNPROFOR-u da uđe u selo. Nakon sloma obrane HVO-a Armiji BiH je bio otvoren put prema gradu Varešu.

Pripadnici Armije BiH počinili su ratni zločin u selu Kopijari: ubili su 6 zarobljenih civila, a selo opljačkali i spalili. Zločine u selu Kopijari počinili su pripadnici 7. muslimanske brigade Armije BiH.

Danas su Kopijari potpuno prazni i posve razoreni. Dio okolice je ostao i miniran tako da su povratak i obnova sela nemogući. Izvršeno je etničko čišćenje Hrvata.

Za počinjene zločine i etničko čišćenje Hrvata nitko nije odgovarao niti po zapovjednoj niti po individualnoj odgovornosti. Mediji su prešutjeli muslimanske zločine (i danas ih prešućuju) koji su se dogodili 5 dana prije zločina u Stupnom Dolu. Isticali su zločin u Stupnom Dolu, kojeg su počinili pripadnici HVO-a, a muslimanske zločine koji su se dogodili prije zločina u Stupnom Dolu su prešutjeli.

9.18. Zločini Armije BiH u općini Visoko (1993.)

U općini Visoko živjela su 1991. godine 1872 Hrvata (4,10%), a 576 (1,40%) prema popisu stanovništva iz 2013. godine. Broj Hrvata u općini Visoko smanjio se za 1.296 ili za 69,23%. Srbi i Hrvati su protjerani ili su sami otišli pa je krajem 1993. godine u Visokom bilo oko 500 Hrvata i Srba, prije rata 9.343!

U općini Visoko nije bilo nijedne postrojbe HVO-a. Pripadnici Armije BiH su zastrašivali i pljačkali Hrvate te ih tako poticali na odlazak iz općine Visoko. U općini je bila velika koncentracija arapskih boraca – mudžahedina.

Kronologija zločina

- U hrvatskom selu Stojkovići pripadnici Armije BiH su 20. travnja 1993. ubili Slavka Pravdića (17 god.) u njegovu domu za vrijeme ručka s obitelji. Nakon zauzimanja sela Stojkovići hrvatsko stanovništvo je pritvoreno, a pripadnici Armije BiH temeljito su opljačkali imovinu zatočenih Hrvata.
- Zatočeni Hrvati sela Stojkovići bili su fizički i psihički zlostavljani (od 20. travnja do 3. lipnja 1993.) kada su pripadnici HVO-a oslobodili selo. Pripadnici Armije BiH temeljito su opljačkali imućne obitelji Nikole Radat i Mije Radat (pored ostaloga oteli su 100 ovaca, 8 bikova, 3 krave, 1 tele i 2 svinje). Pripadnici Armije BiH su se izživljavali na članovima obitelji Radat, a 2. lipnja 1993. su Nikolu Radata živog bacili u zapaljenu staju. 3. lipnja 1993. pripadnici HVO-a, koji su oslobodili selo Stojkovići, našli su poluizgoreni leš Nikole Radata.
- 13. na 14. studenoga 1993. u selu Donja Zimča, općina Visoko, opljačkana je i ubijena obitelj Blažević. Ubijeni su: Jure Blažević r. 1937. civil, Frida Blažević r. 1943. supruga i Ana Grgić r. 1919. punica. Pripadnici Armije BiH su žrtve priklali.

- Pripadnik Armije BiH Zejnil Dukmanović je 10. siječnja 1994. opljačkao pa ubio Stjepana Mijića u selu Bulčići. Zločinac je prvo nožem ranjavao žrtvu, a nakon što je uzeo novac ubio je Stepana Mijića ispalivši cijeli okvir streljiva iz automatske puške.

Za zločin u selu Stojkovići prijavljeni su: Seid Ahmeljić i Ramiz Smajić, a za zločin u selu Donja Zimča Abdulah Matoruga, Rašid Džafić, Namir Mešetović i Ramo Bešlija. Zločinci su identificirani i prijavljeni 18. travnja 1995. i 11. svibnja 1995.

9.19. Zločini Armije BiH u općini Vitez (1992. – 1995.)

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine općina Vitez brojila je 27.859 stanovnika, od čega je bilo Hrvata 12.675 ili 45,49%.

Uspoređujući popise stanovništva iz 1991. i 2013. godine vidljivo je da se broj Hrvata u općini Vitez povećao za 1.675 osoba ili 13,21%. Hrvati su iz drugih sredina, koje su pod muslimanskom ili srpskom vlašću, izbjegli i došli u mjesta u kojima su Hrvati većina.

U općini Vitez su Bošnjaci/Muslimani počinili ratni zločin nad 172 Hrvata (Davor Marijan i sur.).

Prema Istraživačko-dokumentacijskom centru (Sarajevo) u Vitez je tijekom rata (1991. – 1995.) ukupno ubijeno 432 osoba hrvatske nacionalnosti (83 civila i 349 vojnika).

Srpska agresija na Bosnu i Hercegovinu (BiH) dovela je do velikih migracija stanovništva. S područja koja su okupirali Srbi muslimansko stanovništvo je prognano/izbjeglo pa se naselilo u područja Srednje Bosne. Dolaskom prognanika poremetila se nacionalna struktura stanovništva i došlo je do napetosti između Muslimana i Hrvata. Muslimansko političko i vojno rukovodstvo postavilo je prvi cilj – čišćenje Srednje Bosne od Hrvata, a kasnije osvajanje teritorija i izlaz na Jadransko more; to je uzrok muslimansko-hrvatskih rata u BiH (1992. – 1994.).

Kronologija zločina

- Pripadnici Armije BiH su 1. lipnja 1992. u mjestu Grabak ubili 2 pripadnika HVO-a, Ivicu Pocrnju i Vlatka Žuljevića.
- Sredinom listopada 1992. godine započinju sukobi Hrvata i Muslimana.
- U mjestu Kruščica zarobljeno je 7 vojnika i jedan civil. Bili su maltretirani pa razmijenjeni.
- Iz muslimanskog dijela grada pucano je 7. ožujka 1993. na zgrade gdje je bilo zapovjedništvo HVO-a te hrvatske kuće; bačena je i bomba na ulaz u zapovjedništvo. Počinitelji zločina su pripadnici 7. muslimanska brigada iz sastava 3. korpusa muslimanske vojske.

- 16. travnja 1993. Armija BiH zauzela je tri hrvatska sela: Počulice, Gornju Dubravicu i Putkoviće. Poginulo je 46 osoba, više ih je ranjeno, a tri osobe su nestale (prema zapisu fra Ive Radmana).
- 16. travnja 1993. snage Armije BiH napale su Vitez i Busovaču. Snage UNPROFOR-a (britanski bataljun) su se otvoreno stavile na stranu agresora jer su pucale po hrvatskim kućama. Odbili su prevesti ranjenike u bolnicu.
- Armija BiH (3. korpusa Armije BiH u Zenici) napada 16. travnja 1993. selo Prnjavor, upada u selo i odvodi 36 Hrvata. Zatočeni Hrvati bili su smješteni u društveni dom u Prnjavoru u vrlo lošim uvjetima. Neke od zatočenih su koristili za kopanje grobova ubijenim Hrvatima. Svi zatočeni Hrvati su 21. travnja 1993. godine odvedeni u Sivrino Selo da bi kopali rovove za potrebe Armije BiH na crtama bojišnice.
- Muslimanski snajperisti su 17 travnja 1993. u Vitezu ubili 5 civila.
- Dana 22. travnja 1993. u Društveni dom u Prnjavoru dovedena su tri muškarca kojima se kasnije izgubio trag, ubijeni su.
- Pripadnici Armije BiH (325. brdska brigada) su 23. travnja 1993. nasumce pucali kroz zatvorena vrata prostorije gdje su bili zatočeni civili iz Počulice. Ubili su 3 osobe, a ranili 6 osoba.
- Muslimanski snajperist je 22. svibnja 1993. usmrtio jednog civila.
- Armija BiH je 10. lipnja 1993. granatirala dječje igralište i ubila 8 djece, a 6 ih je ranila.
- Snajperisti su ubijali i 15., 18. i 19. lipnja 1993.
- Armija BiH je 8. srpnja 1993. zarobila 4 pripadnika HVO-a pa ih ubila.
- Od posljedica granatiranja 28. kolovoza 1993. umrle su dvije osobe.
- Pripadnici Armije BiH (mudžahedinske postrojbe „El Mudžahid“) upali su 5. rujna 1993. u naselje Brdo i odveli nenaoružane pripadnike radnog voda. Ubili su ih i masakrirali; nakon 2 tjedna vratili su masakrirana tijela 14 osoba.
- Pripadnici HVO i Civilne zaštite su se 5. rujna 1993. predali pripadnicima Armije BiH koji su ih ubili. Pripadnici Armije BiH počinili su ratni zločin jer su ubili zatočenike (zarobljenike) koji su se predali; ubili su 9 vojnika i 4 pripadnika Civilne zaštite.
- U Bobašima je 18. rujna 1993. ubijeno 15 Hrvata. Pripadnici Armije BiH i mudžahedini upali su u selo, išli od kuće do kuće i ubijali nasumce. Neki su odvedeni u logor u Crnoj kući gdje su bili maltretirani i ponižavani. Korišteni su za prisilan rad.
- U Vitezu je 29. rujna 1993. ubijeno četverogodišnje dijete.
- U Bobašima su 9. listopada 1993. pripadnici Armije BiH ubili mlađeg maloljetnika.
- U selu Zabilje snajperist je 20. studenoga 1993. na groblju ubio civila (76 g.).

- Armija BiH uporabila je 28. studenoga 1993. granate s bojnim otrovima (nadražljivci-zagušljivci); 6 osoba je završilo u bolnici, od toga troje djece.
- Muslimanski snajperist je 21. prosinca 1993. u Vitezu ranio župnog vikara fra Zdravka Dadića. Još su ubili 4 osobe (civile). Više osoba je umrlo od zadobivenih rana.
- Dana 22. prosinca 1993. snajperist je na groblju usmrtio jednu osobu.
- Križančevo Selo napadnuto je 22. prosinca 1993. godine. Ubijena su 64 Hrvata (među njima i 4 žene). Zločin su počinili pripadnici 3 korpusa Armije BiH. Umrlo je još 10 osoba od zadobivenih rana.
- U Buhinim kućama snajperisti su ubili 4 osobe.
- Armija BiH je 9. siječnja 1994. godine napala Šantiće – zaseok Buhine kuće i ubila 26 osoba. Zarobili su 13 žena i jedno dijete (u spavaćicama) i odveli ih prema Zenici.
- Na području viteške općine još je ubijena 41 osoba.

Logori Armije BiH u općini Vitez

U viteške logore i zatvore odvedene su 294 civila. Bili su zatvarani u mjestima Počulica (82 zatočenika), Divjak-Grbavica, Kruščica-Crna kuća (53 zatočenika), Sivrino Selo i dio grada zvan Mehala (37 zatočenika); 5 zatočenika je ubijeno.

Zatočenici su maltretirani fizički i psihički; više njih je ubijeno, korišteni su za fizičke poslove, kopanje rovova na prvoj crti bojišnice; neki su stradali od nagaznih mina.

Na području općine Vitez prognano je ili izbjeglo oko 5.500 Hrvata tijekom rata; pojedina sela su u potpunosti etnički očišćena od Hrvata.

Uništavanje sakralnih objekata

Uništavanje katoličkih vjerskih objekata: Župna crkva sv. Jurja mučenika, Zavjetna crkva Majke Božje na brdu Kalvarija, oštećena je filijalna crkva u Dubravicama kao i kapelica na groblju Krčevine. Bila je uhićena pa opljačkana časna sestra Pava Marić, a viteški kapelan fra Zdravko Dadić ranjen je u nogu.

Za počinjene zločine podneseno je više kaznenih prijava Višem vojnom sudu u Travniku, Okružnom vojnom tužiteljstvu u Vitezu, Vojnom tužilaštvu Vitez, ali zločinci nisu procesuirani. Prijavljeni su: general Enver Hađihasanović (zapovjednik 3. korpusa Armije BiH), Mehmed Alagić (general – zapovjednik operativne grupe Bosanska krajina), Haso Ribo (načelnik oklopno-mehaniziranih jedinica 3. korpusa Armije BiH), Senid Gerin (zapovjednik topništva) te više nižih zapovjednika i vojnika koji su izvršili zločine.

9.19.1. Zločin Armije BiH u Križančevu Selu 22. prosinca 1993. godine

Zločin u Križančevu Selu izvršili su pripadnici Armije BiH 22. i 23. prosinca 1993. godine. Tijekom iznenadnog napada ubijene su 34 osobe (pripadnici HVO-a i civili), 30 pripadnika HVO je zarobljeno i odvedeno prema Zenici. Svi su ubijeni, a njihova izmasakrirana tijela vraćena su 39 dana poslije napada na selo. Još je stradalo 10 mještana pa je ukupan broj ubijenih 74.

Zločin Armije BiH u Križančevu Selu prešućuje se, za razliku od zločina u Ahmićima kojeg su napravili pripadnici HVO-a. Prešućuju se i drugi muslimanski zločini (u Buhinim kućama, Doljanima, Uzdolu, Bugojnu i drugdje) kao i srpski zločini u Briševu, Kotor Varošu, Posavini, Banja Luci i drugdje.

Tijekom rata Lašvanska dolina bila je u blokadi 316 dana; ubijena su 653 vojnika i civila. Ranjeno je više od 2.000 vojnika i civila. Među ubijenima je i 21 dijete, 22 djeteta ostala su bez oba roditelja, a njih 431 bez jednog roditelja.

S područja općine Vitez kojega je kontrolirala Armija BiH prognano je 1519 osoba, njihova imovina je opljačkana, a domovi spaljeni. Spaljeno je 530 stambenih objekata čiji su vlasnici bili Hrvati.

Lašvanska dolina bila je u potpunom okruženju, u blokadi koja je trajala 248 dana od 16. travnja 1993. do 20. prosinca 1993. godine kada je humanitarni konvoj Bijeli put došao u Novu Bilu. Blokada je nastavljena i nakon 20. prosinca 1993. godine, te je ukupno trajala 316 dana. Dio pomoći koja je dopremljena humanitarnim konvojem Bijeli put upućen je Muslimanima u Zenici i u viteška naselja. Pripadnici Armije BiH ukrali su 28 kamiona od 120 kamiona humanitarnog konvoja. Napali su konvoj na odlasku i ubili vozača Antu Vlaića.

Muslimani su se Hrvatima „zahvalili“ na humanitarnoj pomoći napadom na Križančevo Selo 22. prosinca 1993. godine, još dok je trajalo dogovoreno primirje. Pripadnici Armije BiH iznenadili su pripadnike HVO-a, probili crtu obrane i upali u Križančevo Selo. Ubili su 34 vojnika i civila, a 30 osoba su odveli ka naseljima Počuljica i Dubravica te prema Zenici, gdje su ih ubili.

Pripadnici Armije BiH, mudžahedini i ostali, izvršili su masovno obredno ubijanje. Ubijale su sve na što su naišli, i ljude i životinje.

Pripadnici UNPROFOR-a pokušali su ući u selo, ali im to Armija BiH nije dopustila. Odlazak u selo je UNPROFOR-u i Međunarodnom crvenom križu zabranio zapovjednik 3. korpusa Armije BiH Enver Hadžihasanović. Zbog toga se dugo nije znao točan broj ubijenih niti sudbina zarobljenih. Kada su pripadnici HVO povratili izgubljene položaje i ušli u selo vidjeli su strašne prizore. Na tijelima ubijenih vojnika HVO-a i civila vidjele su se prostrijelne rane nanese vatrenim oružjem iz blizine, zatim su to bile rasjekotine i nagnječena od oštih i tupih predmeta poput noža, sjekire, mačete, čekića i drugih.

Tijela ubijenih Hrvata smjestili su duž crte razgraničenja, tako da su pripadnici HVO-a riskirali živote pri izvlačenju mrtvih. Otac ubijenog Tomislava Križanca Jozo Križanac ubijen je nakon što je pokušao izvući sinovo mrtvo tijelo u zoni razgraničenja.

Nakon što su izvršili zločine, pripadnici Armije BiH su selo temeljito opljačkali i potom zapalili sve kuće i gospodarske objekte. Ubijene su 44 osobe (vojnici i civili među kojima je bilo žena i staraca), u borbama i nakon njih. Zarobljeno je 30 pripadnika HVO-a koji su odvedeni u Počulicu i prema Zenici. Svi su ubijeni i masakrirani. U Počulici je pronađeno 28 tijela ubijenih Hrvata iz Križančeva Sela.

Nakon 39 dana od napada, pod pritiskom obitelji nestalih, UNPROFOR-a i Međunarodnog Crvenog križa, muslimansko-bošnjačka strana je 1. veljače 1994. predala tijela 30 pobijenih zarobljenika. Tijela mrtvih vratili su u UNHCR-ovim plastičnim vrećama.

U dvorani Srednje škole u Vitezu vršena je identifikacija žrtava. Tijela su bila masakrirana pa je liječniku dr. Franji Tiboltu pozlilo pri identifikaciji 11-og tijela. Iz zapisnika je vidljivo da su žrtvama smrskane glave, da su priklani, izbodeni po tijelu, a nekima su izvađene oči.

Napad na Križančevo Selo bio je planiran i koordiniran; istovremeno su napadnuta i druga hrvatska mjesta pod kontrolom HVO-a. Križančevo Selo je tad bilo prva obrambena crta prema travničko-zeničkom području pod kontrolom islamističke muslimanske Armije BiH. U Armiji BiH velik broj boraca, mudžahedina, bio je iz islamskih zemalja. Organizirani su vojni logori za džihadističku obuku, u kojima su učitelji bili pripadnici onda još nepoznate Al-Qa'ide koji su u BiH ušli kao humanitarci. Muslimani su potpisali primirje sa Srbima (Deklaracija Izetbegović – Krajišnik od 16. rujna 1993.) i sve svoje snage usmjerili na Srednju Bosnu s ciljem eliminacije Hrvata s njihovih stoljetnih ognjišta. Cilj je bio etnički očistiti Srednju Bosnu od Hrvata. Dogovorom Izetbegović – Krajišnik bila je dana mogućnost Republici Srpskoj da se izdvoji iz BiH, a da buduća muslimanska država naslijedi mjesto BiH u međunarodnim organizacijama. Bliski suradnik Osama bin Laden, Fatih al-Hassanein, bio je tada glavni Izetbegovićev financijer i mentor.

Zapovijed za napad 22. prosinca 1993. godine izdao je dozapovjednik 3. korpusa Armije BiH Džemo Merdan: *"...uništiti svu živu silu, uključivo žene, djecu i starce na prostoru Novi Travnik, Nova Bila, Vitez, Busovača...", traživši uporabu svih ratnih sredstava, pa i bojnih otrova, a sve da se čini "u slavu uzvišenog Alaha".*

Najodgovorniji, zapovjednici Armije BiH general Enver Hadžihasanović i Džemo Merdan nisu ni osumnjičeni za počinjeni zločin.

O rezultatu napada Armije BiH na Hrvate Srednje Bosne svjedoči izvješće koje je predsjedniku Izetbegoviću podnio zapovjednik Glavnog štaba ABiH general Rasim Delić u veljači 1994. godine: "HVO /je/ eliminisan sa područja Jablanice, Konjica, Fojnice, Kaknja, Zenice, Travnika i Bugojna. Znači, kompletna jedna pokrajina po Vens-Ovenovom planu sa centralom u Travniku." (Miroslav Tuđman "Druga strana Rubikona... ", 361.)

Međunarodna zajednica nije ništa poduzela da zaštiti Hrvate u okruženim enklavama u Srednjoj Bosni. Prema Muslimanima je imala drugačiji pristup; proglasila je šest UN-ovih sigurnih zona: Sarajevo, Tuzla, Žepa, Goražde, Bihać i Srebrenica. Hrvatsku enklavu Lašvansku dolinu Muslimani su opkolili i stalno napadali, a UNPROFOR je mirno promatrao kako se ubijaju civili i pale hrvatska sela.

Ratni zločin uopće nije procesuiran pred Haaškim tribunalom što je još jedan dokaz da se radilo o političkom sudu, a ne o sudu pravde. Negativna uloga u rasvjetljavanju ovog zločina pripada i ondašnjem posebnom UN-ovom izvjestitelju za ljudska prava za područje bivše Jugoslavije Tadeuszu Mazowieckom. Zbog vlastita neznanja, naivnosti, površnosti, pristranosti, zaslijepljen muslimansko-bošnjačkom propagandom ili po nalogu nekog moćnijeg iznad sebe čije je zapovijedi sa strahopoštovanjem izvršavao, kao i brojni drugi dužnosnici međunarodne zajednice, novinstvu je izjavio da je akcija u Križančevu Selu bila "čista vojnička pobjeda Armije BiH".

Ubijanje ratnih zarobljenika, ubijanje žena, staraca i djece je ratni zločin, bez obzira na etničku pripadnost!

Tek 25 godina nakon zločina (8. studenoga 2018. g.) po nalogu tužitelja Posebnog odjela za ratne zločine Suda BiH slobode su lišeni: Ibrahim Purić (65); Ibrahim Tarahija (59), Nijaz Sivro (61), Rušit Nurković (60), Almir Sarajlić (50), Šaćir Omanović (45), Kasim Kavazović (46) i Sadik Omanović (50) osumnjičeni za ratni zločin. Iz priopćenja Tužilaštva BiH:

"Oni su osumnjičeni za ratni zločin počinjen nad žrtvama hrvatske nacionalnosti na lokalitetu Križančevog Sela, Šafradina i Dubravice, gdje je 22. 12. 1993. godine ubijeno najmanje 12 zarobljenih pripadnika HVO-a koji su se prethodno predali, kao i dvije civilne osobe, žene hrvatske nacionalnosti, te vršeno pljačkanje i uništavanje imovine. Tijela ubijenih su razmijenjena 40 dana nakon zločina, a na posmrtnim ostacima uočeni su tragovi zlostavljanja i odsijecanja dijelova tijela."

Temeljem dosadašnje prakse od suda ne treba mnogo očekivati.

Pripadnici Armije BiH počinili su ratni zločin jer su zarobljenike mučili (masakrirali) i ubili. Ubijali su civile, žene i starce. Selo su opljačkali i spalili.

9.19.2. Zločin Armije BiH u mjestu zvanom Buhine kuće 9. siječnja 1994. godine

Ratni zločin bošnjačko-muslimanske armije (Armija BiH) u selu zvanom Buhine kuće, blizu Viteza, zbio se u nedjeljno jutro 9. siječnja 1994. godine. Pripadnici odreda 'El Mudžahid' (iz sastava 7. muslimanske brigade tzv. Armije BiH) i specijalci MUP-a "RBIH" kojima je zapovijedao Dragan Vikić, ubili su 26 Hrvata u zaseoku Buhine kuće kod Viteza. Među ubijenima bile su i četiri žene. Ranjeno je 35 osoba (27 vojnika i 8 civila), a 13 žena je odvedeno u susjedno Sivirino Selo gdje su zatvorene u logor i maltretirane. Među ubijenim bilo je i djece. Najmlađa žrtva bio je Danijel Grbavac koji je u dobi od dvije godine ubijen u naručju oca pred kućnim pragom netom prije nego što mu je rafalima pokošena majka. Muslimanske snage su opljačkale i zapalile obiteljske kuća i gospodarske objekte u vlasništvu Hrvata.

Prema izjavama svjedoka bošnjačko-muslimanske postrojbe su rano unutra pod okriljem guste magle i uz pomoć UNPROFOR-a (britanski bataljun) neometano ušle iza obrambenih položaja HVO-a. Britanski bataljun UNPROFOR-a bio je smješten u pogonu za obradu drveta Impregnacija stotinjak metara od prvih kuća zaseoka Buhine kuće. Glavnina muslimanskih specijalaca stigla je u unproforovim bijelim oklopnjacima koji su se nesmetano kretali iza obrambenih položaja HVO-a.

Više svjedoka je opisalo kako su pripadnici muslimanske armije ubijali civile, žene i djecu.

Napadači su znali gdje su smješteni vojnici HVO-a. Nakon što su ubili stražara, neometano su ušli u zgradu gdje su vojnici spavali.

Postrojbe HVO su 20. siječnja 1994. godine pod svoj nadzor stavile Buhine kuće i tada su našli 11 masakriranih tijela. Tijela pripadnika HVO-a (njih 9) koje su Muslimani ubili bila su u donjem rublju, vezana žicom oko vrata i nogu s rukama na leđima.

“Tijela vojnika su nađena vezana žicom oko vrata i nogu s rukama na leđima. Tijela trojice ubijenih ležala su u hodniku na drugom katu, s tragovima noža po tijelu, dok su tijela ostalih bila nabacana po sobi poput starih stvari u ostavi, tijela masakriranih nožem, a neki su bili i s prostrijeljenim šakama, polomljenim laktovima i ramenima. Jednome su našli da je imao na nogama čarape u kojima je bilo nagurano polomljeno staklo od boca, i bio je prisiljen trčati u njima prije nego su ga ubili.”

Hrvatske civile ubili su rafalima iz automatske puške, motornom pilom, sjekirom, nožem razapinjanjem na križ. Tijela petoro ubijenih civila pronađene su 36 dana poslije pokolja u jednoj seoskoj šupi. Donji dio tijela ubijenog Marka Buhića prerezanog motornom pilom pronađeno je nakon trojedne potrage.

Najviše je stradala uža obitelj Vidović (majka Ankica, otac Dragan, Draganov brat Mirko i njegov sin Dražen su ubijeni, a Marijana i Branislav (djeca Ankice i Dragana Vidovića) su ranjena.

Majci nisu dopustili povesti kćer Dragicu Petrović (26 g.) koja je bila duševna bolesnica. Bila je vrlo lijepa pa su je ostavili za izjvljavanje. Ciglom su je tukli i ubili.

Otvoreni sukob između HVO-a i tzv. Armije BiH započeo je početkom 1993. godine. Sredinom travnja 1993. Muslimani su zauzeli važno brdo Krivače koje dominira selom Šantići (Buhine kuće su zaseok u selu Šantići) u općini Vitez. S brda su Muslimani snajperom gađali civile; ukupno su ubili oko 15 osoba, a ranili njih 10 do 15.

Muslimani su prisiljavali hrvatske prognanike iz Zenice da prolaze crtu razgraničenja da bi utvrdili gdje su minska polja. Većina prognanika stradala je od mina na putu prema Vitezu i Križančevu Selu.

Napad na Buhine kuće bio je dio šire ofenzive Armije BiH koja je htjela presjeći Lašvansku dolinu i tako ugroziti obranu hrvatskih enklava koje su bile u okruženju. Na urbano područje Viteza toga je dana Armija BiH ispalila više od 100 granata od pola 6 ujutro do podneva. Snage

Armije BiH u isto su vrijeme napale sve crte obrane HVO-a: u Busovači, Novom Travniku, Uskoplju, a u Lepeničkoj enklavi, odnosno Kiseljaku, dijelovima Fojnice i Kreševa trajao je topničko-pješadijski napad iz pravca Visokog. Konačan cilj bio je etničko čišćenje prostora Srednje Bosne od Hrvata. Napad je bio dugo pripreman kao i napad na Križančevo Selo (prosina 1993.).

O zločinu u Buhinim kućama izvjestili su i Hrvatima neskloni svjetski mediji (CNN, BBC).

Zločin u Buhinim kućama nije procesuiran niti na Haškom sudu niti od strane pravosuđa Bosne i Hercegovine. Pred Haškim tribunalom vođen je postupak protiv zapovjednika 3. korpusa Armije BiH Envera Hadžihasanovića i podređenih Amira Kubure i Mehmeda Alagića, ali nitko nije procesuiran niti kažnjen za zločin u Buhinim kućama.

Preživjeli su dali dovoljno informacija lokalnom Tužiteljstvu o pokolju koji je izvršen, ali nije urađeno ništa. Počinitelji zločina su pripadnici odreda 'El Mudžahid' (iz sastava 7. muslimanske brigade Armije BiH), pripadnici 7. muslimanske brigade i specijalci MUP-a "RBIH" kojima je zapovijedao Dragan Vikić. Džemal Merdana, zamjenik zapovjednika 3. korpusa, umjesto na optuženičku klupu bio je svjedok u Haagu na procesu Dariju Kordiću. Za Armiju BiH i političko rukovodstvo BiH nije vrijedila zapovjedna odgovornost; zapovjedna odgovornost vrijedila je samo za hrvatske vojne i političke dužnosnike.

<https://www.youtube.com/watch?v=f1DHHOoF6o8>

<https://www.youtube.com/watch?v=BP-dcnWvpdQ>

<https://www.braniteljski-portal.com/uznemirujuci-video-nekaznjeni-zlocin-musl>

9.19.3. Zločin Armije BiH u Zabilju, 5. rujna 1993.

Bošnjačko-muslimanske snage su 5. rujna 1993. godine zarobile 14 osoba (9 pripadnika HVO-a i 5 civila) u mjestu Zabilju kod Viteza. Armija BiH počinila je ratni zločin jer je zarobljene branitelje ubila.

Zločin su počinili pripadnici zloglasne postrojbe "El mudžahid" koji su bili u sastavu 7. Muslimanske brigade 3. korpusa Armije BiH. Postoji videosnimka zločina koju posjeduje i hrvatska strana. Prema svjedočenju, te prema navedenoj videosnimci, zarobljeni pripadnici HVO-a i radnoga voda, među kojima je bio i maloljetni Žarko Stojak, odvedeni su živi, a tek nakon dva mjeseca saznalo se za njihovu tragičnu sudbinu.

Za ovaj zločin još nitko nije odgovarao, proces istrage nikada nije ni pokrenut iako je rodbina žrtava zločina među napadačima na videosnimci prepoznala i neke svoje susjede, pripadnike zloglasne postrojbe "El mudžahid" koji i sad žive u susjednom selu Sadovače i njihova su imena poznata široj javnosti, ali ne i pravosudnim tijelima (troplet.ba).

9.19.4. Zločin Armije BiH u Vitezu, 10. lipnja 1993.

Bošnjačko-muslimanske snage ispalile su granatu na dječje igralište u Vitezu i pri tome ubile osmero djece u dobi od 9 do 18 godina. Ranjeno je šestero djece. Zločin se dogodio 10. lipnja 1993. oko 20,45 sati. Na dječje igralište ispaljena je granata od 120 mm. Video snimku tragičnog događaja nije htjela objaviti nijedna inozemna TV mreža, navodno zbog brutalnosti. Nije bilo zbog brutalnosti već zbog pristranosti; zločin su počinili Muslimani. Bijeda svjetskih medija vidi se i iz podatka da je jedna švicarska televizija objavila da su Hrvati pobili muslimansku djecu!

Zločin se dogodio u vrijeme primirja između Muslimana i Hrvata (muslimansko-hrvatski rat). Dječje igralište nije bilo nikakav vojni cilj.

Za počinjeni zločin, ratni zločin protiv civilnog stanovništva nitko nije odgovarao.

Imena poginule djece:

- Sanja Garić (1975.)
- Milan Garić (1981.) - brat Sanje Garić
- Dragan Ramljak (1978.)
- Dražen Čečura (1978.)
- Boris Antičević (1983.)
- Sanja Križanović (1978.)
- Augustina Grebenar (1984.)
- Velimir Grebenar (1981.) - brat Augustine Grebenar

Kontroverzna je činjenica da su se poginula djeca inače svakodnevno igrala s muslimanskom djecom, koja se na dan masakra nisu došla igrati. Stoga se sumnja da su bila upozorena na vjerojatno isplanirani napad.

Otac ubijenog Borisa Antičevića je 20. srpnja 1993. izjavio: „Za mene i moju obitelj bio je to neizrecivi bol, pogotovo kad se iz Mehale čuo poklik: Evo vam Herceg-Bosne. Tog dana predvečer nedostajalo je dvoje muslimanske djece, koja su se tu s ostalima uobičajeno igralau prijepodnevnim satima, što navodi na pomisao da su njihovi roditelji znali i imali spoznaju da će granata pasti u popodnevnimsatima. To su djeca Hakije Čengića, starog oko 40 godina, našeg susjeda. Bio je zapovjednik Teritorijalne obrane u općini Vitez, ali ipak to nikome nije smetalo. Isti Čengić je s mojom suprugom razgovarao na ogradi dvorišta naše kuće u momentu pada granate. Nije potrčao do koša (mjesta stradanja) nego je žurno otišao i iste večeri napustio Vitez, a da ne izjavi ni saučešće.“ (Ivica Mlivončić: Zločin s pečatom, str. 166.)

9.20. Zločini Armije BiH u općini Zavidovići (1992. – 1995.)

U općini Zavidovići Hrvati su činili 6,50% stanovništva 1991. godine (3.429 osoba), a prema popisu stanovništva iz 2013. godine čine samo 3,30% stanovništva općine (1.204 osobe). Broj Hrvata u općini se smanjio za 2.225 (64,89%).

Na području općine Zavidovići počinjen je ratni zločin nad 36 osoba (Davor Marijan i sur.).

Prema Istraživačko dokumentacijskom centru (Sarajevo) u Zavidovićima je tijekom rata (1991. – 1995.) ukupno ubijeno 128 osoba hrvatske nacionalnosti (14 civila i 114 vojnika).

Muslimanska politika etničkog čišćenja primijenjivala se i na području općine Zavidovići. Za sukobe Hrvata i Muslimana odgovorni su dr. Halid Muhić predsjednik ratnog predsjedništva i Husein Muratović predsjednik SDA.

Tijekom sukoba između Armije BiH i HVO-a na području općine Zavidovići smrtno je stradalo 97 Hrvata, a protjerano 4.000 hrvatskih civila. Devastirano je i uništeno 530 stambenih i gospodarskih objekata. U knjizi Zločin s pečatom navedena su imena ubijenih civila.

U zločinima na području općine Zavidović sudjelovale su 318. i 320. brigada iz Zavidovića, Zelene beretke, Vojna policija, Snajpersko odjeljenje iz Zenice, Zelena legija, specijalne postrojbe. Zapovjednik 318. brigade bio je Jasmin Šarić.

Inicijator sukoba u Lašvanskoj dolini bio je Refik Lendo.

Kronika zločina

- Napad na hrvatsko selo Lovnicu. U hrvatskom selu Lovnica živjelo je 180 obitelji s oko 820 žitelja. 25. lipnja 1993. Muslimani su iznenada započeli granatirati selo. Dr. Halid Muhić postavio je ultimatum da se Hrvati predaju, da će civilima garantirati sigurnost, a vojnicima HVO-a ne.
- Tijekom lipnja 1993. snajperskim hitcima je u Zavidovićima ubijena jedna osoba, a na području Viništa tri osobe.
- Dana 26. lipnja 1993. je opet granatirana Lovnica; ranjeno je više osoba. U noći između 27. i 28. lipnja civili su se izvukli iz sela, a ostali su samo pripadnici HVO-a. U obrani sela poginulo je više osoba. Neka tijela su nađena bez odjeće, masakrirana.
- Tijekom srpnja muslimanski snajperisti su usmrtili više osoba. Nekoliko osoba je bilo zatočeno pa ubijeno.
- U kolovozu 1993. muslimanski snajperisti ubili su nekoliko osoba.
- Dana 7. rujna 1993. od krhotina granata stradala je jedna žena.
- Snajperisti su ubili tri osobe, od granatiranja je poginula jedna žena, a jedna osoba je zarobljena pa ubijena.

- Postrojbe Armije BiH su izvele 10. rujna 1993. snažni topnički napad na selo Vrbicu. Poginulo je šest, a ranjeno 14 hrvatskih civila.
- Na predjelu zvanom Berići nađeno je masakrirano tijelo Ive Juranovića.
- U selu Vinište su 24. rujna 1993. ubijena dva civila. U istom selu su 4. studenoga 1993. masakrirane i ubijene tri osobe.
- U selu Vinište su 4. studenoga 1993. zarobljene 3 osobe, masakrirane i ubijene. Jedna je osoba bila invalid; zaklana je u krevetu.
- U bolnici u hotelu Kristal na bolničkom krevetu ubijen je (23. siječnja 1994.) Stipo Banović (pripadnik HVO-a) iz Travnika. Ubio ga je Sead Smajlović iz Zavidovića.
- Na lokalitetu Goli Brijeg, selo Lovnica, 23. siječnja 1994. ubijene su 2 osobe.

Ubojstva, zatvori i progoni Hrvata

U općini Zavidovići mudžahedini su imali svoje domove. Prema hrvatskom stanovništvu su se loše odnosili, vršili su pljačke i paljenje imovine. Posebno su bili grubi prema zatočenim Hrvatima (civilima i vojnicima HVO-a) koje su fizički maltretirali. Bilo je i silovanja.

U Zavidovićima je bio i vojni zatvor u podrumu stare općine. Kroz zatvor je prošlo oko 200 zatočenika. Upravnik zatvora bio je Nuriya Bašić, a njegov zamjenik Amir Imširović.

Oštećenja groblja i katoličkih objekata

Muslimanski vojnici su u Biljačićima opljačkali grobljansku kapelu. U Dolini su devastirali i opljačkali crkvu na mjesnom groblju i oštetili grobove. Opljačkali su i oštetili crkvu sv. Petra i Pavla u Lovnici. Također su oštetili crkvu sv. Josipa i kapelu sv. Vida u Zavidovićima.

Odgovorni za počinjene zločine

Za sukobe Hrvata i Muslimana te počinjene zločine odgovorni su: dr. Halid Muhić (predsjednik ratnog predsjedništva), Husein Muratović (predsjednik SDA), Refik Lando (inicijator sukoba između Armije BiH i HVO-a) te Jasmin Šarić (zapovjednik 318. brigade), Fuad Zilkić (zapovjednik 320. brigade), Nuriya Bašić (upravnik zatvora), Mirsad Kadić (načelnik MUP-a Zavidovići) i drugi.

9.20.1. Zločin Armije BiH u Vrbici, 10. rujna 1993.

Bošnjačko-muslimanske postrojbe su 10. rujna 1993. godine počinile zločin u Vrbici, općina Zavidovići. Armija BiH je izvela topnički napad na Vrbicu i ubila 6 Hrvata, a 14 ranila. Dvoje civila je ubijeno iz pješačkog naoružanja.

9.21. Zločini Armije BiH u općini Zenica (1992. – 1995.)

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine općina Zenica imale je 146.603 stanovnika, a od toga je Muslimana/Bošnjaka bilo 54,80 posto, Hrvata 15,40 posto (22.511 osoba), Srba 16,00 posto i ostalih 13,80%. Hrvati su prognani ili su izbjegli iz općine Zenica pa ih je na popisu iz 2013. godine bilo za 63,22% manje (14.232 osobe).

U općini Zenica je nad 86 (87?) Hrvata počinjen ratni zločin. Počinili su ga Bošnjaci/Muslimani, pripadnici tzv. Armije BiH (Davor Marijan iu sur.).

Prema Istraživačko-dokumentacijskom centru (Sarajevo) u Zenici je tijekom rata (1991. – 1995.) ukupno ubijeno 178 osoba hrvatske nacionalnosti (53 civila i 125 vojnika).

Muslimanski zločini (Ivica Mlivončić, Zločin s pečatom)

„Za vrijeme rata u Zenici je vladao muslimanski teror kojeg je provodila muslimanska vlast. U općini Zenica za sukoba Armije BiH i HVO-a na hrvatskim stratištima bilo je 156 žrtava, od toga ubijena su 82 zarobljena vojnika HVO-a, troje djece i 71 odrasli civil. U to vrijeme iz zeničke općine prognano je 14 tisuća Hrvata. U selu Dusini 26. siječnja 1993. bilo je 10 žrtava, u Čajdrašu 2. travnja 2, u Podbrežju 15. travnja 4, u Grmu 18. travnja 6, u Šušnju 18. travnja najmanje 30, u Stranjanima u travnju 3, u selu Zahdlijama 4, u selu Želju travnja 1993. 12, u Šušnju 5. lipnja 17 i u Čajdrašu/Talniku 24. prosinca 3 žrtve.“

Zbog nenasnosnih prilika su u kolovozu 1993. hrvatske žene, njih 250, protestirale protiv svakodnevnog maltretiranja, tražile su susret s očevima, muževima i sinovima koji su bili zatočeni u zeničkim logorima i zatvorima. Zenička policija ih je rastjerala palicama, pucnjevima iznad glave i suzavcem.

Zbog teškog stanja katolički svećenici su se 28. travnja 1993. godine obratili zeničkoj i međunarodnoj javnosti priopćenjem. Izvadak iz priopćenja:

„Odvođenje iz kuće i stanova, pritvaranje, maltretiranje, ubijanje, paljenje domova, što se u pojedinim slučajevima još uvijek događa, unosi strah, nesigurnost i nemir među sve nas. Unatoč tomu potičemo vas na još žarču molitvu i pouzdanje u Boga, kako bi nam dao snage da izdržimo i prebrodimo sve današnje kušnje. Kao vaši duhovni predvoditelji, molimo vas da radije podnosite nepravdu, nego da je drugom nanosite, jer istina i dobro trajniji su od laži i zla.“

„Sve Vas, koji javno govorite, medijska sredstva, molimo da prestanete unositi nemir svojim riječima! Stavite se konačno u službu istine i mira, a ne u raspirivače rata! Vas koji imate moć i vlast u ovom gradu, molimo da zaštitite ove ljude, da na slobodu pustite nevino pritvorene, da učinite sve kako bi prestala zastrašivanja, pljačke, palež i ubijanja. Jedino na taj način možemo vratiti mir, sigurnost i vjeru u mogućnost zajedničkog življenja. Ukoliko to ne učinite

što efikasnije i što prije, mi kao duhovni pastiri svojih župljana, bit ćemo dužni potražiti zaštitu od međunarodnih institucija, kako bi ljudi mogli živjeti na svojim vjekovnim ognjištima.“

Kronologija zločina

- U unakrsnoj vatri između muslimanskih postrojbi i JNA je 12. svibnja 1992. ubijeno dijete.
- Dana 13. svibnja 1992. godine ubijena je Matea Jurić, a majka je ranjena. Pripadnici muslimanske armije pucali su na automobil Drage Jurića (pripadnik HVO-a) i usmrtili dvogodišnje dijete. Na automobil u kojem su bile majka i dijete ispalili su 17 metaka.
- Postrojbe Armije BiH su 26. siječnja 1993. napale Hrvate Mjesne zajednice Lašva, sela Dusine, Brdo, Višnjicu i Rajiče.
- Bošnjačko-muslimanske snage su u Dusini (općina Zenica) 26. siječnja 1993. godine izvršile ratni zločin; ubili su 10 osoba.
- U noći između 28. i 29. ožujka 1993. napadnuto je hrvatsko selo Vjetrenica. Ubijen je vojnik HVO-a (nije bilo borbe), na kontrolnoj točki su ubijena dva vojna policajca HVO-a (2. travnja 1993.).
- 15. travnja 1993. na lokalitetu Podbriježje pripadnici odreda El Muždahid oteli su Živka Totića, zapovjednika zeničke brigade HVO-a, a njegovi pratitelji: Ivica Vidović, Marko Ljubić, Tihomir Ljubić i Anto Zrnić su ubijeni. U njih je iz neposredne blizine ispaljeno preko 500 metaka.
- Armija BiH je 17. travnja 1993. napala sela Bilivode i Kuber. Ubijena su četiri starca, a 200 Hrvata je protjerano. Selo je opljačkano, a kuće devastirane i minirane.
- U naselju Kozarac blizu Zenice 18. travnja 1993. ubijena je djevojčica i 5 starijih osoba. Selo je opljačkano i zapaljeno, a stanovništvo protjerano. Mala Magdalena Zrnić ubijena je hitcem iz snajpera dok je bila u majčinom naručju. Muslimani su popalili sva sela na obroncima Zmajevca (Kozarci, Zalje, Grm).
- U jednoj vikendici (vikendici Nede Župana) su 24. travnja 1993. nađena tri zapaljena tijela.
- U zeničkoj bolnici od nečovječnoga ponašanja umrlo je novorođenče. Iz bolnice je nasilno izbačena roditeljica E.Š. 24. travnja 1993. godine. Liječnik je odbio pružiti pomoć novorođenčetu i ono je zbog toga umrlo. Liječnik je odbio pružiti pomoć uz riječi: "Zato što je otac djeteta pripadnik HVO-a."
- Pripadnici 3. korpusa Armije BiH ubili su u selu Zalje, 24. travnja 1993., trogodišnju djevojčicu i njenog oca.
- U selu zvanom Gavrine kuće 27. travnja 1993. zapaljena je starica.

- Krajem mjeseca travnja 1993. godine vojnici Armije BiH zaklali su staricu Maricu Lukić (70), a njenih 20 ovaca su otuđili.
- Od travnja do lipnja 1993. mještani sela Bilivode su prognani, a oko 30 obiteljskih kuća u vlasništvu Hrvata je zapaljeno.
- U selu Šušanj je od 6. do 8. lipnja 1993. ubijeno 17 osoba. Pokolj u Šušnju učinili su pripadnici bošnjačko-muslimanskih snaga. Dana 5. lipnja 1993. su ušli u selo Sušan i ubili 17 hrvatskih civila koji su ostali u selu i dočekali Armiji BiH, nakon povlačenja HVO-a. Osim zločina u Šušnju zločini su počinjeni i u Ovnaku, Brajkovićima, Grahovčićima i drugdje. Izvršeno je etničko čišćenje; područja je ostalo bez Hrvata.
- U zeničkoj bolnici je 7. srpnja 1993. ubijen pacijent Rudolf Šušanj kojemu je bila amputirana noga. U bolničku sobu su došla 3 pripadnika Armije BiH koji su ga maltretirali i ubili.
- Dana 9. studenoga 1993. na kućnom pragu ubijen je civil.
- U selu Janjac je 12. prosinca 1993. ubijen civil.
- U Zenici su pripadnik HVO-a i dijete (19. prosinca 1993.) natjerani u minsko polje gdje su smrtno stradali.
- Na Badnjak, 24. prosinca 1993., u Zenici je ručnom bombom u njihovoj kući ubijen bračni par.
- Na katolički Božić, 25. prosinca 1993., ručnom bombom je ubijen drugi bračni par, u njihovu domu.
- U Zenici su nakon prestanka borbenih djelovanja ubijena još 32 Hrvata (civila).

Zenički zatvori/logori

- Bilo je više logora na području općine Zenica (KPD Zenica, u Gračanici, Starom kazalištu, Bristu, Staroj gimnaziji, Babinu i u zgradi Vatrostalne u Podbrežju); u tim zatvorima/logorima boravilo je više od 1.000 Hrvata.
- U prostorijama Muzičke škole u Zenici bio je logor za Hrvate u kojem je ubijeno 12 zarobljenih vojnika HVO-a.
- U Kazneno-popravnom domu Zenica (KPD) bilo je zatočeno oko 600 civila i zarobljenih pripadnika HVO-a. Neki zatočenici su bili izolirani; za njih se nije smjelo znati pa ih Međunarodni Crveni križ nije mogao evidentirati. Zapovjednik osiguranja logora bio je Fahrudin Skopljak koji se isticao u premlaćivanju i zlostavljanju zatočenika.

Etničko i vjersko čišćenje

Od 22.000 Hrvata u općini Zenica njih 17.000 je protjerano ili izbjeglo. Mnogi su ubijeni metkom u potiljak, priklani su ili izbodeni nožem, tupim im je predmetom razbijana glava, a

nekima su glave odsječene. Progon Hrvata nastavio se i nakon potpisivanja sporazuma o prekidu sukoba (ožujak 1994. godine). Etnički su potpuno očišćena hrvatska sela i sela s mješanim stanovništvom: Dusina, Šušanj, Bilivode, Zmajevac, Gornja Zenica, Čajdraš, Janjac, Brode, Podbrježje, Raspotočje, Stranjani, Strnokosi, Konjevići. Kuće i gospodarski objekti Hrvata opljačkani su i spaljeni tako da se Hrvati nemaju gdje vratiti. U Zenici je u prosincu 1993. od gladi umro Jozo Zec. Ana Galić je prodavala svoju imovinu u besćenje da bi mogla prehraniti djecu, kada više nije imala što prodati objesila se iz očaju! Tako je to bilo u područjima pod muslimanskom kontrolom.

Pripadnici Armije BiH su napadali i pljačkali župne urede (u Crkvicama, Čajdrašu, Podbrježju, Stranjanima, Zenici) te maltretirani crkveno osoblje.

Zločine na području zeničke općine napravili su pripadnici: 7. muslimanske brigade, 17. krajiške brigade, Zelene legije iz Zanicke i drugi pripadnici Armije BiH.

Hrvati posebno optužuju zeničkog gradonačelnika Besima Spahića što nije štitio svoje građane. On je dopustio da se mudžahedini smjeste u Podbrježje i da zlostavljaju i ubijaju Hrvate. Za njegove vlasti Zenica je postala središnje mjesto islamskog fundamentalizma i političkog nasilja. Podnesene su kaznene prijave protiv: Ramiza Džafirovića, Fuada Džidića, Ervina Bašića zvanog Strela, Šerifa Patkovića, Mahmuta ef. Karalića i drugih.

Počinitelji nisu odgovarali za svoje zločine niti po zapovjednoj niti po osobnoj odgovornosti.

9.21.1. Zločin Armije BiH u Dusini, 26. siječnja 1993. godine

Bošnjačko-muslimanske snage su u Dusini (općina Zenica) 26. siječnja 1993. godine počinile ratni zločin. Ubili su pripadnike HVO-a (domobrani) koji su se predali. Zapovjednika HVO-a su naknadno ubili i izvadili srce. Još je ubijeno 5 civila. Ukupno je bez povoda ubijeno 10 osoba, 9 Hrvata i jedan Srbin. Ubijeni su: Vinko Kegelj (r. 1940.), Draženko Kegelj (r. 1973.), Mladen Kegelj (r. 1969.), Niko Kegelj (r. 1938.), Stipo Kegelj (r. 1931.), Zvonko Rajić (r. 1957.), Franjo Rajić (r. 1965.), Augustin Radoš (r. 1964.), Pero Ljubičić (r. 1924.) i Vojo Stanišić (r. 1924., Srbin, izbjeglica iz Zenice).

Zločin su počinili pripadnici 7. muslimanske brdske brigade iz 3. korpusa Armije RBiH. Akcijom je zapovijedao Šerif Patković, poslije savjetnik ministra branitelja Federacije BiH. O bestijalnosti i mržnji krvnika svjedoči činjenica da su Zvonku Rajiću nakon strijeljanja izvadili srce iz grudi! Ubijeni Hrvati su se predali muslimanskim snagama koje su ih streljale bez ikakva povoda. Također je bilo zatočeno 40 civila koji su korišteni kao živi zid. Radi se o ratnom zločinu.

Zločin u Dusini bio je početak otvorenog oružanog sukoba između Hrvata i Bošnjaka (Muslimana) u Bosni i Hercegovini. Bošnjaci su doživjeli niz vojnih poraza u sukobu sa Srbima,

izgubili su velike djelove teritorija Bosne i Hrecegovine pa su gubitak teritorija (banjalučke, prijedorske i zapadnobosanske regije) htjeli nadoknaditi ubijanjem i protjerivanjem Hrvata s njihovih stoljetnih ognjišta. Bošnjaci/Muslimani su provodili zločinačku kampanju etničkog čišćenja Lašvanske doline od Hrvata. U selu Dusina 80% stanovništva činili su Bošnjaci, a 20% stanovništva Hrvati koji nisu predstavljeni nikakvu opasnost za Bošnjake/Muslimane. Prije rata u Dusini je živio 231 pripadnik hrvatske nacionalnosti; danas u Dusini ne živi niti jedan Hrvat. Izvršeno je etničko čišćenje; Hrvati su prognani i pobijeni. Dakle, cilj je bio etnički očistiti dljelove BiH od Hrvata koji su bili starosjedioci na tim prostorima (Srednja Bosna). U potpunosti su etnički od Hrvata očišćena sela: Višnjica, Lašva, Dusina... Prognano je više od 3.000 osoba. Pri napadima na hrvatska sela Armija BiH koristila je hrvatske civile kao živi štit.

Dusina je ogledni primjer etničkog čišćenja što su ga provodili Bošnjaci/Muslimani tijekom rata (1992. – 1995.) godine, ali i nakon završetka rata. Hrvatska sela su uništena, kuće su opljačkane pa zapaljane, a Hrvati prognani ili ubijeni pa u mnogim hrvatskim selima danas ne živi niti jedan Hrvat.

Za razliku od Ahmića za koje zna cijeli svijet, za Dusinu, Buhine kuće, Križančevo Selo, Gusti Grab, Trusinu, Bikoše, Doljane, Grabovicu, Lužane, Miletice, Uzdol i stotine drugih hrvatskih stratišta se niti čuje niti zna.

Istog jutra, tog 26. siječnja 1993. godine, gotovo u isto vrijeme napadnute su i linije HVO-a u Kiseljaku prema Kaćunima kod Busovače, u Vitezu, Novom Travniku i Uskoplju pa se može zaključiti da je sve rađeno planski.

U napadu na Dusinu sudjelovala je 7. muslimanska brigada pod zapovjedništvom Šerifa Patkovića. On je bio podređen Džemalu Merdanu. Brigada je bila u sastavu 3. korpusa muslimanske armije kojom je zapovijedao general Enver Hadžihasanović. Svjedoci kažu da je Šerif Patković ubio Zvonka Rajića, a da je Vahid Šehabović zapovijedao streljanjem zarobljenih vojnika HVO-a i civila u Dusini.

Iako je zločin u Dusini bio u optužnici protiv Envera Hadžihasanovića, zapovjednika 3. korpusa tzv. Armije BiH, pravomoćnom presudom 2008. godine Hadžihasanović je oslobođen optužbi za Dusinu, kao i brojna druga stratišta hrvatskog naroda u Središnjoj Bosni, a odslužio je zatvorsku kaznu u trajanju od tri i pol godine za kršenja Ženevskih konvencija u bugojanskom logoru za Hrvate, „hotel Slavonija“ i Muzičkoj školi te logoru u Zenici.

Iako se pred Sudom BiH vodio kazneni postupak za zločine nad ratnim zarobljenicima u selu Dusina, ni u jednom, čini se, nije ispitana uloga Šerifa Patkovića. Nepravomoćno je osuđen Vehid Subotić (izvršni počinitelj) na 14 godina zatvorske kazne. Pravomoćno???

Za ratni zločin, protupravno zatočenje i ubojstva civila, u Dusini nitko nije odgovarao po zapovjednoj odgovornosti. Međunarodni sud u Haagu (ICTY) i lokalni sudovi nisu htjeli kazniti zločince za počinjene zločine nad civilima i zarobljenim vojnicima HVO-a. Zločine i etničko čišćenje napravila je bošnjačko-muslimanska armija (tzv. Armija BiH), 3. korpus Armije BiH. Zna se tko je zapovijedao Armijom BiH i njenim korpusima, ali im nisu htjeli suditi.

9.21.2. Zločin Armije BiH u selu Grm (Zenica), 18. travnja 1993.

Pokolj u selu Grm kod Zenice bio je ratni zločin koji su počinile bošnjačko-muslimanske snage nad Hrvatima tijekom agresije na prostore Hrvata u Srednjoj Bosni. Zločin je počinjen 18. travnja 1993. godine. Pripadnici Armije BiH ubili su 6 hrvatskih civila, pri čemu su trojicu staraca žive zapalili.

9.21.3. Zločin Armije BiH u Šušnju (Zenica), 6. lipnja 1993.

Pokolj u Šušnju (selu blizu Zenice) učinili su pripadnici bošnjačko-muslimanskih snaga (7. muslimanska brigada). Dana 6. lipnja 1993. ušli su u selo Šušanj i ubili 17 osoba hrvatske nacionalnosti koji su ostali u selu nakon povlačenja pripadnika HVO-a. U selu su ubili još 6 osoba, ukupno 23 osobe. Osim zločina u Šušnju zločini su počinjeni i u Ovnaku, Brajkovićima, Grahovčićima i drugdje. Armije BiH izvršila je etničko čišćenje prostora između Zenice i Travnika.

Postoji zapisnik (od 12. lipnja 1993.) o identifikaciji 17 žrtava. Identifikaciji je bio nazočan istražni sudac Okružnog vojnog suda u Zenici, Vlado Adamović. Pravosudni organi BiH su opstruirali istragu zločina te kažnjavanje počinitelja. Armija BiH počinila je ratni zločin za koji je odgovarao samo jedan ubojica. Odgovarao je za ubojstvo, ali ne i za ratni zločin. Po zapovjednoj odgovornosti nitko nije odgovarao.

Zločin u selu Šušanj bio je dio optužnice Haškog tribunala u procesu protiv Envera Hadžihanovića, bivšeg komandanta Trećeg korpusa Armije BiH, i Amira Kubure, komandanta 7. muslimanske brigade u vrijeme napada na Šušanj. Optužnica je podignuta za razaranje i pljačku kuća u selu Sušan, ali ne i za ubijanje civila (staraca) i ratnih zarobljenika?!

Preostalo civilno stanovništvo, njih 70 do 80, bilo je smješteno u jednoj kući oko mjesec dana. Sumještani Bošnjak Šaćir Muslić nije dopuštao da vojnici uđu u kuću pa je tako spasio više ljudskih života.

9.22. Zločini Armije BiH u općini Žepče (1992. – 1995.)

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine općina Žepče imala je 32.856 žitelja, od toga su

Muslimani/Bošnjaci činili 35,50%, Hrvati 54,50% (17.916 osoba), Srbi 7,3% i ostali 2,6%. Prema popisu stanovništva iz 2013. godine nacionalna struktura stanovništva općine je: Hrvati 58,90% (17.801 osoba), Muslimani 38,80%, Srbi 1,7% i ostali 0,6%. Broj stanovnika smanjio se za 2.637 osoba. Broj Srba smanjio se za 1.897 osoba.

Prema Istraživačko-dokumentacijskom centru (Sarajevo) u općini Žepče je tijekom rata (1991. – 1995.) ukupno ubijeno 116 osoba hrvatske nacionalnosti (17 civila i 99 vojnika).

Bošnjaci/Muslimani su počinili ratni zločin nad 30 Hrvata (Davor Marijan i sur.).

Obranu od srbijanske agresije organizirao je HVO; bilo je savezništvo s Bošnjacima/Muslimanima, ali je bilo krhko. Krajem rujna 1992. iz Zenice dolaze vojnici Armije BiH i mudžahedini pa nastaju netrpeljivosti, započinje progon Hrvata, pljačke i prijetnje. U tim radnjama su se isticali mudžahedini, pripadnici Zelenih beretki.

“U teškim ratnim sukobima Armije BiH i HVO-a na području Žepča postrojbe muslimanskobošnjačkih snaga počinile su 94 ratna zločina nad Hrvatima i zarobljenim vojnicima HVO-a. Ubijeno je 78 odraslih civila, 15 djece i jedan zarobljeni vojnik HVO-a, a protjerano je ili izbjeglo 3000 Hrvata. U žepačkoj općini paravojne i redovne postrojbe Armije BiH počinile su dva masovna zločina. U travnju 1993. godine u selu Željezno Polje smrtno je stradalo 30 Hrvata, a 16. kolovoza 1993. u selu Kiseljak pobijena su 43 Hrvata.” Ivica Mlivončić, Slobodna Dalmacija; Zločin s pečatom, 2000.

Kronologija zločina

- Na blagdan sv. Ivana Krstitelja, 24. lipnja 1993. kada je bila misa u Žepču, muslimani su napali Žepču i okolna mjesta (Papratnica, Bistrica, Ljeskovicica i Novi Šeher). Muslimanske postrojbe ubile su više civila i vojnika HVO.
- Dana 25. lipnja 1993. zarobljen je pa ubijen pripadnik HVO-a.
- U predjelu Divovode, 29. lipnja 1993., zarobljen je pa na svirep način ubijen pripadnik HVO-a. Pripadnici Armije BiH (Zelene beretke) su zarobljeniku iskopali oči, odsjekli udove pa ga ubili.
- Na području Velike Rudine su 20. srpnja 1993. ubijeni otac i sin dok su sjekli drva.
- Preobučeni u uniforme HVO-a diverzanti 303. i 314. brigade 3. korpusa Armije BiH su neometano upali 16. kolovoza 1993. u hrvatsko selo Kiseljak. Selo je udaljeno 4 km od Žepče. Diverzanti Armije BiH ubili su 12 osoba (Davor Marijan i sur.); neki svjedoci nevede ubojstvo 42 osobe (vojnici HVO-a i civili). Civile (njih 24) su koristili kao živi zid pri napadu na pripadnike HVO-a i pri izvlačenju iz mjesta. Civile su zatočili i kasnije razmijenili za muslimanske zatočenika.

Svjedočanstvo riječkog novinara Pere Topića o ubojstvu 13-godišnje Ivane Širić: *„Vladao je opći metež. Jauci i plač civila miješali su se sa psovkaama muslimanskih diverzanata. Muški glas koji sam čuo maloprije ponovno je naredio okupljenim civilima da krenu prema glavnoj cesti. Oni su ga poslušali, ali samo nekoliko sekundi nakon toga bio sam svjedokom užasnog prizora. Vojnici su iz neposredne blizine otvorili vatru po civilima koji su uz bolne povike padali pogođeni na zemlju. Nisam mogao prikriti suze kada sam vidio malu plavokosu trinestogodišnju djevojčicu, za koju sam tek kasnije saznao da se zvala Ivana Širić, kako*

pogođena rafalnom paljbom pada na zemlju krvareći iz grudi“ (Pero Topić: Demonkratsko ubijanje tijela i duše).

- O muslimanskom zločinu su 17. kolovoza 1993. godine obaviješteni UN, UNHCR, UNPROFOR, WHO, ICRC, UNICEF, Helšinski Watch. New Amnesty International, The European Community i g. Cederica Thornberry.

Predstojnik sektora za zdravstvo u odjelu obrane HZ Herceg-Bosne dr. Ivo Bagarić 17. kolovoza 1993. godine o zločinu u Kiseljaku obavijestio je navedene organizacije i apelirao za zaštitu hrvatskog pučanstva u Bosni pred genocidom koji provodi Armija BiH. Žepče je bilo u okruženju, a muslimansko-bošnjačke vlasti nisu dopuštale pristup humanitarnim organizacijama, inozemnim novinarima i europskim promatračima blokiranjem putova i polaganjem mina.

- U selu Hrastuša 16. kolovoza 1993. ubijen je seljak koji je čuvao stoku. Istog dana je s najperskim hitcem ubijen kršan momak i sportaš.
- Na svirep je način 16. rujna 1993. ubijena starica iz sela Preka.
- U selo Vinište (Žepče) rano ujutro 5. studenoga 1993. upala je skupina muslimansko-bošnjačkih diverzanata i mudžahedina iz islamskih zemalja i na brutalan način ubila je dvojicu hrvatskih civila: Mato Knezović, teški invalid, zaklan je u postelji, a Momčilo Lučić izmasakriran je na očigled supruge i djece.
- Armija BiH je 22. prosinca 1993. napala kotu Bukvik; vođene su borbe prsa u prsa. Poginula su četiri vojnika HVO, a Fabjan Tadić je bio zarobljen. Nakon što su ga ubili na svirep način, odsjekli su mu glavu. Glava je bila stotinjak metara daleko od tijela.

Vojnici HVO-a snimili su tu jezovitu situaciju, predali videokazetu i njen snimak članovima Europske promatračke misije i predstavnicima ICRC-a iz Banja Luke te časnicima UNPROFOR-a (28. prosinca 1993.), ali oni nisu ništa poduzeli.

- Pripadnici Armije BiH napali su 23. siječnja 1994. HVO na Blagojevića brdu i zarobili 4 pripadnika HVO-a. Zarobljene pripadnike su ubili i počinili ratni zločin.

Žepački zatvori za Hrvate

Muslimani su imali logor za Hrvate na brdu Orahovici. Tamo je bilo zatočeno oko 200 Hrvata. Zatočenici su prebacivani u Golubinje, KPD Zenica ili zatvor u Begovu Hanu. Riječkog novinara su uhitili, razbili mu kameru te ozlijedili ruku. Jedan vojnik je držao ruku, a drugi pucao u šaku i kazao: „***Više nikad nećeš tom rukom pisati niti snimati za nečiste zapadne sile.***“ (svjedočanstvo novinara **Pere Topića**). Kasnije je prebačen u KPD Zenicu, dobio je status ratnog zarobljenika i preživio.

Kaznene prijave za počinjeni zločin podnesene su 29. studenoga 1994. Vojnom tužilaštvu u Travniku. Podnesena je prijava protiv zapovjednika 303. brdske brigade Suada Hasanovića,

Mirsada Šestića zapovjednika II. bataljuna 303. brigade iz sastava 3. korpusa Armije BiH i Ramiza Bećirhodžića zapovjednika specijalne postrojbe Odreda MUP-a CSB Zenica.. Za počinjene zločine nitko nije odgovarao.

Oko 3.000 Hrvata napustilo je žepački kraj, a u općinu Žepče došli su prognani Hrvati iz Zenice, Maglaja, Teslića i Zavidovića. Postotak Hrvata u ukupnom stanovništvu općine povećao se jer je općinu napustilo 1.897 Srba. Stvarni broj Hrvata u općini Žepče manji je za 115 žitelja nego prije rata.

9.22.1. Zločin Armije BiH u selu Kiseljak, 16. kolovoza 1993.

Takozvana Armija BiH počinila je 16. kolovoza 1993. ratni zločin u selu Kiseljak (općina Žepče). Pripadnici Armije BiH, diverzanti 303. i 314. brigade 3. korpusa Armije BiH su u uniformama HVO-a neometano ušli u selo pa počinili strašan ratni zločin.

Kada su upali u selo, vojnici Armije BiH iz kuća su istjerali civile i postavili ih kao živi zid prema lokalnoj postrojbi HVO-a.

Jedna žena, majka petoro djece, svjedočila je 21. veljače 1994. godine:

“Tada je zapucalo i odozdo, od pruge, a muslimanski vojnici su se međusobno dovikivali 'Allahu ekber'. Na put, između moje i Nikine kuće i na njegovo dvorište pristizali su novi muslimansko-bošnjački vojnici. Skupilo ih se preko dvadeset. Prijetili su, psovali: 'Znat ćete vi, ustaše, što su balije.' Sve su zarobljene potjerali prema cesti naredivši da se međusobno drže tako da njima mogu biti živi štiti. Čini mi se da su htjeli preći na drugu stranu ceste. Zastali su s ovu stranu, kod ceste, desetak metara od moje kuće. Strašno je pucalo i od pruge i, čini mi se, sa svih strana. Čula sam zarobljene da strašno viču, jauču. Sada se pucalo svačim: puškama, pištoljima, bombama, tromblonima. Valjda nisu smjeli preko ceste pa su ispred sebe ti muslimansko-bošnjački vojnici gonili zarobljene vičući im da se čvrsto i gusto drže zajedno. Vraćali su se natrag. I onda čuh kćerku: 'Joj, mama!' Pogledah kroz prozor. Ivana pade i nije više progovorila. Muslimani/Bošnjaci su pucali po ostalima. Čula sam da viču: 'Sad ćete vidjeti što su balije. Majku vam ustašku. sad ste naši.’”

“Kata Krezić pala je na leđa s rukama prekrštenim na prsima. Floro je ležao na putu pod prozorom, a kraj njega je na truhu puzala Ankica, Florina sestra. Jaukala je. Janja i Jozo Bulajić ležali su jedno na drugom. Mislila sam da su oboje mrtvi. Ivana i Franju sam vidjela kroz trupce na prozorima. Franjo je ležao, a crijeva su mu bila vani. Čula sam kako kaže Ivanu da mu stavi drvo pod glavu. Ivan je to učinio i trudio se da mu jezik izvuče vani. Ali, Franjo je istog trenutka umro. Sve se od početka napada odvijalo tako brzo i shvatih da se iz Verine kuće i iz još jedne kuće, ovdje s druge strane, puca na muslimansko-bošnjačke vojnike. Da su naši došli prije, ne bi ovi bili stigli napraviti ovaj pokolj, ali sve se odigralo tako brzo. Muslimansko-bošnjački vojnici počeli su bježati prema cesti i preko ceste. Kasnije sam saznala da ih je bilo

mrtvih i ranjenih. A mislili su ići dalje ubijati, jer sam čula kako govore: 'Ovdje je gotovo, idemo dalje'. A tada su naši zapucali iz ovih dviju kuća."

U tome masakru hrvatskog pučanstva u Kiseljaku, smrtno su stradali: Franjo Krezić, starija osoba; Kata Krezić, žena Franje, starija osoba; Kata Katić, rođena 1922. godine; Niko Širić, starija osoba; Kata Širić, starija osoba; Ivica Mandurić, dječak, retardirana osoba; Ivana Širić, djevojčica od 15 godina; Miroslav Lučić, invalid bez noge; Damir Kajić, dječak od 10 godina; Kruno Kajić, invalid, ranjeni vojnik HVO-a; Ljilja Maglica, djevojka; Ana Đerek, majka troje maloljetne djece; Anto Jukić, invalid, ranjenik HVO-a; Franjo Tadić, nesposobna i nepokretna osoba; Jakov Tadić, starija osoba; Ivan Pravdić, invalid; Jozo Bulajić, starija osoba; Mato Ivešić, starija osoba; Ivo Vidović, starija osoba; Stanko Širić, starija osoba; Ivica Bandić, starija osoba; Florijan Krezić; Ivica Lukeš i Vinko Zovko. Ostali poginuli još nisu identificirani. Navodi se podatak da je Armija BiH ubila 43 osobe.

Sliku užasa toga dana u selu Kiseljak opisala je druga svjedokinja, rođena 1958. godine ovako:

"Kad smo došli možda deset metara od ceste, zapucali su vojnici Armije BiH po nama. Svi smo popadali po tom putu. Moj se sin bacio malo u stranu i nije niti ranjen. Kad je došao sebi podigao je malu Ivanu i pitao me; 'Majko, što je ovo?' A mala Ivana govorila je: 'Joj, što ću...' to su bile njene zadnje riječi. Ja sam samo govorila: 'Dijete, ne daj se!' Florijan nije progovorio nijednu riječ kao ni majka mu Kata. Mala Ivana Širić je rođena 11. ožujka 1980., Kata Krezić 12. rujna 1933., Franjo Krezić 2. veljače 1934., a Florijan Krezić 27. veljače 1963. Svi su oni u jednom trenu ubijeni. Janja Bulajić je teško ranjena i poslije je ostala u bolnici u Banja Luci. To se sve dogodilo pored mene. Ležala sam među njima mrtvima. Onda sam se, u toj svojoj panici, sjetila Boga i to mi je jedinu snagu dalo. Tad sam izmolila 'Pokajanje', za mrtve. Franjo Krezić je nakon pucnjave još davao znakove života i sin mi je rekao: 'Mama, odoh ga ja pokušati spasiti, samo ako ga uspijem dolje prenijeti'. Pitao me jesam li ja ranjena, ja sam rekla da jesam, ali da ne krvarim puno...

Tad sam se morala nasloniti na mrtvog Florijana Krezića. Pazila sam da ne ugazim u njegovu krv i tad sam vidjela njegov mozak u toj krvi. Onda sam dopuzila natrag do svoje kuće i kad sam došla do zida, naslonila sam se na njega. Tada sam ranjena i u drugu nogu te sam pala. To je bila samo prostrjelna rana. Ostala sam ležati ispod terase. Sin je odnekud došao do mene i rekao: 'Mama, od Franje nema više ništa. Mrtav je.'

Nije bilo nikakvih nagovještaja da će nas Muslimani napasti. Mi smo odmah uz rijeku Bosnu. Spremali smo zimnicu, ništa nismo znali. Baš sam spremala paradajz za zimnicu, pilili smo i drva. E, da smo znali što će nas snaći. Florijan Krezić je pogođen u glavu, točno iza uha. Vidjela sam kako mu je mozak iscurio iz glave. Mala Ivana Šarić je pogođena u lijevu stranu tijela. Od naprijed je rana izgledala kao crvena ruža na njenoj majici. Lice i tijelo su joj dobili plavu boju, a na prsima se 'otvorila', baš kao rascvjetana ruža. Kata Krezić je svukud pogođena, krv joj je curila iz usta, iz prsa, iz ruku i nogu. Franjo Krezić je pogođen u trbuh i u leđa. Ja sam pogođena u noge. Kad sam došla u Teslić, vidjela sam još naših ljudi koji su

tog dana stradali. Rekli su mi da su Zovko i Božo Širić ubijeni. Jedna moja susjeda leži u bolnici, ostala je bez ruke i noge".

Obitelj Franje i Kate Krezić bili su izbjeglice iz sela Golubinja, 15 km udaljenog od Kiseljaka. Bili su se smjestili kod svjedokinje utekavši iz rodne kuće ispred muslimansko-bošnjačkog nasilja. Iza njih su ostala siročad, sin i kćerkica, koja je imala osam godina.

Ratni zločin pripadnika Armije BiH nad hrvatskim pučanstvom u selu Kiseljaku, općina Žepče, u svjetskoj javnosti nije bio zapažen. Predstojnik Sektora za zdravstvo u Odjelu obrane tadašnje Hrvatske zajednice Herceg-Bosne, dr. Ivo Bagarić, 17. kolovoza 1993. godine o tom muslimansko-bošnjačkom zločinu nad Hrvatima u Kiseljaku obavijestio je UN, UNHCR, UNPROFOR, WHO, ICRC, UNICEF, Helsinški Watch, New York, Amnesty International, The European Community i g. Cederica Thornberryja te apelirao za zaštitu hrvatskog pučanstva u Bosni pred genocidom koji provodi Armija BiH.

Ovdje valja napomenuti da muslimansko-bošnjačke civilne i vojne vlasti nisu dopuštale inozemnim novinarima pristup Žepču, kao ni humanitarnim organizacijama i europskim promatračima, blokiranjem putova i polaganjem mina.

Ana Širić, Hrvatica iz sela Kiseljak u Žepču, 16. kolovoza 1993. godine izgubila je kćer, brata i roditelje. U pohodu snaga tzv. Armije BiH izgubila je: kćer Ivanu, djevojčicu od 13 godina, brata Florijana i roditelje, Katu i Franu Krezić. Za počinjeni ratni zločin nad Hrvatima u selu Kiseljak opravdano se tereti Suad Hasanović, zapovjednik 303. brigade i Mirsad Šestić, zapovjednik II. bataljuna 303. brigade iz sastava 3. korpusa Armije BiH, kojemu je sjedište u Zenici. Uz njih, tereti se i Ramiz Bećirhodžić, rođen 1953. godine, zapovjednik specijalne policijske postrojbe Odreda MUP-a CSB Zenica.

Ratni zločin pripadnika Armije BiH nad hrvatskim pučanstvom u selu Kiseljaku, općina Žepče, u svjetskoj javnosti je prešućen, a zločinci nisu kažnjeni.

10. Popis korištene literature i drugih izvora:

- Ivica Mlivončić, *Zločin s pečatom*, drugo izdanje Vlastita naklada, Tisak: FRAM Mostar, 2001.
- Davor Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.* Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2018.
- Ivan Mlivončić, *Muslimanski logori za Hrvate u Bosni i Hercegovini u vrijeme rata 1991. – 1995. godine*, Naša ognjišta – Tomislavgrad, Mostar/Tomislavgrad, 2008.
- Davor Marijan, Ante Nazor, Zlatan Mijo Jelić, Petar Kolakušić, *Domovinski rat i zločini nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini 1991. – 1995.*, knjiga I. i II., Udruga Hrvatska zvona i Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb/Mostar, siječnja 2020.
- Spomenica poginulim i nestalim braniteljima HVO-a (Mostar, 2000.)
- *Ubijeni i nestali Hrvati Bosne i Hercegovine 1991. – 1995.* (Svjetlo riječi – Franjevačka provincija Bosna Srebrena i Istraživački dokumentacioni centar Sarajevo, Sarajevo, kolovoza 2008.)
- *Ljudski gubitci u Bosni i Hercegovini 1991. – 1995.* sv. I. – IV. (Istraživački dokumentacioni centar Sarajevo, Sarajevo, listopada 2012.), autor Mirsad Tokača
- Ante Orlovac, *Gubitci Banjalučke biskupije u ratu 1992. – 1995.* (Banja Luka, 2018.)
- Mile Vidović, *Povijest crkve u Hrvata*, Crkva u svijetu i Ogranak Matice hrvatske Metković, Metković/Split, 2007. (drugo dopunjeno izdanje)
- *Franjo Komarica u Obrani obespravljenih* (drugo dopunjeno izdanje) Nakladni Zavod Matice hrvatske
- Slobodan Praljak, *Politički i vojni hrvatsko-muslimanski (bošnjački) odnosi 1991. – 1995.*, I. Činjenice, Zagreb, travnja 2009.
- Slobodan Praljak, *Politički i vojni hrvatsko – muslimanski (bošnjački) odnosi 1991. – 1995.*, II. Činjenice, Zagreb, travnja 2009.
- Slobodan Praljak, *Stupni Do*, činjenice (www.slobodanpraljak.com)
- Slobodan Praljak, *Srušeno i devastirano od nekih postrojbi A-BiH*, Činjenice, Zagreb, svibnja 2007.
- Slobodan Praljak, *Srušene i oštećene katoličke crkve i vjerski objekti u Bosni i Hercegovini u ratu 1991. – 1995.*, *Srušeno i devastirano od nekih postrojbi A-BiH*, Činjenice, Zagreb, svibnja 2007.
- Portal Hrvata Bosne i Hercegovine, Večernji list – Herceg-Bosna

- *Ratni dokumenti*, Slobodanpraljka.com (Arhivirano 3. prosinca 2013.) dokument Operativna zona Srednja Bosna – Zborno područje Vitez, preuzeto 17. ožujka 2018.
- Vitez.info Zvonimir Čilić, *Dvadeset i četiri godine nekažnjelog zločina*, 25. travnja 2017. (pristup stranicama 13. studenoga 2019.)
- Charles R. Sharder, *Muslimansko-hrvatski građanski rat u Srednjoj Bosni* (Zagreb, Golden marketing, 2004.)
- Jadranko Prlić, *Prilozi za povijest Hrvatske Republike Herceg-Bosne* (Mostar/ Zagreb, HDC Domovinskog rata u BiH, HMDC Domovinskog rata, 2017.)
- Miroslav Tuđman, *Druga strana Rubikona, Politička strategija Alije Izetbegovića* (Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, 2017.)
- *Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini, Uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1991. – 1996.)*, Banja Luka/Mostar/Sarajevo/Zagreb, 1997.
- Dokumenti sa suđenja Slobodanu Praljku
- Izjave zatočenika, Dokumenti Međunarodnog Crvenog križa, dokumentacija Komisije za razmjenu Herceg-Bosne, izjave pojedinog osoblja logora, zarobljena dokumentacija, ICTY dokumenti
- *Zločini Armije BiH nad Hrvatima*, Slobodna Dalmacija (2000.)
- Podatci s interneta

Epilog

Ova knjiga je samo kratki podsjetnik na stradanje Hrvata tijekom muslimansko-hrvatskoga rata u BiH (1992. – 1995.). Glavni uzrok rata u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini je srbijanska imperijalistička politika, pokušaj stvaranja Velike Srbije čija bi zapadna granica išla crtom Virovitica – Karlovac – Karlobag. Da bi ostvarila svoj cilj, stvaranje Velike Srbije, Srbija je izvršila agresiju na Hrvatsku 1991., a na Bosnu i Hercegovinu 1992. godine.

Uzrok muslimansko-hrvatskoga rata je želja Muslimana da etnički očiste središnju Bosnu od Hrvata i da dolinom Neretve iziđu na Jadransko more. Nakon što su Srbi pobili i protjerali Muslimane iz Podrinja i Posavine, Muslimani su napali Hrvate u središnjoj Bosni s ciljem da središnju Bosnu etnički očiste i da na područja gdje su stoljećima živjeli Hrvati nasele prognane Muslimane. Cilj Muslimana bio je stvaranje takozvane građanske (muslimanske) države i da ta država ima izlaz na more.

Hrvati su na područjima Bosne i Hercegovine bili starosjedioci pa je u poglavlju Katoličanstvo u BiH vrlo kratko navedena povijest katoličanstva u BiH. Bez poznavanja krvave povijesti Bosne i Hercegovine kroz protekla stoljeća, nije moguće razumjeti događaje tijekom rata 1991. – 1995.

U knjizi su ukratko navedeni ratni zločini takozvane Armije BiH nad Hrvatima, logori koje su Muslimani otvorili za Hrvate, podatci o ratnim zločinima, broju žrtava bez navođenja onih koji su poginuli u borbenim akcijama. Ovo je knjiga o ubijanju, mučenjima, silovanju, osakaćivanju ratnih zarobljenika i zatočenika. Radi se o ratnom zločinu, kršenju Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima I. – IV. te kršenju dopunskih protokola.

Muslimani su imali 331 logor za Hrvate kroz koje je prošlo oko 14.500 zatočenika. U knjizi su navedeni podatci o etničkom čišćenju Hrvata s njihovih stoljetnih ognjišta.

U poglavlju 9. navedeni su podatci o uništenim i oštećenim sakralnim objektima koje su uništili Muslimani.

U drugom dijelu knjige nevedeni su i ukratko opisani najpoznatiji zločini Armije BiH po općinama.

Napomena: Ova knjiga je podsjetnik kojom se želi skreniti pozornost” običnim” ljudima na tragične događaje i stradanja Hrvata u BiH tijekom rata od 1991. do 1995. godine. Na društvenim mrežama, u medijima (pisanim ili elektroničkim) često se pišu laži o događajima tijekom rata. Ovom knjigom želi se potaknuti čitatelja da potraži i druga mišljenja osim onih koja su mu servirana putem medija i društvenih mreža. U građanskom ratu u BiH svaka strana ima svoju “istinu” pa je nužan oprez. Na društvenim mrežama i u medijima često čitamo komentare koji pokazuju da oni koji komentiraju ne znaju o čemu pišu ili govore. Oni svoje mišljenje temelje na propagandi, a ne na dokumentima i činjenicama. Neki ne vide, a neki ne žele vidjeti, što je istina o ratu u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini od 1991. do 1995. godine; ne žele vidjeti što je uzrok, a što posljedica rata.

Navodim primjer koji pokazuje kako se lažima pokušava servirati “istina”. U ožujku 1991. godine, u vrijeme razgovora o jugoslavenskoj konfederaciji, u Karađorđevu su se sastali Slobodan Milošević (predsjednik Srbije) i Franjo Tuđman (predsjednik Hrvatske) te razgovarali o budućnosti Jugoslavije. Ne postoje svjedoci njihovih razgovora, ne postoji zapisnik njihova sastanka, ne postoje službene izjave nakon sastanka, ali postoje mnogobrojne priče kako su Tuđman i Milošević djelili Bosnu i Hercegovinu. Jasno je da su razgovarali i o BiH, ali da su je dijelili to je manje vjerojatno jer podjela BiH isključuje stvaranje Velike Srbije. Milošević ima saveznu vojsku i policiju te pobunjenike u Hrvatskoj. S druge strane Tuđman nema vojsku, nema oružje pa se postavlja pitanje što on može tražiti od Miloševića. Nažalost, lažna priča o podjeli BiH između Tuđmana i Miloševića često se navodi kao istinita, a da se ne priloži neki dokaz.

Autor ništa ne tvrdi već se poziva na one koji su istraživali ratna zbivanja temeljem dokumenata (povjesničari, istraživači), poziva se na svjedočanstva i materijalne dokaze (vidi popis korištene literature). Kao Hrvat, liječnik dragovoljac Domovinskog rata koji je bio i na prvoj crti bojišnice, svjedoči da nigdje nije sreo te “ustaše” o kojima govore i pišu političari te bošnjački i srpski mediji. Sreo je domoljube koji su branili svoj dom, svoju obitelj i svoju opstojnost u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Hrvati nisu napadali ni Srbiju niti područje Bosne i Hercegovine, nego su branili područja gdje su živjeli! Za razliku od njih, Srbija je izvršila agresiju na Hrvatsku i BiH, a Armija BiH izvršila je agresiju na hrvatske enklave na kojima Hrvati stoljećima žive.

Negirati zločine nad Hrvatima, negirati muslimanske logore za Hrvate, negirati etničko čišćenje, negirati uništavanje hrvatskih sela i sakralnih objekata sramotno je. Sramotno je muslimanske logore nazivati sabirnim centrima kada su većinski bili logori najgore vrste.

Odmakom vremena moguće je da nam povjesničari, koji žele istinu, predoče dokumente koji pokazuju kakav je uistinu bio rat u BiH, tko je bio agresor, a tko se branio. Društvene mreže su niz dokumenata koji pokazuju drugu stranu rata jednostavno izbrisale i daju nam svoje laži kao istinu. Zbog navedenoga treba pisati i govoriti što je istina i razotkrivati laži bez obzira iz kojeg izvora dolaze. Za dobivanje potpunije slike o ratu u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini od 1991. do 1995. godine treba pogledati istraživanja Davora Marijana, Ante Nazora, Ivica Mlivončića, Ante Orlovca, Mirsada Tokača i drugih. Također je korisno pogledati dokumente Haškog tužiteljstva i sudova u BiH.

Autor se ispričava ako postoji neki krivi navod jer je tijekom pisanja knjige naišao na različite podatke o istome događaju pa je moguće da je poneki navod netočan.

Autor